

ISSN 1812-2566
E-ISSN 2587-4063

MOLDOSCOPIE

Publicație periodică științifico-practică

Tipul B

Anul 27 (2023), nr. 1 (98)

DOMENII DE CERCETARE:

- ♦ *Științe politice*
- ♦ *Sociologie*
- ♦ *Mass-media și științe ale comunicării*

CHIȘINĂU - 2023

**Agencia Națională de Asigurare
a Calității în Educație și Cercetare**

CERTIFICAT

**de recunoaștere a revistei
în calitate de publicație științifică de profil**

Seria RSP Nr. 015

Moldoscopie

ISSN 1812-2566

**Fondatori: Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”
Universitatea de Stat din Moscova „M.V. Lomonosov”
Universitatea de Stat din Moldova
Universitatea Americană din Moldova**

Tipul B

Profiluri: Științe politice; Sociologie; Media și comunicare

**În baza Deciziei Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității
în Educație și Cercetare nr. 14 din 28 februarie 2020, pentru o perioadă de 4 ani.**

Președinte

Andrei CHICIUC

Eliberat la 15 iunie 2020

Chișinău

MOLDOSCOPIE

Publicație periodică științifico-practică

Anul 27 (2023), nr. 1 (98)

Inregistrată de Universitatea de Stat din Moldova (fondată la 1 octombrie 1946) în 1997 și reînregistrată în 2009

Certificatul de înregistrare: nr. 1002600043325 din 28.07.1997

Acreditată de Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al Academiei de Științe a Moldovei prin Hotărârea nr. 146 din 27.06.2013, reacreditată prin Hotărârea nr. 245 din 11.11.2015

Acreditată de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educației și Cercetare prin Decizia nr. 14 din 28.02.2020

Tipul B

FONDATORI:

- ✓ *Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova*
- ✓ *Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, Rusia*
- ✓ *Universitatea de Stat din Moldova*
- ✓ *Universitatea Americană din Moldova*

REDACTOR-ŞEF: *Victor MORARU*, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, membru corespondent, Academia de Științe a Moldovei

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT: *Victoria TROFIMOV*, doctor, profesor universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova

Redactare în română și rusă: *Tudor SOROCEANU*; Redactare în engleză: *Lorina GODOROG*; Redactare în franceză: *Anişoara DUBCOVETCHI*;

Asistență computerizată: *Maria BONDARI*

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC AL REVISTEI

Ivan ALEȘCOVȘCHII, doctor habilitat în drept, profesor universitar, consilierul rectorului, Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, Rusia
Gheorghe AVORNIC, doctor habilitat în drept, profesor universitar, rector, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova
Cătălin BORDEIANU, doctor, profesor universitar, membru corespondent, Academia Internațională „Mihai Eminescu”, România
Christian HAERPFER, doctor habilitat, profesor universitar, Marea Britanie
Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, membru corespondent, Academia de Științe a Moldovei

Valeriu MOȘNEAGA, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Joao PEIXOTO, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Tehnică din Lisabona, Portugalia

Gheorghe RUSNAC, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, academician, Academia de Științe a Moldovei

Stefan TROEBST, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea din Leipzig, Germania

COLEGIUL DE REDACȚIE AL REVISTEI

Ivan ALEȘCOVȘCHII, doctor habilitat în drept, profesor universitar, consilierul rectorului, Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, Rusia
Vitalie ARMAȘU, doctor în sociologie, Universitatea Americană din Moldova
Gheorghe AVORNIC, doctor habilitat în drept, profesor universitar, rector, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova
Cătălin BORDEIANU, doctor, profesor universitar, membru corespondent, Academia Internațională „Mihai Eminescu”, România
Vasile CUJBA, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova
Ion DEACONESCU, doctor, profesor universitar, academician, Academia Internațională „Mihai Eminescu”, România
Valeriu EFREMOV, doctor, conferențiar universitar, Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, Republica Moldova
Spyridon FLOGAITIS, doctor în istorie și drept, profesor universitar, academician, director, Organizația Europeană de Drept Public, Grecia
Alexandr GASPARIȘVILI, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, Rusia
Vladimir GUTOROV, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, Rusia
Cristian HAERPFIER, doctor habilitat, profesor universitar, Marea Britanie
Victor JUC, doctor habilitat, profesor universitar, Academia de Științe a Moldovei
Andrei KOROБКOV, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat Middle Tennessee, SUA
Anatoliy KRUGLAȘOV, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Națională „Iurii Fedkovič” din Cernăuți, Ucraina
Aliona LIȘII, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova
Constantin MARIN, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova
Alexandru MARIT, doctor în drept, profesor universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova
Pavel MIDRIGAN, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova
Cezar MINĂȘCURTA, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova

Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, membru corespondent, Academia de Științe a Moldovei

Joao PEIXOTO, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Tehnică din Lisabona, Portugalia

Adrian POP, doctor, profesor universitar, România

Elena RAILEAN, doctor în pedagogie, conferențiar universitar, Universitatea Americană din Moldova

Sergei REȘETNICOV, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Belarus

Alexandru ROȘCA, doctor habilitat, profesor universitar, academician, Academia de Științe a Moldovei

Rodica RUSU, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Victor SAÇA, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Aurel SIMBOTEANU, doctor habilitat, profesor universitar, prorector, Academia de Administrare Publică, Republica Moldova

Constantin SOLOMON, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Georg SOOTLA, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Pedagogică din Tallinn, Estonia

Georgeta STEPANOV, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Alexandr ȘIRINEANȚ, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, Rusia

Vasile TABARĂ, doctor, profesor universitar, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România

Valentina TEOSA, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Stefan TROEBST, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea din Leipzig, Germania

Eduard TUGUI, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova

Pantelimon VARZARI, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova

Tatiana VERDEȘ, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Republica Moldova

ADRESA REDACȚIEI: MD 2009, Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfint, nr. 200, et. 2, bir. 202. Tel./fax. (022) 241207

Versiunea electronică: <http://uspee.md/moldoscopie/>; <http://americanuniversity.md/moldoscopie/>; moldoscopie.revistestintifice.md. Pagina web: www.moldoscopie.revistestintifice.md

Toate articolele sunt recenzate în sistem „double-blind peer review”

Responsabilitatea pentru conținutul textelor aparține, în exclusivitate, autorilor

© USPEE, USML, USM, UAM, 2022

MOLDOSCOPIE
Periodical scientific-practical publication

Year 27 (2023), No. 1 (98)

Registered by the State University of Moldova in 1997 (founded on 1 October, 1946) and re-registered in 2009
under the Registration Certificate No. 1002600043325 of 07.28.1997

Accredited by the Supreme Council for Science and Technological Development of the Academy of Sciences of Moldova by Decision No. 146 of 27.06.2013 and re-
accredited by Decision No. 245 of 11.11.2015

Accredited by the National Agency for Quality Assurance in Education and Research by Decision No. 14 of 28.02.2020

Type B

FOUNDERS:

- ✓ *University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova*
- ✓ *Moscow State University „M.Lomonosov”, Russia*
- ✓ *State University of Moldova*
- ✓ *American University of Moldova*

EDITOR-IN-CHIEF: *Victor MORARU*, doctor habilitatus in political science, professor, correspondent member, Academy of Sciences of Moldova

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Victoria TROFIMOV*, PhD, professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Romanian and Russian editing: *Tudor SOROCEANU*; English editing: *Lorina GODOROG*; French editing: *Anisoara DUBCOVETCHI*; Digital assistance: *Maria BONDARI*

SCIENTIFIC COMMITTEE

Ivan ALESCOVSCHII, doctor habilitatus in law, professor, rector's counselor, Moscow State University „M.Lomonosov”, Russia

Gheorghe AVORNIC, doctor habilitatus in law, professor, Rector, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Cătălin BORDEIANU, PhD, professor, correspondent member, International Academy „Mihai Eminescu”, Romania

Christian HAERPFER, doctor habilitatus, professor, United Kingdom

Victor MORARU, doctor habilitatus in political science, professor, correspondent member, Academy of Sciences of Moldova

Valeriu MOSNEAGA, doctor habilitatus, professor, State University of Moldova

Joao PEIXOTO, doctor habilitatus, associate professor, Technical University of Lisbon, Portugal

Gheorghe RUSNAC, doctor habilitatus, professor, academician, Academy of Sciences of Moldova

Stefan TROEBST, doctor habilitatus, professor, Leipzig University, Germany

EDITORIAL BOARD

Ivan ALESCOVSCHII, doctor habilitatus in law, professor, rector's counselor, Moscow State University „M.Lomonosov”, Russia

Vitalie ARMASU, PhD in sociology, American University of Moldova

Gheorghe AVORNIC, doctor habilitatus in law, professor, Rector, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Cătălin BORDEIANU, PhD, professor, correspondent member, International Academy „Mihai Eminescu”, Romania

Vasile CUIBA, PhD, associate professor, State University of Moldova

Ion DEACONESCU, PhD, professor, academician, International Academy „Mihai Eminescu”, Romania

Valeriu EFREMOV, PhD, associate professor, Military Academy of the Armed Forces „Alexandru cel Bun”, Republic of Moldova

Spyridon FLOGAITIS, PhD in history and law, professor, academician, Director of the European Public Law Organization, Greece

Alexandr GASPARIŞVILI, doctor habilitatus in law, professor, Moscow State University „M.Lomonosov”, Russia

Vladimir GUTOROV, doctor habilitatus, professor, Saint Petersburg State University, Russia

Cristian HAERPFIER, doctor habilitatus, professor, United Kingdom

Victor JUC, doctor habilitatus, professor, Academy of Sciences of Moldova

Andrei KOROBOV, doctor habilitatus, professor, Middle Tennessee State University, SUA

Anatoliy KRUGLASOV, doctor habilitatus, professor, Chernivtsi National University „Yuriy Fedkovych”, Ukraine

Aliona LISII, PhD, associate professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Constantin MARIN, doctor habilitatus, professor, State University of Moldova

Alexandru MARIT, PhD in law, university professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Pavel MIDRIGAN, PhD, associate professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Cezar MINASCURTA, PhD, associate professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Victor MORARU, doctor habilitatus in political science, university professor, correspondent member, Academy of Sciences of Moldova

Joao PEIXOTO, doctor habilitatus, associate professor, Technical University of Lisbon, Portugal

Adrian POP, PhD, professor, Romania

Elena RAILEAN, PhD in pedagogy, associate professor, American University of Moldova

Serghei RESETNICOV, doctor habilitatus, professor, Belarusian State University, Belarus

Alexandru ROSCA, doctor habilitatus, professor, academician, Academy of Sciences of Moldova

Rodica RUSU, PhD, associate professor, State University of Moldova

Victor SACA, doctor habilitatus, professor, State University of Moldova

Aurel SIMBOTEANU, doctor habilitatus, professor, Vice-rector, Academy of Public Administration, Republic of Moldova

Constantin SOLOMON, doctor habilitatus, professor, State University of Moldova

Georg SOOTLA, doctor habilitatus, professor, Tallinn Pedagogical University, Estonia

Georgeta STEPANOV, doctor habilitatus, professor, State University of Moldova

Alexandr SHIRINYANTS, doctor habilitatus, associate professor, Moscow State University „M.Lomonosov”, Russia

Vasile TABARA, PhD, professor, „Lucian Blaga” University of Sibiu, Romania

Valentina TEOSA, doctor habilitatus, professor, State University of Moldova

Stefan TROEBST, doctor habilitatus, professor, Leipzig University, Germany

Eduard TUGUI, PhD, associate professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Pantelimon VARZARI, doctor habilitatus, professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

Tatiana VERDES, PhD, associate professor, University of European Political and Economic Studies „Constantin Stere”, Republic of Moldova

PUBLISHING HOUSE ADDRESS: MD 2009, Chişinău, blvd. Ştefan cel Mare şi Sfint, nr. 200, et. 2, bir. 202. Tel./fax. (022) 241207

Electronic version: <http://uspee.md/moldoscopie/>; <http://americanuniversity.md/moldoscopie/>; moldoscopie.revistestintifice.md. Pagina web: www.moldoscopie.revistestintifice.md

All articles are double-blind peer reviewed

The responsibility for the texts' content lies exclusively with the authors

© USPEE, USML, USM, UAM, 2022

MOLDOSCOPIE

Publication périodique scientifique et pratique

Année 27 (2023), N° 1 (98)

Enregistré par l'Université d'État de Moldavie en 1997 (créée le 1er octobre 1946) et ré-enregistré en 2009,

Certificat d'enregistrement: N° 1002600043325 du 28.07.1997

Accréditée par le Conseil supérieur pour la science et le développement technologique de l'Académie des Sciences de Moldova

par la Décision N° 146 du 27.06.2013, ré-accrédité par la Décision N° 245 du 11.11.2015

Accréditée par l'Agence nationale pour l'assurance de la qualité dans l'enseignement et la recherche par la Décision N° 14 du 28.02.2020

Type B

FONDATEURS:

- ✓ Université d'Études Politiques et Économiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova
- ✓ Université d'État „M.Lomonossov” de Moscou, Russie
- ✓ Université d'Etat de Moldovie
- ✓ Université Américaine de Moldovie

RÉDACTEUR EN CHEF: *Victor MORARU*, docteur habilité, professeur, membre correspondant, Académie des Sciences de Moldova

RÉDACTEUR EN CHEF ADJOINT: *Victoria TROFIMOV*, docteur, professeur, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Rédaction en roumaine et russe: *Tudor SOROCEANU*; Rédaction en anglais: *Lorina GODOROG*; Rédaction en français: *Anisoara DUBCOVETCHI*;

Assistance informatique: *Maria BONDARI*

COMITÉ SCIENTIFIQUE

Ivan ALESCOVSCHII, docteur habilité en droit, professeur, conseiller du recteur, Université d'État de Moscou „M.Lomonossov”, Russie

Gheorghe AVORNIC, docteur habilité en droit, professeur, recteur, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Cătălin BORDEIANU, docteur, professeur, membre correspondant, Académie Internationale „Mihai Eminescu”, Roumanie

Cristian HAERPFIER, docteur habilité, professeur

Victor MORARU, docteur habilité, professeur, membre correspondant, Académie des Sciences de Moldova

Valeriu MOSNEAGA, docteur habilité, professeur, Université d'Etat de Moldova

Joao PEIXOTO, docteur habilité, professeur, Université Technique de Lisbonne, Portugal

Gheorghe RUSNAC, docteur habilité, professeur, académicien, Académie des Sciences de Moldova

Stefan TROEBST, docteur habilité, professeur, Université de Leipzig, Allemagne

COMITÉ DE REDACTION

Ivan ALESCOVSCHII, docteur habilité en droit, professeur, conseiller du recteur, Université d'Etat de Moscou „M.Lomonossov”, Russie

Vitalie ARMASHU, docteur en sociologie, Université Américaine de Moldova

Gheorghe AVORNIC, docteur habilité en droit, professeur, recteur, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Cătălin BORDEIANU, docteur, professeur, membre correspondant, Académie Internationale „Mihai Eminescu”, Roumanie

Vasile CUJBA, docteur, professeur associé, Université d'Etat de Moldova

Ion DEACONESCU, docteur, professeur, académicien, Académie Internationale „Mihai Eminescu”, Roumanie

Valeriu EFREMOV, docteur, professeur associé, Académie militaire des forces armées „Alexandru cel Bun”, République de Moldova

Spyridon FLOGAITIS, docteur en histoire et en droit, professeur, académicien, directeur, Organisation Européenne de Droit Public, Grèce

Alexandr GASPARIŞVILI, docteur habilité en droit, professeur, Université d'État de Moscou „M.Lomonossov”, Russie

Vladimir GUTOROV, docteur habilité, professeur, Université d'État de Saint-Petersbourg, Russie

Cristian HAERPFIER, docteur habilité, professeur

Victor JUC, docteur habilité, professeur, Académie des Sciences de Moldova

Andrei KOROBKOV, docteur habilité, professeur, Université d'Etat Middle Tennessee, États Unis

Anatoliy KRUGLASOV, docteur habilité, professeur, Université Nationale de Tchernivtsi „Ioury Fedkovitch”, Ukraine

Aliona LISÎ, docteur, professeur associé, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Constantin MARIN, docteur habilité, professeur, Université d'Etat de Moldova

Alexandru MARIT, docteur en droit, professeur, professeur agrégé, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Pavel MIDRIGAN, docteur, professeur associé, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Cezar MINASCURTA, docteur, professeur associé, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Victor MORARU, docteur habilité, professeur, membre correspondant, Académie des Sciences de Moldova

Joao PEIXOTO, docteur habilité, professeur, Université Technique de Lisbonne, Portugal

Rodica POP, docteur, professeur, Roumanie

Elena RAILEAN, docteur en pédagogie, professeur associé, Université Américaine de Moldova

Serghei RESETNICOV, docteur habilité, professeur, Université d'État du Bélarus

Alexandru ROSCA, docteur habilité, professeur, académicien, Académie des Sciences de Moldova

Rodica RUSU, docteur, professeur associé, Université d'Etat de Moldova

Victor SACA, docteur habilité, professeur, Université d'Etat de Moldova

Aurel SIMBOTEANU, docteur habilité, professeur, vice-recteur, Académie d'Administration Publique, République de Moldova

Constantin SOLOMON, docteur habilité, professeur, Université d'Etat de Moldova

Georg SOOTLA, docteur habilité, professeur, Université Pédagogique de Tallinn, Estonie

Georgeta STEPANOV, docteur habilité, professeur, Université d'Etat de Moldova

Alexandr SHIRINYANTS, docteur habilité, professeur, Université d'État de Moscou „M.Lomonossov”, Russie

Vasile TABARA, docteur, professeur, Université „Lucian Blaga” de Sibiu, Roumanie

Valentina TEOSA, docteur habilité, professeur, Université d'Etat de Moldova

Stefan TROEBST, docteur habilité, professeur, Université de Leipzig, Allemagne

Eduard TUGUI, docteur, professeur associé, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Pantelimon VARZARI, docteur habilité, professeur, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

Tatiana VERDES, docteur, professeur associé, Université d'Etudes Politiques et Economiques Européennes „Constantin Stere”, République de Moldova

ADRESSE DE LA MAISON D'ÉDITION: MD 2009, Chişinău, blvd. Ştefan cel Mare şi Sfint, nr. 200, et. 2, bir. 202. Tel./fax. (022) 241207

Version électronique: <http://uspee.md/moldoscopie/>; <http://americanuniversity.md/moldoscopie/>; moldoscopie.revistestintifice.md. Pagina web: www.moldoscopie.revistestintifice.md

Tous les articles sont évalués en système „double-blind peer review”

La responsabilité du contenu des textes incombe uniquement aux auteurs

© USPEE, USML, USM, UAM, 2022

MOLDOSCOPIE

Научно-практическое периодическое издание

Год 27 (2023), № 1 (98)

Зарегистрировано Молдавским Государственным Университетом в 1997 и перерегистрировано в 2009,
Регистрационное свидетельство: № 1002600043325 от 28.07.1997

Аккредитовано Высшим Советом по Науке и Технологическому Развитию Академии наук Молдовы решением № 146 от 27.06.2013 и решением № 245 от 11.11.2015

Аккредитовано Национальным агентством по обеспечению качества в образовании и исследованиях по решению № 14 от 28.02.2020

Тип Б

УЧРЕДИТЕЛИ:

- ✓ Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
- ✓ Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, Россия
- ✓ Молдавский Государственный Университет
- ✓ Американский Университет в Молдове

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР: Виктор МОРАРУ, доктор хабилитат, профессор, член-корреспондент, Академия наук Молдовы

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА: Виктория ТРОФИМОВ, доктор, профессор, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова

Редактирование на румынском и русском языках: Тудор СОРОЧАНУ; Редактирование на английском языке: Лорина ГОДОРОВ; Редактирование на французском языке: Анишоара ДУБКОВЕЦКИ; Компьютерная техподдержка: Мария БОНДАРЬ

НАУЧНЫЙ СОВЕТ ЖУРНАЛА

Иван АЛЕШКОВСКИЙ, доктор, профессор, советник ректора, Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, Россия
Георге АВОРНИК, доктор хабилитат, профессор, ректор, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
Кэзлин БОРДЕАНУ, доктор, профессор, академик, Международная Академия «Михай Еминеску», Румыния
Кристиан ХАЕРПФЕР, доктор, профессор, Великобритания
Виктор МОРАРУ, доктор хабилитат, профессор, член-корреспондент, Академия наук Молдовы

Валериу МОШНЯГА, доктор хабилитат, профессор, Молдавский Государственный Университет
Жоау ПЕЙШОТУ, доктор, профессор, Технический Университет Лиссабона, Португалия
Георге РУСНАК, доктор хабилитат, профессор, академик, Академия наук Молдовы
Стефан ТРОЕБСТ, доктор хабилитат, профессор, Лейпцигский Университет, Германия

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ ЖУРНАЛА

Иван АЛЕШКОВСКИЙ, доктор, профессор, советник ректора, Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, Россия
Виталие АРМАШУ, доктор социологических наук, Американский Университет Молдовы
Георге АВОРНИК, доктор хабилитат, профессор, ректор, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
Кэзлин БОРДЕАНУ, доктор, профессор, академик, Международная Академия «Михай Еминеску», Румыния
Василе КУЖБЭ, доктор, доцент, Молдавский Государственный Университет
Ион ДЕАКОНЕСКУ, доктор, профессор, академик, Международная Академия «Михай Еминеску», Румыния
Валериу ЕФРЕМОВ, доктор, доцент, Военная Академия Вооруженных Сил «Александру чел Бун», Республика Молдова
Спиридон ФЛОГАНТИС, доктор, профессор, академик, директор, Европейская Организация Публичного Права, Греция
Александр ГАСПАРИШВИЛИ, доктор, профессор, Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, Россия
Владимир ГУТОВОВ, доктор хабилитат, профессор, Санкт-Петербургский Государственный Университет, Россия
Кристиан ХАЕРПФЕР, доктор, профессор, Великобритания
Виктор ЖУК, доктор хабилитат, профессор, Академия наук Молдовы
Андрей КОРОБКОВ, доктор, профессор, Государственный Университет Миддл Теннесси, США
Анатолий КРУГЛАШОВ, доктор, профессор, Черновицкий Национальный Университет имени Юрия Федьковича, Украина
Алена ЛЫСЫЙ, доктор, доцент, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
Константин МАРИН, доктор хабилитат, профессор, Молдавский Государственный Университет
Александру МАРИЦ, доктор юридических наук, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
Павел МИДРИГАН, доктор, доцент, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
Чезар МЫНЭСКУРТЭ, доктор, доцент, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова

Виктор МОРАРУ, доктор хабилитат, профессор, член-корреспондент, Академия наук Молдовы
Жоау ПЕЙШОТУ, доктор, профессор, Технический Университет Лиссабона, Португалия
Адриан ПОП, доктор, профессор, Румыния
Елена РАЙЛЯН, доктор педагогических наук, доцент, Американский Университет Молдовы
Сергей РЕШЕТНИКОВ, доктор, профессор, Белорусский Государственный Университет, Беларусь
Александру РОШКА, доктор хабилитат, профессор, академик, Академия наук Молдовы
Родика РУСУ, доктор, доцент, Молдавский Государственный Университет
Виктор САКА, доктор хабилитат, профессор, Молдавский Государственный Университет
Аурел СЫМБОТЯНУ, доктор, профессор, проректор, Академия Государственного Управления, Республика Молдова
Константин СОЛОМОН, доктор хабилитат, профессор, Молдавский Государственный Университет
Георге СООТЛА, доктор, профессор, Таллинский Педагогический Университет, Эстония
Жеоржета СТЕПАНОВ, доктор хабилитат, профессор, Молдавский Государственный Университет
Александр ШИРИНЯНЦ, доктор, профессор, Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, Россия
Василе ТАБЭРЭ, доктор, профессор, Университет имени Лучиана Блага в Сибиу, Румыния
Валентина ТЕОСА, доктор хабилитат, профессор, Молдавский Государственный Университет
Стефан ТРОЕБСТ, доктор хабилитат, профессор, Лейпцигский Университет, Германия
Едуард ЦУГУЙ, доктор, доцент, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
Пантелимон ВАРЗАРЬ, доктор хабилитат, профессор, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова
Татьяна ВЕРДЕШ, доктор, доцент, Университет Европейских Политических и Экономических Знаний имени Константина Стере, Республика Молдова

АДРЕС РЕДАКЦИИ: MD 2009, Кишинев, бул. Штефан чел Маре 200, 2-й этаж, офис 202. Тел / факс. (022) 241207.

Электронная версия: <http://uspee.md/moldoscopie/>; <http://americanuniversity.md/moldoscopie/>; moldoscopie.revistestiintifice.md. Сайт: www.moldoscopie.revistestiintifice.md

Все статьи рецензируются по системе „double-blind peer review”

Ответственность за содержание текстов несут исключительно авторы

© USPEE, USML, USM, UAM, 2022

CUPRINS

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon VARZARI

Democrația contemporană: între mit politic și pledoarie politică

Tatiana TURCO, Larisa TALMAZAN

Relația „centru-regiune” prin prisma interacțiunii elitelor politice naționale și regionale

Svetlana CEBOTARI

Relațiile Republica Moldova - România în contextul conflictului din Ucraina

Ludmila OLEINIC

Republica Moldova și Transnistria: probleme de origine și modalități de soluționare a conflictului

Nicolae GOTÎȘAN

Paradigme de clasificare a sistemului de servicii sociale

Péter CIELESZKY

Ordinea polițienească. Punerea bazelor cercetărilor legate de ideile acestei ordini

Istvan BANDI

„Irradiații deturnate”: reacția conducerii politice și administrative din Ungaria la dezastrul nuclear de la Cernobil

Maria ZINOVII

Abordare istorico-politologică a fenomenului deportarilor în GULAG a cetățenilor RSSM în perioada 1940-1941 și 1944

SOCIOLOGIE

Sergiu SANDULEAC

Tehnologii educaționale de dezvoltare și eficientizare a gândirii științifice la pedagogi

Tatiana GRIBINCEA, Victoria TROFIMOV

Evaluarea dezvoltării profesionale a cadrelor didactice ca proces important al managementului educațional

Teodor BIVOL

Studiu privind comunicarea managerială bazată pe nevoile de formare ale elevilor

Tatiana GRIBINCEA, Florentina CIULEI

Nevoia de dezvoltare personală a managerului organizației școlare în contextul schimbării

Natalia CUTANINA

Profilul lucrătoarei moderne de la distanță. Probleme ale organizării muncii și a managementului timpului

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

Victor MORARU, Sergiu TEODOR

Problematica imaginii de țară în abordare politologică

Mihai LESCU

Valențele geopolitice ale comunicării mediatice

Laura TUGAREV

Deepfake - fabricarea realității cu ajutorul inteligenței artificiale

Ilana DAHAN

Influența ziarului școlar asupra consumului de presă de către elevi.

Studiu de caz: Israel

RECENZII

Elena PRUS

Recenzie la monografia „La République de Moldova: les enjeux du passé, du présent et de l’avenir”, autor Victor MORARU

SUMMARY

POLITICAL SCIENCE

Pantelimon VARZARI

10 Contemporary democracy: between political myth and political advocacy

Tatiana TURCO, Larisa TALMAZAN

26 «Center-region» relations through the prism of interaction of national and regional political elites

Svetlana CEBOTARI

41 The relations of the Republic of Moldova - Romania in the context of the conflict in Ukraine

Ludmila OLEINIC

52 The Republic of Moldova and Transnistria: origin issues and ways of conflict resolution

Nicolae GOTÎȘAN

67 Classification paradigms of the system of social services

Péter CIELESZKY

83 The order of policing. Laying the foundations for research on the ideas of this order

Istvan BANDI

94 “Misguided radiations”: reactions of the political and administrative leadership from Hungary to the Chernobyl nuclear disaster

Maria ZINOVII

104 Historical-political approach to the phenomenon of deportations to the GULAG of RSSM citizens in the period 1940-1941 and 1944

SOCIOLOGY

Sergiu SANDULEAC

113 Educational technologies for the development and improvement of the efficiency of scientific thinking of teachers

Tatiana GRIBINCEA, Victoria TROFIMOV

122 Evaluation of the professional development of teachers as an important process of educational management

Teodor BIVOL

132 Study on managerial communication based on students’ learning needs

Tatiana GRIBINCEA, Florentina CIULEI

142 The need for personal development of the manager of the school organization in the context of change

Natalia CUTANINA

150 Profile of a modern female remote worker. Organization of the workflow and time management issues

MEDIA AND COMMUNICATION

Victor MORARU, Sergiu TEODOR

161 The problem of country image in politological approach

Mihai LESCU

171 Geopolitical values of the mediatic communication

Laura TUGAREV

182 Deepfake - manufacturing the reality with the aid of the artificial intelligence

Ilana DAHAN

188 The school newspaper influence on the consumption of mass media by school students. Case study: Israel

REVIEWS

Elena PRUS

199 Review of the monograph „La République de Moldova: les enjeux du passé, du présent et de l’avenir”, by the author Victor MORARU

TABLE DE MATIÈRES

SCIENCE POLITIQUE

Pantelimon VARZARI

La démocratie contemporaine: entre le mythe politique et le plaidoyer politique

Tatiana TURCO, Larisa TALMAZAN

La relation „centre-région” au prisme de l'interaction des élites politiques nationales et régionales

Svetlana CEBOTARI

Les relations de la République de Moldova - Roumanie dans le contexte du conflit en Ukraine

Ludmila OLEINIC

République de Moldova et Transnistrie: problèmes d'origine et moyens de résoudre le conflit

Nicolae GOTISAN

Paradigmes de classification du système de services sociaux

Péter CIELESZKY

Ordre de la police. La mise des bases de recherches liée aux idées de cet ordre

Istvan BANDI

“Irradiation détournée”: la réaction des dirigeants politiques et administratifs hongrois à la catastrophe nucléaire

de Tchernobyl

Maria ZINOVII

Approche historique et politique du phénomène des déportations au GOULAG des citoyens de la RSSM en 1940-1941 et 1944

SOCIOLOGIE

Sergiu SANDULEAC

Technologies éducatives pour le développement et l'efficacité de la pensée scientifique des enseignants

Tatiana GRIBINCEA, Victoria TROFIMOV

Évaluation du développement professionnel des enseignants en tant que processus important de gestion de l'éducation

Teodor BIVOL

Étude sur la communication managériale basée sur les besoins de formation des élèves

Tatiana GRIBINCEA, Florentina CIULEI

Le besoin de développement personnel du gestionnaire de l'organisation scolaire dans le contexte de changement

Natalia CUTANINA

Profil de la travailleuse à distance moderne. Problèmes d'organisation du travail et de gestion du temps

MEDIA ET COMMUNICATION

Victor MORARU, Sergiu TEODOR

Le problème de l'image du pays dans l'approche politique

Mihai LESCU

Valences géopolitiques de la communication médiatique

Laura TUGAREV

Deepfake - fabrication de la réalité avec l'intelligence artificielle

Ilana DAHAN

L'influence du journal scolaire sur la consommation de presse des élèves. Étude de cas: Israël

REVUES

Elena PRUS

Revue de la monographie „La République de Moldova: les enjeux du passé, du présent et de l'avenir”, par l'auteur Victor MORARU

2023, nr. 1 (98)

ОГЛАВЛЕНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Пантелимон ВАРЗАРЬ

Современная демократия: между политическим мифом и политической защитой

10

Татьяна ТУРКО, Лариса ТАЛМАЗАН

Отношения «центр-регион» сквозь призму взаимодействия национальных и региональных политических элит

26

Светлана ЧЕБОТАРЬ

Отношения Республики Молдова и Румынии в контексте конфликта на Украине

41

Людмила ОЛЕЙНИК

Республика Молдова и Приднестровье: проблемы происхождения и пути урегулирования конфликта

52

Николае ГОТИШАН

Классификационные парадигмы системы социальных услуг

67

Петер ЧИЕЛЕСКИ

Полицейский порядок. Закладка основ исследований, связанных с идеями данного порядка

83

Иштван БАНДИ

«Перенаправленные облучения»: реакция венгерского политического и административного руководства на

94

Чернобыльскую ядерную катастрофу

Мария ЗИНОВИЙ

Исторические и политические аспекты депортации жителей МССР в ГУЛАГ в период 1940-1941 гг. и 1944 г.

104

СОЦИОЛОГИЯ

Серджиу САНДУЛЯК

Образовательные технологии развития и повышения эффективности научного мышления педагогов

113

Татьяна ГРИБИНЧА, Виктория ТРОФИМОВ

Оценка профессионального развития педагогических кадров как важный процесс менеджмента образования

122

Теодор БИВОЛ

Исследование управленческих коммуникативных навыков, основанных на потребностях учащихся в обучении

132

Татьяна ГРИБИНЧА, Флорентина ЧУЛЕЙ

Необходимость личностного развития руководителя школьной организации в условиях перемен

142

Наталья КУТАНИНА

Профиль современной удаленной работницы. Проблемы организации труда и тайм-менеджмента

150

МЕДИА И КОММУНИКАЦИОННЫЕ НАУКИ

Виктор МОРАРУ, Серджиу ТЕОДОР

Проблема имиджа страны в политологическом аспекте

161

Михай ЛЕСКУ

Геополитическая валентность медиакommunikаций

171

Лаура ТУГАРЕВ

Deepfake – создание реальности с использованием искусственного интеллекта

182

Илана ДАХАН

Влияние школьной газеты на использование студентами прессы. Пример Израиля

188

РЕЦЕНЗИИ

Елена ПРУС

Рецензия на монографию „La République de Moldova: les enjeux du passé, du présent et de l'avenir”,

199

автор Виктор МОРАРУ

COMPARTIMENTUL

ȘTIINȚE POLITICE

CZU 321.7

DOI [https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1\(98\).01](https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1(98).01)

DEMOCRAȚIA CONTEMPORANĂ: ÎNTRE MIT POLITIC ȘI PLEDOARIE POLITICĂ

Pantelimon VARZARI

Doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice,
Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: panvarzari@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2275-1978>

În prezentul articol sunt examinate unele probleme ce țin de dezvoltarea și consolidarea procesului democratic în societatea contemporană. O atenție deosebită se acordă analizei subiectelor privind originile și sensurile conceptului de democrație, de ideal democratic și de democrație reală, provocărilor și paradoxurilor democrației, precum și perspectivelor democrației contemporane. Se ajunge la concluzia că discuția despre avantajele și dezavantajele unor sau altor forme de democrație nu este terminată și, probabil, nu se va termina în curând, iar astăzi tot mai multe dispute se duc pe câteva probleme de interes teoretic, politic și practic și anume – ce sens ar trebui să oferim conceptului de democrație, cum democrația funcționează în societatea contemporană, care ar fi natura și perspectivele democrației.

Cuvinte-cheie: conceptul de democrație, paradigmă democratică, ideal democratic, democrație reală, provocările, paradoxurile și perspectivele democrației, Republica Moldova.

CONTEMPORARY DEMOCRACY: BETWEEN POLITICAL MYTH AND POLITICAL ADVOCACY

The article examines some issues related to the development and consolidation of the democratic process in contemporary society. Particular attention is paid to the analysis of topics on the origins and meanings of the concept of democracy, the democratic ideal and real democracy, the challenges and paradoxes of democracy, as well as the perspectives of contemporary democracy. It is concluded that the discussion on the advantages and disadvantages of some or other forms of democracy is not finished and probably will not be finished soon, and today more and more disputes are going on some issues of theoretical, political and practical interest - what meaning we should give to the concept of democracy, how democracy works in the practice of contemporary society, what would be the nature and prospects of democracy.

Keywords: the concept of democracy, the democratic paradigm, the democratic ideal, real democracy, challenges, paradoxes, perspectives of democracy, the Republic of Moldova.

LA DÉMOCRATIE CONTEMPORAINE: ENTRE LE MYTHE POLITIQUE ET LE PLAIDOYER POLITIQUE

L'article examine certaines questions liées au développement et à la consolidation du processus démocratique dans la société contemporaine. Une attention particulière est accordée à l'analyse des sujets sur les origines et les significations du concept de démocratie, l'idéal démocratique et la démocratie réelle, les défis et les paradoxes de la démocratie, ainsi que les perspectives de la démocratie contemporaine. On arrive à la conclusion que la discussion sur les avantages et les inconvénients de certaines formes de démocratie n'est pas terminée et, probablement, ne se terminera pas bientôt, et aujourd'hui de plus en plus de différends se déroulent sur certaines questions d'intérêt théorique, politique et pratique – quel sens devrions-nous donner au concept de démocratie, comment la démocratie fonctionne dans la pratique de la société contemporaine, quelle serait la nature et les perspectives de la démocratie.

Mots-clés: le concept de démocratie, paradigme démocratique, idéal démocratique, démocratie réelle, défis, paradoxes, perspectives de la démocratie, République de Moldova.

СОВРЕМЕННАЯ ДЕМОКРАТИЯ: МЕЖДУ ПОЛИТИЧЕСКИМ МИФОМ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЗАЩИТОЙ

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы, связанные с развитием и укреплением демократического процесса в современном обществе. Особое внимание уделяется анализу тем, касающихся истоков и значений концепции демократии, демократического идеала и реальной демократии, вызовов и парадоксов демократии, а также перспектив современной демократии. Делается вывод, что дискуссия о преимуществах и недостатках тех или иных форм демократии не завершена и, вероятно, не завершится в ближайшее время, и сегодня все больше споров идут по нескольким вопросам, представляющим теоретический, политический и практический интерес: какой смысл мы должны вкладывать в концепцию демократии, как демократия работает в современном обществе, какова была бы природа и перспективы демократии.

Ключевые слова: концепция демократии, демократическая парадигма, демократический идеал, реальная демократия, вызовы, парадоксы и перспективы демократии, Республика Молдова.

Introducere

Teoria și practica democrației în societatea contemporană rămâne o problemă importantă care merită toată atenția cercetătorilor. Așa cum am menționat în studiile noastre despre democrația ateniană* și despre democrația modernă**, în evoluția istorică a democrației se remarcă o succesiune logică de eta-

* A se vedea: VARZARI, P. *Democrația ateniană: democrația „față în față” sau primul exercițiu democratic*. În: Moldoscopia. Publicație periodică științifico-practică, An. 24, 2020, nr. 1 (88), p. 112-130. ISSN 1812-2566.

** Vezi: VARZARI, P. *Democrația modernă și extinderea experienței democratice*. În: Moldoscopia. Publicație periodică științifico-practică, An. 25, 2021, nr. 1 (92), p. 10-23 (1,5 c.a.). ISSN 1812-2566.

pe distincte – de la faza democrației antice, la cea a democrației moderne și, în fine, la faza democrației viitorului. Potrivit ideii lansate în 1989 de către politologul american R. Dahl, democrația viitorului va evolua atât în plan intern (prin amplificarea autonomiei locale și a descentralizării), cât și internațional (în genul Uniunii Europene) și va duce la forme de expresie mai eficiente ale vieții democratice a popoarelor. La general, viitorul democrației depinde de viitorul dezvoltării economice, dar și de alte condiții nu mai puțin importante (politice, sociale, culturale etc.).

În cele ce urmează vom realiza o incursiune în cele mai importante teme ale fenomenului democratic, definind originile și sensurile conceptu-

lui de democrație, apreciind idealul democratic și democrația reală. De asemenea, ne propunem să identificăm provocările și paradoxurile democrației contemporane, precum și perspectivele democrației prin prisma variatelor abordări, realități și probleme cu care se confruntă societatea contemporană.

Originile și sensurile conceptului de democrație

Reiterăm ideea că democrația este un concept politic antic, semnificând la origine guvernarea de către popor, de către *demos*. Termenul în sine este rezultatul alăturării cuvintelor grecești *demos* (popor) și *kratos* (putere) și desemna regimul politic în care conducerea treburilor comunitare era exercitată de popor și pentru popor. Astfel, un prim sens, cel etimologic, al termenului de democrație este cel de putere a poporului.

Lucrurile devin mai complicate dacă se analizează semnificațiile diferite ale cuvântului grecesc *demos*. Acesta poate fi asimilat *Adunării Populare* a cetățenilor atenieni, sau poate desemna comunitatea în întregul ei. Termenul *demos* capătă de multe ori sensurile deținute de noțiuni ca *polloi* – cei mulți; *pleiones* – majoritatea, sau *ōchlos* – gloată. Astfel, sintagma inițială, prin care se definește etimologic democrația ca putere a poporului, capătă multiple sensuri în funcție de interpretările care i se atribuie lui *demos*. Tradus, de regulă, ca popor, el mai poate semnifica: „toată lumea”, „mare parte a mulțimii”, „clasele inferioare”, un „întreg organic”, sau poporul reprezentat fie prin principiul majorității absolute, fie prin cel al majorității limitate [1, p. 46], dacă analizăm aceste interpretări, ajungem la concluzii adesea contradictorii. Combinat cu termenul *kratos*, va construi diferite accepțiuni asupra regimului politic pe care o societate dorește să le indice. Diversitatea sensurilor nu este provocată doar de aspectul etimologic, ci și de numeroase alte variabile istorice, sociale, culturale, filosofice, sau economice,

toate contribuind la multiplicitatea de interpretări și modele pe care o are această noțiune [2; 3].

În planul teoriei și practicii politice, democrația este un regim politic care se bazează pe voința poporului. Definiția etimologică nu este suficientă de vreme ce nu explică ce este poporul: cetățenii Atenei reprezentau mai puțin din a zecea parte din totalul populației. Definiția modernă, care spune că un om nu se poate supune altui om, ci numai unor legi pe care și le poate impune, este mult mai precisă. Nu orice putere rezultată de la popor înseamnă democrație, ci numai aceea care nu impune legi arbitrare și presupune libertate de gândire și de opinie. Astăzi termenul este de cele mai multe ori folosit cu sensul de democrație liberală, dar are multe alte varietăți, iar metodele de a guverna pot diferi.

Cu toate că termenul democrație este utilizat de obicei în contextul unui stat politic, principiile sale sunt aplicabile și altor organisme sau entități, cum ar fi universitățile, sindicatele, companiile publice sau organizațiile civice [4, p. 159-161]. Vom aminti că pe plan politic, democrația se definește ca regimul politic fundamentat pe principiul suveranității naționale (națiunea conduce statul prin reprezentanții săi aleși, pe principiul separării puterilor în stat, pe principiul egalității tuturor în fața legii). Democrația este inseparabilă de respectarea drepturilor omului și ale cetățeanului.

Nu ne vom referi în detaliu asupra analizei numărărilor definiții contemporane date conceptului de democrație ca formă de guvernământ, regim politic și mod de viață (câți politologi, tot atâtea definiții), pentru că în literatura de specialitate sunt destule. Politologul american B.R. Barber, arată că democrația poate fi definită generic ca referindu-se la cârmuirea populară sau la suveranitatea populară, la guvernământul reprezentativ, la o guvernare participativă directă, sau chiar la guvernământul de tip republican ori constituțional, altfel spus, la guvernământul conform legii [5, p. 153]. La fel, vom

menționa că pentru R. Dahl, democrația – ca tip ideal – are drept trăsături fundamentale receptivitatea constantă și completă a sistemului politic față de „preferințele cetățenilor, considerați egali din punct de vedere politic” [6, p. 32]. Dat fiind că democrația este, de fapt, un ideal, și formele de guvernământ, după Dahl, pe care le pot implementa societățile pot doar aproxima democrația.

Așadar, realitățile sociopolitice contemporane arată că democrația nu se mai poate confunda cu semnificația etimologică a termenului. Exista o diferență între ce se înțelege azi prin putere și popor și ce înțelegeau grecii antici (Platon sau Aristotel). Desigur, când a fost conceput termenul *demokratia*, poporul vizat era *demos*-ul din *polis*-ul grecesc, o comunitate redusă, extrem de unită, care acționa prompt ca un corp decizional colectiv. Așadar, democrația din *polis*-ul grecesc, care avea cetățeni mult mai puțini decât au oricare dintre democrațiile actuale, era o democrație directă, de tip „față în față”. Între democrația de tip „față în față” și sistemele democratice pe scară largă (adică moderne) există o prăpastie enormă, constată politologul italian G. Sartori. Totuși, precizează politologul britanic, J. Grugel, confuzia apare nu în ceea ce privește semnificația noțiunii, ci în urma judecăților normative referitoare la gradul în care democrația se potrivește oricărei societăți date [7, p. 19].

În contextul celor spuse mai sus, vom remarca trei aspecte relevante ale conceptului de democrație:

1) Dacă democrația ateniană clasică (sec. V î.Hr.) și democrația liberală clasică (sec. XVIII-XIX) pot fi abordate din perspectiva normativă (ideatică, cum ar trebui să fie democrația), în sec. XX are loc abordarea democrației dintr-o perspectivă empirică (felul în care democrația funcționează real, în baza anumitor măsurători), adepții unei asemenea abordări susținând că în acest fel conceptul se transformă dintr-unul pur teoretic și ideatic într-unul funcțional, care poate fi supus analizei științifice. Se face trecerea astfel de la ceea ce numim „cum ar trebui să

arate democrația”, la „cum funcționează efectiv democrația”. Democrația nu mai este un regim cu diverse atribute imaginate, ci devine un regim caracterizat de indicatori clari și măsurabili (în baza diverselor *indexuri ale democrației*). Printre cei mai cunoscuți autori ai teoriei empirice a democrației se numără S.M. Lipset, A. Lijphart, R. Dahl, Q. Skinner, K. Jagers, T.R. Gurr, A. Przeworski etc.

2) Dacă în Antichitate analiza politicii, a cetății, a societății și a istoriei politicii a fost un atribut al filosofilor (politici), în Evul Mediu, Renaștere și Modernitate a fost un atribut exclusiv al aristocrației, atunci în perioada postmodernă domeniul politicului, al politicii și al politicilor devine unul al elitei (intelectuale) și asta pentru că democrația este o ordine politică, nu economică, iar îndreptățirile economice (sau lipsa lor), totuși, le afectează pe cele politice.

3) Astăzi, dificultățile definirii termenului „democrație” sunt, în mare parte, legate, în opinia politologului român V. Pleșca, de faptul că însuși teoria politică a adus un plus de ambiguitate conceptului, prin inflația necontrolată a epitetelor pe care i le-a atașat. J.S. Dryzek, spre exemplu, a identificat nu mai puțin de 55 de epitete care pot fi atașate – și chiar au fost – termenului de „democrație” [8, p. 40], iar M. Salvadori a estimat că există aproximativ 200 de definiții ale democrației [9].

Tradițional, toate definițiile referitoare la democrație pot fi grupate, în opinia politologului român I.I. Kantor, în două categorii: *definiții normative* și *definiții empirice*. O examinare mai atentă dezvăluie, totuși, că, o a treia categorie, poate fi designată ca *empiric-normativă*, pentru că un număr de definiții nu sunt nici pur empirice și nici strict normative, ci combină elemente ale ambelor definiții [9]. De aceea autorul citat, I.I. Kantor, evidențiază, în mod întemeiat, trei abordări în analiza paradigmelor contemporane dominante în definirea democrației:

1) *Abordarea normativă* investighează componente definiționale, concepte centrale, sau elemen-

te esențiale din paradigmele empirice, normative și cele normativ-empirice din teoria contemporană a democrației. Astfel, sunt analizate comparativ versiunile liberale, pluraliste, deliberative, participative, postmoderne ale teoriei democratice contemporane. La fel, accentul este pus pe investigarea acelor surse și condiții în care democrația apare, se dezvoltă și se consolidează, precum și modalitatea de evaluare a acestor situații.

2) *Abordarea empirică* este consacrată introducerii acelor elemente care agregă studiul aplicat al democrațiilor contemporane pe baza fundamentelor teoretice studiate (la baza diverselor *indexuri ale democrației* care s-au făcut, la nivel mondial, în sec. XX și XXI, stau abordările științifice asupra democrației). Unul dintre acești indici este indicele democrației măsurat de *Economist Intelligence Unit*, începând cu 2006, în 167 de democrații. Clasificând țările în democrații consolidate, democrații neconsolidate, regimuri hibride și regimuri autoritare, indicele propus măsoară 60 de indicatori grupați în categoriile: pluralism, libertăți civile și cultură politică [10].

3) *Abordarea empiric-normativă* se axează pe următoarele seturi de probleme: a) conceptul de consolidare democratică, linii de consolidare democratică, arene ale consolidării democratice, direcții comportamentale și atitudinale de consolidare, nivele ale elitelor și de masă ale consolidării democratice; b) democrații „bune” și „rele” („bune” și „rele” *relativ la ce?*; conceptul de „calitate a democrației”; dimensiunea procedurală, substantivă și responsivă etc.).

Configurația conceptului de democrație poate fi degajată dacă răspundem la următoarele întrebări: 1) *cine conduce* – prin prisma diferitelor teorii despre natura umană și despre cetățenie; 2) *în cadrul căror limite și competențe* – ca aspect al problemei guvernării limitate sau nelimitate (...) și al sferei adecvate de aplicare a guvernării democratice; 3) *în numele cărora scopuri* – ca expresie a conflictului dintre in-

divid și comunitate sau, mai general, dintre libertate (drepturile individului, drepturile omului) și egalitate (dreptate socială); 4) *cu mijloace directe sau indirecte* – adică prin guvernarea populară directă sau prin instituții reprezentative și cu ce impact asupra teoriilor despre raportul mase-elite și 5) *în ce condiții și sub ce constrângeri* – ca formulare a problemei premiselor economice și culturale ale democrației, incluzând aici structura de clasă a societății (dar și alți factori) [5].

Așadar, actualmente, conceptul de democrație se utilizează cu câteva înțelesuri. Primul este legat de proveniența din greacă „puterea poporului” sau, folosindu-se interpretarea președintelui american A. Lincoln, „conducerea poporului, alegerea poporului și pentru popor”. Într-un alt sens, mai larg, democrația poate exista oriunde este organizare, putere și conducere. Al treilea înțeles analizează democrația bazată pe un sistem de valori bine determinat: idealul organizării societății în corespundere cu concepțiile ei despre lume. În șirul din care este compus idealul intră și un sistem de valori: libertatea, egalitatea, drepturile omului, suveranitatea poporului ș.a. Al patrulea înțeles al democrației prevede mișcările sociale și politice pentru puterea poporului, realizarea țelurilor și idealurilor democratice, mișcări care au apărut în Europa sub steagul luptei cu absolutismul pentru eliberarea și egalitatea drepturilor celei de-a treia pătri sociale. Mișcările democratice contemporane sunt foarte diferite, fiind social-democratice, creștin-democratice, liberale și alte mișcări [11]. Nu în ultimul rând, diverse sunt și formele de organizare și conducere politică a unei societăți, ținând cont de voința poporului, de interesele și aspirațiile de progres ale țării. În acest sens, democrația presupune două componente inseparabile: guvernanți și guvernați, conducători și conduși, care, enunțând relația dintre obiectul și subiectul puterii, trebuie să conlucreze prin consens și compromis în interesul unei comunități.

Idealul democratic și democrația reală

De-a lungul timpului, democrația, așa cum am văzut *supra*, a fost abordată din perspective diferite: ca teorie a puterii, ca formă de guvernare, ca sistem politic și/sau regim politic, ca mod de viață sau în ipostaza de metodă de luare a deciziilor în cadrul unei comunități. Dincolo de răspunsuri, o concluzie se impune – definițiile date democrației sunt nesatisfăcătoare și incomplete; mai mult, există o stare de incongruență între teoriile democrației, idealul democratic și democrația reală [2].

Politologul I. Duminică arată că, spre deosebire de mit, care angajează și acreditează automat, necritic și integral o idee, o imagine, un ideal presupus realizat sau realizabil în continuare, analiza politică propriu-zisă recurge la separarea mintală a unui proces, eveniment, subiect de cercetare în părțile sale componente pentru a-i studia geneza, natura și a determina relațiile dintre părți, precum și poziția acestora față de „întreg” [12].

Raportul dintre ideal și realitate în democrație implică trei condiții fundamentale: 1) oamenii afectați vital de o decizie umană urmează să aibă un rol efectiv în adoptarea acesteia; 2) întreaga putere de a adopta astfel de decizii să aibă o legitimare publică și 3) toți cei care adoptă asemenea decizii să poată fi trași la răspundere publică. Or, cum „nici una dintre aceste trei condiții nu poate să se realizeze” – dat fiind că nu s-a format ... „nici o societate care să fie total democratică – o asemenea societate rămâne un ideal” [13].

Decalajul dintre idealul politic și realitatea politică este, de fapt, un fenomen central persistent chiar și în viața politică americană, fapt subliniat de politologul american S. Huntington, care distinge unele trăsături ale idealurilor politice americane care generează decalajul dat [14], iar drept consecință a acestora apare decalajul între idealurile politice, instituțiile politice și practica politică din America. Spre exemplu, anul

2021 va fi amintit pentru un eveniment fără precedent în istoria politică a SUA: asaltul din 6 ianuarie asupra Capitoliului de către susținătorii președintelui D. Trump în încercarea de a bloca certificarea rezultatelor alegerilor din 2020, iar ziua de 6 ianuarie 2021 este considerată „una dintre cele mai negre zile ale democrației americane” [15]. În plus, autoritățile chineze califică democrația americană drept „armă de distrugere în masă”, „utilizată de SUA pentru a se amesteca în alte țări” [16].

Democrația este acum atât de populară, încât cele mai multe ideologii politice pretind ca îi sunt favorabile. Aceste presupuse ideologii democratice sunt în permanentă competiție și, ocazional, în conflict unele cu altele. Cea mai bună explicație pentru o astfel de situație stranie constă în a spune că ideologii diferite urmăresc și promovează într-adevăr democrația, dar în moduri diferite, deoarece ele sunt în dezacord cu privire la ceea ce este democrația cu adevărat. Ele pot să facă aceasta datorită faptului că democrația nu este ceva unic. Mai degrabă decât o anumită formă de guvernământ, care trebuie să aibă o structură specifică, democrația este un ideal [17, p. 51].

A spune că democrația este un ideal înseamnă a afirma că ea este ceva spre care oamenii tind. În ciuda dificultăților de a-l defini, idealul democratic al „guvernării poporului” rămâne popular. Aceasta se datorează în parte legăturii sale cu libertatea și egalitatea, atâta timp cât democrația implică faptul că, într-un anume sens, fiecare cetățean va fi și liber, și egal cu toți ceilalți. Dar ce înseamnă exact libertatea și egalitatea sau ce formă ar trebui să ia și cum se leagă între ele, toate acestea sunt deschise interpretării [17, p. 52]. Aici intervin ideologiile politice: fie ca îl acceptă sau îl resping, toate ideologiile facând referire la idealul democratic.

Deci, democrația este, ca și libertatea, un concept esențialmente contestat. Idealul democratic însuși este profund implicat în conflictul ideologic al lumii moderne. Pentru alți autori, democrația este un pro-

iect utopic. Spre exemplu, pentru profesorul român L. Boia, „democrația nu poate exista ca atare: e un model ideal. Nu va reuși niciodată, cu aspirația sa spre egalitate și libertate, să supună, și încă mai puțin să anuleze, celelalte dorințe înscrise în sufletul omenească și în dinamica societăților, în primul rând bogăția și puterea”. Altfel spus, democrația este un mit. Ea este un proiect utopic, care a jucat un rol-cheie în evoluțiile ultimelor două secole, materializându-se într-un mod fatalmente incomplet, cu mai mult sau mai puțin succes, într-o varietate de construcții politice: modelul american și modelul francez, democrația occidentală și democrația comunistă etc. Simbolurile și realitatea nu trebuie confundate. Cuvintele ascund uneori sensul real al lucrurilor. Este rău cu răul, dar parcă mai rău fără el, cam aceasta este și concluzia autorului citat, pentru că „democrația occidentală este nu numai cea mai bună dintre soluții, ci singura soluție rațională” [18, p. 5, 146].

Însă pentru majoritatea autorilor, democrația este o realitate, care trebuie construită, iar concomitent și cercetată. Democrația este studiată, deopotrivă, de filosofi, care propun chiar modele ideale, de istorici, preocupați de ascensiunea și declinul acesteia, de politologi, care încearcă să dea o explicație empirică a condițiilor afirmării, menținerii, funcționării, răspândirii și posibilei sale prăbușiri. Este cert că existența acestei diversități de unghiuri de abordare conduce și la unele suprapuneri, însă diversitatea conduce mai totdeauna la rezultate fecunde în cercetare. Chiar și unele construcții ce îmbracă forme utopice ideii de democrație pot conduce la îmbunătățirea democrațiilor real-funcționale [19, p. 10].

De ce, totuși, numai în ultimii aproximativ 150 de ani democrația a fost considerată ca o formă dezirabilă a guvernământului și societății? O bună parte din autori scot în evidență avantajele democrației. Printre elementele ei ar fi: participarea efectivă a populației la procesul de luare a deciziilor; prezența unor elite care guvernează societatea cu sprijinul

acesteia, guvernare ce presupune responsabilitate și limite; prezența mai multor forțe politice legal recunoscute care luptă pentru acapararea puterii politice; structurarea unei ideologii bine definite; organizarea instituțiilor statului pe principiul separației puterilor în stat și structurarea relațiilor dintre acestea; existența unor principii care stau la baza democratizării, cum ar fi principiul alternanței democratice la guvernare, principiul descentralizării, principiul autonomiei locale etc.; specificarea exhaustivă a unor drepturi și libertăți fundamentale; economia de piață unde liberul schimb duce la o dezvoltare economică ș.a. La categoria dezavantaje ale regimului democratic se enumeră: prezența blocajului decizional din partea opoziției politice; existența unui aparat birocratic puternic prin distribuția de posturi publice în scopul recrutării sau fidelității clientelei politice, iar A. Toffler vorbea, totodată, și despre birocrăția de partid sau partidul invizibil al birocrăției; extinderea corupției și altor fenomene negative contemporane ce împing sistemul comunicării politice către disimulare, amintind, de altfel, că acest fenomen era cunoscut și în Antichitate sub o altă turnură – Socrate fiind învinuit de coruperea tineretului – ca acesta să nu se supună zeilor recunoscuți de *cetate*, propunând chiar și un nou zeu – Daimon, grecii fiind tare supărați pe filosof, precum și neajunsurile democrației clasice (limitarea claselor sociale, astfel încât, asemănător cu democrația antică, democrația contemporană nu se bazează pe majoritatea cetățenilor și de aceea ea nu este puterea poporului în întregul sens al cuvântului; formalitatea în realizarea unor principii și mecanisme democratice și, ca urmare, transformarea democrației din puterea poporului în întrecerea „sacilor cu bani”; lipsa conexiunii dintre democrație și procesele economice și sociale poate duce la sporirea conflictelor sociale și nu satisface astfel interesele vitale ale cetățenilor; limitarea cetățenilor în participarea la viața politică a statului etc.). În acest sens, democrația contemporană s-a dovedit

a fi eficientă, dar, totodată, frecvente sunt cazurile când a dat semne de ineficiență (cazul Uniunii Europene în contextul crizei financiar-bancare, crizei euro și crizei economice începând cu anul 2008, mai apoi crizei migranților și a refugiaților).

Totuși, democrația ca formă de guvernare denotă superioritatea ei, iar termenul în sine se bucură de cea mai mare popularitate printre politicieni, lideri de opinie și simpli cetățeni. În același timp, forma democratică de guvernare se confruntă cu mari dificultăți de ordin politic și socioeconomic, care, de altfel, sunt iminente procesului democratic, inclusiv în țările aflate într-un proces profund de schimbare și modernizare în contextul democratizării societății (unele țări din Parteneriatul Estic). Astfel, transformările reale în sfera vieții politice (democrația pluralistă, alternanța la guvernare), în ramura economică (restructurarea proprietății, privatizarea, libera concurență) și în alte domenii de activitate socială s-au soldat cu proliferarea diverselor fațete ale schimbărilor democratice, însoțite de încercări, riscuri și erori, care solicită o atenție sporită din partea decidenților politici, a factorului decizional [20, p. 102-124].

Unul dintre cei mai fervenți și avizați critici ai sistemului politic democratic actual, caracterizat prin reprezentativitate, existent în majoritatea țărilor democratice, este cercetătorul francez Vl. Volkoff, care în cartea sa *Defectele democrației* (2002) arată: „Ca mod de desemnare a guvernanților, democrația prezintă avantaje evidente care, de fapt, se reduc la unul singur: acordul guvernanților. În nici un caz nu negăm că este superioară regimurilor unde guvernanții sunt desemnați prin alte mijloace, cum ar fi nașterea, averea, hazardul sau meritul. Dar nu avem motive să închidem ochii în privința dezavantajelor practice ale procedurii” [21]. În acest fel, autorul citat abordează mai multe defecte de fond ale aplicării principiilor democrației în societățile democratice contemporane.

Unii autori de la noi își pun și o întrebare deloc retorică: De ce democrația ca concept este mereu contestată, iar în unele țări, ca Republica Moldova, democrația eșuează? Nu întâmplător, acceptarea democrației ca regimul cel mai dezirabil nu trebuie să ne conducă la trecerea sub tăcere a limitelor și criticilor ei („critici ostili” și „critici favorabili”, după R. Dahl). Analizând transformările democratice, Dahl insistă și pe confuzia creată în jurul semnificației democrației. Această confuzie își are cauza tocmai în evoluția istorică – de-a lungul câtorva mii de ani – a democrației, precum și în originile sale multiple: „Ceea ce înțelegem noi prin democrație nu este ceea ce înțelegea un atenian în timpul lui Pericle. Noțiuni grecești, romane, medievale și renaștentiste se îmbină cu noțiuni de secole mai apropiate, pentru a produce un amestec adesea extrem de înconștient de teorie și metode” [22, p. 10].

La rândul lor, pornind de la considerentul că poporul este rareori unanim, autorii *Dicționarului Oxford de politică* definesc democrația în sens descriptiv, ca sinonim al regulii majorității: „Este probabil mai bine să restrângem „democrația” strict la conducerea de către majoritate și să tratăm toleranța, apărarea drepturilor etc. drept precondiții pentru democrație, dar nu ca elemente constitutive ale democrației însăși” [23, p. 129].

Pentru a conferi o mai pronunțată concretețe, cuvântul *democrație* este adesea înlocuit cu cel de *libertate*, dar aceste categorii nu sunt sinonime. Desigur, democrația constă într-un anumit număr de idei și principii privind libertatea, dar și dintr-un număr de practici și proceduri care au căpătat forma lor actuală de-a lungul istoriei, prin experiența îndelungată și adesea anevoioasă; într-un cuvânt, democrația poate fi definită și ca *instituționalizarea libertății*. De aceea, putem identifica principiile fundamentale, puse la încercare de-a lungul vremii – guvernarea constituțională, drepturile omului și egalitatea în fața legilor – pe care trebuie să le

posede fiecare societate care se numește pe drept democratică.

Chiar dacă democrația este uneori înțeleasă greșit sau folosită abuziv, principiile fundamentale ale acesteia sunt unanim recunoscute: suveranitatea poporului; guvernul alcătuit cu acordul celor guvernați; domnia majorității; drepturi ale minorităților; garantarea drepturilor fundamentale ale omului; alegeri libere și echitabile; respectarea procedurilor legale; limitarea constituțională a puterii guvernului; pluralism social, economic și politic; respectarea valorilor de toleranță, pragmatism, cooperare, compromis etc.

Provocările și paradoxurile democrației contemporane

Sec. XX este cel în care democrația s-a generalizat și s-a consolidat în mai multe țări, inclusiv la intersecția anilor '80-90' în țările postcomuniste. În pofida faptului că acest secol a fost caracterizat în mod diferit („secolul extremelor” după istoricul marxist britanic E. Hobsbawm [24], sau „secolul blestemat” după Ed.S. Radzinski, scriitor și istoric sovietic și rus [25]), totuși din cauza ideologiilor contrare (sindicalismul, elitarismul, fascismul, național-socialismul, bolșevismul, troțkismul, maoismul și alte versiuni ale marxismului contemporan), excelența sociopolitică a teoriei democrației părea să fie acceptată ca fenomen social de rând cu altele, așa încât ideologia și doctrina democratică devine și în sec. XXI una dominantă pe scena bătăliilor politice și în literatura de specialitate (în raport cu sec. XX, oare cum va fi calificat sec. XXI după *Brexit*, apariția fenomenului Trump și după invazia Rusiei în Ucraina?). Fără a detalia, vom specifica doar că din perspectiva filosofică, K.R. Popper, din cea economică, Fr.A. Hayek, și din cea politologică, R.Dahrendorf, R.A. Dahl, A. Lijphart, S.P. Huntington, G. Sartori, A. Toffler ș.a., au formulat mai multe argumente în favoarea superiorității democrației ca instituție, au descris

avantajele, dezavantajele și limitele democrației în cadrul instituțional de funcționare, paradoxurile și provocările democrației contemporane, au încercat să prognozeze viitoarele evoluții ale democratizării ca proces în contextul multitudinii de probleme cu care se confruntă societatea contemporană.

Cunoscutul paradox al lui R. Wollheim este o problemă în filosofia politică care indică o contradicție inherentă în conceptul democratic. Paradoxul scoate în evidență faptul că o persoană poate pleda simultan două opțiuni de politică în conflict dintre *A* și *B*, cu condiția că persoana consideră că deciziile democratice ar trebui să fie urmate. Incongruența a fost formulată de filosoful britanic R. Wollheim în 1962 într-un articol intitulat *Un paradox în teoria democrației*, prezentând și două modalități de a evita paradoxul, pe care apoi îl respinge [26; 27].

Desigur, societățile democratice contemporane încearcă să depășească acele probleme cu care inherent se confruntă democrația – dezavantajele și limitele democrației, paradoxurile ei și provocările la adresa statului în condițiile celui „de-al treilea val al democratizării” (S. Huntington), „deficitul democratic” (B.N. Dunn) în luarea deciziilor politice naționale sau globale. Se ține cont și de alte dificultăți aporetice (probleme greu de rezolvat) în viața societății aflată în plin proces de schimbare și modernizare în contextul democratizării. Printre acestea sunt crizele multidimensionale – politică, constituțională, valorică, instituțională, identitară, economico-socială, absența tradițiilor democratice și a unei culturi politice democratice, tergiversarea reformelor democratice, creșterea nejustificată a rolului statului în economie, clivajele sociale și politice, blocajele politice și decizionale, birocrăția extinsă și disfuncțională etc. În cazul Republicii Moldova, acestea pun sub semnul întrebării însăși legitimitatea proiectului democratic lansat de prima generație a clasei politice naționale de la începutul anilor '90 ai sec. XX [20].

De ce democrația este supusă unor provocări majore? Sistemele democratice contemporane sunt adesea imperfecte, fiindcă se confruntă cu anumite contradicții interne. Democrația este supusă unor provocări, care fac societatea să întâmpine crize de tot felul, mari tensiuni și conflicte sociale, care stimulează extinderea unor fenomene negative (corupția, nerespectarea drepturilor omului etc.) și perturbază viața democratică a societății aflată în plin proces de dezvoltare. O parte din provocările apărute în fața democrațiilor contemporane sunt identificate de politologul italian D. Fisichella [28, p. 263-267, 333-341]. Evidențiind mai întâi de toate câteva probleme ale democrației contemporane (relația dintre politica vizibilă și politica invizibilă; democrația ca regim de administrare ordinară: autenticitatea democrației), acesta deduce și provocările ei: provocarea ce vizează gradul de reprezentare politică, provocarea tehnocratică, provocarea oligarhică și cea instituțională, care are în vedere organizarea și funcționarea eficientă și legală a instituțiilor, controlul politic pe care îl pot efectua și suporta acestea, gradul de reprezentativitate pentru cetățeni, implicațiile în plan socio-economic, organizațional, politic etc.

La rândul său, sociologul germano-britanic R. Dahrendorf scoate în evidență următoarele paradoxuri [29, p. 223-252]: gradul de reprezentare politică diferențiat în societățile democratice care se manifestă printr-o multitudine de aspecte (ideea suveranității naționale periclitată mereu de ideea suveranității populare, ideea independenței reprezentantului contestată cu periodicitate de ideea mandatului), sporirea conflictelor de interese între structurile tehnocratice și cele cu caracter politic, apariția diferitelor blocaje instituționale, provocarea oligarhică și cea instituțională ș.a. Aceste provocări se datorează faptului că democrația și societatea democratică sunt supuse unor schimbări și chiar presiuni pe diverse paliere (economic, social, politic, etnolingvistic, cultural etc.).

În același timp, G. Hermet, analizând numeroasele tabuuri pe care le implica modelul democratic pluralist, urmărește traiectoriile sinuoase ale devenirii democratice a societății occidentale, matricele democrației pluraliste, precum și paradoxurile regimurilor reprezentative [30, p. 48-49, 128-169; 31]. Sesizând formula „paradoxul legitimității democratice”, sociologul și politologul francez are în vedere antinomia realității politice, contradicția dintre „principiul fondator al suveranității populare și teoria instrumentală a reprezentării poporului de către conducătorii aleși la intervale de timp date”, dar și faptul că poporul suveran nu domnește cu adevărat.

La fel, R. Dahl, pornind de la raportul dintre ideal și real în democrație, de la anumite inconsecvențe în funcționalitatea democrației în societățile contemporane, iar sistemele democratice fiind imperfecte, arată că ea, democrația, implică anumite „paradoxuri ale democrației” [32, p. 113-126]. În explicația autorului, asemenea paradoxuri, de fapt, contradicții interne ale mecanismului democratic, provin din faptul că societății umane îi sunt specifice tensiuni, stări conflictuale latente, a căror „activizare” slăbește și erodează democrația, putând deschide calea regimului politic autoritar.

Autorii de referință evidențiază și alte probleme fundamentale ale democrației, cum ar fi politica vizibilă și cea invizibilă (N. Bobio), democrația ca regim de administrare ordinară (G.L. Mosse), reducerea democrației la un sistem simplu de „reguli ale jocului”, ale practicii instituționalizate (J. Habermas) [33], precum și deficitul democratic, fenomen observabil și în țările UE, dar mai cu seamă, în tinerele democrații din spațiul Europei Centrale și de Sud-Est [34, p. 53-59].

Invocând ideea despre paradoxul democrației, unii autori pe bună dreptate consideră că democrația reprezintă cadrul în care principiul statului de drept poate deveni o realitate. Dar astăzi democrația nu se mai poate confunda cu sfera dimensionată de

etimologia termenului. Paradoxal, puterea, în orice stat civilizat, aparține poporului, dar el nu o poate gestiona. Poporul este incapabil de autoguvernare. Atunci el este nevoit să mandateze periodic niște reprezentanți aleși în funcție de anumite criterii, să organizeze și să conducă activitatea socială, să exercite puterea [35, p. 24].

Cercetătorul V. Capcelea, din perspectiva politico-filosofică, încearcă să degajeze, alături de paradoxul statului și paradoxul elitelor, paradoxul democrației [36, p. 36-37]. Ultimul derivă din ideea că un nivel sporit de libertate economică presupune și un nivel mai înalt de libertate politică. Însă practica socială a demonstrat că în cazul în care democrația precede dezvoltării economice, există pericolul că și conflictele care apar să nu poată fi rezolvate, tocmai din cauza lipsei de resurse economice, iar acestea, la rândul lor, produc disfuncționalități în consolidarea democrației. Cert e că fără condițiile economice necesare pentru constituirea și dezvoltarea unei clase de mijloc semnificative, înzestrată cu valori societale, progresele în sfera democrației rămân îndoielnice. Totodată, pentru a obține progrese și instituții democratice stabile, este necesară o altă condiție – existența unei culturi civice mature, ceea ce în societățile tranzitorii lipsește cu desăvârșire. Prin urmare, paradoxul democrației constă în faptul că trebuie să ai ori democrație, libertăți politice, posibilitatea de a-ți exprima liber convingerile/opiniile, ori prosperitate economică.

Criza democrației, multă vreme un subiect abordat mai degrabă la nivel teoretic, a devenit o problemă politică și practică la ordinea zilei. Odată cu afirmarea din ce în ce mai vocală a preferinței politice pentru (re)construcții instituționale bazate pe valorile democrației liberale, echilibrul democrațiilor este primejduit [37]. Mai mulți cercetători constată faptul că democrațiile sunt amenințate atât din interior cât și din exterior (cazul Ucrainei pare a fi cel mai elocvent exemplu în contextul invaziei Federației Ruse

în această țară la 24 februarie 2022). La drept vorbind, putem vorbi de factori interni și factori externi care alimentează criza democrației în societatea contemporană. Deci, este vorba despre anumite contradicții (obiective și subiective) între diferite moduri de manifestare a vieții democratice.

Perspectivă democrației în societatea contemporană

Unii politologi occidentali, spre exemplu, S.P. Huntington, descriu evoluția istorică a democrației în valuri, la distanțe de timp inegale [38, p. 18-40]. Astfel, primul val ar cuprinde epoca dintre încheierea revoluțiilor moderne și declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial; următorul val ar fi „trecut” în circa două decenii ale perioadei imediat postbelice, iar cel de-al treilea val al democratizării, apreciat ca fiind, probabil, cea mai importantă evoluție politică din ultima parte a sec. al XX-lea, va fi inaugurat de transformările din Portugalia, Grecia și Spania, continuate în America Latină și Asia de Sud-Est, pentru a marca, la sfârșitul anilor '80 ai sec. XX, prăbușirea comunismului în Europa Centrală și de Est, inclusiv în fosta Uniune Sovietică.

A ajuns oare acest al treilea val la apogeu? Retragerea sa va aduce oare cu sine o reducere a victoriilor democratice petrecute în anii '70 și '80 ai sec. XX? Huntington analizează complexul forțelor politice și culturale fără a ajunge la o concluzie definitivă. O retragere a celui de al treilea val este desigur posibilă, spune el, urmată, probabil, de un al patrulea val.

În pofida faptului că acest tipar nu este inevitabil, unii autori încearcă să descrie cel de-al patrulea val al democrației care a apărut în unele țări ale Africii de Nord. Astfel, cercetătoarea A.-M. Gajdo descrie cu lux de amănunte premisele și condițiile apariției acestui val al democrației, fiind vorba despre *primăvara arabă*, aceasta definind evenimentele care au avut loc în MENA (Algeria, Arabia Saudită, Bahrain, Egipt, Emiratele Arabe Unite, Iordania, Irak,

Iran, Kuweit, Liban, Libia, Maroc, Oman, Palestina, Qatar, Siria, Tunisia, Yemen.), de la sfârșitul anului 2010 [39]. Imediat după declanșarea evenimentelor din MENA, cercetătorii politicii internaționale au făcut analogie între procesele revoluționare de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut, din Europa Centrală și de Est, și *primăvara arabă*. Dacă trăsătura particulară al celui de-al treilea val este că democrația a devenit o aspirație globală, indiferent de religie, cultură și nivel de dezvoltare, *primăvara arabă*, însă, a coagulat toate forțele în jurul unui singur țel: acela de a pune capăt dictaturilor, fără a afirma neapărat și dorința de democratizare. Pentru mulți analiști ai politicii internaționale „o trezire islamică” (afirmarea islamului politic) în țările cuprinse de revoluții constituie un motiv de îngrijorare și pune tot mai accentuat în discuție relația islam-democrație. Totuși cercetătorii susțin că este tentantă ideea unui „al patrulea val de tranziție către democrație”, dar că este prea devreme să putem privi cu obiectivitate câtă vreme evenimentele sunt încă în desfășurare, iar problema tranziției către democrație rămâne deocamdată deschisă [39].

În literatura politologică continuă să se ducă dezbateri controversate asupra perspectivelor democrației. Soarta și perspectivele ei în contextul fragmentării societății contemporane, al erodării sferei publice și al sărăcirii rândurilor cetățenilor interesați, potrivit politologului polonez Z. Bauman, sunt incerte [40]. Democrația în societatea modernă (atât occidentală, cât și non-occidentală) poate fi emasculată, este amenințată cu transformarea într-o democrație fără oameni și fără cetățeni, degenerând în fie o oligarhie, fie o ohlocrație. Dacă ne ghidăm pe deplin după logica lui Bauman, atunci nu există perspective pentru democrație, precum și pentru instituțiile publice în viitorul apropiat.

Cu toate acestea, democrația, ca teorie și ideologie, semnifică mai mult decât introducerea procedurilor de schimbare pașnică a guvernelor. Instituțiile

guvernări sunt pe deplin stabile numai atunci când se bucură de legitimitate populară și rezolvă interesele economice și sociale ale cetățenilor. Democrația ca promisiune și solicitare a fost întotdeauna la ordinea zilei pentru toate societățile, în special pentru țările postcomuniste [41, p. 126-140]. Pe de o parte, nu ar putea exista un calendar unic pentru societățile în care democrația este chemată să prindă rădăcini și să se răspândească. Pe de altă parte, adoptarea principiilor democratice nu reprezintă un scop în sine, ci numai începutul, căci, în ciuda imperfecțiunilor, democrația rămâne cea mai bună modalitate de a conduce treburile publice ale unei societăți, numai dacă se respectă principiul suveranității poporului (ceea ce înseamnă că guvernarea poate fi legitimată numai prin voința celor guvernați). Democrațiile vechi, așezate, caracterizându-se adesea printr-o apatie a cetățenilor față de viața politică (în special, participarea la vot), nu pune probleme funcționale democrației, pe când democrațiile tinere se confruntă, de regulă, cu crize sistemice, cu o neîncredere a populației față de instituțiile puterii, cu necesitatea acestora de a răspunde prompt la nevoile sociale și economice apăsătoare.

Este necesară, în definitiv, conștientizarea adevărului că democrația în sine nu garantează nimic. Ea oferă în schimb posibilitatea succesului, dar și riscul eșecului. În definiția răsunătoare și iscusită a lui Th. Jefferson (filosof politic, al treilea președinte al SUA, fiind ales de două ori – în 1800 și în 1804), promisiunea democrației este „viață, libertate și căutarea fericirii”. Democrația este, deci, atât o promisiune, cât și o solicitare. Ea este promisiunea că oamenii liberi, cooperând, se pot autoguverna într-un mod care va satisface aspirațiile lor la libertate personală, șanse economice și dreptate socială. Ea este, în același timp, o solicitare, pentru că succesul democrației depinde de cetățenii societății respective și de nimeni altcineva. În concepția politologului italian N. Bobbio, democrația nu și-a respectat în to-

talitate promisiunile referitoare la capacitatea sa de adaptare la diferite condiții impuse de istorie, o mare capacitate de învățare, precum și un însemnat potențial de transformare în timp, în funcție de anumiți factori [29].

Printre schimbările specifice lumii contemporane, tendințele viitorului social, un rol esențial revine proceselor perfecționării democrației, îndeosebi a celei reprezentative, a politicii moderne. Teoria reprezentării democratice sau a delegării în vederea deliberării eficiente reprezintă eticheta pentru cele mai multe democrații moderne, având la bază ideea reprezentării politice, prin care cetățenii delegă, prin alegeri, puterea poporului unor reprezentanți, care decid în locul și în numele poporului, fără a-l mai consulta, pentru o perioadă de timp limitată. G. Sartori definește democrația reprezentativă ca fiind „o democrație directă în care poporul nu guvernează el însuși, ci își alege reprezentanți care să îl guverneze” [3, p. 118], specificând că „democrația directă – democrația fără reprezentanți și fără «curele de transmisie» reprezentational”; „democrația prin referendum este democrația în care *demos*-ul decide în mod direct asupra problemelor, fără a se reuni, ci discret, prin intermediul referendumului”.

Pentru o construcție democratică temeinică în societatea contemporană este necesar de a ține cont de anumite axiome ale democrației, care, în viziunea politologului român V. Nazare, ar fi următoarele [42, p. 30-38]: 1) democrația și prosperitatea sunt două lucruri diferite, iar în unele cazuri complementare; democrația poate fi o pârgă de realizare a prosperității, dar prosperitatea nu se poate realiza automat prin construcția democrației, prosperitatea devine doar o condiție și un criteriu de apreciere a democrației; 2) a impune autonomia politică unui grup împotriva voinței lui este tot la fel de coercitiv ca și refuzul autonomiei unui grup care o dorește; dreptul la autoguvernare nu implică totuși dreptul de a institui un regim tiranic; 3) într-o societate democratică,

influența individului, competent și membru al *demos*-ului, este într-o relație de inversă proporționalitate cu volumul resurselor și al oportunităților de participare, care sunt, în mod obișnuit, inegal distribuite; 4) nu există democrație pură, întotdeauna va exista o discrepanță între democrația reală și cea ideală, între democrația rațională (deductivă, universală, imaginară, îndepărtată de realitate și incapabilă să controleze problemele generate de lumea reală) și cea empirică; democrația nu se identifică cu autoguvernarea, ci cu guvernarea prin mijlocirea unei elite; 5) democrația, în decursul istoriei sale, pune în evidență o evoluție ciclică – democrația directă, democrația reprezentativă, poliarhiile etc.; evoluția nu a fost liniară, ci una cu sincopă, cu valuri și contravaluri democratice; 6) apropierea unei comunități de realizarea idealului democratic al autoguvernării, prin creșterea amplitudinii participării cetățenilor la deciziile guvernării, determină proporțional anularea, dispariția distincțiilor dintre guvernanți și guvernați; 7) funcționalitatea și succesul guvernelor democratice sunt în funcție de virtutea civică a indivizilor; funcționalitatea/nefuncționalitatea, succesul/insuccesul regimurilor democratice sunt proporționale cu tendința de apropiere de idealul comunității civice; 8) în organizațiile moderne se manifestă „legea de fier a oligarhiei” (R. Michels), tendința de concentrare a puterii de guvernare în mâna unui număr limitat de persoane, de diminuare progresivă a coeficientului democratic; 9) regula fundamentală a democrației, care nu este agreată de tehnocrați sau experți, este exprimată de opțiunea sau vocea majorității; orice rezultat al sufragiului majoritar, indiferent de valoarea deciziei (cât de exact reflectă fenomenul real), se confundă cu rațiunea supremă, cu adevărul democratic; 10) corupția reprezintă virusul letal al democrației și poate compromite viitorul, împiedică instaurarea sa acolo unde nu a devenit încă o realitate și o șubrezește (slăbește) pe cea deja existentă.

Democrația a fost și va rămâne ea însăși o provo-

care pentru teoria politică. Paradigma democratică, pusă în discuție începând cu Atena clasică și până azi, a afectat profund teoria politică contemporană, așa încât patosul pentru democrație, pe de o parte, și criticile aduse împotriva acesteia, pe de alta, denotă că idealul democrației rămâne unul dintre cele mai îndrăgite și, în același timp, mai contestate idealuri politice. Așa cum menționa D. Fisichella, chiar dacă paradigma democratică constituie produsul unui efort istoric, instituțional și cultural de anvergură, totuși democrația modernilor, prin geneza sa și prin manifestările sale curente, rămâne dezorientată în fața unei serii de probleme nu întotdeauna eliberate de incertitudini și nu întotdeauna soluționate în mod adecvat, confruntându-se, totodată, cu o întreagă varietate de provocări serioase, deseori dramatice [28, p. 321-333].

Concluzii

Analiza transformărilor democratice – statul-țară, statul-națiune și transformarea spre care se năzuiește azi arată că în societatea contemporană, în ciuda imperfecțiunilor, democrația rămâne totuși cea mai bună modalitate de a conduce treburile publice ale unei societăți, numai dacă se respectă principiul suveranității poporului (guvernarea poate fi legitimată numai prin voința celor guvernați). Acest principiu trebuie deosebit de procedurile democratice care sunt mijloace ce permit punerea în evidență a voinței poporului. Principala procedură sunt alegerile (democratice). Alte proceduri ajută la funcționarea în bune condiții a sistemului democratic – separarea puterilor, limitarea mandatului pentru reprezentanții poporului, precizarea anumitor reguli constituționale etc.

Deși discuția despre avantajele și/sau dezavantajele unor sau altor forme de democrație nu este terminată și, probabil, nu se va termina niciodată, astăzi tot mai multe dispute se duc pe câteva probleme de interes teoretic, politic și practic – ce sens ar trebui să în-

vestim în conceptul de democrație, cum funcționează democrația în practica societății contemporane, care va fi natura și care sunt perspectivele democrației. În acest caz, este vorba preponderent despre un model de democrație, așa sau altfel, recunoscut în întreaga lume, modelul democrației liberale. Desigur, există în privința democrației liberale și anumite întrebări. În funcție de răspunsurile oferite, se pot distinge câteva abordări teoretice: pluralistă, elitistă, corporatistă, „dreapta nouă”, marxistă / neomarxistă etc. În pofida multiplelor abordări și a gradului de reziliență la liberalism al instituțiilor politice din unele țări ce păreau definitiv ancorate în democrația liberală, se consideră întemeiat că democrația liberală reprezintă astăzi o formulă de democrație avansată caracterizată prin echilibrul constituțional dintre valoarea fundamentală a democrației (în speță, egalitatea) și cea a liberalismului (libertatea).

Referințe bibliografice

1. SARTORI, G. *Teoria democrației reinterpretată*. Iași: Editura POLIROM, 1999. 512 p. ISBN 973-683-144-2.
2. CARPINSCHI, A.; MIHĂILESCU, B. C. *Teorii ale democrației*. <https://ro.scribd.com/document/496632473/227154989-Carpinschi-Anton-Teorii-Ale-Democratiei-Prim-Pag> (accesat: 29.09.2012).
3. FLORIAN, Al. *Teorii ale democratizării (Note de curs)*. București, 2005. 51 p. <https://www.scribd.com/document/85206701/teorii-democratizare> (accesat: 29.09.2012).
4. VARZARI, P. *Paradigma democratică: unele considerente conceptuale și de conținut*. În: Redimensionarea valorilor democratice în condițiile societății informaționale / Coord. R. Ciobanu, V. Mocanu. Chișinău: S. n., 2018 (Tipogr. „Artpoligraf”), p. 155-170. ISBN 978-9975-3178-4-9.
5. BARBER, B. R. *Democrație*. În: Enciclopedia Blackwell a gândirii politice / Coord. D. Miller. București: Editura Humanitas, 2006, p. 153-160. ISBN 594-835-300-917-0.

6. DAHL, R. A. *Poliarhiile. Participare și opoziție*. Iași: Editura Institutul European, 2000. 263 p. ISBN 973-611-071-0.
7. GRUGEL, J. *Democratizarea. O introducere critică*. Iași: Editura Polirom, 2008. 267 p. ISBN 978-973-46-1064-8.
8. PLEȘCA, V. *Democrația liberală*. În: *Concepte și teorii social-politice* / Coord. E. Huzum. Iași: Editura Institutul European, 2011, p. 39-58. ISBN 978-973-611-805-0.
9. KANTOR, I. A. *Ideologii politice. Teoria democrației*. Cluj-Napoca: FSPAC, 2013. 56 p. <https://www.scribd.com/doc/299350239/Teoria-democrației> (accesat: 01.11.2017).
10. The Democracy Ranking of the Quality of Democracy. <http://democracyranking.org/wordpress/> (accesat: 13.12.2017).
11. POPESCU, M. *Democrație*. <http://popescumarian2013.blogspot.com/p/fisa-de-ucru-24-aprilie-2013.html> (accesat: 24.04.2013).
12. DUMINICĂ, I. *Instaurarea regimului politic democratic în Republica Moldova: realizări, probleme, perspective*. Teză de dr. în științe politice. Chișinău: CNAA, 2006. <https://docslide.com.br/documents/teza-duminica-ion.html> (accesat: 13.12.2006).
13. *Democrațiile*. <https://administrare.info/8-domenii/administra%C8%9Bie-public%C4%83/4126-democrațiile> (accesat: 07.04.2022).
14. JITCOV, D. *Bazele științei politice (Note de curs)*. București, 2006. 144 p. <http://facultate.regielive.ro/cursuri/drept/bazele-stiintei-politice-4409.html> (accesat: 23.08.2011).
15. La un an de la asaltul asupra Capitoliului din SUA, americanii rămân divizați. 65 de milioane încă mai cred minciunile lui Trump. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/la-un-an-de-la-asaltul-asupra-capitoliului-din-sua-americanii-raman-divizati-65-de-milioane-inca-mai-cred-minciunile-lui-trump-1792567> (accesat: 06.01.2022).
16. China califică democrația SUA drept „armă de distrugere în masă”. <https://protv.md/international/china-califica-democratiia-sua-drept-arma-de-distrugere-in-masa---2588169.html> (accesat: 11.12.2021).
17. BALL, T.; DAGGER, R. *Ideologii politice și idealul democratic* / Ed. a 2-a. Iași: Editura Polirom, 2000, 271 p. ISBN 973-683-452-2.
18. BOIA, L. *Mitul democrației* / Ed-a a 2-a. București: Editura Humanitas, 2007. 170 p. ISBN 978-973-50-1758-3.
19. GORUN, A. *Democrația – mit și realitate*. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu / Seria Litere și Științe Sociale*, 2012, nr. 1, p. 7-37. ISSN 2344-3677; ISSN-L 1844-6051.
20. VARZARI, P. *Elita politică și birocrația în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). Monografie*. Chișinău: Pontos, 2013 (Tipogr. „Europres”). 366 p. ISBN 978-9975-51-447-7.
21. VOLKOFF, Vl. *Defectele democrației*. <http://anonymus.ro/2015/08/defectele-democrației-de-vladimir-volkoff/> (accesat: 24.10.2017).
22. DAHL, R. A. *Democrația și criticii ei*. Iași: Editura Institutul European, 2002. 289 p. ISBN 973-611-191-1.
23. *Dicționar de politică*. Oxford / Coord. de L. McLean. București: Univers Enciclopedic, 2001, p. 127-129. ISBN 973-8240-09-3.
24. HOBBSAWM, E. *Era extremelor. O istorie a secolului XX: 1914–1991*. Chișinău: Editura Cartier, 2015. 716 p. ISBN 978-997-5865-48-7.
25. Окаянный век. Разговор с писателем Эдвардом Радзинским. <http://otramovida.net/video/-1/J8DrtMvU-eRk.html> (accesat: 08.11.2013).
26. BRADLEY, A. *A Paradox in the Theory of Democracy, 2000*. <http://www.learnliberty.org/blog/a-paradox-in-the-theory-of-democracy/> (accesat: 31.12.2017).
27. WEIS, D. D. *Wollheim's Paradox: Survey and Solution*. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/009059177300100203> (accesat: 08.12.20217).
28. FISICHELLA, D. *Știința politică. Probleme, concepte, teorii*. Iași: Editura Polirom, 2007. 406 p. ISBN 978-973-46-0107-3.
29. DAHRENDORF, R. *Noile provocări ale democrației*. În: *Symposion. Revistă de Științe Socio-Umane*, Iași, 2004, Tom. II, nr. 1 (3), p. 223-252. ISSN 1584-174X.
30. HERMET, G. *Poporul contra democrației*. Iași: Editura Institutul European, 1998, 310 p. ISBN 973-586-123-2.
31. HERMET, G., TRINDADE, H. *The Paradoxes of Democracy*. <https://books.google.md/books?id=5Wkqy9>

VfR6oC&pg=PP12&lpg=PP12&dq=Hermet+Trindade%2BThe+Paradoxes+of+Democracy (accesat 14.07.2022).

32. DAHL, R. A. *Despre democrație*. Iași: Editura Institutul European, 2003. 204 p. ISBN 973-611-114-8.

33. CIOBANU, C. A. *Teoria democrației. Evoluție, probleme, provocări*. <http://ru.scribd.com/doc/27316409/teoria-democrației> (accesat: 17.04.2011).

34. VARZARI, P. *Guvernarea democratică și unele aporii în contextul crizei politice din Republica Moldova*. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*, 2012, nr. 3 (160), p. 52-62. ISSN 1857-2294.

35. NAZARE, V. *Paradoxuri sociale și politice*. În: *Sfera Politicii*, 2007, nr. 128, p. 20-31. ISSN 1221-6720.

36. CAPCELEA, V. *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile*. Chișinău: Editura Arc, 2012. 192 p. ISBN 978-9975-61-703-1.

37. PÂRVULESCU, Cr. *Criza democrației și societatea necivilă*. <https://www.observatorcultural.ro/articol/criza-democratiei-si-societatea-necivila/> (accesat: 21.09.2016).

38. HUNTINGTON, S. *Al treilea val al democrației*. În: *Revista Română de Științe Politice*, București, 2002, Vol. 2, nr. 1, p. 18-40. ISSN 1582-456X.

39. GAJDO, A.-M. *Primăvara arabă în Egipt: „Al patrulea val de democratizare”, „o trezire islamică” și „un nou autoritarism”*. https://www.academia.edu/12964423/prim%C4%82vara_arab%C4%82_%C3%8Een_egipt_al_patrulea_valde_democratizare_o_trezire_islamic%C4%82_%C5%9Ei_un_nou_autoritarism (accesat: 31.10.2020).

40. BAUMAN, Zygmunt. *O societate individualizată*. <https://ik-ptz.ru/ro/testy-ege---2017-po-matematike/zigmunt-bauman-individualizirovannoe-obshchestvo.html> (accesat: 07.07.2022).

41. ŚLIWA, M. *Democrația poloneză. Idei. Oameni. Evenimente* / Trad. și pref. de V. Constantinov. Chișinău: US Tiraspol, 2016. 212 p. ISBN 978-9975-76-179-6.

42. NAZARE, V. *Considerații privind axiomele democrației*. În: *Sfera Politicii. Revistă Lunară de Științe Politice*, 2004, nr. 1 (106), p. 33-38. ISSN 1221-6720.

RELATIA „CENTRU-REGIUNE” PRIN PRISMA INTERACȚIUNII ELITELOR POLITICE NAȚIONALE ȘI REGIONALE

Tatiana TURCO

Doctor în științe politice, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: turcotatiana27@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4334-3612>

Larisa TALMAZAN

Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: talmazanlarisa4@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1890-736X>

Problema relației dintre elita națională a Republicii Moldova și elita regională a UTA Găgăuzia în contextul conceptului de „centru – regiune” are o mare importanță teoretică și practică. Pe parcursul anilor de independență, elitele conducătoare ale Republicii Moldova s-au confruntat cu o serie de probleme în relațiile cu elita regională a UTA Găgăuzia. În pofida schimbării elitelor la nivel național și regional timp de trei decenii, reprezentanții acestora nu au reușit să stabilească un dialog constructiv. Pentru a ajunge la un consens, dialogul politic dintre elita conducătoare și elita regională a autonomiei ar trebui să vizeze armonizarea cadrului legal, clarificarea statutului autonomiei, concretizarea și repartizarea puterilor, precum și implicarea mai largă a locuitorilor autonomiei în viața politică și economică a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: elită politică, elită națională, elită regională, relații centru-regiune, Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia, dialog politic, consens.

«CENTER-REGION» RELATIONS THROUGH THE PRISM OF INTERACTION OF NATIONAL AND REGIONAL POLITICAL ELITES

The problem of the relationship between the national elite of the Republic of Moldova and the regional elite of the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia in the context of the «center – region» concept has important theoretical and practical significance. During the years of its independence, the ruling elites of the Republic of Moldova faced a number of problems in relations with the regional elite of the ATU Gagauzia. Despite the change of elites at the national and regional levels, their representatives have not been able to establish a constructive dialogue for three decades. In order to reach a consensus, the political dialogue between the ruling elite and the regional elite of the autonomy should be aimed at harmonizing the legal framework, clarifying the status of the autonomy, concretizing and distributing powers, as well as broader involvement of the inhabitants of the autonomy in the political and economic life of the Republic of Moldova.

Keywords: political elite, national elite, regional elite, «center-region» relations, Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, political dialogue, consensus.

LA RELATION „CENTRE-REGION” AU PRISME DE L'INTERACTION DES ELITES POLITIQUES NATIONALES ET REGIONALES

Le problème de la relation entre l'élite nationale de la République de Moldavie et l'élite régionale de l'UAT Gagaouzie dans le contexte du concept de «centre-région» a une grande importance théorique et pratique. Au cours des années de son indépendance, les élites dirigeantes de la République de Moldavie ont été confrontées à un certain nombre de problèmes dans leurs relations avec l'élite régionale de l'UAT Gagaouzie. Malgré le changement des élites aux niveaux national et régional, leurs représentants n'ont pas été en mesure d'établir un dialogue constructif depuis trois décennies. Afin de parvenir à un consensus, le dialogue politique entre l'élite dirigeante et l'élite régionale de l'autonomie devrait viser à harmoniser le cadre juridique, clarifier le statut de l'autonomie, concrétiser et répartir les pouvoirs, ainsi que l'implication plus large des habitants. d'autonomie dans la vie politique et économique de la République de Moldova.

Mots-clés: élite politique, élite nationale, élite régionale, relations centre-région, Unité Territoriale Autonome de Gagaouzie, dialogue politique, consensus.

ОТНОШЕНИЯ «ЦЕНТР-РЕГИОН» СКВОЗЬ ПРИЗМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭЛИТ

Проблема взаимоотношений национальной элиты Республики Молдова и региональной элиты АТО Гагаузия в контексте концепции «центр – регион» имеет важное теоретическое и практическое значение. За годы независимости правящие элиты Республики Молдова столкнулись с рядом проблем во взаимоотношениях с региональной элитой АТО Гагаузия. Несмотря на смену элит на национальном и региональном уровнях, их представителям на протяжении трех десятилетий так и не удалось наладить конструктивный диалог. Для достижения консенсуса политический диалог между правящей элитой и региональной элитой автономии должен быть направлен на гармонизацию правовой базы, уточнение статуса автономии, конкретизацию и распределение полномочий, а также более широкое вовлечение жителей автономии в политическую и экономическую жизнь Республики Молдова.

Ключевые слова: политическая элита, национальная элита, региональная элита, отношения «центр-регион», Автономное территориальное образование Гагаузия, политический диалог, консенсус.

Введение

В условиях развивающихся процессов демократизации и модернизации переходных обществ основным актором политических процессов выступают национальные политические элиты. Страны, в которых сложились субнациональные образования, характеризуются взаимодействием центра и регионов, и, как следствие, национальной и региональной элит. Сложившееся взаимодействие зачастую носит сложный и противоречивый характер, в основе которого лежит вопрос деволюции властных полномочий региональной элите.

Создание и функционирование в рамках унитарного государства Республики Молдова Автономного территориального образования Гагаузия (АТО Гагаузия) свидетельствует о наличии регионального политического пространства, которое обладает собственными ресурсами, органами власти автономии, региональной политической элитой как актором политического процесса, который характеризуется определенной спецификой. За годы независимости правящие элиты Молдовы столкнулись с рядом проблем во взаимоотношениях с региональной элитой АТО Гагаузия. Несмотря на смену элит на национальном и региональном уровнях, их представите-

лям на протяжении трех десятилетий лет так и не удалось наладить конструктивный диалог. В то время как для эффективного развития страны взаимоотношения национальных и региональных элит должны носить консенсусный характер и должны быть объединены общей целью – действовать на благо общества и государства.

Целью данной статьи является анализ отношений между центральными органами власти и органами власти АТО Гагаузия через взаимодействие политических элит, что позволит понять происходящие процессы, объяснить нынешний уровень отношений между ними и найти пути повышения эффективности взаимодействия национальных и региональных политических элит в Республике Молдова.

Методологическую основу исследования составляет совокупность политологических и общенаучных методов и подходов, которые позволили раскрыть отношения «центр-регион» сквозь призму взаимодействия правящей элиты с политической элитой Гагаузской автономии. Проведенные интервью с представителями политической элиты национального и регионального уровня по вопросу взаимодействия национальной и региональной элиты в Республике Молдова позволили сделать выводы о степени легитимности национальной и региональной политической элиты, раскрыть перспективы развития их взаимоотношений.

Отношения «центр-регион»: теоретико-концептуальные аспекты

В современном мире в рамках унитарных государств регионы все чаще становятся активными участниками политического процесса, стремясь оказывать влияние на государственную политику. Развитие регионов как политической единицы, обладающей собственной идентичностью и собственными осознанными интереса-

ми, превращение его в сильный политический фактор делает необходимым для каждого государства поиск баланса в отношениях «центр-регион». Современное государство, в том числе и Республика Молдова, стремится выработать компромисс общенациональных и региональных интересов путем разработки и функционирования инструментов и механизмов, позволяющих урегулировать интересы центра и интересы региона [21, с. 55].

Анализ концепции баланса отношений «центр – регион» позволяет отметить, что ключевыми характеристиками баланса такого рода выступают:

- соотношение объема компетенций, определенное конституцией и национальными законами;
- возможности и ограничения централизованного контроля на региональном уровне, с одной стороны, и, с другой стороны, регионального участия на центральном уровне.

Есть мнение, что отношения между центром и регионами представляют собой определенную политическую сделку. В частности, регионы, демонстрируя большую политическую лояльность, добиваются большей автономии. Соответственно, центр, предоставляя большую автономию региону (например, передавая часть полномочий по сбору поступлений в бюджет), рассчитывает на поддержку региона при решении вопросов, имеющих значение для государства в целом.

Баланс отношений «центр-регион» предполагает не только баланс отношений и интересов, но и баланс сил. Когда речь идет о балансе интересов, следует определить, насколько эти интересы выражены, в какой степени они увязаны друг с другом и учитываются сторонами, в чем заключаются компромиссы между этими интересами. Баланс сил предполагает акцент на анализе и сопоставимости ресурсной базы центра и региона,

выступающей индикатором силы региона и центра.

Следует подчеркнуть, что баланс отношений между центром и регионом можно рассматривать как взаимодействие двух противоположных тенденций: центробежной и центростремительной. Главной центробежной силой считается фактор этнического, конфессионального, социально-экономического разнообразия, который усиливает тенденцию стремления регионов к большей автономии, независимости от центра. В качестве главной центростремительной силы можно рассматривать национальную идею, способную сплотить национальную и региональную элиты для решения стратегических задач развития общества.

Обращаясь к концептуализации понятия региональной автономии, следует обратить внимание на подход западных исследователей, определяющих региональную автономию как «особую территориальную политическую и конституционную организацию, обладающую своими собственными конституирующими характеристиками, основанную посредством особой формулы политических и правовых отношений между центральными органами власти и региональной общностью в рамках своей традиционной территории» [1, с. 9]. Учитывая, что в Европе существуют различные модели автономии, перед Гагаузией встал вопрос, опыт какой из них наиболее приемлем для региона. Эксперты из Гагаузии считают, что необходимо искать свою модель и свое решение, которое будет устойчиво в условиях Республики Молдова, но следует присмотреться к опыту Италии - Южному Тиролю как примеру ассиметричной автономии в рамках унитарного государства [14].

Вариант ассиметричной автономии предполагает, что обе стороны - государство и автономия - мотивированы искренним желанием разрешить

свой конфликт в границах существующего государства. Она направлена на удовлетворение потребностей как государства (поддержание суверенитета и территориальной целостности), так и региона (получение большего контроля над судьбой группы, которую оно представляет) [10].

Как считает С. Вольфф, преимущества ассиметричной автономии могут существенно перевесить любые возможные затраты, но только в том случае, если асимметрия одинаково воспринимается всеми сторонами конфликта в качестве решения их спора; если она динамически развивается во времени, а не воспринимается как одноразовое статическое решение; и если она отвечает реальным потребностям на местах и может защитить предыдущие достижения от последующего размывания статуса и полномочий автономных образований [10].

Молдавские исследователи, анализируя отношения, установившиеся между центральными органами власти и органами власти Гагаузии, указывают, что они выходят за строгие рамки административных отношений, и функционируют в более широком контексте внутренней политики государства [4, с. 6-7]. Для характеристики этих отношений необходим как анализ нормативно-институциональной базы, так и анализ поведенческих аспектов взаимоотношений центральной и региональной элиты.

Используя опыт Испании как «государства автономий», П. Онате классифицирует отношения между элитами национального и регионального уровней на иерархические, сбалансированные отношения взаимного обмена или сбалансированные отношения без взаимодействий [5, с. 29]. Анализируя эволюцию отношений между руководством АТО Гагаузия и правящими элитами Республики Молдова, В. Мошняга и С. Миронова выделяют четыре этапа в их развитии [4, с. 6-7]. Основываясь на классификации испанского уче-

ного, в данном исследовании мы определили тип отношений между национальной и региональной элитой в Республике Молдова, характерный для каждого этапа.

- 1995-1999 гг. - этап апробации институционально-правовых положений особого правового статуса, на котором происходит создание нормативно-правовой базы АТО Гагаузия. Политические отношения между центром и регионом не очень интенсивны, большая часть усилий региональных элит сосредоточена внутри региона, на политико-правовом конструировании автономии. Национальные элиты в основном наблюдали за процессом издалека. Учитывая, что это постконфликтный период, который характеризуется определенным эмоциональным подъемом от урегулирования конфликта, этот период отношений между национальной и региональной элитами можно определить как сбалансированные отношения без взаимодействий.

- 1999-2002 гг. - этап напряженности в отношениях в результате практической транспозиции правовых норм и конфликтов компетенций между центральными и региональными властями. Появление определенных разногласий было объективным фактором, поскольку Закон об особом статусе не был идеальным, и необходимо было оптимизировать его содержание. Но позиции руководства не всегда были адекватны процессу оценки правовых положений в духе реализма и конструктивизма, поэтому, несколько выходя за рамки представленной типологии, отношения «центр-регион» можно определить как несбалансированные с частичным взаимодействием.

- 2003-2006 гг. - третий этап характеризуется политическими отношениями сотрудничества между региональной и общенациональной (центральной) политической властью, более того, можно говорить о синхронизации их деятельности. Это период больших возможностей в реали-

зации политики интеграции населения Гагаузии в общественно-политическую систему Республики Молдова, и этот этап можно обозначить как сбалансированные отношения взаимного обмена.

- 2006-2009 гг. - характеризуется как период, когда во взаимодействии элит господствует дух прагматизма, реализма и конструктивизма. Предпринимаются определенные шаги по выводу отношений между центром и регионом на качественно новый уровень, что соответствует типу сбалансированных отношений взаимного обмена [4, с. 6-7]. По нашему мнению, временные рамки этого периода можно продлить до 2013 года, когда правительством РМ была создана рабочая группа для рассмотрения вопросов, связанных с исполнением конституционных положений о статусе автономно-территориального образования Гагаузия [2, с. 7].

- 2013 г. - н.в., происходит нарушение сбалансированности отношений между правящей и региональной элитами. Не обладая полномочиями на проведение референдумов, власти региона организовали референдум об отложенном статусе Гагаузии и внешнеполитическом курсе страны. Создание новой рабочей группы в составе депутатов Парламента РМ и НСГ продемонстрировало отсутствие конструктивного диалога и принятие решения в одностороннем порядке, что соответствует типу «сбалансированные отношения без взаимодействий».

Итак, исследование эволюции взаимодействий между правящей и региональной элитами свидетельствует о том, что поиск консенсуса происходит достаточно сложно, и отношения не всегда развиваются по восходящей линии. Каждая из сторон отстаивает свои интересы и не желает «поступиться принципами», что отражается на эффективности отношений между ними. В то время как деятельность и национальной, и региональной элит должна быть направлена на

достижение общей цели - процветание Республики Молдова.

Рассматривая процесс формирования автономии, исследователь Ф. Прина считает, что Гагаузия представляет собой пример гибкой договоренности [6], которая позволила предотвратить конфликт путем предоставления автономии в соответствии с Законом 1994 г. «Об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери)» [13]. Закон был принят в сложной политической ситуации, когда Республика Молдова как молодое независимое государство только начинала формирование собственной законодательной базы.

«Закон об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери)» № 344-ХІІІ, принятый 23 декабря 1994 г., содержит 27 статей, в которых определяется правовой статус автономии; официальные языки, действующие на территории автономии; порядок формирования, деятельности и компетенции представительного органа Гагаузии – Народного Собрания, Главы Гагаузии (Башкана), постоянно действующего исполнительного органа – Исполнительного Комитета.

Указанный закон также регулирует порядок принятия, вступления в силу и отмены локальных нормативных актов; порядок формирования бюджета Гагаузии; содержит положения об органах юстиции и безопасности автономного территориального образования. Согласно этому нормативному акту, Республика Молдова является гарантом полной и безоговорочной реализации полномочий Гагаузии, установленных настоящим Законом, и Гагаузия самостоятельно, в пределах своих компетенций, решает проблемы политического, экономического и культурного развития в интересах всего населения.

Для эффективного функционирования автономии очень важным является сбалансированное распределение полномочий между центральным и региональными уровнями власти. Однако этот

вопрос вызывает постоянные споры, порождая конфликтные ситуации между центром и регионом. Закон об особом статусе Гагаузии наделяет Народное Собрание Гагаузии правом принимать местные законы в области науки, культуры, образования, здравоохранения, ЖКХ, местной бюджетно-финансовой и налоговой деятельности и др., а также определяет административные и исполнительные полномочия. Исследователь О. Процик считает, что этот закон не предусматривает разделения законодательной власти между Парламентом РМ и Народным Собранием Гагаузии [7]. Ссылаясь на статус и компетенцию органов автономии, устанавливающих, что Народное Собрание принимает местные законы, следует отметить, что такие положения прямо противоречат положениям ст. 60 Конституции РМ, которая определяет Парламент как высший представительный орган и единственную законодательную власть государства [15].

НСГ приняло ряд местных законов, дублирующих законодательство Республики Молдова, а зачастую и противоречащих Конституции страны: законы о партиях и других общественно-политических движениях; общественных объединениях; административно-территориальном устройстве; местном публичном управлении; функционировании языков; бюджетной системы и др. Некоторые из них полностью или частично противоречат ст. 72 Конституции страны, поскольку сферы, которые они регулируют, относятся исключительно к компетенции Парламента РМ [8, с.34].

В случае АТО Гагаузия широко сформулированные институциональные и правовые рамки дают повод для конфронтации между республиканской властью и автономией при дефиците политической воли элиты проводить реформу законодательства в соответствии с особым правовым статусом региона [17, с. 9]. С одной стороны,

действующие нормы закона вызвали критику о его соответствии конституционным рамкам РМ, что создавало благоприятную почву для некоторых политических сил в регионе постоянно требовать изменения Конституции, связанного с формированием самостоятельного государственного образования [16]. При этом экономические, социальные, финансовые проблемы, проблемы инфраструктуры и нужд населения региона отодвигались на второй план.

С другой стороны, Гагаузия столкнулась с постепенным сокращением своей автономии, что во многом связано с преобладающим символическим отношением к верховенству закона. В защите территориальных механизмов Гагаузии правовые гарантии были недостаточными, оставаясь вторичными по отношению к политическим приоритетам Кишинева [6]. Сокращение автономии и урезание полномочий происходило не через изменение самого закона об особом правовом статусе, а через изменение правовой базы, которая не давала возможности для реализации этого закона. Все принятые после 1994 г. законы и постановления правительства, которые в большинстве своем не имеют прямого отношения к автономии, в результате создали эффект сокращения пространства для самоуправления Гагаузии. Данные условия стали почвой для возникновения противоречий, которые усугубляют отношения между национальной и региональной элитой.

В 2001-2002 гг. Венецианской комиссии были представлены два проекта к положениям Конституции РМ в отношении Гагаузии. Первый проект конституционных поправок был подготовлен группой членов Народного Собрания Гагаузии и направлен на превращение Молдовы в федеративное государство с нынешней Республикой Молдова и Гагаузией в качестве ее учредителей и равноправных образований. Этот проект был

отклонен, так как, по мнению Венецианской комиссии, развитие федеративных отношений между частями внутри Республики Молдова может иметь разрушительные последствия для всего государства [19].

Второй проект был подготовлен специальной комиссией по конституционным поправкам, созданной Парламентом Республики Молдова из парламентариев, государственных чиновников и представителей Гагаузии. В заключении Венецианской комиссии по этому проекту об изменениях и дополнениях к Конституции Республики Молдова, касающихся статуса Гагаузии, отмечается, что конституционные изменения, должны подчеркнуть скорее политический, чем чисто административный характер автономии. Позитивно оценив цель конституционного закрепления полномочий гагаузской автономии, комиссия обратила внимание на недостатки законопроекта, подготовленного Кишиневом. По мнению комиссии, для эффективной защиты в юридическом смысле статуса Гагаузии необходимо, чтобы основные элементы Закона о статусе Гагаузии были отражены в Конституции Республики Молдова [11]. До тех пор, пока это не будет сделано, закон 1994 г. останется уязвимым для дальнейшего изменения в соответствии с решениями Конституционного суда, а также для изменения или отмены депутатским большинством в три пятых в Парламенте [19].

В результате деятельности комиссии после долгих дискуссий был подготовлен законопроект о внесении изменений и дополнений в Конституцию РМ, который был принят в июле 2003 года. В итоге, в статьях 110 и 111 Конституции, было закреплено существование и функционирование автономии (право Гагаузии на самостоятельное решение своих политических, экономических и культурных проблем, формирование бюджета, законодательную инициативу). Таким образом,

правлящая элита стремилась избежать политической конфронтации, и создать модель урегулирования конфликта, которая могла бы послужить примером для разрешения конфликта в восточных районах Республики Молдова [9, с. 152-153].

После внесения изменений в Конституцию, проблемы взаимодействия между центральными и региональными властями обсуждались в двусторонних переговорных процессах в рамках специальных комиссий или рабочих групп, посредством внесения законодательных инициатив либо обращений Народного Собрания Гагаузии в Конституционный суд. В феврале 2013 года правительством РМ была создана рабочая группа, целью которой было разработать и провести изменения в национальное законодательство, регулирующие правовой статус Гагаузии, но власти региона отказались участвовать в работе этой комиссии. Региональная политическая элита отреагировала организацией консультативного референдума об отложенном статусе Гагаузии и внешнеполитическом курсе страны. Молдавские власти признали референдум незаконным, так как организация референдумов не входит в компетенцию Народного собрания Гагаузии, что привело к существенному обострению отношений между элитами центра и региона.

Деятельность рабочей группы Парламента Республики Молдова и Народного Собрания Гагаузии: поиск консенсуса

Важным шагом в организации диалога между центральной властью и региональными политиками стало создание в марте 2014 года рабочей группы из представителей всех парламентских фракций, а также депутатов Народного Собрания Гагаузии, целью которой был анализ проблем, связанных с реализацией конституционных положений о статусе Гагаузии. Однако

представители как правящей, так и региональной элиты изначально продемонстрировали отсутствие конструктивного подхода в ведении переговоров и принятии решений. Диалог внутри рабочей группы не состоялся, и стороны стали принимать решения и действия в одностороннем порядке.

Депутаты НСГ разработали четыре законодательные инициативы, в которых они представили свое видение урегулирования разногласий между Комратом и Кишиневом: назначение главы департамента внутренних дел Гагаузии по предложению Башкана после консультации с Народным Собранием; создание Трибунала по Регламенту автономии; выделения квот для Гагаузии в Парламенте; предоставление особого статуса гагаузской автономии [22]. В свою очередь, представители парламента разработали свой законопроект «Об изменении и дополнении в некоторые законодательные акты», предусматривающий изменение ряда законов, которые, в сущности, не влияют на урегулирование основополагающих проблем реализации автономии [17, с. 24]. В июле 2014 г. этот законопроект был принят Парламентом РМ в первом чтении. Его принятие вызвало критику со стороны представителей НСГ на том основании, что «он не учитывает мнения гагаузских депутатов и был разработан в спешке без решения проблем, необходимых для надлежащего функционирования гагаузской автономии» [3, с. 55].

Как считают молдавские исследователи, изменения, внесенные в Закон о местном публичном управлении, Закон о нормативных актах и ряд других законов, соответствуют предложениям представителей Гагаузии об установлении различий между полномочиями органов государственного управления второго уровня и автономной единицы в правовых рамках Республики Молдова, а также о соответствии нормативных

актов Гагаузии нормативным актам Республики Молдова [3, с. 55].

Власти Комрата считают, что законы Республики Молдова не проводят четкого разграничения между органами местного публичного управления второй степени и гагаузской автономией, и хотят подчеркнуть это различие во всех существующих правовых нормах. Кишинев не против этого, но не спешит вносить соответствующие изменения, что вызывает недовольство Комрата. Основной аргумент центральной власти касается статьи 111 Конституции Республики Молдова, в которой проводится различие между районами, городами и АТО Гагаузия. Региональные власти хотят, чтобы это дифференцирование продвигалось более последовательно. Таким образом, мнения политиков и экспертов относительно эффективности инициатив по урегулированию разногласий между центром и регионом существенно расходятся.

Еще один спорный вопрос - реализация и перераспределение полномочий между центром и автономией. Комрат считает, что Кишинев несправедливо отобрал у автономии большое количество полномочий, относящихся как к назначению должностных лиц, так и к вопросам финансирования. Кишинев исходит из того, что осуществление контроля деятельности автономий производится органами исполнительной власти национального уровня. Со своей стороны, Комрат хочет контролировать назначения на ключевые посты в регионе (в частности, прокурора, начальника полиции).

Серьезной причиной для разногласий между представителями национальной и региональной элиты является вопрос о предоставлении 5% квоты представительства автономии в Парламенте РМ. Во-первых, Кишинев ставит под сомнение правильность 5% и считает, что доля гагаузского населения в общей численности населения

страны ниже (3-4%). Во-вторых, Кишинев предпочитает формулу продвижения гагаузских политиков на соответствующие должности через национальные политические партии, а не через квоты на представительство. С точки зрения центральных властей, гагаузская автономия уже адекватно представлена в Парламенте Республики Молдова, и любой запрос о квотах будет означать неоправданное чрезмерное представительство гагаузского населения [3, с. 56]. Такой подход категорически не устраивает региональную элиту.

Несмотря на юридическую природу дискуссий, конфронтация носит преимущественно политический характер. Кишинев стремится гармонизировать законодательство путем приведения законов автономии в соответствие с конституционными нормами Республики Молдова. Комрат подразумевает необходимость конституционных изменений в соответствии с Законом об особом правовом статусе Гагаузии, поскольку он представляет собой политический компромисс между центром и автономией, и нарушение этого закона может усилить напряженность в отношениях между центральной и региональной властью.

Так как деятельность предыдущей комиссии не достигла желаемых результатов, в 2015 году Парламент РМ принял решение о создании рабочей группы, в которую вошли по семь депутатов от Парламента РМ и Народного Собрания Гагаузии. Рабочая группа представляет собой институциональную платформу для политического диалога и призвана решать задачи развития законодательства о статусе Гагаузии для обеспечения функциональности автономии.

Учитывая международный опыт (Аландские острова, Южный Тироль и Уэльс) и основываясь на рекомендациях рабочей группы, центральные власти приняли ряд решений в экономической и финансовой сферах, связанных с функциони-

рованием и развитием гагаузской автономии. На основе рекомендаций рабочей группы был принят План действий для улучшения социально-экономического положения Гагаузской автономии на 2016-2019 годы, который стал первым документом правительства РМ, посвященным развитию автономии [12].

Важной целью работы группы была гармонизация молдавского и гагаузского законодательства. Группа международных и местных экспертов по правовым вопросам проанализировала более 400 законов и выявила 32 закона, содержащих законодательные пробелы и несоответствия, или которые не учитывают потребности Гагаузии. Были разработаны поправки в 11 национальных законов в области культуры и здравоохранения, четыре из которых были приняты парламентом.

В 2016 году рабочая группа разработала и согласовала три законопроекта, уточняющие статус Гагаузской автономии и дополняющие полномочия ее руководящих органов. Первый законопроект предусматривал внесение поправок в закон «Об административно-территориальном устройстве Республики Молдова», согласно которым предлагалось ввести для Гагаузии новый, особый уровень. Также предлагалось включить положение о том, что изменение статуса АТО Гагаузия, вход и выход населенных пунктов в/из состава Гагаузии осуществляются в соответствии с нормами закона 1994 года об особом правовом статусе Гагаузии.

Второй проект предполагал поправки в закон «О местном публичном управлении», согласно которым порядок организации и функционирования органов местного публичного управления особого уровня регулируются этим законом в части, которая не противоречит нормам закона «Об особом правовом статусе Гагаузии». Эта поправка означает, что система органов местного публичного управления должна учитывать на-

личие в составе Молдовы автономии с особым уровнем управления.

Третий проект касался внесения поправок в закон «Об особом правовом статусе Гагаузии» в той части, что любое изменение этого закона возможно только по согласованию с Народным собранием Гагаузии [12].

Однако при рассмотрении законопроектов в комиссиях парламента в них было внесено множество поправок, которые не были согласованы с представителями Гагаузии. Например, парламента отказал Гагаузии в получении «отдельного уровня государственной власти» помимо административно-территориальных единиц первого и второго уровня. Парламентское большинство заменило «отдельный уровень» на «особый статус», что прописано в законе 1994 года. В июле 2017 года парламента принял два закона в отредактированном виде сразу в двух чтениях, а третий проект тоже изменили, но одобрили только в первом чтении. Президент отказался промульгировать принятые законы и вернул их на доработку в парламента. Депутаты предыдущего созыва больше не возвращались к рассмотрению этого пакета законопроектов, а новый парламента, избранный в 2019 году, создал новую рабочую группу, которая занималась подготовкой законопроектов для обсуждения.

Важным механизмом освоения статуса автономии является прямое участие Гагаузии в процессе принятия решений на национальном уровне. Согласно Конституции Республики Молдова (ст. 73) и Регламента Народного Собрания Гагаузии (ст. 47) НСГ обладает правом на законодательную инициативу. Однако ни один законопроект НСГ не перешел от стадии экспертизы к обсуждению на заседании Парламента и, в конечном итоге, были аннулированы [18, с. 13].

Базируясь на анализе проектов НСГ, гагаузские эксперты выделяют ряд факторов, влияю-

щих на его участие в законодательном процессе: отсутствие умения определять актуальные проблемы автономии, комплексного подхода к их решению, умения корректно интерпретировать национальное законодательство, разрабатывать качественные проекты, а также низкий потенциал продвижения законопроектов в их принятии. К неэффективности использования права на законодательную инициативу приводит и отсутствие последовательности НСГ в законодательной процедуре, включая отслеживание экспертизы инициатив. С другой стороны, существующая правовая система, которая формировалась без учета особого правового статуса автономии, ограничила ее функционирование и возможности освоения до уровня обычного административно-территориального образования в РМ. Противоречия в законодательстве требуют долгосрочного и комплексного решения проблем, связанных с реализацией закона об особом правовом статусе Гагаузии и развития автономии в целом [18, с. 17]. Поэтому, считают эксперты, необходимо формирование институционального и правового механизма, обеспечивающего постоянный диалог между органами центральной власти и автономией, который позволит НСГ более эффективно реализовать свое конституционное право на законодательную инициативу.

В связи с этим, в декабре 2022 года, Парламент РМ принял поправки к двум законам, которые предусматривают взаимные консультации между Парламентом и Народным собранием Гагаузии в ходе законотворческого процесса. Это решение представляет собой результат продолжающегося диалога в рамках Парламентской рабочей группы по Гагаузии. Этот механизм взаимных консультаций стал еще одним шагом, способствующим улучшению законодательного процесса, а также более полному включению АТО Гагаузии в политическую жизнь Республики Молдова и дальней-

шему улучшению отношений между центральными властями и автономией [20].

Национальная и региональная политические элиты Республики Молдова: результаты социологического исследования

В процессе исследования отношений между центральными органами власти и органами власти гагаузского региона были проведены интервью с представителями национальной и региональной политической элиты Республики Молдова. В ходе проведенных интервью мы выяснили, каковы основные проблемы национальной и региональной элиты, насколько конструктивно взаимодействие правящей политической элиты с политической элитой АТО Гагаузия, каких изменений можно ожидать в конфигурации молдавской элиты в ближайшие годы и что может способствовать повышению эффективности взаимодействия национальной и региональной политической элиты в Республике Молдова.

Отвечая на вопрос об основных проблемах национальной элиты Республики Молдова, все респонденты сделали акцент на ее гетерогенном характере. Причем гетерогенность видится, как в процессе самоидентификации, так и в реализации политических направлений. Было высказано мнение о том, что, несмотря на тридцатилетний срок, процесс самоидентификации еще не завершен. Все респонденты определили в качестве базовой проблемы отсутствие национальной идеи, что демонстрирует «разновекторную» ориентированность в реализации внешнеполитических задач и преобладание геополитических интересов над национальными. Помимо основной проблемы, были выдвинуты и другие: слабая профессиональная подготовка; отсутствие конструктивного диалога с оппозицией; взаимодействие национальной элиты с гражданским обществом не основывается на принципе обратной связи;

преследование частью элиты собственных интересов, отличающихся от интересов народа и страны.

В отношении основных проблем региональной (гагаузской) элиты в Республике Молдова было высказано единогласное мнение о том, что проблемы региональной элиты отчасти отображают проблемы национальной элиты: разобщенность, преобладание геополитических интересов над государственными, слабая профессиональная подготовка, непрозрачный характер процессов рекрутирования, коррумпированность. К локальным проблемам респонденты отнесли большой разрыв в кадровом составе: «основатели» характеризуются консервативными взглядами (здесь имеется ввиду «пророссийский» вектор), а молодые представители ориентированы на прозападный вектор во внешнеполитическом курсе. Важной проблемой региональной элиты является отсутствие конструктивного диалога с центром. Одним из респондентов также было высказано мнение о языковой проблеме среди гагаузской элиты – незнание ни молдавского, ни гагаузского языков.

Проблема взаимодействия национальной и региональной элиты является весьма актуальной и в современных реалиях приобретает все большее значение. На вопрос: «С Вашей точки зрения, насколько конструктивно взаимодействие правящей политической элиты с политической элитой АТО Гагаузия?» большинство респондентов ответили, что данные взаимодействия носят деструктивный характер, потому как отсутствуют совместные программы развития, договоренности, а присутствует лишь соперничество. Несмотря на созданную рабочую группу Парламента РМ и Народного Собрания АТО Гагаузии, эффективность взаимодействия сведена до уровня обсуждения «насуточных вопросов» без практического подтверждения.

По мнению одного из респондентов, взаимодействие молдавской и гагаузской элиты есть, но главной проблемой является вопрос о недостаточном наделении полномочий автономии. Респондент оценивает такое взаимодействие как среднее (5 баллов из 10), таким образом, предполагает изменение характера взаимодействия в случае решения, либо нерешения данной проблемы. Только один респондент характеризует данное взаимодействие как конструктивное, объясняя свое мнение тем, что основные противоречия касаются распределения полномочий между центральной властью и АТО, а также идеологической направленности объединения с Румынией. В остальных вопросах наблюдается некоторое «холодное» терпение друг друга, чтобы избежать накопления новых противоречий.

Респондентам был предложен вопрос прогностического характера, а именно: «Как Вы считаете, каких изменений можно ожидать в конфигурации молдавской элиты в ближайшие годы?» Ответы на данный вопрос весьма различны. Но можно выявить тенденцию или, скорее всего, надежду на молодое поколение, которое получит профильное профессиональное образование, ставящее во главу национальные интересы, нежели геополитические. Но данная перспектива носит среднесрочный характер, по мнению респондентов, примерный обозначенный срок от 10 до 15 лет. Неуверенность в прогнозах также присутствует из-за внешнеполитического фактора, оказывающего влияние на настроения национальной и региональной элит. Присутствует мнение о том, что диалог центра и региона будет конструктивен в случае смены правящей партии, которой, по мнению одного из респондентов, не удержать властвующих позиций в долгосрочной перспективе. Но, анализируя ответы на данный вопрос, можно сделать вывод, что все респонденты с долей неуверенности говорят об измене-

ниях, ссылаясь именно на нестабильную внешнеполитическую ситуацию.

Какие пути решения проблемы взаимодействия центральной и региональной элиты видят респонденты, можно выявить, изучив ответы на вопрос о повышении эффективности взаимодействия национальной и региональной политической элиты. Положительным можно отметить тот факт, что пятеро из шести опрошиваемых видят повышение эффективности во взаимодействии элит в совместном, конструктивном диалоге. Конструктивность видится по-разному: в наделении широким пакетом полномочий региональной элиты; в создании пилотных проектов с привлечением молодежи для совместного поиска решений локальных задач, тем самым усиливая политическую социализацию молодежи; в изменении внешнеполитического вектора региональной элиты; в гармонизации национального и регионального законодательства, консультативных практиках. Только один из респондентов настроен пессимистически, считая, что при нынешней конфигурации элиты конструктивность невозможна.

Респондентам была предложена возможность построить среднесрочный прогноз (5 лет) в отношении взаимодействия национальной и региональной политической элиты. На вопрос: «Каков Ваш прогноз взаимодействия национальной и региональной элиты Республики Молдова на ближайшие 5 лет?» оптимистично ответили двое из шести респондентов, которые предполагают, что представители центра и регионов, несмотря ни на что, найдут точки соприкосновения по ряду решения приоритетных вопросов. Негативно ответили два представителя, полагающие, что в ближайшие 5 лет существенных изменений не произойдет из-за разобщенности в выборе внешнеполитического вектора. Еще два респондента считают, что необходимо экономический фактор

сделать приоритетным над политическим, также изменения могут произойти в случае прихода к власти технократов, учитывающих интересы регионов. Также прозвучало мнение о том, что национальная политическая элита заинтересована в конструктивном диалоге с региональной политической элитой и обязательно найдет практическое решение в достижении поставленной цели.

В целом представители национальной и региональной политической элиты считают, что процесс формирования и той и другой элит не завершен. Разногласия в основном состоят из-за отсутствия общих договоренностей в вопросе полномочий, внешнеполитических приоритетов, характера взаимодействия лидеров национальной и региональной элиты, носящий сопернический характер. Будущее пока неопределенно из-за внешнеполитической ситуации, но надежда на конструктивный диалог при этом присутствует.

Заключение

Проведенный анализ взаимоотношений «центр-регион» сквозь призму взаимодействия правящих элит с региональной элитой АТО Гагаузия в Республике Молдова позволяет подвести некоторые итоги. Вызовом для правящей элиты становится приверженность гагаузской элиты идее евразийской интеграции. В то время как для национальной политической элиты процесс европейской интеграции является абсолютным приоритетом. Расчет центральной власти на то, что Гагаузия позитивно воспримет движение Молдовы по пути евроинтеграции, не оправдался, что подтвердили референдумы, организованные гагаузскими властями в 2014 году.

Сотрудничество между центральными институтами власти и АТО Гагаузия основывается на механизмах, закрепленных в Конституции Республики Молдова и Законе о правовом статусе Гагаузии 1994 г. Современный этап развития

молдавского общества требует дальнейшего совершенствования, утверждения и разграничения реальных полномочий между центром и автономией. Наиболее острыми проблемами взаимоотношений центра и региона являются противоречия в законодательстве; представительство жителей автономии в центральных органах власти; ущемление интересов Гагаузии при формировании бюджета; языковая проблема. Наличие слишком общих правовых рамок способствует конфронтации между центром и автономией по вопросу перераспределения полномочий. Для достижения консенсуса политический диалог между правящей элитой и региональной элитой автономии должен быть направлен на гармонизацию правовой базы, уточнение статуса автономии, конкретизацию и распределение полномочий, а также более широкое вовлечение жителей автономии в политическую и экономическую жизнь Республики Молдова.

Библиография

1. BENEDICKTER, Th. *The World's Modern Autonomy Systems: Concepts, Experiences of Regional Territorial Autonomy*. Bozen: Bolzano: EURAC Research, 2009. 305 p.
2. BERBECA, V. *Dosarul gagauz: de la confruntare la dialog*. În: «Viitorul», Friedrich-Ebert-Stiftung, Chişinău, IDIS, 2017. 16 p.
3. BERBECA, V. *Importanța detensionării situației din Regiunea Gagauzia pentru securitatea Republicii Moldova*. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). 2015, nr. 2, pp. 53-61.
4. MOȘNEAGA, V., MIRONOVA, S. *Instituționalizarea relațiilor politice dintre puterea centrală a Republicii Moldova și cea regională a Unității Teritoriale Autonome Gagauzia: aspecte social-politice*. În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). 2009, nr. 3 (XLVI), pp. 5-21.
5. ONATE, P. The Members of the Spanish Autonomic Parliaments: Some Features of a Regional Professionalized Elite. In: *Pôle Sud*. 46, 2010, Vol. 33, Issue 2, pp. 27-46, <https://www.cairn.info/revue-pole-sud-2010-2-page-27.htm> (Дата обращения 25.03.2023)
6. PRINA, F. *Shrinking autonomy for Tatarstan and Gagauzia: the perils of flexible institutional design*. In: Nicolini, M., Palermo, F. and Milano, E. eds. *Law, Territory, and Conflict Resolution: Law as a Problem and Law as a Solution* Brill: Leiden, 2016, pp. 244-269
7. PROTSYK, O., RIGAMONTI, V. *Real and 'virtual' elements of power sharing in the post-soviet space: the case of the Gagauzian Autonomy*. În: *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2007, Vol. 6 (1), pp. 1-22. - www.ecmi.de/jemie/.../1-2007_Protsyk_and_Rigamonti.pdf. (Дата обращения 25.03.2023)
8. PUTINĂ, N. *Unitatea Teritorială autonomă Găgăuzia (Gagauz Yeri) în contextul procesului politic din Republica Moldova*: tz. de doct. în șt. politice. Chişinău, 2012. 28 p.
9. VARZARI, P. *Elitele politice din Republica Moldova pe calea modernizării: Studiu encyclopedic / resp. de ed.: V. Juc, C. Manolache*. Chişinău: Biblioteca Științifică Centrală a AȘM, 2015, 480 p. ISBN 978-9975-3073-0-7.
10. WOLFF, St. *Idiosyncrasy or Foresight? PRE-1990 Cases of Territorial Autonomy in Europe*. In: *Asymmetric Autonomy and the Settlement of Ethnic Conflicts* ed. by Marc Weller and Katherine Nobbs. 2010, University of Pennsylvania Press. - <http://stefanwolff.com/wp-content/uploads/2010/05/Pre-1990-Cases-of-Territorial-Autonomy-in-Europe.pdf> (Дата обращения 18.11.2022)
11. ГАГАУЗ, Ф. *Молдавско-гагаузский диалог: бесконечная имитация*. Информационное агентство REGNUM, 23 ноября 2015. - regnum.ru/news/polit/2018760.html (Дата обращения 14.08.2021)
12. *Гагаузии затягивают статус. Почему автономия три года ждет обещанных Кишиневом законов*. Информационное агентство NewsMaker, 29 декабря 2018. - <https://newsmaker.md/rus/novosti/gagauzii-zatyagivayut-status-pochemu-avtonomiya-tri-goda-zhdet-obeshchannyh-kishin-40939/> (Дата обращения 12.08.2022).
13. *Закон об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Еру)*: № 344 от 23.12.1994. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 3-4.

14. *Интервью Михаила Сиркели для Newsmaker.md.* - Pilgrim-dem.org/publicatii/interview-mihail-sircheli-for-newsmaker/ (Дата обращения 4.05.2023)

15. *Конституция Республики Молдова:* от 29.07.1994. В: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78.

16. КРЯНГЭ, И. *Совершенствование законодательства АТО Гагаузия – ключ к успеху в развитии региона:* выступление на Международной конференции «SHIFT: функциональные решения для территориальной автономии Гагауз Ери», Авдарма, 16 февраля 2016. - <https://pilgrim-demo.org.md/noutati/shift/> (Дата обращения 25.03.2023)

17. КУЙЖУКЛУ, Е. *Автономия Гагауз-Ери: функционирование в контексте реализации статуса.* В: Moldoscopie (Probleme de analiză politică). 2015, № 2, с. 7-33, ISSN 1812-2566.

18. КУЙЖУКЛУ, Е., СИРКЕЛИ, М. *Освоение статуса автономии Гагауз Ери: вызовы и перспективы.* - <https://pilgrim-demo.org.md/wp-content/uploads/2015/07/> (Дата обращения 14.09.2020).

19. *Мнение по праву «Об изменениях и дополнениях к Конституции Республики Молдова, в*

частности касающихся статуса Гагаузии»: Принято Венецианской комиссией на ее 50-ом Пленуме, Венеция, 8-9 марта 2002. Народное собрание Гагаузии, 21.05.2014. - <https://halktoplushu.md/index.php/mnenie-venitsianskoj-komissii-venice-8-9-march-2002/952-mnenie-venitsianskoj-komissii-na-russkom-yazyke> (Дата обращения 12.08.2022).

20. *Парламент Молдовы принял пакет по консультациям, разработанный для улучшения сотрудничества между центральными властями и Автономии Гагаузия.* - <https://gagauziadialogue.md/ru/moldovan-parliament-adopted-consultation-package-created-to-improve-cooperation-between-the-central-authorities-and-gagauzia-autonomy/> (Дата обращения 24.05.2023).

21. ТУРОВСКИЙ, Р. *Баланс отношений «центр-регионы» как основа территориально-государственного строительства.* В: Мировая экономика и международные отношения, 2003, № 12, с.54-65.

22. *21-е заседание НСГ [online].* Народное Собрание Гагаузии. - <https://www.halktoplushu.md/index.php/novosti/957-21-e-zasedanie-nsg> (Дата обращения 12.08.2022).

RELAȚIILE REPUBLICA MOLDOVA - ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL CONFLICTULUI DIN UCRAINA

Svetlana CEBOTARI

Doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: svetlana.cebotari11@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9073-104X>

Agresiunea militară a Federației Ruse asupra Ucrainei din 24 februarie 2022 a accelerat nu doar relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, dar și relațiile Republicii Moldova cu România. Deși pe parcursul celor trei decenii de independență Republica Moldova a avut cu România relații dinamice, „operațiunea specială” dusă de Federația Rusă în Ucraina a condiționat accelerarea dialogului politic moldo-român. Astăzi, accelerarea relațiilor dintre Republica Moldova și România este dictată, în special, de evenimentele din Ucraina, care au orientat vectorul politicii externe a Republicii Moldova către Uniunea Europeană (UE). Prezentul articol are drept scop reliefarea principalelor aspecte prezente în relațiile dintre Republica Moldova și România în contextul conflictului din Ucraina. De asemenea, ne-am propus să reliefăm principalele aspecte ale dialogului moldo-român în contextul invaziei Federației Ruse în Ucraina pe toate dimensiunile: politico-diplomatic, comercial-economic, energetic, de apărare, și, inclusiv, dimensiunea socială. Evenimentele din Ucraina au condiționat fortificarea relațiilor moldo-române nu doar din perspectiva trecutului comun, a afinităților de neam, limbă și cultură, dar și din perspectiva orientării ireversibile a vectorului de politică externă a Republicii Moldova către Uniunea Europeană.

Cuvinte-cheie: agresiune, conflict, război, Republica Moldova, Ucraina, relații, stat.

THE RELATIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA - ROMANIA IN THE CONTEXT OF THE CONFLICT IN UKRAINE

The military aggression of the Russian Federation on Ukraine on February 24, 2022 accelerated not only the relations between the Republic of Moldova and the European Union, but also accelerated the relations of the Republic of Moldova with Romania. Although during the three decades of independence the Republic of Moldova had dynamic relations with Romania, the “special operation” carried out by the Russian Federation in Ukraine conditioned the acceleration of the Moldovan-Romanian political dialogue. Today, the acceleration of relations between the Republic of Moldova and Romania are dictated especially by the events in Ukraine, which oriented the vector of the foreign policy of the Republic of Moldova towards the European Union (EU). The purpose of this article is to highlight the main aspects present in the relations between the Republic of Moldova and Romania in the context of the conflict in Ukraine. We also aimed to highlight the main aspects of the Moldovan-Romanian dialogue in the context of the invasion of the Russian Federation in Ukraine on all dimensions: political-diplomatic, commercial-economic, energy, defense, and, including the social dimension. The events in Ukraine conditioned the strengthening of Moldovan-Romanian relations not only from the perspective of the common past, the affinities of race, language and culture, but also from the perspective of the irreversible orientation of the foreign policy vector of the Republic of Moldova versus the European Union.

Keywords: aggression, conflict, war, Republic of Moldova, Ukraine, relations, state.

LES RELATIONS DE LA RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA - ROUMANIE DANS LE CONTEXTE DU CONFLIT EN UKRAINE

L'agression militaire de la Fédération de Russie contre l'Ukraine le 24 février 2022 a non seulement accéléré les relations entre la République de Moldova et l'Union européenne, mais également accéléré les relations de la République de Moldova avec la Roumanie. Bien que durant les trois décennies d'indépendance la République de Moldova ait entretenu des relations dynamiques avec la Roumanie, l'« opération spéciale » menée par la Fédération de Russie en Ukraine a conditionné l'accélération du dialogue politique moldo-roumain. Aujourd'hui, l'accélération des relations entre la République de Moldova et la Roumanie est dictée notamment par les événements en Ukraine, qui ont orienté le vecteur de la politique étrangère de la République de Moldova vers l'Union européenne (UE). Le but de cet article est de mettre en évidence les principaux aspects présents dans les relations entre la République de Moldova et la Roumanie dans le contexte du conflit en Ukraine. Nous avons également cherché à mettre en évidence les principaux aspects du dialogue moldo-roumain dans le contexte de l'invasion de la Fédération de Russie en Ukraine sur toutes les dimensions : politico-diplomatique, commercial-économique, énergétique, de défense, et, y compris la dimension sociale. Les événements en Ukraine ont conditionné le renforcement des relations moldo-roumaines non seulement du point de vue du passé commun, des affinités de race, de langue et de culture, mais aussi du point de vue de l'orientation irréversible du vecteur de politique étrangère de la République de Moldova. contre l'Union européenne.

Mots-clés: *agression, conflit, guerre, République de Moldova, Ukraine, relations, état.*

ОТНОШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА И РУМЫНИИ В КОНТЕКСТЕ КОНФЛИКТА НА УКРАИНЕ

Военная агрессия Российской Федерации против Украины 24 февраля 2022 г. ускорила развитие не только отношений между Республикой Молдова и Европейским Союзом, но и между Республикой Молдова и Румынией. Несмотря на то, что на протяжении трех десятилетий независимости, Республика Молдова имела динамичные отношения с Румынией, так называемая «специальная операция», проводимая Российской Федерацией в Украине, обусловила ускорение молдавско-румынского политического диалога. Сегодня развитие отношений между Республикой Молдова и Румынией продиктовано, прежде всего, событиями на Украине, которые переориентировали вектор внешней политики Республики Молдова в сторону Европейского Союза (ЕС). Цель данной статьи – осветить основные аспекты, присутствующие в отношениях между Республикой Молдова и Румынией в контексте конфликта на Украине. Мы также стремились осветить основные аспекты молдавско-румынского диалога в контексте вторжения Российской Федерации в Украину по всем направлениям: политико-дипломатическому, торгово-экономическому, энергетическому, оборонному и, в том числе, социальному. События на Украине обусловили укрепление молдавско-румынских отношений не только с точки зрения общего прошлого, национальной идентичности, общности языка и культуры, но и с точки зрения необратимой направленности внешнеполитического вектора Республики Молдова в сторону Европейского Союза.

Ключевые слова: *агрессия, конфликт, война, Республика Молдова, Украина, отношения, государство.*

Introducere

Agresiunea militară a Federației Ruse asupra Ucrainei la data de 24 februarie 2022 a accelerat nu doar relațiile dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, dar și relațiile Republicii Moldova cu România. Deși pe parcursul celor trei decenii de independență Republica Moldova a avut cu Româ-

nia relații dinamice, „operațiunea specială” dusă de Federația Rusă în Ucraina a condiționat accelerarea dialogului politic moldo-român. Astăzi, accelerarea relațiilor dintre Republica Moldova și România sunt dictate, în special, de evenimentele din Ucraina, care au orientat vectorul politicii externe a Republicii Moldova versus Uniunea Europeană (UE).

Orice conflict, în special de această intensitate la care asistăm în Ucraina, este de regulă un element de schimbare politică, economică și în domeniul securității.

Relațiile dintre România și Republica Moldova, două state suverane și independente, au un caracter privilegiat, special, decurgând din comunitatea de neam, cultură, limbă și istorie națională. În ultimul timp, relațiile dintre România și Republica Moldova, aflate mai bine de trei decenii la periferia preocupărilor politicii și diplomației internaționale, devin obiectul unei atenții sporite. Tot mai mulți cercetători, dar și factori de decizie din sfera politică din Europa de Vest își aruncă tot mai frecvent privirile asupra relațiilor dintre cele două state sud-est europene. Aceasta se întâmplă și din cauza că, atât România, cât și Republica Moldova au fost în ultimii câțiva ani, fiecare în parte, obiectul unui interes particular cauzat de evenimente precum: admiterea României în NATO, relația României cu UE, dar și de obținerea de către Republica Moldova a statutului de țară-candidat la aderarea la UE.

Astfel, pentru o mai bună comprehensiune a relațiilor moldo-române, influențate de războiul din Ucraina, apare necesitatea de a scoate în reliefanță principalele evenimente prezente în dialogul Republica Moldova-România. România a fost prima țară care a recunoscut Republica Moldova drept subiect al relațiilor internaționale, după proclamarea independenței de stat la 27 august 1991 [1, p.130], iar în contextul războiului din Ucraina, la fel a fost primul stat care a susținut Republica Moldova, acordând ajutor pe dimensiunea politică, economică, energetică, și, inclusiv cea socială [4].

Astfel, în scopul elaborării prezentei cercetări cu referire la relațiile moldo-române, cât și în scopul reliefării principalelor aspecte ale cooperării Republicii Moldova cu Ucraina în contextul conflictului din Ucraina am apelat la utilizarea unui set de metode general-specifice de cercetare, precum: meto-

da fenomenologică, metoda istorică și metoda web grafică.

Metoda fenomenologică, ca metodă de cercetare în filosofie, a permis examinarea condițiilor fundamentale și evenimentelor („fenomenelor”) care au contribuit la accelerarea, sau fortificarea relațiilor moldo-române în contextul invaziei Ucrainei de către Federația Rusă.

Metoda istorică a asigurat efectuarea unei analize privind relațiile moldo-române pe dimensiunea politico-diplomatică, economică, energetică și socială pe parcursul anului 2022-2023 de război în Ucraina.

Metoda web grafică. Ținând cont de faptul că în literatura științifică din Republica Moldova încă nu există cercetări complexe cu referire la specificul relațiilor moldo-române în contextul conflictului din Ucraina, s-a recurs la utilizarea metodei web grafice, care ne-a oferit posibilitatea să examinăm tema suspusă cercetării la nivel teoretic și practic din principalele surse publicate pe siturile de internet, făcând posibilă o mai bună înțelegere a problemei cercetate.

Dimensiunea politico-diplomatică a relațiilor moldo-române

Conflictul din Ucraina a condiționat ireversibilitatea direcției geostrategice, politice și instituționale, de integrare europeană a Republicii Moldova. „În condițiile în care Moldova este angrenată în procesele de integrare europeană, există speranța că acestea se vor finaliza cu succes, prin semnarea tratatului de aderare și extinderea spațiului comunitar la est de râul Prut, ceea ce va face posibilă și aderarea Republicii Moldova la spațiul Schengen, transformând Prutul într-un râu intern al Uniunii Europene”. Vocația europeană a Republicii Moldova este scenariul pe care România și-l dorește, l-a susținut și-l susține din toate forțele. Dificultatea momentelor prin care trece Chișinăul, afectat de agresiunea rusă din Ucraina, precum și obținerea calității de stat

candidat la aderarea în UE la data de 23 iunie 2022 au accelerat relațiile moldo-române [2]. În contextul evoluțiilor regionale, condiționate de invazia nejustificată a Federației Ruse în Ucraina, România devine principalul partener, dar și principalul susținător al parcursului european și avansarea procesului intern de reforme al Republicii Moldova.

Astfel, supunând unei analize relațiile moldo-române pe dimensiunea politico-diplomatică, apare necesitatea de a puncta Platforma de Sprijin pentru Republica Moldova, instrument lansat de România, Germania și Franța la data de 5 aprilie 2022, la Berlin. Platforma devine un instrument solid, atât sub aspect politic, cât și pe dimensiunea de dezvoltare, menit să intensifice sprijinul Uniunii Europene, dar și a comunității internaționale pentru Republica Moldova în ceea ce privește reformele necesare integrării europene [3].

În contextul evoluțiilor regionale condiționate de războiul din Ucraina, merită atenție vizita din data de 1 noiembrie, 2022 la București a președintei Republicii Moldova, Maia Sandu. „Întrevederea cu Președintele Republicii Moldova a avut loc într-un context regional complex, marcat atât de perpetuarea efectelor economice, sociale și umanitare ale continuării agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei, cât și de progresele semnificative pe calea integrării europene a Republicii Moldova ca urmare a obținerii statutului de stat candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană” [23]. Consultările politice ale președinților Klaus Iohannis și Maia Sandu au vizat consolidarea cooperării bilaterale la nivel politic, economic și sectorial și avansarea proiectelor comune de interes strategic în domeniile energiei, transporturilor, sănătății, educației sau societății informaționale. De asemenea, discuțiile s-au concentrat asupra măsurilor consistente de sprijin din partea României pentru depășirea crizei energetice din Republica Moldova. Cu acest prilej, Președinta Maia Sandu a adresat mulțumiri pentru măsurile prompte adoptate de către

România pentru facilitarea furnizării de electricitate, gaze naturale, păcură și lemne de foc pentru cetățenii Republicii Moldova [6].

În condițiile crizelor de proporții istorice parcurse de către Republica Moldova cum ar fi: criză energetică, inflație, un număr foarte mare de refugiați, dezechilibre economice masive cauzate de războiul din Ucraina, atacuri hibride agresive din exterior, menite să deraieze cursul european ales de cetățenii Republicii Moldova, România, conform declarațiilor președintelui Iohannis, „va susține sancționarea de către Uniunea Europeană a celor care doresc destabilizarea Republicii Moldova și subminarea ordinii constituționale și a statului de drept”. De asemenea, „România va continua să sprijine în mod ferm respectarea suveranității și a integrității teritoriale ale Republicii Moldova, în frontierele sale recunoscute la nivel internațional... urmărind imperativul consolidării rezilienței Republicii Moldova în fața tuturor amenințărilor din exterior, atât prin efortul nostru direct, în plan bilateral, cât și prin instrumentele de care dispun Uniunea Europeană și NATO”. De de la declanșarea la data de 24 februarie 2022 a invaziei rusești împotriva Ucrainei, România a acționat prompt și hotărât în sprijinul Republicii Moldova [7]. Garanțiile de sprijin a României față de Republica Moldova au fost date și în cadrul vizitei din 23 februarie, 2023 la București a președintei Sandu. „Republica Moldova nu este singură în fața provocărilor Rusiei. Este poziția permanentă, clară și fermă a României” [8]. Asigurările au fost date de către liderul de la Cotroceni, Klaus Iohannis, după discuțiile bilaterale cu președintele Maia Sandu. Liderii de la Chișinău și București au discutat despre securitatea și parcursul european al Republicii Moldova [10]. Garanții similare de sprijin a României pentru Republica Moldova au fost date în cadrul celui de-al doilea Summit al Comunității Politice Europene care s-a desfășurat la data de 1 iunie 2023 în satul Bulboacă din Republica Moldova [18].

În contextul analizei dimensiunii politico-diplomatice a relațiilor moldo-române, merită atenție vizita premierului român Nicolae Ciucă la Chișinău, la 23 martie 2023. În cadrul ședinței comune a Guvernurilor de la Chișinău și București, au fost semnate 13 acorduri și protocoale importante, dovadă a relației speciale pe care o avem cu România:

– *Declarația comună a Guvernului Republicii Moldova și Guvernului României* privind consolidarea cooperării în domeniul economic și cel investițional.

– *Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul României privind implementarea programului de asistență tehnică și financiară în baza unui ajutor financiar nerambursabil în valoare de 100 milioane de euro acordat de România Republicii Moldova.* Banii, care vor fi accesați pe parcursul următorilor ani, vor putea fi utilizați pentru implementarea proiectelor în sectoarele cheie ale țării noastre, precum sectorul energetic, transport și infrastructură, dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, sănătate, educație, și alte. Aceste investiții vor genera dezvoltarea economică a Republicii Moldova, noi locuri de muncă și oportunități de afaceri. Proiectele concrete care urmează să primească finanțare vor fi stabilite ulterior de către părți.

– *Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul României privind reducerea tarifelor de furnizare a serviciilor de roaming internațional și a celor de apeluri internaționale între cele două state.* Documentul stabilește prețuri mai accesibile pentru serviciile de roaming, precum și pentru apeluri internaționale ordinare. Astfel, pentru apelurile efectuate în roaming din România în Republica Moldova, tarifele vor scădea de cel puțin 10 ori, pentru apelurile primite în roaming în România din Republica Moldova nu va fi perceput tarif, iar pentru serviciile Internet utilizat în roaming în România, tarifele vor scădea de cel puțin 5 ori.

– *Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul României privind aspectele tehnice, financiare, juridice și organizatorice referitoare la consolidarea podului rutier de frontieră între cele două state, peste râul Prut, între localitățile Galați (România) – Giurgiulești (Republica Moldova).* Lucrările de consolidare a podului vor contribui la fluidizarea traficului între cele două state, asigurarea mobilității, precum și facilitarea comerțului pe piețele interne și internaționale. De asemenea, va fi sporit rolul Republicii Moldova în calitate de legătură între statele Uniunii Europene și Comunitatea Statelor Independente.

– *Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul României privind aspectele tehnice, financiare, juridice și organizatorice referitoare la construirea, exploatarea, întreținerea și repararea podului rutier de frontieră între cele două state, peste râul Prut, între localitățile Ungheni (Republica Moldova) – Ungheni (România).* Construcția podului va asigura mobilitatea cetățenilor, va conferi siguranță și securitate traficului rutier și va impulsiona creșterea economică a regiunilor din apropiere, prin eliminarea constrângerilor transfrontaliere.

– *Memorandumul de Înțelegere dintre Ministerul Infrastructurii și Dezvoltării Regionale din Republica Moldova și Ministerul Energiei din România privind cooperarea în domeniul securității energetice.* Documentul prevede stabilirea acțiunilor comune în scopul prevenirii și gestionării situațiilor de criză în aprovizionarea cu energie și/sau cu gaze naturale ale piețelor respective din România și din Republica Moldova. Părțile vor elabora în termen de șase luni Planul comun de acțiuni și măsuri de solidaritate în caz de criză energetică.

– *Memorandumul de Înțelegere în domeniul transformării digitale între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul României.*

– *Protocolul dintre Ministerul Apărării al Republicii Moldova și Ministerul Apărării Naționale*

din România privind colaborarea în domeniul învățământului militar. Documentul, încheiat pentru o perioadă de 10 ani, are drept scop dezvoltarea cooperării în vederea pregătirii personalului militar și civil din domeniul apărării, prin participarea la programe de studii în instituțiile militare de învățământ din cele două state.

– *Protocolul de colaborare între Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova și Ministerul Educației al României pentru perioada 2022-2026.* Prin acest protocol, România va oferi sprijinul în modernizarea sistemului educațional din Republica Moldova. Totodată, în următorii 4 ani, România va putea detașa anual, cadre didactice, de diferite specializări, pentru a activa în instituție de învățământ din Republica Moldova. De asemenea, ambele state vor oferi locuri de studii fără plata taxelor de școlarizare și cu/fără bursă în învățământul preuniversitar și superior.

– *Memorandumul de Înțelegere dintre Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova și Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării din România în domeniul cercetării, dezvoltării și inovării.* Documentul va spori colaborarea în diverse domenii privind transformarea digitală, precum: dezvoltarea serviciilor publice electronice; automatizarea proceselor administrative; interoperabilitatea sistemelor informatice între Moldova și România; recunoașterea reciprocă a semnăturilor electronice; implementarea platformelor și infrastructurilor digitale; securitatea cibernetică; facilitarea investițiilor și a antreprenoriatului inovativ în domeniul tehnologiei informației.

– *Declarația comună a Ministrului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, Ana REVENCO și a Ministrului Afacerilor Interne din România, Lucian-Nicolae BODE privind cooperarea în domeniul afacerilor interne.* Aceasta va contribui la promovarea inițiativelor bilaterale privind securitatea statelor și la aprofundarea cooperării în sectoarele prioritare de

interes comun, precum și la realizarea obiectivului de integrare europeană a Republicii Moldova.

– *Planul de Cooperare în domeniul formării profesionale al Ministerelor Afacerilor Interne din Republica Moldova și România pentru anul 2022.* Va contribui la dezvoltarea cooperării bilaterale în ceea ce privește activitățile de instruire ale personalului MAI din Republica Moldova

– *Planul de acțiuni în domeniul justiției între Ministerul Justiției al Republicii Moldova și Ministerul Justiției al României pentru perioada 2022-2024.* Planul stabilește acțiuni comune în scopul prevenirii și combaterii corupției și criminalității organizate, precum și în vederea consolidării statului de drept și a reformei în domeniul justiției, ținându-se cont de experiența României în procesul de reformare a justiției în perioada de pre și post aderare la Uniunea Europeană [20].

Nu mai puțin importantă este și vizita premierului Republicii Moldova, Dorin Recean, la București în data de 01.03. 2023. Guvernul de la București, conform declarațiilor premierul Nicolae Ciucă „va sprijini Republica Moldova în realizarea reformelor și avansarea parcursului european. promite Republicii Moldova susținere fermă în fața tensiunilor și încercărilor de destabilizare”. Premierul moldovean a dat asigurări că Republica Moldova face față provocărilor de securitate, în ciuda amenințărilor Rusiei din ultima perioadă. Mai mult, premierul Recean a mulțumit României pentru ajutorul acordat și a ținut să transmită că Bucureștiul este cel mai important partener al Chișinăului: „Este o perioadă dificilă pentru continentul european, ca urmare a agresiunii Rusiei și războiului Rusiei în Ucraina apreciez și mesajul tranșant și ferm al Bucureștiului, transmis la întrevederea președinților M. Sandu și K. Iohannis. ... Chișinăul nu este singur în fața provocărilor. De asemenea, premierul moldovean a dat asigurări că Republica Moldova își îndeplinește rolul de a asigura pacea și securitatea în regiune, iar Guvernul

Republicii Moldova este determinat să transforme instituțiile și economia țării pentru aderarea la Uniunea Europeană... Bucureștiul rămânând avocatul Republicii Moldova în toate instituțiile europene” [4]. Pe parcursul unui an de la invazia Federației Ruse în Ucraina, suportului politico-diplomatic pe care România le-a oferit Chișinăului contribuie la ancorarea Republicii Moldova în relația cu Uniunea Europeană, dar și la creșterea rezistenței în fața provocărilor condiționate de evenimentele din regiune.

Dimensiunea economică

În contextul analizei relațiilor moldo-române pe dimensiunea economică, merită atenție semnarea Acordului între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova privind implementarea programului de asistență tehnică și financiară în baza unui ajutor financiar nerambursabil în valoare de 100 milioane de euro acordat de România Republicii Moldova. Documentul a fost semnat la Chișinău la data de 11 februarie 2022, în cadrul ședinței comune de guvern între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul României de către prim-ministrul României, Nicolae-Ionel Ciucă, și prim-ministrul Republicii Moldova, Natalia Gavrilița. Perioada de implementare este de 7 ani de la intrarea în vigoare a Acordului. Pentru finalizarea proiectelor și activităților aflate în derulare, în vederea asigurării absorbției complete de către Republica Moldova a fondurilor puse la dispoziție de către Guvernul României, implementarea Acordului poate fi prelungită pentru o perioadă de maximum 3 ani. Proiectele propuse în cadrul Acordului vor contribui la:

a) intensificarea cooperării între România și Republica Moldova și dezvoltarea Parteneriatului strategic bilateral;

b) racordarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană prin intermediul României;

c) promovarea procesului de reforme în spirit european în Republica Moldova;

d) susținerea procesului de integrare europeană a Republicii Moldova;

e) impulsivarea dezvoltării Republicii Moldova și reducerea disparităților economice și sociale în Republica Moldova;

f) creșterea rezilienței Republicii Moldova la factorii destabilizatori [14].

În acest context, se înscrie și semnarea Acordului de finanțare pentru acordarea de sprijin bugetar direct către Republica Moldova la data de 12 octombrie 2022 între Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova și Agenția de Cooperare Internațională pentru Dezvoltare (RoAid) a României. Potrivit Acordului, Republica Moldova va primi asistență financiară sub formă de suport bugetar, din partea statului român, în valoare de 50 milioane de roni (cca 10 milioane Euro). Acordul este bazat pe intenția statului român anunțată cu ocazia Conferinței internaționale de la Berlin, din 5 aprilie 2022, și materializată prin alocarea de resurse financiare din Fondul de rezervă bugetară prin Hotărârea Guvernului României nr. 890/13 iulie 2022. Banii sunt destinați pentru atingerea unor obiective de cooperare internațională pentru dezvoltarea și asistența umanitară, în special pentru depășirea crizei economice generată de războiul din Ucraina. De asemenea, banii alocați sunt destinați nevoilor urgente pentru soluționarea problemelor cu care se confruntă Republica Moldova în gestionarea situațiilor de criză și pe/în domeniul energetic prin măsuri indispensabile precum: procurarea de gaze naturale și cărbuni, și alte măsuri de eficiență energetică. Acordul a fost semnat de către Secretarul General al Ministerului Finanțelor, dna Dina Roșca și Directorul general al Agenției de Cooperare Internațională pentru Dezvoltare, dna Daniela Maria Dobre [12].

De asemenea, merită atenție întrevvedere din data de 9 martie 2022 a Președintelui Camerei de Comerț și Industrie a României (CCIR), dl. Mihai Daraban cu ambasadorul Republicii Moldova în Ro-

mânia, E.S. dl. Victor Chirilă. Întrevederea a avut loc la solicitarea Ambasadei Republicii Moldova, cu ocazia numirii dlui. Victor Chirilă în calitate de ambasador în România iar principalele subiecte puse în discuție s-au referit la dezvoltarea relațiilor economice și comerciale între comunitățile de afaceri dintre cele două state. Conform declarațiilor făcute de către președintele CCIR, dl. Mihai Daraban, volumul tranzacțiilor comerciale dintre România și Republica Moldova a crescut, depășind, la sfârșitul anului 2021 suma de două miliarde de euro. Această creștere a schimburilor comerciale bilaterale s-a datorat Acordului de Asociere și de Liber Schimb dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, semnat în 2014. De asemenea, România ocupă primul loc dintre toate statele europene din punctul de vedere al volumului comercial, în relația cu Republica Moldova. În septembrie 2021, a fost semnat Acordul de Cooperare între CCIR și Oficiul Național al Viei și Vinului din Republica Moldova, acesta fiind numai un singur exemplu în ceea ce privește întărirea relațiilor economice cu România [9].

Actualmente, potențialul de cooperare în domeniul economic și comercial, dintre România și Republica Moldova este unul vast [22]. România și-a consolidat statutul de prim partener comercial al Republicii Moldova. Comerțul bilateral a crescut cu 1,2 miliarde de dolari în 2022, ceea ce înseamnă, ajungând la cifra de aproximativ 3,6 miliarde de dolari. România este principala piață de desfacere pentru produsele moldovenești, iar Guvernul își propune să atragă cât mai multe investiții românești în Republica Moldova. Printre proiectele de infrastructură comune au fost specificate reconstrucția a trei poduri rutiere peste Prut, de la Sculeni - Sculeni, Cahul - Oancea și Leușeni – Albița, precum și construcția podului Ungheni-Ungheni, care legă Republica Moldova.

De asemenea, conform declarațiilor ministrul Economiei, Sergiu Gaibu în Republica Moldova

activează peste 1500 companii cu capital românesc, fapt ce contribuie la amplificarea cooperării comercial-economice moldo-române, România fiind al doilea cel mai mare investitor după volumul capitalului investit [2]. Dezvoltarea relațiilor economice și deschiderea noilor punți de legătură dintre antreprenorii celor două țări mai este reprezentată și de faptul că în luna ianuarie 2022, în România activau un număr de 6.686 companii moldovenești, cu o valoare totală a capitalului social subscris de 47,11 milioane de euro [17]. În relațiile comercial-economice moldo-române, la capitolul exporturi Republicii Moldova îi revin 833 de milioane dolari, iar la capitolul importuri îi revine suma de 829 milioane de dolari. „România continuă să sprijine parcursul european ca și dezvoltare economică a Republicii Moldova. Acordul privind ajutorul nerambursabil în sumă de 100 de milioane din 11 februarie 2022 (a intrat în vigoare la data de 15 mai 2022), acordat de România este o dovadă în plus a implicării și susținerii Guvernului de la București” [11].

Dimensiunea energetică

Ca urmare a bombardamentelor rusești asupra sistemului energetic ucrainean din data de 23 noiembrie 2022, Republica Moldova a rămas fără surse alternative de alimentare cu energie electrică. Bucureștiul, împreună cu companiile energetice românești, ca de fiecare dată , a fost alături de Republica Moldova. În contextul evenimentelor din Ucraina, conform declarațiilor făcute de către premierul Ciucă, „gazoductul Iași - Chișinău a devenit hotărâtor în asigurarea alternativei pentru consumatorii de energie din Republica Moldova” [19]. În plan bilateral, după 24 februarie 2022, România a demonstrat prin fapte reale că este „cel mai sincer și de încredere~partener al Republicii Moldova, oferind Republicii Moldova combustibil, sprijin bugetar direct, energie electrică - între 80% și 90% din necesarul de electricitate al Republicii Moldova .

Măsurile de sprijin pentru depășirea crizei energetice din Republica Moldova au devenit subiectul discuției din cadrul întrevederii președintelui Klaus Iohannis cu Maia Sandu din noiembrie 2022, București. Discuțiile s-au concentrat, cu prioritate, asupra măsurilor de sprijin din partea României pentru depășirea crizei energetice din Republica Moldova. Potrivit Administrației Prezidențiale întrevederea cu președintele Republicii Moldova a avut loc într-un context regional complex, marcat atât de perpetuarea efectelor economice, sociale și umanitare ale continuării agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei [5].

Dimensiunea apărării

Complexitatea contextului regional a accelerat cooperarea moldo-română și pe dimensiunea apărării. Astfel, România a acordat Republicii Moldova 600 de mii dolari pentru întărirea rezilienței și capacității de apărare [15]. Contribuția s-a făcut prin intermediul fondurilor NATO. Șeful diplomației române, Bogdan Aurescu, i-a transmis secretarului general NATO scrisorile de informare privind decizia luată de Guvernul de la București [21].

Dimensiunea socială

Având în vedere rolul constant al României în sprijinirea dezvoltării Republicii Moldova și de factor de stabilitate și dezvoltare regională, a transferat aproximativ 25,5 milioane de euro pentru demararea implementării proiectelor în domenii strategice, precum educație și îmbunătățirea serviciilor de utilitate publică, parte din ajutorul financiar nerambursabil în valoare de 100 milioane de euro prevăzut în acordul bilateral de asistență tehnică și financiară. Astfel, printre cele 57 de proiecte investiționale prevăzute în proiectul ”Satul European”, se va asigura creșterea accesului la servicii îmbunătățite de apă și canalizare a peste 95.000 de persoane. Totodată, pentru asigurarea unui proces educațional de calitate, vor fi dotate 135 de instituții de învățământ secundar, cu

echipamente de laborator pentru cabinetele de fizică, chimie și biologie. În plus, vor fi achiziționate 125 de microbuze și 14 autobuze școlare, special amenajate pentru transportul copiilor cu dizabilități.

Ajutor umanitar din partea României a fost acordat Republicii Moldova la data de 16 martie 2023 în scopul sprijinirii celor peste 100 de mii de refugiaților din Ucraina: echipamente de protecție și dezinfectanți (măști medicale, șervețele umede, lichid igienizant, dezinfectant suprafețe), dar și produse alimentare (făină de grâu, mălai) [13]. Totodată, donația cuprinde și diferite bunuri colectate de la persoane fizice din România.

Concluzii

Deși pe parcursul a mai bine de trei decenii de la obținerea independenței de către Republica Moldova România a fost unul dintre principalii susținători în toate procesele și reformele de la Chișinău, sprijinind eforturile și aspirațiile eurointegraționiste ale țării de la cele mai înalte foruri europene, invazia Ucraine de către Federația Rusă a contribuit la apropierea fără precedent dintre cele două state. „Operațiunea specială” a Federației Ruse dusă în Ucraina a condiționat accelerarea dialogului moldo-român pe toate dimensiunile: politico-diplomatic, comercial-economic, energetic, de apărare, și, inclusiv dimensiunea socială. Evenimentele din Ucraina au condiționat fortificarea relațiilor moldo-române nu doar din perspectiva trecutului comun, a afinităților de neam, limbă și cultură, dar și din perspectiva orientării ireversibile a vectorului de politică externă a Republicii Moldova versus Uniunea Europeană.

Referințe bibliografice

1. CEBOTARI, S., COROPCEAN, I., SACA, V. *Politica externă a Republicii Moldova în contextul proceselor integraționiste*. Institutul Militar al Forțelor armate. Chișinău, 2008, 180 p.

2. DARABAN, M. *Actualul context geopolitic impune o consolidare a relațiilor economice cu Republica Moldova*. <https://ccir.ro/2022/03/10/mihai-daraban-actualul-context-geopolitic-impune-o-consolidare-relatiilor-economice-cu-republica-moldova/> (accesat – 22.10.2022)

3. *Declarație de presă a Președintei Maia Sandu după întrevvedere cu Președintele Klaus Iohannis*. <https://presedinte.md/rom/discursuri/declaratie-de-presa-a-presedintei-maia-sandu-dupa-intrevederea-cu-presedintele-klaus-iohannis> (accesat – 22.10.2022)

4. *Dorin Recean, în vizită la București. Ciucă l-a asigurat pe premierul Moldovei de "susținerea de neclintit a României"*. <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/premierul-republicii-moldova-dorin-recean-vine-in-vizita-oficiala-la-bucuresti-2267699> (accesat – 22.10.2022)

5. *Klaus Iohannis și Maia Sandu au discutat despre măsurile de sprijin pentru depășirea crizei energetice din Republica Moldova*. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/klaus-iohannis-si-maia-sandu-au-discutat-despre-masurile-de-sprijin-pentru-depasirea-crizei-energetice-din-republica-moldova-2137417> (accesat – 22.11.2022)

6. LUPÎȚU, R. *Klaus Iohannis și Maia Sandu s-au întâlnit la Cotroceni: Cei doi lideri au discutat cu prioritate despre sprijinul României pentru depășirea crizei energetice din Republica Moldova*. <https://www.caleaeuropeana.ro/klaus-iohannis-si-maia-sandu-s-au-intalnit-la-cotroceni-cei-doi-lideri-au-discutat-cu-prioritate-despre-sprijinul-romaniei-pentru-depasirea-crizei-energetice-din-r-moldova>

7. *Maia Sandu și Klaus Iohannis, principalele declarații de presă (LIVE)*. <https://agora.md/2023/02/23/maia-sandu-si-klaus-iohannis-principalele-declaratii-de-presa-live> (accesat – 22.11.2022)

8. *Maia Sandu și Klaus Iohannis au discutat la București despre securitatea și parcursul european al Republicii Moldova*. <https://www.jurnaltv.md/news/2edd8ea8e642dad2/maia-sandu-si-klaus-iohannis-au-discutat-la-bucuresti-despre-securitatea-si-parcursul-european-al-republicii-moldova.html> (accesat – 22.11.2022)

9. *Mizele conferinței de sprijin pentru Republica Moldova la Paris. Cum ajută România*. <https://romania.europalibera.org/a/conferinta-moldova-sprijin-financiar-energie/32141388.html> (accesat – 22.11.2022)

10. OFÎȚERU, A. *Vizita Maiei Sandu la București are loc cu o zi înainte de împlinirea unui an de la declanșarea războiului din Ucraina*. <https://unimedia.info/ro/news/1cc7d12e2aadebe2/live-briefing-la-cotroceni-maia-sandu-si-klaus-iohannis-declaratii-dupa-intrevedere.html> (accesat – 23.09.2022)

11. *Prim-ministrul Dorin Recean, la București: „Relația apropiată dintre Chișinău și București este întărită astăzi prin numeroase proiecte concrete în beneficiul cetățenilor noștri”*. <https://gov.md/ro/content/prim-ministrul-dorin-recean-la-bucuresti-relatia-apropiata-dintre-chisinau-si-bucuresti-este> (accesat – 23.09.2022)

12. *Republica Moldova va primi un grant de cca 50 milioane roni din partea României*. <https://mf.gov.md/ro/content/republica-moldova-va-primi-un-grant-de-cca-50-milioane-roni-din-partea-rom%C3%A2niei> (accesat – 23.09.2022)

13. *România acordă un nou ajutor umanitar Republicii Moldova în contextul crizei refugiaților din Ucraina*. <https://social.gov.md/comunicare/romania-acorda-un-nou-ajutor-umanitar-republicii-moldova-in-contextul-crizei-refugiatilor-din-ucraina/> (accesat – 23.09.2022)

14. *România va acorda 100 de milioane de euro Republicii Moldova*. <https://www.moldpres.md/news/2022/03/25/22002290> (accesat – 22.09.2022)

15. *România sprijină Republica Moldova în domenii strategice*. <https://gov.ro/ro/stiri/romania-sprijina-republica-moldova-in-domenii-strategice> (accesat – 22.11.2022)

16. *România, Germania și Franța lansează „Platforma de sprijin pentru Moldova”*. <https://realitatea.md/romania-germania-si-franta-lanseaza-platforma-de-sprijin-pentru-moldova/> (accesat – 22.11.2022)

17. *Săptămâna trecută, la București s-a aflat într-o vizită de lucru și președintele Republicii Moldova, Maia Sandu*. <https://stirileprotv.ro/stiri/politic/dorin-recean-in-vizita-la-bucuresti-cu-cine-se-intalneste-premierul-republicii-moldova.html> (accesat – 22.11.2022)

18. *Sumitul din 1 iunie: Primele declarații oficiale au început să sosescă*. <https://newsmaker.md/ro/summitul-din-1-iunie-primele-delegatii-oficiale-au-inceput-sa-soseasca-in-moldova/>

19. *S-a stins lumina în R. Moldova după noi bombardamente rusești în Ucraina*. <https://moldova.europa->

libera.org/a/s-a-stins-lumina-%C3%AEn-moldova-urmare-a-bombardamentului-rusiei-%C3%AEmpotriva-sistemului-energetic-ucrainean/32145310.html(accesat – 22.11.2022)

20. *13 la număr! Documentele bilaterale, semnate la ședința comună a Guvernelor R.epublicii Moldova și României.* <https://bas-tv.md/13-la-numar-documentele-bilaterale-semnate-la-sedinta-comuna-a-guvernelor-r-moldova-si-romaniei/?lang=ro>

21. UZDRIS, C. *România va acorda Republicii Moldova ajutor pentru întărirea rezilienței și capacității de apărare.* [https://tvrmdova.md/article/42556bd2129c88e8/romania-va-acorda-republicii-moldova-ajutor-pentru-in-](https://tvrmdova.md/article/42556bd2129c88e8/romania-va-acorda-republicii-moldova-ajutor-pentru-in-tarirea-rezilientei-si-capacitatii-de-aparare.html)

[tarirea-rezilientei-si-capacitatii-de-aparare.html](https://tvrmdova.md/article/42556bd2129c88e8/romania-va-acorda-republicii-moldova-ajutor-pentru-in-tarirea-rezilientei-si-capacitatii-de-aparare.html)(accesat – 22.10.2022)

22. Video. *Recean: Republica Moldova asigură pacea și securitatea în regiune. Ciucă: România sprijină Republica Moldova pentru respectarea suveranității.* <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/premierul-republicii-moldova-dorin-recean-vine-in-vizita-oficiala-la-bucuresti-2267699>(accesat – 22.12.2022)

23. VIȚU, V. *Sandu și Iohannis, prima întrevedere după ce R.Moldova a devenit candidată la aderarea la UE.* <https://www.rfi.ro/politica-147744-sandu-si-iohannis-prima-intrevedere-dupa-ce-rmoldova-devenit-candidata-la-aderarea> (accesat – 22.12.2022)

REPUBLICA MOLDOVA ȘI TRANSNISTRIA: PROBLEME DE ORIGINE ȘI MODALITĂȚI DE SOLUȚIONARE A CONFLICTULUI

Ludmila OLEINIC

Doctor în politologie, conferențiar universitar, Universitatea Americană din Moldova,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: oleynyckliuda2@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-5884-9563>

Prezentul articol conturează geneza conflictului transnistrean, concentrându-se pe percepțiile în interiorul și în afara Moldovei și pe un proces de reglementare care nu a adus rezultate substanțiale. Lipsa unei soluții privind problema transnistreană ridică întrebări mai ample cu privire la utilitatea formatelor și proceselor existente de soluționare a conflictelor. Abordările pentru soluționarea conflictului au creat o poziție înșelătoare conform căreia problema este pur internă a Moldovei, Rusia jucând rolul de mediator imparțial și furnizor de forțe de menținere a păcii. Experiența Republicii Moldova arată că o soluție durabilă a unor astfel de conflicte, bazată pe respectarea dreptului internațional și a principiilor și angajamentelor Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, este imposibilă fără un accent mai mare pe responsabilitatea Rusiei. Astfel, cheia pentru soluționarea conflictului, în conformitate cu dreptul internațional și principiile OSCE se află la Moscova și mai puțin la Chișinău sau Tiraspol.

Cuvinte-cheie: conflict, separatism, negocieri, reglementare, forțe de menținere a păcii, demilitarizare, trupe militare străine.

THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND TRANSNISTRIA: ORIGIN ISSUES AND WAYS OF CONFLICT RESOLUTION

This article outlines the genesis of the Transnistrian conflict, focusing on perceptions inside and outside Moldova and on a settlement process that has brought no substantial results. The lack of solution to the Transnistria issue poses wider questions about the usefulness of existing conflict resolution formats and processes. The approaches to resolving the conflict have created a misleading position that the issue is purely internal to Moldova, with Russia playing the role of impartial mediator and provider of peacekeeping forces. The Moldovan experience indicates that a sustainable solution to such conflicts, based on respect for international law and Organization for Security and Co-operation in Europe principles and commitments, is impossible without a greater emphasis on the accountability of Russia. In this way the key to solving the conflict in line with international law and OSCE principles lies in Moscow and less in Chisinau or Tiraspol.

Keywords: conflict, separatism, negotiations, settlement, peacekeeping forces, demilitarization, military foreign troops.

RÉPUBLIQUE DE MOLDOVA ET TRANSNISTRIE: PROBLÈMES D'ORIGINE ET MOYENS DE RÉSOUTRE LE CONFLIT

Cet article décrit la genèse du conflit transnistrien, en se concentrant sur les perceptions à l'intérieur et à l'extérieur de la Moldova et sur un processus réglementaire qui n'a pas donné de résultats substantiels. L'absence de solution sur la question

transnistrienne soulève des questions plus larges sur l'utilité des formats et processus de résolution des conflits existants. Les approches pour résoudre le conflit ont créé une position trompeuse selon laquelle le problème est purement interne à la Moldova, la Russie jouant le rôle de médiateur impartial et de fournisseur de forces de maintien de la paix. L'expérience de la République de Moldova montre qu'une solution durable à de tels conflits, fondée sur le respect du droit international et des principes et engagements de l'Organisation pour la Sécurité et la Coopération en Europe, est impossible sans une plus grande insistance sur la responsabilité de la Russie. Ainsi, la clé du règlement du conflit, conformément au droit international et aux principes de l'OSCE, se trouve à Moscou et moins à Chisinau ou à Tiraspol.

Mots-clés: conflit, séparatisme, négociations, réglementation, forces de maintien de la paix, démilitarisation, troupes militaires étrangères.

РЕСПУБЛИКА МОЛДОВА И ПРИДНЕСТРОВЬЕ: ПРОБЛЕМЫ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И ПУТИ УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТА

В данной статье рассматривается генезис Приднестровского конфликта, основное внимание уделяется восприятию внутри и за пределами Молдовы, а также процессу урегулирования, который не дал существенных результатов. Отсутствие решения приднестровской проблемы поднимает более широкие вопросы относительно полезности существующих форматов и процессов разрешения конфликтов. Подходы к урегулированию конфликта создали вводящую в заблуждение позицию, что проблема является чисто внутренней для Молдовы, а Россия играет роль беспристрастного посредника и поставщика миротворческих сил. Опыт Республики Молдова показывает, что устойчивое решение таких конфликтов, основанное на соблюдении норм международного права и принципов и обязательств Организации по Безопасности и Сотрудничеству в Европе, невозможно без большего акцента на ответственности России. Таким образом, ключ к урегулированию конфликта в соответствии с международным правом и принципами ОБСЕ лежит в Москве и, в меньшей степени, в Кишиневе или Тирасполе.

Ключевые слова: конфликт, сепаратизм, переговоры, урегулирование, миротворческие силы, демилитаризация, иностранные вооруженные войска.

Introduction

The techniques of research have been founded on the acknowledged ones, among them there is case study, content analyses, descriptive research, activity theory, action research, research and development, document analyses and survey method. During the period under the analysis the concrete research methods as a systematic procedure and historical has been used to solve the defined research task. The present research constitutes an interdisciplinary approach with the use of research methodology that involves the interpretation and systematization of the data developed through the analysis and presentation of the final results vis-à-vis the quintessential Transnistrian conflict. The Transnistria represent a frozen geopolitical conflict, it is a

breakaway region that comprises 12% of Moldova's territory, mainly on the eastern shores or the "left bank" of the Dniester river. It is home to approximately 350,000 people, in three similarly sized ethnic groups: Moldovans, Russians and Ukrainians. All three groups are mainly Russian-language speakers. At present, the officially accepted terms for the two parts to the conflict are the Republic of Moldova's authorities (the "right bank"), on one side, and the Transnistrian region represented by its local leaders (the "left bank"), on the other. Is worth to be mentioned that following the break-up of the Soviet Union, the Transnistrian conflict was based on political-economic and military rather than ethnic or religious factors.

Historically, the Republic of Moldova lies in the region situated between the Prut and Dniester river

and the Black Sea coast. As part of the ancient principality of Moldova which comprised areas of today's Romania, this region was under Ottoman rule until it was ceded to the Russian empire in 1812 and became a province called "Bessarabia". But even before, in 1792, the Ottoman Empire cedes the Transnistrian region to the Russian Empire. It is worth to be mentioned that following the break-up of the Soviet Union, the Transnistrian conflict was based on political-economic and military rather than ethnic or religious factors. The research is based on theoretical approach of the origins of conflict till our days last evolutions of the Transnistrian conflict.

However, today, after 31-year confrontation between the Republic of Moldova and the separatist regime in Transnistria, it has become a protracted case. The Chisinau authorities want a solution to the Transnistrian conflict in the context of which region on the left of the Dniester can receive a special form of autonomy within the Republic of Moldova. And the new geopolitical configuration, the Russian-Ukrainian war has increased security risks for Transnistrian peace settlement, which for decades represent a frozen political conflict.

The Conflict in the Left Bank of Dniester

In parallel-with Moldova's process of emancipation from the Soviet center, from 1989 onwards protest movements in the regions with predominantly non-Moldovan populations, i.e. in the left bank areas and in the south of the country, began organizing themselves to resist Moldovan independence efforts. This resistance was mainly motivated by the fear that Moldova, once fully independent, would wish to reunite with Romania. In addition, a strong tendency for the preservation of the Soviet Union and of "Socialist values" was present within these protest movements, in particular among the Slav population and its leadership in the left bank areas.

A major element which led to the escalation of tensions was the adoption of a language law on 31 August 1989, giving Romanian, written in the Latin alphabet, the status of official language. The adoption of the law was accompanied by massive demonstrations in support of its passage in the capital and by counterdemonstrations and protest strikes by ethnic minority groups throughout the country.

One year later, in response to Moldova's declaration of Sovereignty, a congress of representatives of the Gagauz minority announced the formation of a "Republic of Gagauzia" on 19 August 1990, and on the following 2 September, a "Transnistrian Moldovan Republic (in Russian Pridnestrovskaya Moldavskaya Respublika, abbreviated PMR, Приднестровская Молдавская Республика, ПМР) was proclaimed in Tiraspol, Moldova's second largest city, on the left bank of the Dniester river. That same year, both self-styled independent entities elected their respective parliaments and presidents; in both cases, the elections were boycotted by the Moldovan population and declared invalid by the authorities in Chisinau.

On the left bank the situation escalated into larger scale violence and fighting. The first armed clashes between the Transnistrian separatists and Moldovan police for control of municipal bodies occurred in Dubasari on the left bank as early as 2 November 1990, which resulted in three civilian casualties. In the following months, communist leaders on the left bank started to set up paramilitary "worker's detachments", on the basis of which a fully armed and professional "Republican Guard" was created in 1991. The 1991 August coup in Moscow, which was condemned by the Moldovan authorities but enthusiastically welcomed by the PMR leaders, led to further tensions.

Reacting to Moldova's declaration of independence, the PMR Supreme Soviet voted to join the

USSR on 2 September 1991. Paramilitary formations began to take over, step by step, previously Moldovan public institutions such as police stations, administrative bodies, schools, radio stations and newspapers. Buildings targeted for “take-over” were reportedly defended by human chains of unarmed Moldovan peasants, since the Moldovan police was apparently instructed not to respond with force. On 13 December 1991 however, Moldovan police for the first time returned fire in defending the regional government building in Dubasari. New clashes took place in March of the following year, and a state of emergency was introduced in Moldova on 28 March. However, fighting intensified in May and culminated on 19 June 1992, when a large scale military battle, involving the use of heavy armies, took place over the control of the city of Tighina/Bender, situated on the right side of the Dniester but claimed by the PMR authorities. On 21 June, the Moldovan units were driven out from Tighina/Bender. There have been numerous allegations that the Russian 14th Army, stationed on the left bank, directly or indirectly supported the secessionists [1, p. 5]. The fighting caused several hundreds of deaths and some 100,000 refugees.

International Peace efforts

On 23 March 1992, the Ministers of Foreign Affairs of Moldova, Russia, Romania and Ukraine met at Helsinki in the margins of the 9th Committee of Senior Officials (CSO) meeting and adopted a declaration in which they laid down a number of principles for a peaceful political settlement of the conflict, and agreed to create a mechanism for political consultations to co-ordinate their efforts. At subsequent meetings in April and May in Chisinau, the four Ministers decided to establish a Quadripartite Commission and a group of military observers (five from each country), to monitor the implementation of the terms of an eventual cease-fire. However, since

the escalation of violence in June 1992, the Quadripartite mechanism has not been working actively and is today in a state of “quasi-hibernation”. Medium-ranked representatives nevertheless remained in Chisinau, mainly as members of the respective regular diplomatic missions.

During the first half of July 1992, intensive discussions took place in the framework of the CIS on the question of the possible deployment of a CIS peace-keeping force in Moldova in accordance with the terms of the “Treaty on Groups of Military Observers and Collective Peace-keeping Forces in the CIS”, which had been signed on 20 March 1992 in Kiev. At the CIS Summit in Moscow on 6 July, it was agreed on a preliminary basis to deploy a CIS Peacekeeping Force consisting of Russian, Ukrainian, Byelorussian, Romanian and Bulgarian troops, if formally requested by Chisinau. Moldova’s Parliament delivered a request the following day, but some countries withdrew their consent to participate in a CIS force thereafter. At the Helsinki Summit on 10 July, President Snegur asked that consideration be given to “the question of applying the CSCE peacekeeping mechanism in a way adequate to our situation”. However, one of the conditions for CSCE peacekeeping contained in the Helsinki Document, namely the establishment of an effective and durable cease-fire, was considered to be unfulfilled.

A fundamentally new initiative was launched on 21 July, when an agreement was signed in Moscow between the Republic of Moldova and the Russian Federation on principles of a peaceful solution of the armed conflict in the Transnistrian region of Moldova. The agreement provided for an immediate ceasefire and the creation of a demilitarized security zone between the parties, 10 km left and right of the Dniester river, including also the city of Tighina/Bender. In a communiqué, the presidents of Moldova and Russia announced a set of principles for a peaceful solution of the conflict, including respect

for the sovereignty and territorial integrity of Moldova, the need for a special status of the left-bank Dniester region, and the right of the population of the left bank to decide on its own future if Moldova were to reunite with Romania.

To implement the cease-fire, a tripartite Joint Control Commission (JCC) was established in Tighina/Bender, consisting of Moldovan, Russian and PMR delegations assisted by a group of 30 military observers, 10 from each of the parties. In the case of violations of the cease-fire agreement, the JCC was authorized to take urgent and appropriate measures to restore the peace and re-establish law and order, and also to prevent the occurrence of similar violations in the future" (Art. 4). The July 21 Agreement also provided for trilateral peacekeeping forces, consisting of 5 Russian, 3 Moldovan and 2 Transnistrian battalions. These forces operate under the Trilateral Joint Military Command, which in turn is subordinated to the JCC. The peacekeeping troops began deployment on 29 July 1992. The cease-fire has largely been observed until the present, although numerous incidents in the security zone guarded by the trilateral forces have been alleged by both sides [2, p. 2].

The Main Problems on the Way to Political Resolution of Conflict

Based on the reporting of the CSCE Mission, the following, are an attempt to describe the four main issues which have been at the core at discussions since the beginning of the conflict and which are crucial to a political settlement: the language issue, the question of unification with Romania, the 14th Russian Army and the discussion on a special status for Transnistria.

a. The Language Issue

The language issue was, as already mentioned, at the very origin of the conflict in Moldova. In particular on the left bank, the language legislation intro-

duced in 1989 is widely regarded as the cause of the subsequent political troubles and the armed conflict in Transnistria. Long before the declaration of sovereignty and months before the possibility of unification with Romania was publicly discussed, the language legislation became the clear signal for a process of emancipation from the Soviet legacy. On 30 August 1989, the Constitution of the Moldavian SSR was amended by Article 70 which introduced Romanian as "the State Language", written in the Latin alphabet. Russian was described as the interethnic "language of communication", and the language of the Gagauz population was to be protected and developed. On the following day, a "Law on the Use of Languages on the Territory of the Moldavian SSR" was passed, stating that Russian would be the language of communication to be used throughout the Republic on the same footing as Romanian, and that Romanian, Gagauz and Russian would be the "official languages" in areas with a predominantly Gagauz population. The use of various minority languages (i.a. Ukrainian, Bulgarian, Yiddish) was also guaranteed.

Article 7 of the law prescribes that persons holding positions in state administration and public organizations, which bring them in contact with citizens (public health, education, culture, mass media, transport, trade, services, etc.) must know Romanian, Russian, and, in areas with a Gagauz population, also Gagauz at a "level necessary for fulfilling their professional obligations". Such persons would have to undergo language examinations from 1 January 1994 onward, which would determine if they could keep their current jobs.

It is this - at first glance quite moderate - language legislation which sparked the disturbances at the origin of the secessionist movements in Moldova. The main focus of criticism was the *de facto* abolition of Russian as official language, and Article 7 of the language law, which was perceived as a threat to their existence by Russian speakers on both sides of the

Dniester river. Article 7, although seemingly balanced, has an asymmetric impact, since practically all Romanian speakers know Russian, but not all Russophones speak Romanian.

On the left bank, the Supreme Soviet of the self-proclaimed PMR abolished the 1989 language law on 9 September 1992, and reinstated the use of the Cyrillic alphabet for Romanian, including the teaching of the language in schools. The schooling situation for Romanian-speaking children is further complicated on the left bank since Romanian schools have been closed apparently in “retaliation” for the conversion of Russian-speaking schools on the right bank. The Moldovan authorities however point out in this regard that Romanian language schools were heavily underrepresented during Soviet times.

The language question has continued to deepen the rift between Chisinau and Tiraspol. According to Moldovan statistics, 33,000 Russians and Ukrainians emigrated in 1992. The 1 January 1994 deadline was later relaxed, but apprehensions about language testing have persisted.

b. *The Question of Unification*

The initial stages of Moldova’s process of emancipation from communist rule brought about a reassertion of Romanian ethnic and cultural awareness. This was not surprising since under the former regime, everything was done to discourage cultural exchanges with Romania and to eliminate references to the existence of a common cultural heritage. Since December 1989, after the overthrow of the dictatorship in Romania, a movement within the Popular Front openly advocated (re-)unification, an idea which was encouraged by some official circles in Romania as well. Drawing on historical arguments, many Romanians deny that there is such a thing as a Moldovan national identity at all.

However, it became evident quite soon that a majority of the population of Moldova would not support a merger with Romania for a number of reasons.

First and foremost, the prospect of becoming a small rural province in a relatively centralised country which, in addition, had grave economic problems, became less and less attractive. Furthermore, the prospect of unification was totally unthinkable for Moldova’s Slav minorities on both sides of the Dniester, and became one of the motors of the Transnistrian and Gagauz secession. It is worth recalling in this context that between 70 and 75 % of Moldova’s Slav population lives West of the Dniester river.

In other words, “cultural Romanianness” was soon complemented by a current of “political Moldovanness”. Support for the Popular Front, whose representatives still advocated reunification, began to erode massively in 1991, but the Front managed to block the Parliament until the elections on 27 February 1994, where it received only some 7.5 % of the votes. Parties standing for an independent Moldova, the Agrarian Democratic Party of Moldova and the Socialist/Unity Bloc, received 43.2 % and 22 % of the votes respectively, and obtained a solid majority in the new parliament. The first post-communist elections were however boycotted by the PMR authorities, who prevented the elections from taking place on the left bank.

One week after the elections, a “public opinion poll” was held on 6 March on the future status of Moldova. Again, it could not be held on the left bank. Although the opposition had called for a boycott of this non-binding referendum, the turnout was 75% of the total population, of whom more than 95% expressed their support for the continued independence of Moldova.

Allegations that Chisinau was seeking unification with Romania had always been promoted in the propaganda of the authorities in the left-bank areas. The outcome of the public opinion poll therefore sent an important signal and eliminated a major obstacle on the road to negotiations with the leadership of the secessionist regions.

c. The 14th Russian Army

In December 1991, Soviet forces on the territory of Moldova, mainly consisting of units of the 14th Army, were taken over by the CIS command structures. However, Moldova claimed jurisdiction over these forces, and in negotiations with the CIS command in March 1992, obtained jurisdiction over most forces on the right banks of the Dniester only. A decision on the forces of the left-banks was deferred. On 1 April 1992, the forces on the left bank were integrated in the Russian armed forces by decree. Numerous rounds of negotiations between Moldova and Russia took place during the following two years on the withdrawal of the Russian 14th Army, with the last - 9th - round taking place in Moscow on 7 and 8 June 1994. The principle of withdrawal has been accepted by the Russian side and is confirmed in the Moscow Agreement of 21 July 1992. However, negotiations on a corresponding timetable have so far been unsuccessful. Russia's position, contested by the Moldovan authorities, is that the withdrawal should be synchronized with a political settlement of the conflict in the left bank areas.

The presence of the 14th Russian Army in the left-bank areas remains the major military issue in the region. Numbering an estimated 5000 soldiers and extremely well armed, it is the only armored force in Moldova capable of offensive action. Many inhabitants and officials of the self-proclaimed PMR believe that the 14th Army protects them against the right bank and contributes to a stable political situation in the region, whereas in Chisinau, its presence is regarded as creating an atmosphere of instability [Ibidem, p. 4].

The role of the 14th Army in the left-bank areas is ambiguous. During the time of armed confrontations in 1992, the army took an active role and intervened to end fighting in Tighina/Bender. Moreover, it can be said with reasonable certainty that arms transfers from the 14th Army to civilians and paramilitary

groupings took place during the hot phase of the civil war. An engineering battalion, previously an engineering unit of the 14th Army, was transferred with its equipment to the jurisdiction of the military authorities of the PMR. It is also established that great numbers of left bank soldiers of the "Dniester Republican Guard" were and are being trained by the 14th Army and use its facilities. There has been a considerable military build-up under the rule of the separatists in Tiraspol: it is estimated that PMR forces consist of 5,000 active personnel, divided into four motorized brigades with supporting units. A relatively large reserve capacity is also being trained. In addition, there are various paramilitary units ("Delta" and "Dnestr" battalions), border guards and Cossacks.

It has to be said, however, that the relations between the PMR leadership and the 14th Army have become anything but harmonious. The commander, General Lebed, has repeatedly accused the left bank authorities, and in particular "President" Smirnov of corruption. Lebed is a popular figure among the Slav population, because in their perception he put an end to the civil war by deploying his forces against it.

The continued presence of a Russian army in this area - more than 1,000 km west of Russia's borders - also raises concerns in the neighboring states of Moldova and is viewed by them as internationally destabilizing. In this context, the strategic importance of the territory of Moldova, lying at the crossroads of the Slav world, the Black Sea and the Balkans, needs to be kept in mind. In the assessment of the CSCE Mission, the continued presence of the 14th Army contributes to the maintenance and solidification of attitudes and political structures which are incompatible with the principle of territorial integrity of Moldova.

d. The Status of Transnistria

Direct talks between the executive branches of Moldova and the PMR were initiated at the beginning of 1993, and unofficial negotiations almost led to an

understanding on the principles of mutual relations. However, the understanding was blocked by the “Supreme Soviet” of the PMR, which instead proposed a “draft treaty on the separation of powers between the subjects of the Moldavian confederation”, amounting to an international treaty establishing virtual independence for Transnistria. Other contacts took place between formally appointed parliamentary delegations, without success: PMR parliamentarians proposed the establishment of a “Moldavian Confederation” as a member of the CIS, consisting of equal and independent states subjects of international law. Moldovan representative aimed at restoring national unity consisting of equal and independent states subjects of international law. Moldovan representatives aimed at restoring national unity with a “special constitutional and legal status being granted to the Transnistrian regions of the Republic”.

Meetings of the “troikas”, i.e. of the Presidents, the Speakers of Parliament and the Prime Ministers of both sides which have taken place twice in 1993, were an encouraging sign in itself, but failed to achieve any progress on the question of the future of Transnistria either.

If in the early days of independence the Moldovan Government advocated a unitary state, probably in reaction to long decades of Russification, it has now become ready to recognize a special status for Transnistria, even declaring that everything is negotiable with the exception of the idea of granting it a status as a subject of international law. A draft law on a special status for Transnistria was discussed in the Parliament in Chisinau in 1993, but without the participation of the Transnistrian delegates. The draft law on a special status of the “territory densely populated by the Gagauz people” seems to be further advanced since it has been accepted by the parliamentarians from the Gagauz areas. However, proRomanian members of the National Front considered it as a “crime against Moldova’s interests”.

Work on the new Moldovan constitution, of course most important in the present context, was much delayed due to the stalemate in the Parliament which persisted until the elections on 27 February 1994. Ironically, the absence of Transnistrian delegates had, by increasing the relative power of the National Front, made it even easier for the latter to block any progress in constitutional matters - in which it had no interest since it advocated unification with Moldova. One of the first tasks of the newly elected Parliament is to finalize the Constitution.

Reinforcement of the territorial integrity of Moldova along with an understanding about a special status for Transnistria is the declared policy of all OSCE States. The OSCE Mission has made detailed proposals for a special status of Transnistria involving substantial self-rule in the political, legal, economic, social and cultural spheres, and has pointed out the need for guarantees that Transnistria would have the right to determine its own future if Moldova were to decide to give up its statehood.

A new attempt to start negotiations between Moldovan and Transnistrian leaders and to reach an agreement on Transnistria settlement was initiated by the Russian President in February 1994. His personal representative from the Russian Ministry of Foreign Affairs visited Chisinau and Tiraspol in March and April and had talks with political leaders as well as with the OSCE Mission in Moldova.

As a result, leaders of Moldova and Transnistria met twice in April 1994. Their first meeting was a preliminary one with the limited group of advisers and took place on 9 April. The second one, on 28 April, ended with the signature of a declaration in the presence of the Head of the OSCE Mission and the Representative of the Russian President. The joint declaration includes statements of a determination to seek a comprehensive solution of existing problems, and undertakes to begin the process of negotiations on financial and economic problems, as well as on

questions of Transnistria's legal and constitutional status. The basis of negotiations - as was agreed - will be OSCE Mission proposals and ideas put forward by the Special Representative of the President of the Russian Federation [Ibidem p. 6].

In arguing against too far-reaching autonomy for Transnistria, it is sometimes pointed out that ethnic Moldovans form the largest single group with 40% of the area's population. Without the city of Tiraspol with its very high proportion of native Russian speakers, they would even represent the absolute majority. On the other hand, the Slavs themselves form a majority if the distinction between Ukrainians and Russians is ignored.

It has, however, been said in many instances that the conflict in the Transnistrian areas is not primarily an inter-ethnic one, but a dispute involving different values, ideologies and experiences, in which economic factors also play a role. The area east of the Dniester river produces 35% of the total national income.

In the assessment of the OSCE Mission, there is a distinct feeling of "Transnistrian" identity going beyond ethnic lines, justifying a special status for the area. Many ethnic Moldovans living on the left bank have an aversion against being governed directly from the centre, prefer to speak Russian, and do not consider themselves as "Bessarabians". Several prominent political figures in the self-proclaimed PMR are ethnic Moldovans. At the same time, it should be noted that west of the Dniester river - where the majority of ethnic Ukrainians and Russians live - Slavs and autochthonous Moldovans have peacefully coexisted since the dissolution of the Soviet Union, even during times of violence and heavy fighting in Transnistria. A spreading of violence to other parts of Moldova did not take place.

The Role of the International Community in Negotiations

Resulting from the role assigned to the OSCE

in the process of regulation, Chisinau wants the increase of its visibility, with the formulation of clear, impartial positions and compatible with the principles of conducting negotiations, but also determining favorable solutions to legitimate interests of the population on both banks. However, with its specific mandate and institutional limitations, the OSCE, as one of the official mediators, has often ended up legitimizing the Tiraspol regime. The desire of some leading Western OSCE nations to obtain positive results from the conflict's settlement and, to the extent possible, avoid alienating Moscow has more often than not led to new regulations that favor the secessionist regime. Looking back over the past 31 years, obtaining concessions from Chisinau, rather than fostering human rights in the separatist region and making Tiraspol and Moscow accountable for their violation, has de facto been the main subject and outcome of the negotiations.

The role of the EU and the US as observers in the negotiations has been important in so far as the Transnistrian settlement depends to significant degree on the engagement of the great powers. Resolution of the Transnistrian conflict, however, is not a priority of EU or US foreign policy. The topic briefly attracted the interest of the EU as part of Chancellor Angela Merkel's Meseberg Process in 2010–2011. The Transnistria conflict served as a critical test case for Russia when Germany and France were seeking to integrate Russia into a wider European security architecture. However, once the Meseberg Process proved to be leading nowhere, Western interest in Moldova's territorial conflict declined.

Both the EU and the US have instead provided assistance to the Transnistrian region. The EU negotiated a tailored Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) for the region and has been providing financial assistance via its Support to Confidence Building Measures Programme, which aims to increase trust between people on both sides

of the Dniester river. Nonetheless, there has been no change in the attitude of the Transnistrian region's separatist leaders following these efforts. In seeking to build confidence, the Western assistance to the region, which lacks any clear medium- to long-term strategy, tackles only insubstantial issues. Such help can even strengthen the secessionist regime and support its lack of accountability [1, p.9].

The Main Positions of Parts in the Negotiations

The Moldovan Government is seeking the full reintegration of the breakaway region based on 2005 Law No. 173 on the basic provisions of the special legal status of the localities on the left bank of the Dniester (Transnistria). The end goal expressed in this law is to provide the Transnistrian region with the status of an administrative entity within the Republic of Moldova, with the right to exercise its powers in accordance with and fully respecting the constitution and laws of the Republic of Moldova. This also implies the complete withdrawal of the Russian military, and the region's demilitarization and democratization. Restoration of Moldova's territorial integrity and sovereignty, and of the principle of a host nation's consent to the stationing of foreign troops on its territory would restore respect for international law and the key OSCE principles of the Helsinki Final Act and the Paris Charter.

As the separatist side, this pseudo-state currently functions independently in isolation from Chisinau, means that the constitutional authorities of the Republic of Moldova have limited leverage over the region. The Moldovan external borders with the Transnistrian region are controlled with the support of Ukrainian partners, and common border control checkpoints have been set up.

During the decades-long negotiation process, two major resolution plans have been presented to the conflict parties. In November 2003, the Russia put forward the "Kozak Memorandum" named af-

ter the Russian negotiator, Dmitrii Kozak, who was then Deputy Head of the Presidential Administration in Russia. His Memorandum foresaw the creation of a "federation" in the Republic of Moldova, a scenario that provided the Transnistrian region with its own state bodies and foresaw a blurred division of competences between the central authorities and the envisaged federal entities. This "asymmetric federation" would have had a Federal Parliament with two chambers—a Senate and House of Representatives. The description of their practical functioning in the adoption of federal laws suggested an absolute right of veto for Transnistria as a "subject of the federation". Among other things, Transnistria's local leaders would have had control over the foreign and security policies of the integrated Moldovan state. This would in practice have meant, for instance, that Moscow would be able to block Moldova's integration with the West, and especially into the EU and NATO. Moreover, although Kozak initially stated that Russia would not employ troops during the conflict resolution process, Russian officials later contradicted him. They spoke instead of a deployment of up to 2000 "peacekeepers" armed with light weapons and helicopters for the period of transition to complete demilitarization [3, p. 25].

Chisinau's last-minute withdrawal from the signing of the Kozak Memorandum led to a freeze in relations between Moldova and Russia. In response, Moscow introduced embargos on imports of Moldovan wine, fruit and vegetables. The aborted adoption of the Memorandum also meant the disgrace of Vladimir Voronin, the communist president of Moldova in 2001–2009, who lost Russia's political support.

The victory of the Orange Revolution in Ukraine and the election of the pro-Western Viktor Yushchenko as President in late 2004 changed the dynamics of Moldovan-Ukrainian relations. Ukraine had previously been regarded as not fully supportive of the

reintegration policies of the Republic of Moldova. After his inauguration in early 2005, Yushchenko offered a second major road map to settlement, which became known as the Yushchenko Plan. It envisaged the democratization and demilitarization of Transnistria. Chisinau accepted the Ukrainian plan and proceeded to implement its obligations. The Moldovan Parliament adopted Law No. 173 on the basic provisions of the special legal status of the localities on the left bank of the Dniester river (Transnistria) on 22 July 2005. This Law was met with reservations by the Transnistrian region's separatist leaders and the Russian Federation but its political repercussions led to two essential changes on the ground.

The European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (EUBAM) was launched in November 2005, based on an October 2005 Memorandum of Understanding signed by the European Commission and the governments of Moldova and Ukraine. On 1 March 2006, Ukraine's Prime-Minister, Yuri Yekhanurov, signed a government edict, according to which only goods from the Transnistrian region that complied with Republic of Moldova customs legislation had a right to pass through the Ukrainian border with Transnistria. The motives for this step were to enhance the control of Moldova's constitutional authorities over the customs service at the border and to prevent the smuggling of illegal goods from the Transnistrian region to Ukraine, mainly through the Port of Odessa-an important source of income for Transnistrian political and business elites.

In Moldova, all the political leaders since independence have persisted with the idea that the only sustainable conflict resolution would involve providing the Transnistrian region with special legal status as an administrative/territorial entity within the Republic of Moldova, meaning that some form of "federalization" would give Tiraspol a degree of influence over Chisinau's political decision mak-

ing. However, the various government negotiations throughout these years have shown varying degrees of consistency in promoting the reintegration idea. There has been insufficient political will to take effective steps to attract the citizens of Moldova residing in the Transnistrian region, on the one hand, and to face up to the challenges posed by the Russia, on the other.

Moldova's systemic political and financial corruption, as well as its levels of poverty and socioeconomic development have preserved the *status quo* favored by many decision makers in Tiraspol, Moscow and, in part, Chisinau. For some, the Transnistrian region has become an uncontrollable space for the smuggling and trafficking of goods, people and ammunition. For others, the region in its current set-up represents a peculiar form of political capital-the region provides consistent support for political parties on the left of Moldova's political spectrum. Even though the separatist leaders of the region have long called for independence, they encourage Transnistria's population to vote in Moldovan national elections on the right bank of the Dniester river.

Moreover, Moldovan citizens in the Transnistrian region are being bribed to vote for specific parties and candidates, usually pro-Russian ones. Left-bank voters were transported to the polling stations on the right bank and promised benefits in return for their vote [4, p. 2]. In Moldova's 2021 snap parliamentary elections, for instance, 28,173 Moldovan citizens residing in the Transnistrian region cast a vote, approximately twice the number of left-bank voters who took part in Moldova's 2020 national presidential elections. The fact that the national elections attracted residents from the Transnistrian region and led to their organized participation illustrates the artificial nature of the separatist leaders' endeavors.

Fighting corruption on the Dniester's right bank has been publicly identified as a prerequisite for conflict resolution by the new President of the Republic

of Moldova, Maia Sandu. Elected in 2020. President Sandu has proposed the adoption of a broadly agreed political settlement document in which the sovereignty and integrity of the country are respected, and which would secure the future functionality of the unified state. In his way, Mrs. Maia Sandu is returning to an approach that seeks fundamental conflict settlement rather than merely tackling technical issues in small steps, which has been the strategy for many years [5].

The Escalation of Russian-Ukrainian War and Transnistrian Peace Settlement

In the wake of the Russian invasion of Ukraine on February 24, 2022, were warnings of the imminent possible expansion of the conflict into the Republic of Moldova. Despite this speculation, authorities of both Moldova and Transnistria, managed to avoid military confrontation. Even without active military operations inside Moldova, however, the war in Ukraine radically transformed the variables of the Transnistrian peace settlement. In fact, the Russian invasion of Ukraine has generated a series of economic shocks that could accelerate the economic integration of the Transnistrian region into the economy of the Republic of Moldova. The same, should be mentioned that war in neighbor Ukraine has increased security risks for the Transnistrian peace settlement, raising the risk that decades of frozen conflict might boil over into open war once again. The fact that the two important mediators in the Transnistrian peace settlement, Russia and Ukraine, are engaged in an active military conflict has officially made further negotiations to resolve the Transnistrian conflict impossible.

However, the Ukrainian resistance against Russia has also created new premises for the possible resolution of the Transnistrian conflict and prospects for uniting the Republic of Moldova and Transnistria under the same political entity. All the unknowns

of the Russian-Ukrainian conflict have brought unprecedented changes to the economic variables of the Transnistrian peace settlement in favor of the Moldovan authorities. As a consequence Transnistria will finally lose its status as the “black hole” of Europe that it has held since the collapse of the Soviet Union. Thanks to the integration of Transnistria into the Moldovan customs zone, the illicit trade in drugs, weapons and other goods through the porous Transnistrian-Ukrainian border is already effectively controlled. Under new geopolitical configuration where Transnistria is unable to export goods to Ukraine, for 2022 year it exports 76 percent of its goods to Moldovan and EU markets. As a result, for the first time in decades, Moldova can finally control Transnistrian exports. In other words, the Russian-Ukrainian conflict has contributed to the integration of Transnistria trade into the legal framework of Moldova [6, p. 2].

The Russian-Ukrainian war has also generated an energy crisis for both Moldova and Transnistria. Both Moldova and Transnistria receive their gas supply from Gazprom via a transit pipeline through Ukraine. As Russian missile attacks have consistently targeted energy infrastructure in Ukraine, both Moldovan and Transnistrian leaders have voiced their concerns about the sustainability of Russian gas delivery. In October 2022, Gazprom reduced its gas supply to Moldova, and the Moldovan authorities claimed that Russia was using gas to subvert the Moldovan government. At the same time, Gazprom has also deepened the crisis in the Transnistrian economy, which is heavily dependent on Russian gas for its industries and electricity generation at the Moldavskaia GRES power station in Dnestrovsk.

As a result, Transnistrian authorities have introduced “a regime of economic emergency” that drastically reduces electricity and gas consumption. Under normal circumstances, gas-powered electricity generation plants in Transnistria supply most of Mol-

dova's electricity. However, in the face of the conflict between Russia and Ukraine, all major Transnistrian industrial enterprises are halted. The country cannot generate sufficient electricity for the whole Moldovan market. As such, Transnistria is facing a reduction in tax revenues because of the decrease in industrial output. In December 2022, Moldova and Transnistria reached a temporary agreement. Transnistria would receive all the gas that Gazprom agreed to deliver to the Republic of Moldova. In exchange, Moldova would receive 50 percent of its electricity at 73 USD per MW/h from the Russian-owned Moldavskaia GRES power station in Dnestrovsk, which generates electricity by burning Russian gas. The Moldovan authorities favored this agreement instead of purchasing gas from Romania, which had quoted a much higher price. Based on this agreement, the Republic of Moldova has opted for cheaper Russian energy supplies instead of aligning with its Western partners, many of which have taken decisive steps to limit their dependence on Russian gas in the wake of the Ukrainian conflict. The Moldovan government selected this short-term solution with the expectation that they would be able to switch to Western energy sources in the future once the prices drop.

Taking into consideration that the Republic of Moldova has already started elaborating its 2050 Strategy for Energy Development, which aims to liberalize the energy markets and gradually substitute Russian gas with alternative sources from the EU, the Transnistrian economy will lose the advantage conferred by cheap Russian gas. Already in October 2022, Moldova was able to cover some of the deficit of Russian gas with the purchase of gas from the EU energy market, supplied to Moldovan consumers through the Iasi-Chisinau pipeline that became fully operational in 2021 as an alternative to the Gazprom route.

In the long run, the lack of cheap natural gas will approximate the Transnistrian economy to the

Moldovan agricultural and service-based economy. The profitability of Transnistria's heavy industry and the welfare of Transnistrian residents is predicated on cheap Russian gas [Ibidem, P. 5.]. The loss of this competitive edge could lead to lost jobs and higher utility bills for individual consumers. Facing the difficulties of increasing spending and diminishing revenues, Transnistrian regime will likely have limited capacities to support the local population.

Conclusions and Recommendations

Resolution of the Transnistrian conflict requires good will and commitment from all the actors involved, and in particular a fundamental reorientation of Moscow's approach to the region. Moreover, the Moldovan constitutional authorities need to own the reintegration process more demonstrably than hitherto. In these regards, the following changes and policies are recommended:

To Moldova's Government and Parliament

1. Moldova's authorities should formulate a comprehensive, clear, thematically focused and financially backed reintegration strategy based on the international commitments already made and the EU Association Agreement agenda. A viable resolution of the Transnistrian conflict requires a unified position or "untouchable consensus" among the political class in Moldova regardless of ideological viewpoint, a position based on the principles of the independence, sovereignty and territorial integrity of Moldova and not on geopolitical preferences.

2. Knowledge of the Transnistrian conflict on both banks of the Dniester river is scarce. Even though the Transnistrian conflict heavily impacts the development of the Moldovan state, the topic is insufficiently salient for politicians and the wider public. People on both banks of the Dniester river do not associate the conflict's settlement with more

successful and sustainable socio-economic development. The Transnistrian issue should be opened up to the wider public and presented as a challenge to national security. All political parties should be encouraged to become involved in conflict resolution, to speak out more, and to provide information in a user-friendly format.

3. Moldova's National Public Broadcaster should develop an editorial policy that promotes reconciliation and unification, offers truthful information and identifies the parties' red lines. Training and education should be provided for journalists on ethical standards and conflict resolution, to make them better able to elaborate more professionally on such issues. The Audio-Visual Council of Moldova should set norms and regulations that address coverage of the Transnistrian conflict and its settlement, in cooperation with the Bureau for Reintegration Policy.

4. The Republic of Moldova should develop a unified position on the role of the Russian Federation in the settlement process. The hitherto prevailing approach not only makes dialogue with the Russia more difficult, but also allows an intensification of the existing problematic and controversial issues in such fields as socio-economic and trade relations, energy and security.

5. The Republic of Moldova authorities should intensify cooperation with their Ukrainian counterparts and elaborate a common position on the regional security architecture, given both countries' aspirations to join the EU. Mirror activities could be undertaken at the level of civil society, thereby increasing knowledge about each other and building bridges among institutions, civil society organizations and media outlets.

6. The Republic of Moldova as a consequence of the Russian-Ukrainian conflict must prepare a long-term integration strategy, including financial support for vulnerable social groups in Transnistria and legalization options for Transnistrian businesses.

To international organization and foreign actors

1. Under the OSCE umbrella, to avoid manipulation and disinformation, more clarity should be achieved on the issue of the Russian military presence in Moldova. The OSCE should take account of Moldova's request for the initiation of a monitoring mission of international experts in the Security Zone. Restoration of respect for international law and the OSCE principles and commitments set out in the Helsinki Final Act and the Paris Charter should underlie all OSCE efforts.

2. The stakeholders in the 5+2 negotiation format should develop mechanisms that guarantee execution of the agreed provisions and penalties for slowing down or jeopardizing their implementation. Given the largely unsuccessful attempts at conflict resolution over the years, and the lack of sustainable progress, the withdrawal of Russian troops and ammunition should be made a precondition for further talks.

3. The EU and the US should move the Transnistrian conflict higher up their foreign policy agendas in relation to other protracted conflicts in Russia's neighborhood, include it in their bilateral dialogues with Russia and hold Moscow accountable for its violations of international law, in general, and OSCE principles and commitments, in particular.

4. The US should use financial assistance and the EU the instruments in the Association Agreement, including the DCFTA, to make the Transnistrian region's authorities more accountable and more respectful of human rights and freedoms, and to initiate reforms that would foster reintegration. Such assistance should be closely coordinated with the Republic of Moldova's authorities and with reintegration plans.

5. The EU should review the effectiveness of its Confidence Building Measures and align its institutional support to the promotion of reunification. The EU should consider revising its practice of having a Special Representative for Moldova, a person dedi-

cated particularly to the solution of the Transnistrian conflict. A similar special representative for Moldova from the US would also be beneficial.

6. The OSCE, Ukraine, the EU and the US should pay greater attention and commit further resources to exposing corruption linked to the separatist regime and to other uses of the Transnistrian region for illegal activities.

7. The EU and its member states, the US and the international organizations present in the Republic of Moldova should continue to refrain from taking unilateral decisions related to the Transnistrian region without consultation with and the consent of Moldova's constitutional authorities. Such actions would hinder conflict resolution and could also deepen the conflict.

Bibliographic references

1. ROSCA, V. *The Transnistrian Conflict: 30 Years Searching for a Settlement*. - Stockholm Center for Eastern Europe Studies. 12 P. <https://www.ui.se/forskning/centrum-for-osteuropastudier/sceus-report/sceus-report-no-4/> seen on March 10, 2023.

2. *Transnistrian conflict: origins and main issues*. - Vienna, 10 June 1994, CSCE Conflict Prevention Centre. 6 P. <https://www.osce.org/files/f/documents/4/3/42308.pdf> seen on March 3, 2023.

3. BOȚAN, I. *Procesul de negocieri ca modalitate de amânare a soluționării problemei*. // Matveev D., Șelari G., Bobkova E., and Cseke B., Moldova: Transnistria: Eforturi comune pentru un viitor prosper. – Chișinău. Editura Cu drag. 2009. P.14-27. seen on March 12, 2023.

4. Transitions Online. Transnistrian election fraud 'a slap in the face of Moldovan democracy'. Global Voices. 3 P. September 2021, <https://globalvoices.org/2021/09/01/transnistrian-election-fraud-a-slap-in-the-face-of-moldovan-democracy/> seen on March 20, 2023.

5. Participation of Maia Sandu, President of the Republic of Moldova at the talk show 'Moldova in Direct', National Moldovan Broadcaster, Moldova 1, 3 June 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=G8HaitDUfIY> seen on March 19, 2023.

6. LESANU, A. *The Economic Prospects of the Transnistrian peace settlement after the Russian invasion of Ukraine*. // Georgetown Journal of International Affairs, April 2023. 6 P. <https://gjia.georgetown.edu/2023/04/04/the-economic-prospects-of-the-transnistrian-peace-settlement-after-the-russian-invasion-of-ukraine/> seen on April 4, 2023.

PARADIGME DE CLASIFICARE A SISTEMULUI DE SERVICII SOCIALE

Nicolae GOTÎȘAN

Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: vajelu@yandex.ru

<https://orcid.org/0000-0002-1482-9691>

In prezentul articol sunt analizate rolul și importanța acțiunilor de clasificare în sistemul serviciilor sociale, structurile de clasificare ale sistemului de servicii sociale la nivel sistemic, legislativ și funcțional. Sunt discutate diferite abordări ale procesului de clasificare a serviciilor sociale ca derivate ale sistemului de servicii publice și/sau de stat. Se dezvoltă conținutul regularităților, indicând dependența abordărilor de clasificare în sistemul serviciilor sociale de diverși factori. Sunt relevate regularități care indică abordări de clasificare în funcție de subiectul organizator, obiectul de consum și tipul de relație dintre acestea într-un sistem unic de servicii sociale. Ca urmare a studiilor efectuate asupra structurilor de clasificare, este prezentat un tabel generalizat al paradigmelor de clasificare a sistemului de servicii sociale.

Cuvinte-cheie: *paradigmă de clasificare, sistem de servicii sociale, subiect și obiect al serviciilor sociale, nivel de sistem, nivel legislativ, nivel funcțional.*

CLASSIFICATION PARADIGMS OF THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICES

The article updates the role and significance of classification actions in social service networks and analyzes the classification structural systems of social services at the systemic, judicial, and functional levels. Various approaches to the consideration of a case on initiating a criminal case are analyzed, as derivative systems of public and/or public services. The presence of pathogens that determine the dependence on classification approaches to various services on various factors is spreading. Observations are spreading that point to classification approaches depending on the evaluation organizer, object-consumer, and the type of repeating between a single system of social services. As a result of the studies of classification structures, a generalized table of classification paradigms of social service systems is presented.

Keywords: *classification paradigm, the system of social services, subject and object of social services, system level, legislative level, functional level.*

PARADIGMES DE CLASSIFICATION DU SYSTÈME DE SERVICES SOCIAUX

L'article met à jour le rôle et l'importance des actions de classification dans le système des services sociaux, analyse les structures de classification du système des services sociaux aux niveaux systémique, législatif et fonctionnel. Diverses approches du processus de classification des services sociaux comme dérivés du système des services publics et/ou étatiques sont analysées. Le contenu des régularités est révélé, indiquant la dépendance des approches de classification dans le système des services sociaux à divers facteurs. Des régularités sont révélées qui indiquent des approches de classification selon le sujet organisateur, l'objet consommateur et le type de relation entre eux dans un même système de services sociaux. À la suite des études menées sur les structures de classification, un tableau généralisé des paradigmes de classification du système de services sociaux est présenté.

Mots-clés: *paradigme de classification, système de services sociaux, sujet et objet des services sociaux, niveau du système, niveau législatif, niveau fonctionnel.*

КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ ПАРАДИГМЫ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ

В статье анализируется роль и значение классификационных действий в системе социальных услуг, а также проводится анализ классификационных структур системы социальных услуг на системном, законодательном и функциональном уровнях. Исследуются различные подходы к процессу классификации социальных услуг, как производных системы публичных и/или государственных услуг. Раскрываются содержания закономерностей, указывающие на зависимость классификационных подходов в системе социальных услуг от различных факторов. Раскрываются закономерности, указывающие на классификационные подходы в зависимости от субъекта-организатора, объекта-потребителя и типа взаимоотношений между ними в единой системе социальных услуг. Итогом проведённых исследований классификационных структур представлена обобщённая таблица классификационных парадигм системы социальных услуг.

Ключевые слова: классификационная парадигма, система социальных услуг, субъект и объект социальных услуг, системный уровень, законодательный уровень, функциональный уровень.

Введение

Развитие социальных услуг и расширение практики их организации и предоставления приводит к расширению их типового и видового разнообразия и, как следствие, возникает необходимость упорядочения взаимосвязанных и взаимозависимых процессов между субъектами и объектами, генерирующими новые виды социальных услуг.

Цель статьи - раскрыть теоретическую и эмпирическую значимость исследовательского процесса по конструированию классификационных парадигм в системе социальных услуг на основе применения алгоритмических схем и логических приёмов деления понятий.

Классификация видового разнообразия социальных услуг и практики их организации и предоставления населению призвана систематизировать теоретические вопросы умозаключений и чисто практические процедуры организации деятельности и обеспечения функциональности субъектов и объектов в единой системе социальных услуг. Исследовательский симбиоз теоретического и практического аспектов в процессе анализа классификационных систем социальных услуг генерирует новый классификационный уровень обобщённого понимания социального

явления – уровень классификационных парадигм в системе социальных услуг.

Методология исследования. В статье применены такие методы исследования, как структурно-функциональный метод, метод логического и причинно-следственного анализа, применён системный подход. Использованы анализ нормативно-правовых актов и исследований отечественных и зарубежных авторов, практический опыт организации и предоставления публичных, в том числе, и социальных услуг.

Ввиду многообразия концептуальных, методологических, структурно-морфологических и компонентно-функциональных подходов к классификации сложных социальных систем, коим является и система социальных услуг, в процессе систематизации классификационных систем социальных услуг, важным является обобщить анализ и синтез классификационно-исследовательского процесса до уровня классификационных парадигм. Механизмом, а точнее, методом исследовательского подхода, может служить анализ классификационных систем социальных услуг на различных уровнях: на системном, на законодательном и на функциональном уровнях.

Итоги исследования сложной и многоуровневой системы социальных услуг на различных уровнях приводит к теоретическому осмысле-

нию компонентно-структурно-функционального единства системы социальных услуг. На наш взгляд, с эмпирической точки зрения, ещё более важным является осмысление внутреннего алгоритма классификационного действия в системе социальных услуг, включающий в себя: осознание цели классификационного исследования; оптимальный подбор критериального ин-

струментария для систематизации социальных услуг; итоговая классификационная система, позволяющая исследователю объективно научно обоснованно выводить практические рекомендации в вопросах модернизации системы социальных услуг. Схематично, алгоритм классификационного процесса выглядит следующим образом (см. Схема 1).

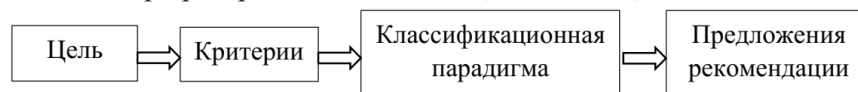

Схема 1. Алгоритм классификационного процесса

Источник данных: Составлено автором.

Интерпретационный подход, методом «наоборот» представленного алгоритма классификационного процесса, позволяет глубже понять эмпирическую значимость выработки классификационных парадигм. Логика рассуждения выглядит следующим образом: для выработки рекомендаций по корректировке процесса оказания социальных услуг, необходима классификационная система, сконструированная на основании критериев, отвечающим первоначально сформулированным целям.

Анализ подходов к классификации в системе социальных услуг

Анализируя генезис классификации и систематизации терминов, одни авторы отмечают, что «...классификация возникает на определённом этапе развития наук, когда назревает необходимость оценки и переоценки материалов исследования, выявления иерархии научных понятий и взаимоотношений объектов исследования» [10].

По мнению других исследователей, «классификация является одним из важнейших инструментов методологии, позволяющих упорядочить по отдельным признакам и критериям множество ...явлений и процессов, выявить их сущность, отсеять в них всё случайное и субъективное» [11].

Исследования классификационных парадигм

в системе социальных услуг представляет собой непрерывный процесс постоянного адаптационного совершенствования теории и практики исследовательской науки. Свой вклад в систематизацию публичных услуг, в том числе и социальных услуг, внесли и наши исследователи Л. Прока [13, 14], В. Тинку [18, 19], Т. Кастрашан [8]. Все отечественные авторы едины в одном: «Социальные услуги являются одним из множества разнообразных государственных услуг, представляющих собой деятельность органов власти государственного управления и других социальных партнеров, направленных на организацию деятельности по удовлетворению основных потребностей общества» [13].

По мнению Л. Прока, «Общественные социальные службы» как субъекты, являются составной частью системы «социальных услуг», к которым относятся: «Министерство труда, социальной защиты и семьи и другие министерства, органы местного публичного управления I и II уровня, территориальные структуры социальной помощи и их подразделения с другими общественными субъектами, ассоциациями, фондами, некоммерческими частными организациями, зарегистрированными и аккредитованными в соответствии с действующим законодательством в социальной сфере» [13].

Анализ классификационной парадигмы данного исследования отражает институционально-законодательную практику Республики Молдова в области организации и оказания социальных

услуг и в системе соподчинённости понятий кругами Эйлера на схеме 1 выглядит следующим образом – Схема 2.

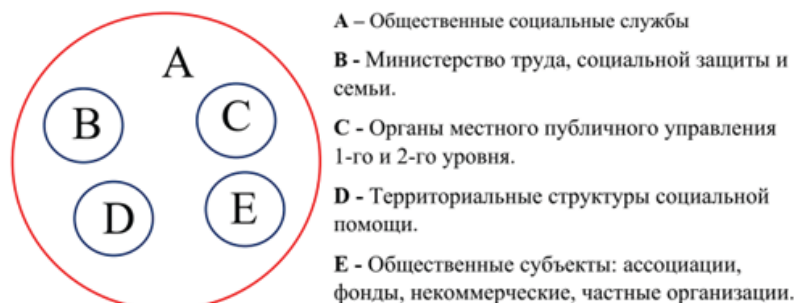

Схема 2. Общественные социальные службы Республики Молдова

Источник данных: Составлено автором.

Общим признаком, определяющим принадлежность перечисленных субъектов к классу социальных услуг, по мнению Прока Л., является их «...аккредитация в соответствии с действующим законодательством в социальной сфере» [13].

Представленная классификационная парадигма социальных услуг, по утверждению самого же автора, не является константной и требует объективно-диалектически обусловленного дополнения: «В настоящее время создание и развитие новых общественных социальных служб, предоставляющие альтернативные институциональные социальные услуги, является непрерывным процессом...» [13].

Социальная сфера Республики Молдова, в последнее время, ввиду евроинтеграционных процессов, дополнилась различными международными организационно-правовыми субъектами, оказывающими социальные услуги на основе частно-партнёрских отношений с центральными органами государственной власти, местными органами публичного управления, совместными национальными коммерческими и некоммерческими предприятиями и др. Ввиду данного

фактора, классификация социальных услуг претерпевает необычность, масштабность и многовекторность.

Теоретически значимым и практически полезным для исследовательской науки Республики Молдова, является следующее наблюдение Прока Л. Анализируя классификацию социальных услуг по форме и качеству социальной помощи румынских авторов Елены Замфир и Кэтэлин Замфир [4], Прока Л. отмечает, что услуги социальной помощи - как организованной деятельности по социальному вмешательству в виде выявления потребностей конкретных дисфункций людей и вмешательства по оказанию им социальных услуг, организуются и предоставляются на основании специализированных социальных программ [13]. Основанием для такого оригинального классификационного подхода, в данном случае, служит не «субъектность» в организации и предоставления социальных услуг, а «программность» деятельности «общественных социальных служб», что является инклюзивным подходом в систематизации социальных услуг.

Классификационные парадигмы социальных услуг на системном, законодательном и функциональном уровнях

На основании анализа некоторых подходов к проведению классификации социальных услуг исследователями из нашей и других стран, мы провели анализ классификационных парадигм социальных услуг на:

системном уровне, когда классификация системы публичных услуг рассматривается как единая система с соподчинёнными внутренними элементами и наличием межсистемных взаимосвязей;

законодательном уровне, где классификационная система строится на регуляторных парадигмах системы социальных услуг;

функциональном уровне, основывающемся на компонентно-структурном анализе процесса организации и предоставления социальных услуг.

Исследуя классификационную парадигму социальных услуг на *системном уровне*, нами изучены различные модели внутри системных и межсистемных взаимоотношений между понятиями: «социальные услуги», «публичные услуги» и «государственные услуги». По итогам анализа, мы можем констатировать наличие двух типов подходов к классификации социальных услуг.

Первый классификационный подход в систематизации – это классификационная система, анализирующая отношения системы социальные услуг с другими видами классификационных систем публичных или государственных услуг (классификационные системы: образовательных услуг, медицинских услуг, коммунальных услуг, и т.д.).

Второй классификационный подход в систематизации – это классификационная система, отражающая внутри видовое разнообразие социальных услуг (социальные услуги в виде социальных выплат, социальные услуги страховой системы и т.д.)

Нами была выявлена закономерность, что в странах с жёсткой централизованной системой управления, начальным базовым понятием услуг является понятие «государственные услуги», а понятия «социальные услуги» и «публичные услуги» находятся в отношении соподчинения к понятию «государственные услуги» и являются под системными производными классификационной системы. Вывод очевиден: в этой парадигме классификационного мышления, доминирующим понятием является «государственные услуги», остальные виды публичных услуг являются производными от государственных услуг.

Схематично, логика такой классификационной парадигмы мышления представлена на схеме 3 и схеме 4 кругами Эйлера:

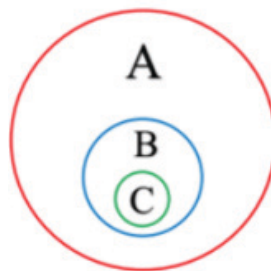

Схема 3

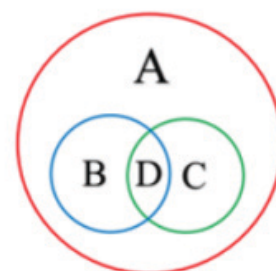

Схема 4

A – Государственные услуги; B – Публичные услуги;

C – Социальные услуги; D – Публично-социальные услуги

Источник данных: Составлено автором.

Согласно схеме 3, публичные услуги (B), в объём которых входят, в том числе, и социальные услуги (C) и находящиеся в состоянии соподчинения к публичным услугам, являются производными от государственных услуг (A), находятся также в отношении подчинения к классу государственных услуг. Данная классификационная парадигма заложена в ёмком определении: «...социальные услуги и государственные услуги относятся к публичным услугам как часть и целое» [16].

В схеме 4, где объём государственных услуг (А) содержит публичные услуги (В) и социальные услуги (С), эти виды услуг рассматриваются как равнозначные, находящиеся оба в отношении подчинения к государственным услугам. В данной парадигме мышления классифицируются различные виды социальных услуг, как производных от взаимоотношений государственных, публичных и социальных услуг. К таковым видам услуг, помимо государственных (А), публичных (В) и государственно-публичных услуг (АВ), выделяются следующие виды социальных услуг: социальные услуги (С), государственно-социальные услуги (АС), публично-социальные услуги (D) и государственно-публично-социальные услуги (АСВ).

Приверженцы этой классификационной парадигмы мышления имеют свою базовую аргументацию. Например, государство так или иначе, считают они, непосредственно или опосредованно влияет на «производство» всех видов услуг, законодательством например, что является исключительной компетенцией государства. Сфера публичных услуг – это государственные услуги, которые организуются и предоставляются публично, открыто, системой государственных субъектов или иных организаций. Нельзя,

считают они, услуги одного государственного субъекта, на примере научно-исследовательского института, который оказывает услуги другому государственному учреждению, например медицинского учреждению в области онкологии, считать публичной услугой. Эта область, взаимоотношений считают приверженцы этого классификационного подхода, не относится к сфере публичных услуг, а является системой производственных отношений в рамках государственно-функциональных компетенций государственных субъектов.

На наш взгляд, подобный анализ государственно-публично-социальных услуг порождает классификационную систему, подверженную множеству противоречий и отрицающему непосредственную социальную сущность государственной власти.

Во многих странах мира, в том числе, и в странах Европейского союза с традиционной демократической системой управления, устоялась более, на наш взгляд, научно-обоснованная классификационная парадигма в системе публичных услуг, в том числе, и в системе социальных услуг. Схематично соответствующая классификационная система публичных услуг предоставлена на схеме 5 и схеме 6 кругами Эйлера.

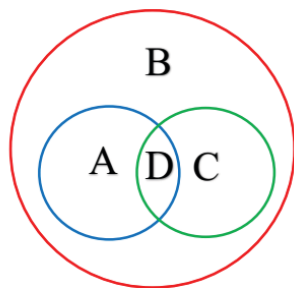

Схема 5

А – Государственные услуги; В – Публичные услуги;

С – Социальные услуги; D – Государственно-социальные услуги

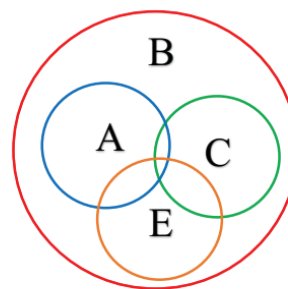

Схема 6

А – Государственные услуги; В – Публичные услуги;

С – социальные услуги; D – Образовательные услуги

Источник данных: Составлено автором.

На схеме 5 представленной классификационной парадигмы, понятие «публичные услуги» представлено комплексом публичных услуг (В), включающих в себя: государственные услуги (А), социальные услуги (С), государственно-социальные услуги (D), и другие виды публичных услуг, находящиеся вне государственно-социальной системы публичных услуг.

На схеме 6, система публичных услуг с государственными и социальными услугами, дополнена системой образовательных услуг (Е), для наглядности демонстрации усложнения связей и обозначения образовательных услуг как отдельного от публичных услуг, класса. Помимо государственных услуг (А), социальных услуг (С), государственно-социальных услуг (А+С) и образовательных услуг (Е), в системе публичных услуг проявляется множество производных услуг: социально-образовательные (не государственные) услуги (СЕ), социально-государственные услуги (СА), социально-образовательно-государственные услуги (СЕА).

В предложенной классификационной парадигме представлений о системе публичных услуг, наглядно просматриваются межкомпонентные связи между системой социальных услуг со смежными системами услуг, демонстрирующие усложнённость, но устойчивость общественной системы публичных услуг. Итоги анализа выявленных классификационных систем социальных услуг находим в содержании трудов различных исследователей: «...социальные услуги принято считать публичными услугами, оказываемыми в социальной сфере: здравоохранении, культуре, образовании, науке, в спорте...» [6]. Или «...классификация социальных услуг производится в зависимости от предметных областей деятельности, в результате чего выделены следующие виды социальных услуг: социально-бытовые, социально-медицинские, социально-психологические, социально-педаго-

гические, социально-трудовые, социально-правовые...» [15].

Подобная классификационная система является продуктом системного анализа социальных, публичных, государственных, образовательных и иных услуг.

Помимо исследования классификационных парадигм, относительно анализа положения системы социальных услуг внутри иерархической материнской системы публичных услуг, заслуживает внимания и содержательный анализ внутрисистемных связей в структуре самой системы социальных услуг, с соподчинёнными внутренними компонентами. Нами проанализированы несколько подходов.

К примеру, научно-прагматичным, на наш взгляд, является классификационный подход, где система социальных услуг содержит в себе, в том числе, подсистему социальной защиты населения, внутри которой функционирует соподчинённая подсистема социального обслуживания [5]. Графически, кругами Эйлера, данная парадигма на схеме 7 выглядит следующим образом:

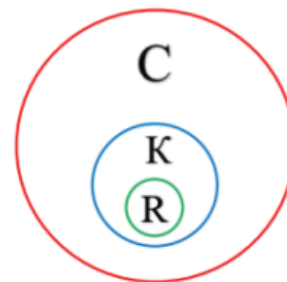

Схема 7

С – Социальные услуги
К – Подсистема социальной защиты
R – Подсистема социального обслуживания

Источник данных: Составлено автором.

В результате анализа предложенных классификационных парадигм, мы пришли к выводу,

что каждая исследованная классификационная парадигма системы социальных услуг обусловлена конкретной исторической реальностью и имплементирована с конкретной государственной системой управления, а также подвержена влиянию множества внутри системных и внесистемных факторов.

Классификационные парадигмы мы находим не только при анализе научно-исследовательских работ, посвящённых анализу системы социальных услуг у исследователей из разных стран.

На *законодательном уровне*, нами проанализированы классификационные системы социальных услуг, которые основываются на регуляторных законодательных механизмах. Приведём пример анализа модели классификационной парадигмы становления и развития национальной системы социальных услуг Республики Молдова на основе изучения содержания нормативно-правовых актов, в частности: закона РМ № LP547/2003, от 25.12.2003 О социальной помощи [1]; закона № LP133/2008, от 13.06.2008 О социальном пособии [2]; закона № LP123/2010, от 18.06.2010 О социальных услугах [3].

Анализ показывает, что закон «О социальной помощи» от 2003 года спроецировал класси-

фикационную основу социальной системы Республики Молдова. Система социальных услуг, наряду с системой образовательных услуг, медицинских услуг, являясь подсистемой публичных услуг, в этом законе представлена общим понятием «национальная система социальной защиты», в рамках которого, помимо системы пенсионного обеспечения, системы социального страхования и др., функционирует «система социальной помощи», включающая в себя две подсистемы: «подсистему социальных услуг» и «подсистему социальных выплат». [1, ст.1] При этом, подсистема социальных услуг специализируется на оказании «...комплекса мер и действий, предпринятых для удовлетворения социальных потребностей лица или семьи с целью преодоления трудных ситуаций, предупреждения маргинализации и социального исключения» [1, ст.10, п-1]. Подсистема социальных выплат специализируется на «...осуществлении компенсаций, выплат, пособий, социальной и материальной помощи и помощи другого характера» [1, ст.11].

Схематично, кругами Эйлера, данная классификационная парадигма на Схеме 8, выглядит следующим образом:

Схема 8

Компонентная структура
национальной системы социальной защиты Республики Молдова

Источник данных: Составлено автором.

Дальнейший анализ показал, что в анализируемом законе «О социальной помощи», в статье 10, пункте 1, приведён пример дальнейшего углубления внутри видовой классификации системы социальных услуг по признаку качества их предоставления: «Социальные услуги включают в себя первичные, специализированные и высокоспециализированные социальные услуги». [1, ст.10, п-2], а в законе «О публичных услугах» от 2010 года, статья 6 «Классификация социальных услуг» закрепляет и далее дополняет эту классификационную парадигму: «Социальные услуги подразделяются на:

- а) первичные социальные услуги;
 - б) специализированные социальные услуги;
 - в) высокоспециализированные социальные услуги:
- с обеспечением проживания;
 - без обеспечения проживания» [3].

На наш взгляд, представленная классификация является не совсем удачной, так как противоречит законам логики, регулирующим принцип полноты и непротиворечивости процесса деления общего понятия на подклассы. Согласно предложенной классификации, следуя законам логического вывода выходит, что первичные социальные услуги не являются специализированными, а специализированные услуги не являются вторичными, и высокоспециализированные услуги не являются третичными.

Более удачная классификационная система, на наш взгляд, должна была бы выглядеть следующим образом: первичные неспециализированные социальные услуги; вторичные специализированные социальные услуги; и третичные высокоспециализированные социальные услуги. На первый взгляд, понятия «первичный»,

«вторичный» и «третичный» можно было бы исключить из собирательного понятия. Но в рамках диалектической парадигмы мышления, мы полагаем, что понятие «первичный» указывает на начало зарождения оказания социальной услуги, а «вторичный» и «третичный» указывают на производность от первого и указывают на степень усложнения и углубления оказываемой социальной услуги.

Следует обратить внимание, что авторы данного законопроекта, в 11-ой статье, соблюли логический закон полноты делимого понятия на подклассы при классификации социальных услуг по обоснованию платности услуги: «Социальные услуги предоставляются бесплатно, с частичной оплатой или с полной оплатой» [1, ст.10, п-4]. Однако и здесь, на наш взгляд, отсутствует важное дополнение и уточнение относительно того, что «бесплатность», «частичная платность» или «полная платность» получаемой социальной услуги, применима к объекту-получателю публичной социальной услуги. Для организатора-субъекта социальной услуги, любая форма организуемой и предоставляемой публичной услуги, в том числе и социальной услуги, априори имеет стоимостную величину.

Если рассматривать классификационную парадигму социальных услуг *на функциональном уровне*, основываясь на: компонентно-структурном анализе субъекта, объекта и формы оказания публичной социальной услуги; процессе организации и предоставления социальных услуг, согласно рисунку «Классификационные парадигмы системы социальных услуг», то классификационная парадигма системы социальных услуг будет выглядеть следующим образом – Схема 9.

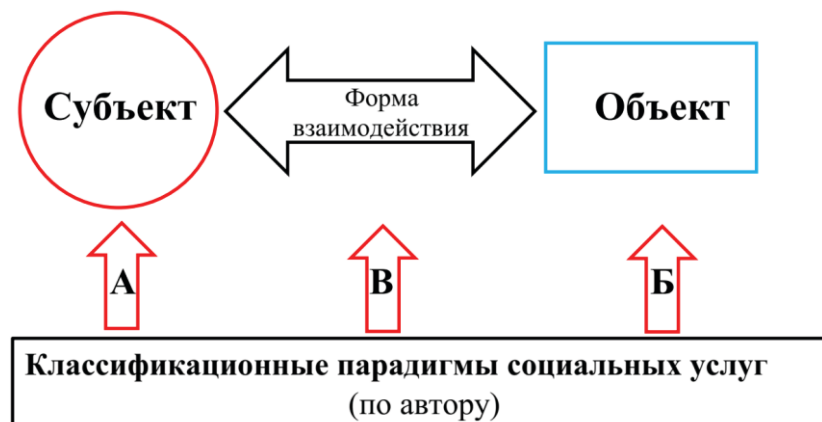

Схема 9. Классификационные парадигмы системы социальных услуг

Источник данных: Составлено автором.

Анализируя представленную схему классификационных парадигм социальных услуг как процесса организации и оказания социальной услуги, мы выявили три основных направления. Это классификационные парадигмы групп А, Б, В.

Классификационные парадигмы *группы А* – это типы классификационных систем социальных услуг, сопряжённые с *субъектом-организатором* этого вида публичных услуг. При этом, обоснованием классификационного деления понятия «социальные услуги», являются признаки самого субъекта-организатора социальных услуг.

В зависимости от рассматриваемого признака классификационной парадигмы социальных услуг, выявляются следующие классификационные системы.

По статусу субъекта-организатора предоставления социальных услуг, социальные услуги бывают: социальные услуги субъектов государственной системы и социальные услуги субъектов негосударственной системы. В данной классификационной системе, к социальным услугам

субъектов центральной государственной власти отнесём субъекты социальной системы, имеющие непосредственное администрирование центральными государственными органами и социальные услуги субъектов де-концентрированных служб. К социальным услугам субъектов негосударственной системы, можно отнести социальные услуги субъектов, администрируемые частным капиталом, благотворительными сообществами и др. [16].

По определению уровня функционирования субъекта оказываемой социальной услуги выделяют следующую классификационную систему: социальные услуги субъектов, функционирующие на центральном, региональном и местном уровнях административной системы [17].

По принадлежности субъекта социальной услуги к уровню власти в Республике Молдова, классификация социальных услуг будет выглядеть следующим образом: социальные услуги, оказываемые органами центральной публичной власти и социальные услуги, оказываемые органами местного публичного управления 1-го и 2-го уровня [1, 3].

По уровню квалификации субъекта-организатора социальных услуг, выделяют социальные услуги, организуемые и предоставляемые специализированными (аккредитованными) и неспециализированными (не аккредитованными) субъектами.

Подытожим, что общим признаком, обосновывающим право причислять классификационную систему социальных услуг к данной классификационной парадигме, является признак самого субъекта-организатора социальной услуги.

В отличие от первой, классификационная парадигма *группы Б* – это типы классификационных систем, сопряжённые с *объектом-получателем* социальных услуг. При этом, по мнению некоторых авторов исследований, получателем социальных услуг может быть: «...законодательно признанный субъект, наделенный специальным правом на получение именно социальных услуг, а отнюдь не содержание деятельности и (или) ее юридически значимые характеристики» [15].

В рамках этой классификационной парадигмы, в зависимости от признака деления, выделяют следующие классификационные системы:

С точки зрения статуса объекта – получателя социальных услуг, то социальные услуги могут подразделяться на социальные услуги для физических лиц или для юридических лиц. В свою очередь, социальные услуги для физических лиц могут классифицироваться на социальные услуги, оказываемые лицам, являющиеся гражданами страны, гражданами иностранных государств и лицам без гражданства.

Такая классификационная система имеет особую практическую значимость для стран, граничащих с локальными или глобальными социально-экономическими, военно-политическими или природно-климатическими катаклизмами.

В большинстве стран, в том числе и в Республике Молдова, «...сложилось понимание соци-

альных услуг как действий, получателями которых являются прямо обозначенные в законе категории граждан, нуждающихся в особых мерах социальной защиты...» [15, стр.86].

Такой классификационной системе социальных услуг, в зависимости от вида социальной нужды, придерживались авторы закона Республики Молдова «О социальной помощи» 2003 года. В статье 7, данного закона конкретизированы объекты-получатели социальных услуг: «... а) дети и молодежь, здоровью, развитию и физической, психической или духовной целостности, которых наносится вред в среде их проживания; b) семьи, не выполняющие должным образом свои обязанности по уходу за детьми, их содержанию и воспитанию; c) семьи, не имеющие доходов или с небольшими доходами; c1) лица, пострадавшие от насилия в семье; c1) семьи, пострадавшие от насилия в семье; d) одинокие лица, которые не могут самостоятельно вести хозяйство, нуждаются в уходе и присмотре или не способны справиться с социально-медицинскими проблемами; f) семьи с тремя детьми и более; g) семьи с детьми при наличии одного родителя; h) престарелые лица; i) лица с ограниченными возможностями; j) другие лица и семьи, находящиеся в трудном положении» [1, ст.7].

По количеству объектов-получателей, социальные услуги классифицируются на индивидуальные, групповые и массовые социальные услуги. Данный классификационный подход, по нашему мнению, призван систематизировать базовые признаки получателя социальных услуг.

Индивидуальные социальные услуги получает объект, обладающий специфическим набором индивидуальных признаков (одинокий, временно нетрудоспособный и др.)

Групповые социальные услуги учитывают специфический набор признаков определённой

группы получателей (объекты, имеющие инвалидность 1 группы и др.)

Массовые социальные услуги предоставляются пользователям и с индивидуальными признаками, и многим групповым пользователям социальных услуг. (социальные услуги почтой по доставке различных социальных выплат домохозяйству бенефициару или пользование электронными картами оплаты за пользование социальной и иной публичной услугой).

Классификационная парадигма *группы В* включает в себя классификационные системы социальных услуг, базирующиеся на формах, видах и вариантах взаимодействия между субъектом и объектом при организации и предоставлении социальных услуг.

По форме, виду и величине понесённых финансовых затрат на получение социальной услуги объектом-получателем, социальные услуги могут классифицироваться на: бесплатные, частично-платные и платные социальные услуги [16]. Применение такой классификационной парадигмы имеет особую практическую значимость при расчётах бюджетных затрат на организацию и предоставление социальной услуги и выявлении степени её эффективности через анализ платёжеспособности потенциальных потребителей. При этом особенно важным следует подчеркнуть качество платёжеспособности не столько самого пользователя социальной услугой, но и его представителей, скажем меценатов, спонсоров, родственников.

Отсюда вытекает следующий вид классификационной системы платных социальных услуг: однородная или смешанная система частичной или полной оплаты за пользование социальной услугой. Анализ практики временного или постоянного содержания пожилых людей в социальных центрах позволяет выделить многообразие видов оплаты за пользование социальной услугой. При однородной оплате, пользователь

социальной услугой сам покрывает полную стоимость затрат социальной услуги, через личные сбережения, через страховой пенсионный фонд, через долевое участие ежемесячных пенсионных выплат и др.

При смешанной оплате за пользование социальной услугой, покрытые полных или частичных затрат производится и пользователем социальных услуг, и не-пользователями социальных услуг, но участвующими в оказании социальной услуги, т.е. меценатами, с участием бюджетных средств органов местного публичного управления, аккумулированных средств диаспор, и др.

Данная классификационная система, выявленная при анализе видового разнообразия социальных услуг, на наш взгляд, имеет колоссальную практическую значимость для: понимания природы возникновения «социальной нужды»; определения оптимальной рациональной системы покрытия расходов на организацию и предоставление социальной услуги; стремления снижения социальной нагрузки на местный или государственный бюджет при поставленной задаче сохранения качества оказываемой социальной услуги, и др.

Другая классификационная система социальных услуг, характеризующая форму предоставления услуги – это социальные услуги, предоставляемые с помощью электронных носителей, информационно-коммуникативных ресурсов или письменно-бумажных форм аккумуляции информации [6]. Такой вид классификации особенно важен при выявлении степени модернизации социальных услуг. Электронные базы данных об истории болезни пациента, дистанционные формы предоставления различных разрешительных документов, внедрение чипов-пропусков в систему обслуживания выражают степень продвинутой социальной услуги в отрасли обслуживания населения.

Анализ законодательного содержания национальной системы социальной защиты населения Республики Молдова, позволил выявить классификационную систему по признаку направленности социальной услуги и определить два блока направления: на собственно социальные услуги; и на социальные выплаты. Данная классификационная система типична и конкретна для определённой страны.

По итогам анализа действия временного критерия, социальные услуги могут классифицироваться на: систематические, периодические, разовые и срочные. Данная классификационная система применительна при возникновении не-

обходимости мониторинга за получателями социальных услуг, с целью исключения диспропорции в пользовании социальной услугой.

Нами также были классифицированы виды социальных услуг по критериям: по нормативно-правовому обоснованию, по сложности организации предоставления социальной услуги, по характеру социальной услуги.

Представленные итоги анализа классификационных парадигм социальных услуг по характерным признакам субъекта, объекта и форм взаимодействия между ними, для наглядности, системности и целостности восприятия, представлены обобщённой Таблицей 1.

Таблица 1. Классификационные парадигмы системы социальных услуг

№	Классификационные парадигмы группы А		Классификационные парадигмы группы В		Классификационные парадигмы группы Б	
	Критерий классификации	Типы социальных услуг	Критерий классификации	Типы социальных услуг	Критерий классификации	Типы социальных услуг
1	Статус субъекта	1. субъектов государственной системы. 2. субъектов негосударственной системы	По виду и величине финансовых затрат	1. Бесплатная социальная услуга 2. Частично-платная социальная услуга. 2. Платная социальная услуга	Статус объекта-получателя	1. Физические лица 2. Юридические лица
2	Уровень функционирования	1. Субъекты ОЦПВ. 2. Субъекты РОПВ 3. Субъекты ОМПУ	Форма предоставления социальной услуги	1. На электронном носителе 2. Письменно-бумажном носителе 3. Вербально-коммуникативная форма	Гражданство	1. Граждане страны 2. Иностранцы 3. Лица без гражданства.

3	Принадлежность субъекта к уровню власти (типична для РМ)	1. Субъекты ОЦПВ 2. Субъекты ОМПУ: 2.1. 1-го уровня. 2.2. 2-го уровня.	По направленности (типична для РМ)	1. На социальные услуги (обслуживание) 2. На социальные выплаты.	Жизненная ситуация	1. На лечение 2. Трудоустройству 3. По случаю рождения ребёнка. 4. Со смертью близких
4	По уровню квалификации	1. Специализированные (аккредитованные) 2. Неспециализированные	Временной критерий	1. Систематическая 2. Периодическая 3. Разовая 4. Срочная	По количеству получателей	1. Индивидуальные 2. Групповые 3. Массовые (нескольким группам)
5	Отношение субъекта к организации и предоставлению социальной услуги	1. Социальные услуги, предоставляемые непосредственно субъектом-организатором. 2. Социальные услуги, предоставляемые субъектом с делегированным правом.	По нормативно-правовому обоснованию	1. Программные 2. Нормативно-правовые 3. Несистемные (ситуативные)	По содержанию результата от оказанной социальной услуги	1. Финансовые 2. Консультационно-информативные 3. Коммуникативные 4. Получение право разрешительных документов
6	По отношению к получению прибыли	1. Коммерческие социальные услуги. 2. Некоммерческие социальные услуги.	По сложности организации предоставления социальной услуги	1. Односоставные (простые) 2. Многосоставные (сложные)	По причине обращения	1. Добровольные 2. Вынужденные
7	По месту предоставления услуги	1. Внутри здания специализированного органа 2. Вне здания специализированного органа	По характеру социальной услуги	1. Материальные 2. Нематериальные (вербально-информационные)	По уровню требовательности	1. Общедоступные 2. Специфические

Источник данных: Составлено автором.

Классификация социальных услуг – как процесс систематизации компонентов сложных социальных систем и характеристик внутреннего взаимодействия между субъектами, объектами социальных услуг, имеет огромное не только теоретическое значение, но и практическую значимость, осознание которой позволяет на начальном этапе практики организации и предоставления социальных услуг определять оптимальные структурные и функциональные параметры различных систем публичных услуг.

Заключение

Обобщая исследования классификационных парадигм в системе социальных услуг, нами сформулированы **выводы**, отражающие, на наш взгляд, не только нынешнее состояние классификационной системы социальных услуг, но и предопределяющие перспективу исследования иных классификационных структур в системе социальных услуг, а также развития и модернизации различных социальных систем.

Безусловно, многообразие классификационных структур в системе социальных услуг предопределяет необходимость строгого соблюдения логических правил деления основного понятия и проведения дополнительных действий по классификации в виде обобщения классификационных парадигм, систематизирующие и включающие в себя различные классификационные системы социальных услуг.

Анализ классификационных систем социальных услуг на системном, законодательном и функциональном уровнях, позволяет исследователю глубже понимать генезис и существование структурно-функциональных и системно-компонентных закономерностей взаимодействия в сложных системах публичных услуг, в том числе, и в подсистеме социальных услуг.

Вместе с тем, в виду наличия в исследовательском пространстве множества классификационных структур в системе социальных услуг, возникает необходимость проведения дополнительных всесторонних классификационных исследований в системе социальных услуг, посредством обобщения их до уровня классификационных парадигм, что позволяет глубже понять закономерности генезиса и функционирования сложных социальных систем, одним из которых является система социальных услуг.

Одним из таких направлений углубления анализа классификационных парадигм системы социальных услуг является углубление исследований влияния различных внутренних и внешних факторов среды на предмет укрепления классификационной устойчивости системы социальных услуг. При этом, конечной целью для исследователя, при проведении операциональных классификационных исследований о системе социальных услуг, должна стать сублимация практических рекомендаций по обоснованному применению различных классификационных систем

для всестороннего анализа и развития системы социальных услуг.

Библиография

1. Закон РМ № LP547/2003, от 25.12.2003 О социальной помощи. Опубликован: 12.03.2004 в МО, № 42-44 статья № 249.
2. Закон № LP133/2008, от 13.06.2008 О социальном пособии. Опубликован: 30.09.2008 в МО, № 179 статья № 625
3. Закон № LP123/2010, от 18.06.2010 О социальных услугах. Опубликован: 03.09.2010 в МО, № 155-158 статья № 541
4. ZAMFIR, E., ZAMFIR, C. *Politici sociale. România în context european*. București: Alternative, 1995, p.103.
5. ЗАМАРАЕВА, З. П. Влияние механизма законодательного регулирования на развитие системы социального обслуживания населения в Российской Федерации // Вестник Пермского университета. Юридические науки. 2020. Вып. 47. С. 83–106. DOI: 10.17072/1995-4190-2020-47-83-106.
6. КАНДРИНА, Н. А. Государственные услуги как разновидность публичных услуг: теоретико-правовые основы, классификация. Известия, Алтайский государственный университет, Юридические науки. 2018. №6-17 (104)
7. КАПАРОВ, С. Г. Стандарты предоставления государственных услуг - новый этап административной реформы в Казахстане // Чиновник, 2004. № 504. С. 33-35
8. CASTRAȘAN, T. *Abordări teoretice ale conceptului de descentralizare administrativă*. În: *Administrarea Publică, Revistă metodică-științifică trimestrială*, aprilie - iunie 2017, nr. 2 (94) Chișinău, 2017.
9. КИРИЛЛОВ, В. И., СТАРЧЕНКО, А. А. *Логика. Учебник для юридических вузов*. Москва, издательство «Юристъ», 1996 г.
10. ЛИТОВЧЕНКО, В. И. *Классификация и систематизация терминов*. В: Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета имени академика М.Ф. Решетнева, (Дата обращения: 31.01.2023 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=10120380>)

11. МАЛАНИНА, Е. Н. *Классификация публичных услуг*. В: Вестник Челябинского государственного университета. 2012. № 1 (255). Право. Вып. 31. С. 36–38.

12. *Международный опыт организации системы социальной помощи. На примере пяти стран*. Москва, 2004. Международное бюро труда, 2004. ISBN 92-2-416806-X

13. PROCA, L. *Concepte privind serviciile sociale. Rolul autorităților administrației publice și altor actori sociali în organizarea și dezvoltarea serviciilor sociale pentru persoane în situații de dificultate*. În: *Administrarea Publică*. Revistă metodico-științifică trimestrială (octombrie – decembrie) 2015 nr. 4 (88).

14. PROCA, L. *Reglementări juridice privind procesul de reformare a sistemului de asistență socială moldovenesc*. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 8, Chișinău 2014, p. 31.

15. ПУТИЛО, Н. В. *Публичные услуги: между доктринальным пониманием и практикой нормативного закрепления (10 лет спустя)*. В: *Журнал российского права*, № 8, 2017 г.

16. ТЕРЕЩЕНКО, Л. К. *Услуги: государственные, публичные, социальные*. В: *Журнал российского права*, 2004 г., № 10.

17. ТИМОШИНА, Е. Н. *Социальное обслуживание населения в Москве: социологическая квалиметрия*. М., 2012. 186 с.

18. TINCUI, V. *Rolul administrației publice în organizarea și gestionarea serviciilor publice de gospodărie comunală*. În: *Administrarea Publică*, octombrie - decembrie 2018 nr. 4 (100) nr. 4, 2018.

19. TINCUI, V. *Rolul administrației publice locale de nivelul al doilea în organizarea și gestionarea serviciilor publice*. În: *Administrarea Publică*, Revistă metodico-științifică trimestrială, Nr. 2 (106) aprilie – iunie, Chișinău, 2020.

ORDINEA POLIȚIENEASCĂ. PUNEREA BAZELOR CERCETĂRILOR LEGATE DE IDEILE ACESTEI ORDINI ¹

Péter CIELESZKY

Doctorand, University of Public Service, Budapesta, Ungaria

e-mail: cieleszky.peter@uni-nke.hu

<https://orcid.org/0000-0001-7755-3410>

În prezentul studiu, scopul meu a fost de a contribui la fundamentarea teoretică a tinerei științe de aplicare a legii printr-o abordare neobișnuită. În această analiză bazată mai ales pe lucrări teoretice voi dezvolta acea premisă conform căreia definițiile conceptuale ale poliției și abordările actuale ale științei de aplicare a legii se bazează pe preconcepții istorice (experiențiale) și evolutive bine definite ale practicienilor disciplinei. În studiu, pe lângă unele definiții standard ale poliției, și prezentarea anumitor aspecte ale acestei cercetări științifice, ajung prin dezvoltarea premisei, pentru care abordarea normativă și critică a organelor de drept creează cadrul teoretic. În spatele determinării gândirii sistematice bazate pe preconcepție se află o cerere evolutivă inspirată de o necesitate apriori care acoperă epocile istorice, pe care am numit-o Ideea de ordine. Expresii ale acestuia, manifestate prin relații sociale din ce în ce mai complexe, apar împlinite într-un lanț istoric, a cărui cercetare este justificată.

Cuvinte-cheie: ordine, poliție, știință de aplicare a legii, psihologie evolutivă, legitimitate.

THE ORDER OF POLICING. LAYING THE FOUNDATIONS FOR RESEARCH ON THE IDEAS OF THIS ORDER

In this study my aim is to contribute to the theoretical foundation of young law enforcement science with an unusual approach. In this analysis based mostly on theoretical papers I will develop the premise that conceptual definitions of policing and current approaches to law enforcement science are based on well-defined historical (experiential) and evolutionary preconceptions of practitioners of the discipline. In the study in addition to some standard definitions of policing, and the presentation of certain aspects of this scientific research I get through the development of the premise, for which the normative and the critical approach of law enforcement creates the theoretical framework. Behind the determination of systematic thinking based on preconception lies an evolutionary demand inspired by a priori necessity spanning historical ages, which I named the Idea of order. Expressions of this, manifested through increasingly complex social relations, appear intertwined in a historical chain, the research of which is justified.

Keywords: order, policing, law enforcement science, evolutionary psychology, legitimacy.

¹ This work was carried out within the framework of the Project TKP2020-NKA-09, with the support of the National Research Development and Innovation Fund, and was funded by the Thematic Excellence Programme 2020.

ORDRE DE LA POLICE. LA MISE DES BASES DE RECHERCHES LIÉE AUX IDÉES DE CET ORDRE

Dans cette étude, mon objectif était de contribuer aux fondements théoriques de la jeune science de l'application de la loi par une approche inhabituelle. Dans cette analyse basée principalement sur des travaux théoriques, je développerai cette prémisse selon laquelle les définitions conceptuelles de la police et les approches actuelles de la science de l'application de la loi sont basées sur des idées préconçues historiques (expérientielles) et évolutives bien définies des praticiens de la discipline. Dans l'étude, en plus de certaines définitions standard de la police et de la présentation de certains aspects de cette recherche scientifique, elles passent par le développement de la prémisse, pour laquelle l'approche normative et critique des forces de l'ordre crée le cadre théorique. Derrière la détermination d'une pensée systématique basée sur la préconception se cache une exigence évolutionniste inspirée par une nécessité apriori couvrant les époques historiques, que nous avons appelée l'idée d'ordre. Ses expressions, manifestées par des relations sociales de plus en plus complexes, apparaissent imbriquées dans une chaîne historique dont la recherche est justifiée.

Mots-clés: ordre, police, science de l'application de la loi, psychologie évolutionniste, légitimité.

ПОЛИЦЕЙСКИЙ ПОРЯДОК. ЗАКЛАДКА ОСНОВ ИССЛЕДОВАНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ИДЕЯМИ ДАННОГО ПОРЯДКА

В данном исследовании моей целью было внести свой вклад в теоретическое обоснование молодой науки о правоприменении с помощью необычного подхода. В представленном анализе, основанном главным образом на теоретических работах, я разовью предположение о том, что концептуальные определения полицейской деятельности и современные подходы к правоохранительной науке основаны на четко определенных исторических (эмпирических) и эволюционных предубеждениях практиков этой дисциплины. В исследовании, помимо некоторых стандартных определений полиции и изложения некоторых аспектов данного научного исследования, я прихожу к развитию мысли, теоретическую основу для которой создает нормативно-критический подход правоохранительных органов. За детерминацией систематического мышления, основанного на предвзятости, стоит эволюционное требование, вдохновленное априорной необходимостью, охватывающей исторические эпохи, которую я назвал Идеей Порядка. Ее проявления во все более сложных социальных отношениях, оказываются переплетенными в историческую цепь, исследование которой оправдано.

Ключевые слова: порядок, полицейская деятельность, правоохранительная наука, эволюционная психология, легитимность.

Introduction

In my study, by drawing on the accumulated knowledge of the relatively young policing science, I research the ideological roots of the concepts of order and their contents. Of course, it is not policing science that would have a unified vision of order, but rather those researchers who somehow define policing science, and then place it on a tableau of the ever-changing history of science. On a tableau where every attempt at definition is a kind of interpretation, a way of looking at, modelling and describing reality from a particular point of view - in this case, in the focus of interest from a young discipline.

In this interpretative framework, behind the diversity of approaches, many variations of conceptions on order can be discovered - often without expressing their content expressis verbis. For whether or not the definition of order or social order precedes the definition of the concepts of policing and policing science, the contemporary imprints of the researchers' thinking, but of thinking in general, are revealing and present recognisable patterns. Researchers report similar experiences of policing involvement in society. Referring to the turn of the millennium, they indicate that although this concept was already known at that time, sci-

entific thought was still lacking a valid definition, but there was „... *a latent, unexplained, unthought-through form*” [13, p. 280].

I cannot present all or even most of these approaches, a study of this length precludes the possibility of doing so. Nor do I undertake to judge the justification for this diversity, or even to attempt to justify a particular interpretation. However, I think it is important to highlight three points that could be seen as the starting point for this research.

1) Firstly, in the absence of clarification of the basic concepts, I find it difficult to describe the functioning of a conceptual structure, a model. Therefore, in this paper I will present some approaches related to the concept of order, as an introduction to a study that aims to address this topic in its entirety.

2) Secondly, I believe that the consequences of this diversity - the diversity of ideas about order - can also be seen, for example, in the now gradually fading but in many respects still topical debate on law and order versus policing, or in the positions that approach the origins, development and evolution of this discipline from different perspectives. I have a similar feeling when I come across certain issues of private security, or when I come across an interpretation of what is known as the privatisation or multilateralisation of security, etc. The variations in scientific approaches on the agenda and the natural debates that arise in this context can therefore in many cases be “derived” from, or point back to, the different preconceptions. To put it more simply: whoever thinks about order, constructs it around themselves, creates expectations in their own reality.

3) Thirdly, these images of order, on the one hand, characterise the age in which they appear, and by being intertwined with this particular age, reveal the man who thinks about order in a particular way. However, I will highlight two approaches related to modern definition. One is the influence of the historical context, the other is a much broader evolu-

tionary determination. The relationship between the two is worth a discussion in itself, but here I would like to refer to just one specific feature. I do not exclude that human thought ultimately rests on fundamental foundations and stands on their unchanging pedestal. However, it is also possible that these images change as generational experiences build on each other, for a number of reasons. These dimensions open up a broad horizon of scientific interests that reaches into other disciplines and far beyond my own competences. Nevertheless, certain aspects of it - especially as it relates to human ethology and evolutionary psychology - will have to be discussed in the following.

So my starting point is that the conceptions of order underlying the investigations related to the science of order are expressed through conceptual models that can be organized into conceptual nodes - to which the problems of the discipline can often be traced - and that these conceptions of order have an evolutionary determination. Elsewhere, I have argued that behind the determination of order-like thinking lies an evolutionary demand inspired by a priori necessity throughout history, which I have called the idea of order. And the expressions of this through increasingly complex social relations appear intertwined in a historical chain.

Consequently, since the subject of young policing science is policing itself, the police and police activity, as well as their organisational, functional, social and community-determined embeddedness, it is undoubtedly justified to ask the question of what preconceptions underlie the development of institutionalised policing, what sustainable mode of operation can become accepted in a given community, and what community and institutionally mediated concept of policing can make this acceptance legitimate. My research focuses on the latter feature, and relies in particular on the first and third of the findings taken as a starting point in this context.

In the present study, according to the rules of methodological analysis in law enforcement, I first examine the definition of law enforcement, and then I compare today's approaches to law enforcement with the well-defined historical (experiential) and evolutionary preconceptions of practitioners of the discipline. I am preparing this theoretical analysis of law enforcement based on the relevant work of internationally recognized scientific experts in the Hungarian field of study (Klára Kerezsi, László András Pap, Géza Finszter, Zoltán Hautzinger, etc.). I hope that this theoretical methodological analysis enriches policing research and thinking in an unusual way, and helps to understand what preconceptions institutionalized policing can be based on, what sustainable mode of operation can become accepted and legitimate in a given community.

Definition of Policing Science

It is not the purpose of my study to discuss this definition in detail, but I would like to illustrate the traces of the expression of the often implicit conceptions of order indicated in the introduction by means of some authoritative approaches. In fact, these are not necessarily the easiest to understand in the narrow sense of these definitions. What is particularly telling, however, is how well the definitions that are more practical in their approach to the issue are distinguished, leaving little room for the broader theory that serves as a framework. Ilona Bodonyi formulated this distinction as follows *"police science is analytical-empirical on the one hand, [...] and normative on the other"* [2, p. 45].

An example of the former approach is a definition given by András Szabó in 2004, according to which *"Police sciences are interdependent, practical sciences that make the police procedure effective and efficient"* [18, p. 6]. Géza Finszter, in his entry in the Encyclopedia of Law and Order, refers to law enforcement as the branch of state and legal

sciences *"whose research object is the organization, operation and law of law enforcement"* [1, p. 480]. Géza Katona, in his definition dating back to 2004, emphasises the interdisciplinary nature of policing science, and identifies the subject of policing science which becomes fully embodied in the *"harmonisation of organisation, personnel and methods of law enforcement activity"* [8, p. 11-19].

Compared to the other definitions referred to above, Ilona Bodonyi's definition is more nuanced, and when she refers to the normative nature of policing science, she says that *"it has to go through various ethical, legal and other values to the concept of good policing and the optimisation of its work - to be able to formulate what police should be, what they can be and what they should not be"* [2, p. 45].

I could continue with the social science approach shared by Klára Kerezsi and László András Pap [10, p. 67], or with László Korinek's classification of this discipline as a field between criminal and administrative science, with the proviso that the scientific control of some of its areas is still to be defined.

In terms of my topic, I agree with Zoltán Hautzinger's approach, which suggests further reflection on this topic, namely that it is worth reflecting on the question of whether we are really talking about a branch of law and order or a science that forms a separate discipline, which is associated with research methods and results of other sciences [7, p. 138]. This latter approach, by emphasising the normative character applied by Bodonyi as well as by Kerezsi and Pap, opens up a broader horizon for an ethical and value-oriented approach to scientific research. The conceptions of order become more intelligible through such an approach.

On Certain Aspects of the Research on Policing Science

However, before starting to examine the conceptual issues of order and its historical and evolution-

ary layers, let us start from the ways in which the science of order approaches its object of research, and in fact it approaches its subject matter with the sensitivity indicated above. In other words, in what intellectual context can I situate my own research, which is an extension of these definitions and conveys a broader content than the above? At the same time, I would like to point out that, regardless of the “analytical-empirical” interest of the researcher, any research necessarily reaches the value problems of the normative approach in the appropriate depth. I wish to summarise my thoughts in this context in three points.

1) On 17 September 2003, András Szabó, a member of the Hungarian Academy of Sciences, submitted a proposal to Department IX of the Hungarian Academy of Sciences for the inclusion of policing science, his paper was entitled “*Policing Science Seeks to be Recognized*”. One of his many convincing arguments suggested a paradigm shift. He concluded that, from a methodological point of view, an interdisciplinary approach seemed to be the most obvious way of dealing with the disciplinary changes in jurisprudence to explain new phenomena.

However, paradoxically, while this approach has helped to understand new phenomena more fully - offering, for example, a new, more comprehensive understanding of security - it has in fact obscured or allowed to be less pronounced the fact that, in the background of change, distinct units of reality, separate qualities, have developed as entities that can be studied in their own right. Among these, one of the new entities was the reality of policing, which, according to the approach applied by Klára Kerezsi and László András Pap to policing science, should be explored through the main functions of policing and the types of policing activities, in order to meet the criteria of scientificity [10, p. 67].

The fact that law enforcement specialists were not slow to unravel the historical thread of the disci-

pline, both before and after its recognition, provided a solid background. The diversity of forms and the millennia-long history of human community organisation have been a popular field to be taken under research, even in disciplines seemingly far removed from the field of policing. At the same time, the unfolding discipline more and more often discovered the forerunners of its object of research among the historical elements of reality, and I need only to refer to János Sallai’s statement that there is a basic consensus among researchers that various forms of policing activity were already evident in antiquity [15, p. 5]. Regardless of the criticism that this approach is based on the mere presumption that antiquity legitimates or operates with a cheap analogy [12, p. 4], there is undoubtedly room for a historical identification of policing activity, even at the risk of such pitfalls. How else, in the absence of a more in-depth investigation, can a well-founded position be taken on the question of what, if changes in living conditions have created similar constellations for the development of this type or kind of activity in the past, can be seen as a forerunner of the phenomenon.

At the same time, it is important to emphasise that policing science, for understandable reasons, turns primarily towards the observation and research of elements of reality (entities) whose existence is tied to the formation of modern states, whose problems - for example, the contradiction between the principles of justice and utility mentioned by Géza Finszter, which can be embedded in the problem of the contradiction between freedom and security - exist essentially within the framework of the interpretation of the formation of modern states. Separated from such notions, they can only be explained in other contexts and/or concepts. This is one of the reasons why the detailed and precise elaboration of its conceptual apparatus, to which I will return in the third section, has become so important for policing science. It is, however, undoubtedly also a fact that

these historical antecedents are indirect and can be seen rather as an embedding of policing thinking in the history of ideas. As for the question related to the medium in which the unfolding of the reality of this discipline was conceived, I tend to see as the catalyst the impact of overseas social changes that unfolded with connotations and a particular initial interpretation on the continent, thinking in terms of a legal and administrative approach.

My first conclusion, therefore, is that the unfolding of a researchable reality and the need for scientific knowledge to turn towards it gave rise to policing science at the turn of the 20th and 21st centuries, which found a definite object for its research.

2) The critical approach to policing research is intrinsically linked to questions related to the social function of policing, its place in the state and the nature of policing power [4, p. 102]. In this sense, we could also use the adjective “reflexive”, since the object of research is policing itself and its operational environment. However, in the area of scientific interest where policing becomes a user of scientific results, the general and broader questions of policing are relegated to the background. The day-to-day problems of policing practice are more pronounced, such as research to identify best and most effective practices. Géza Finszter also distinguishes between these two aspects of research by naming a social need or research decision as the client in the former case, and the police force itself as the client in the latter [5, p. 431-432]. It also points out that while the primary beneficiary of applied research is the police, the critical approach ultimately satisfies a social need, which is more manifested in the researcher’s interest.

The same dichotomy is evident in the definition of the role of policing in society. A group of authors, Krémer-Molnár-Szakács-Valsicsák, derives this attitude from the interaction of social problems and perceptions of social order, saying that this engagement “includes social and political expectations

that come from the civil world and the world of institutional power towards policing, but also includes expectations that come from occupational (professional) value choices” [13, p. 273].

Both investigative aspects have their place, role and specificities. The critical approach is concerned with how policing fits into the functioning of the civil democratic state - including the ways and variants in which it is institutionalised. The applied research approach, on the other hand, takes as its starting point the way it fits in, and seeks solutions to make it more efficient and effective. This resolves the apparent contradiction in which the two approaches may appear to be opposing. The difference is, of course, that while the former is less sensitive to questions of practice in the here and now, the latter is explicitly concerned with the problems of actual practice. Jürgen Stock’s thoughts partly explain this apparent contradiction “... *for politics, it is not primarily the creation of internal security that is important, but reactions to society’s public sense of security. The reason is very simple: in a society overshadowed by risk, people want to feel safe. It is therefore very important for politics not to create a deficit in society’s sense of security through the intrusion of science into the field of policing, because citizens need effective and rapid solutions in this area*” [17, p. 39].

On the other hand, I could illustrate the difference by using the terms effectiveness/efficiency and sustainability. For example, policing may be effective/efficient in the short term - for example, if there is a demonstrable reduction in crime as a result of a particular measure - but its sustainability is often questionable. For example, if the measures result in disproportionate infringement to rights, or only result in a displacement of crime etc., then in the longer term it becomes pointless to sustain such measures.

However, if the research is focused on how to reduce crime in a sustainable way, solutions that may result in disproportionate infringement or only ap-

parent results are out of the question. In such cases, policing looks at its own operating environment - ideally at the broadest spectrum - and first separates short-term measures that restore public confidence from medium- and long-term measures that seek to eliminate the cause of the problem rather than the cause of the problem. For example, it puts the relationship between law enforcement and society on a different footing, and seeks new incentives, going beyond the blind faith in the applicability of legitimate violence in all situations, or other false presumptions, see Finster's interpretation of the myth of secrecy or hierarchy [5, p. 387-389], in which it sometimes gets entangled.

The lack of this differentiated approach to problems has led to unfortunate historical experiences. Such is the heavy price of the practice of praising effectiveness and efficiency, but Géza Finszter also refers to this when he writes about the possibilities of these two aspects of research. *"It is also a very important realisation for the countries that have changed their regimes [...] that while applied research can be conducted to a high standard in authoritarian regimes [...] the freedom to express social criticism is only given in democracies"* [5, p. 432].

If we place this problem in a broader context - going beyond the specific historical determinants of the Eastern European countries - the social critique message also appeared in the overseas and Western European scientific thought of the 1960s. It was a response to the observation that the police had become impotent in the face of a rapid increase in crime. As Ferenc Krémer points out, the traditional understanding of the relationship between the state and its citizens was being called into question, and the forces, tools and methods of dealing with social problems in a policing context were being rethought and their evidence questioned [12, p. 5]. It is to these changes, moreover, that the researcher links the potential for the development of police science.

For policing science, it therefore seems essential to continue research that puts social needs first. I am convinced that this can create the intellectual environment in which the real results of policing science can unfold and its applied research can become embedded. It is also the way to resolve the contradictions that István Szikinger draws attention to in his reference to Skolnick's research [20, pg.8]. According to him, the basic problem of policing in democratic societies is the contradiction between the requirements of order, efficiency and police initiative and the rule of law [16, p. 6].

My second point is that young policing science is therefore facing a challenge which it is important to address in order to guarantee its scientific quality. This is to continue to build the theoretical foundations of this discipline, drawing also on the results of a critical approach.

3) Professor Finszter also draws attention to the need for a conceptual approach to policing when he points out in the introduction to one of his papers [6, pg.2-3] that: it is not possible to talk about policing science without defining it. Then, in explaining this, he indicates that police science is *"... the systematic body of knowledge [...] concerning policing..."*, and, to remedy another definitional problem, he notes that by policing he means the area of public administration that has a legitimate monopoly of physical violence and protects public order and public safety from unlawful human conduct [6, p. 3]. The author could go on by expanding the meaning of the concepts of public administration, legitimate monopoly of physical violence or public order, public security, etc. If not here, he does so elsewhere. The conceptual approach is an inevitable starting point for research, since it is the way to present ideas in a standardised way, to make them understandable to others, and to build a model that represents, as far as possible, real relations.

From conceptual definitions, a pseudo-world

emerges, with deeper, layered meanings. For in definitional descriptions, the imprint of the conditions of existence of a given time is (also) preserved. Not only can we know what the person who communicated meant, but also what it meant in the period to which the communication referred. This is why Zoltán Hautzinger's historical approach is appropriate, when he notes that *"in contrast to the definition of policing, we find far fewer attempts to define police science in the beginning"* [7, p. 138] – despite the fact that the term itself was already used by 19th century thinkers. The reason for this, according to the author, was that the science of policing used to be applied exclusively to police officers and the police forces in general [7, p. 139], on the whole, therefore, was chained to the interpretative domain of tasks covered by the police forces. So we can say that it has not detached itself, it has not separated itself from the concept of policing. Later, however, this concept took on a deeper and broader meaning, and led many thinkers quoted in this paper to add new layers of meaning. Behind this change in meaning is, of course, a change in reality, in the conditions of life and existence, to which scientific thought has over time responded, flexibly filling in the content of certain concepts. *"... to understand the nature and development of a scientific concept, it is worth taking into account the many factors of the specific material and intellectual environment of the time, ranging from the recurring mechanisms of everyday life, through the social structure and interests, to the religious and philosophical views of the time* [14, p. 141].

It also follows from the above that concepts do not stand alone, in isolation. The grounding of the theory – i.e. making sense of it – is manifested in a model constructed with a conceptual web. The theory, in turn, seeks to describe reality. In a given age, concepts have a specific meaning and express the world they are created to describe according to

specific laws. And this meaning is expressed through a multi-layered medium of meaning. Semantic analysis is thus historically determined and can be completed by this synoptic vision.

My third point is that it is therefore worthwhile to start the research by exploring the concepts and the value they convey. To this end, as I have already pointed out above in connection with János Sallai's approach, the historical aspect necessarily goes back to the past, where appropriate.

The Place of Research on the Ideas of Order in Policing Science

Therefore, I return to my basic problem, since it is precisely the semantic and historical approach to the study of concepts that has drawn my attention to the question of the content of the unfolding conceptions of order that lie behind the many attempts to interpret policing and policing science – and many of the terms used in this field, such as law and order, public courage, public security, etc. Or, to put it another way: on what hidden or reflected conceptions of order are the conceptual definitions of policing and the current approaches to policing science today, here and now. Since these approaches are of course primarily relevant in the context of society (not in relation to other living and especially not inanimate nature), I will focus on the social aspects of order, i.e. on the features that indicate social order. Besides, it would be difficult not to mention the interpretations of order not directly examined here, so I must also make a minor and only indicative detour in this direction, as I have already indicated in the third point of the introduction. I feel it necessary to do so, even at the risk that for some people this is a cheap and unsubstantiated attempt at analogy. Before I go into this, however, I would like to make two comments. One is that the once fashionable etymologising tradition has its pitfalls, to which it is important to refer. Perhaps

the most important is the belief that the meaning of words is determined by their origin [21, p. 1]. There is no question, of course, that the origin of words is of paramount importance in unravelling their meaning, but the modifying/distorting effect of the change in the relations indicated above is a cautionary note. Therefore, in bringing the concept of order to the fore, I did not wish to highlight the striking similarity based on the identity of the word-forms, but to highlight the underlying concepts that give life to one of the basic conditions for the existence of human communities, which I have elsewhere called the idea of order.

My second comment is in fact another attempt to justify and answer the question of the practical relevance for policing science of research into the underlying conceptions of order that underlie policing. Why do we need to know who thinks what about (social) order, when, one could argue, law enforcement is a clear and unambiguous form of activity governed by the rule of law, and policing science, in its many definitions, focuses more on the practical side of law enforcement.

The above critical approach to policing science can also help to understand my motivation. Indeed, critical theories seek to understand the actual functioning of society and social institutions by investigating their origins, and from this they attempt to develop a historically grounded social theory. The ultimate aim is to promote the transformation of societies in order to guarantee a *“just, free and fair life”* [9, p. 274]. In this process, policing plays a decisive role, since the birth of modern policing is linked to modern states and its everyday life has been linked to the changes in the way of life that have been taking shape within this framework for several centuries. Thus, if the science of law and order focuses on knowledge of law and order, it is (also) inevitably linked today to the changing conditions of life and to the

guarantees that ensure the development and maintenance of a viable society. And this is also helped by normative approaches to police science, as I have already pointed out.

And the importance and practicality of this issue is illustrated by Concha's idea, expressed almost a century ago in the context of policing. The essence of this is that, while law enforcement has a serious role to play in maintaining order in society, it is not the source of it. It assists and supports its maintenance, providing positive conditions [3, p. 75], and, of course, removes the obstacles to its assertion, if necessary, with the monopoly of legitimate violence. But *“there is an end to state and social order where it is built only on the special powers inherent in the police”* [11, p. 35-36] – a quote from Concha by László Korinek.

Lajos Szamel goes even further in his conclusions, which are also quoted by László Korinek in his study, and to which Professor Finszter also referred in the context of the validity of applied research: *“There is no significant difference between the socialist view and the views of the advocates of the civil rule of law in the assessment of the nature of policing and its place in the organisation of state administration [...] The essential difference between the socialist and the civil state policing is the type of social order they protect”* [19, p. 255-256], and, I might add, in how it does all this. This is pointed out very clearly in the Strategic Concept for the Transformation of the Police Occupational Culture, when it draws attention to the primacy of the choice between concepts of order in the question of how, since *“The status quo, the rules, the dominant values and the order of cooperation require very different professional attitudes and behaviours”* [13, p. 272]. Adding that the stakes of this choice are no less than the choice of the means of maintaining social order between a cooperative or a confrontational policing.

Conclusions

Research on the conceptions of order is therefore an important and primary task, because it allows conclusions to be drawn about the quality of social order. Thinking about order, regardless of the awareness of its content, reveals what a government understands by law and order, and where and how it defines its boundaries. This is true even if, in practice, the planning and organisation of policing activities does not usually begin with a discussion among decision-makers about what they understand by social order. On the other hand, how a community thinks about order is also revealing. Because it is at the intersection of these two that the dysfunctions that can usually result in an untoward change in the current state of affairs become apparent. And this is where researchers have an explicit responsibility to support decision-makers in taking the necessary action by identifying such adverse trends. For example, by pointing out that in the decades following regime change, policing was dominated by two concepts of order, and fundamentally lacked a mindset that supported the resolution of the diversity of people and norms in an order of cooperation[13, pg.278], and without this, policing activity in the future can be hardly viewed as legitimate.

As far as my personal motivation is concerned, I join those historians of science who argue that man and his environment cannot be understood “*solely on the basis of what we characterize as practical-materialistic motivation [...] but we must also take into account man’s anthropologically given cosmological orientation as a motivation that can be called idealistic*”[14, pg.4]. An integral part of this is research which, for example, helps to synthesise the whole body of scientific knowledge by exploring preconceptions of order, with particular reference to the young science of policing, to the theoretical underpinning of which I am thus trying to contribute.

References

1. BODA, J. (Főszerk.) (2019). *Rendészettudományi Szaklexikon*. Dialóg Campus.
2. BODONYI, I. (2008). *A rendészettudomány kutatás-módszertana*. MA Jegyzet. Nemzeti Közszerzői Egyetem.
3. CONCHA, Gy. (1935). A rendőrség természete és állása szabad államban. In: *Hatvan év tudományos mozgalmi között. Concha Győző igazgató és tiszteleti tagnak összegyűjtött értekezései és bírálatai*. Magyar Tudományos Akadémia.
4. FINSZTER, G. (2020). A modern rendészet. A rendészettudomány hazai kísérletei. In: *Magyar Rendészet*, 20(3), 91–118. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.6>
5. FINSZTER, G. (2018). *Rendészettan*. Dialóg Campus Kiadó.
6. FINSZTER, G., BODA, J., KEREZSI, K., KOVÁCS, G., SALLAI, J. & IMRE, M. (2016). A rendészettudományi kutatások elméleti megalapozása és főbb irányai. In: *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (17) 1–24.
7. HAUTZINGER, Z. (2020). A rendészettudomány határtudományai. In: *Magyar Rendészet*, 20(3), 137–146. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.8>
8. KATONA, G. (2003). A rendészet fogalma és tagozódása. In: *Magyar Rendészet* 3(3), 11–19.
9. KEREZSI, K. & NAGY, V. (2017). A rendészettudomány kritikai megközelítése. In BODA, J., FELKAI, L. & PATYI, A. (Eds.). In: *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére* (pp. 273–282). Dialóg Campus Kiadó.
10. KEREZSI, K. & PAPA, A. L. (2015). Rendészet, tudomány, doktori iskola. In: *Magyar Rendészet* 15(4), 67–83.
11. KORINEK, L. (2015). Rendszerváltozás a belügyben. In: *Belügyi Szemle*, 63(1), 5–33. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.1.1>
12. KRÉMER, F. (2019). Létezik-e rendészettudomány? Egy kritikai tudomány lehetősége és lehetetlensége. In: *Academia Education*. https://www.academia.edu/37593211/Letezik_e_rendeszettudomany
13. KRÉMER, F., MOLNÁR, K., SZAKÁCS, G. &

VALCSICSÁK, I. (2010). A rendészeti foglalkozási kultúra átalakítása – stratégiai koncepció. In: *Belügyi Szemle Külön szám*, 269–299.

14. ROPOLYI, L. & SZEGEDI, P. (Szerk.) (2000). *A tudományos gondolkodás története*. Eötvös Kiadó.

15. SALLAI, J. (2015). A magyar rendészettudomány etablációja. In: *Belügyi Szemle* 63(6), 5–28. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.6.1>

16. SKOLNICK, J. H. (1975). *Justice Without Trial. Low Enforcement in Democratic Society*. Wiley and Sons.

17. STOCK, J. (2000). *Zum Stand der Polizeiwissen-*

schaft. In: *Polizeiliche Handlungslehre – Polizeiwissenschaft* (pp. 26–44). Sächsisches Dr.- und Verl.-Haus.

18. SZABÓ, A. (2003). A rendészettudomány meghatározása és értelmezése. In: *Magyar Rendészet*, 3(4), 6–10.

19. SZAMEL, L. (1972). *Magyar államigazgatási jog - Különös rész*. Tankönyvkiadó.

20. SZIKINGER, I. (1998). *Rendőrség a demokratikus jogállamban*. Sík Kiadó.

21. URL1: KICSI, S. A.: *Mi az etimológia. Nyelvtudomány*. <https://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/0708-9/0708-94.html>

„IRADIAȚII DETURNATE”: REACȚIA CONDUCERII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE DIN UNGARIA LA DEZASTRUL NUCLEAR DE LA CERNOBÎL

Iştván BANDI

Consilier principal, Arhivele Istorice ale Serviciilor Secrete, Budapesta, Ungaria

e-mail: istvanbandi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4301-3755>

Dezastrul de la Cernobîl a constituit o serioasă provocare, nu numai pentru Uniunea Sovietică, pornită pe calea reformelor inițiate de către Mihail Gorbaciov, dar și pentru țările semnatare ale Pactului de la Varșovia printre care se afla la acea dată și Republica Populară Ungară – Magyar Népköztársaság. Conținutul întrebărilor la care conducătorii politici și specialiștii, din cele mai diverse domenii de activitate, au fost nevoiți să găsească răspunsuri concrete și imediate, viza maniera în care putea fi tratată o situație de criză ale cărei efecte și proporții nu puteau fi decât imaginate, neexistând un precedent. În aceste condiții, diseminarea informațiilor către țările occidentale s-a făcut, în conformitate cu practica totalitaristă a timpurilor, prin aparatele de propagandă ale regimurilor din statele-satelit ale Moscovei, ținând cont de interesele Kremlinului. Din studiul materialelor arhivistice reiese că RPU a avut abordări caracteristice unei dictaturi în tranziție.

Cuvinte-cheie: radiație, dezastrul de la Cernobîl, gestionarea crizei, Partidul Muncitoresc Socialist Maghiar, Nicolae Ceaușescu, state totalitariste, interesele Kremlinului.

“MISGUIDED RADIATIONS”: REACTIONS OF THE POLITICAL AND ADMINISTRATIVE LEADERSHIP FROM HUNGARY TO THE CHERNOBYL NUCLEAR DISASTER

The Chernobyl disaster constituted a serious challenge, not only for the Soviet Union - embarked on the path of reforms initiated by Mikhail Gorbachev -, but also for the signatory countries of the Warsaw Pact - among which at that time was the RPU (People's Republic Hungary – Magyar Népköztársaság). The content of the questions to which political leaders and specialists from the most different fields of activity had to find concrete and immediate answers, aimed at the manner in which a crisis situation could be treated, the effects and proportions of which could only be imagined, as there was no precedent. Under these conditions, the dissemination of information to Western countries was done, in accordance with the totalitarian practice of the time, through the propaganda apparatuses of the regimes in the satellite states of Moscow, taking into account the interests of the Kremlin. From the study of archival materials, it appears that the RPU had approaches characteristic of a dictatorship in transition.

Keywords: radiation, Chernobyl disaster, crisis management, the Hungarian Socialist Workers Party, Nicolae Ceaușescu, totalitarian states, interests of the Kremlin.

“IRRADIATION DÉTOURNÉE” : LA RÉACTION DES DIRIGEANTS POLITIQUES ET ADMINISTRATIFS HONGROIS À LA CATASTROPHE NUCLÉAIRE DE TCHERNOBYL

La catastrophe de Tchernobyl a été un sérieux défi, non seulement pour l'Union soviétique, engagée sur la voie des réformes initiées par Mikhaïl Gorbatchev, mais aussi pour les pays signataires du Pacte de Varsovie, parmi lesquels se

trouvaît à l'époque la République populaire de Hongrie – Magyar Népköztársaság. Le contenu des questions auxquelles les responsables politiques et les spécialistes, des domaines d'activité les plus divers, devaient trouver des réponses concrètes et immédiates, concernait la manière dont une situation de crise pouvait être traitée, dont les effets et les proportions ne pouvaient qu'être imaginés, sans précédent. Dans ces conditions, la diffusion de l'information vers les pays occidentaux s'est faite, conformément à la pratique totalitaire de l'époque, à travers l'appareil de propagande des régimes des États satellites de Moscou, en tenant compte des intérêts du Kremlin. D'après l'étude des documents d'archives, il est clair que la RPU avait des approches caractéristiques d'une dictature en transition.

Mots-clés: radiation, catastrophe de Tchernobyl, gestion de crise, Parti Socialiste Travailleuse Magyar, Nicolae Ceaușescu, états totalitaires, intérêts du Kremlin.

«ПЕРЕНАПРАВЛЕННЫЕ ОБЛУЧЕНИЯ»: РЕАКЦИЯ ВЕНГЕРСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО И АДМИНИСТРАТИВНОГО РУКОВОДСТВА НА ЧЕРНОБЫЛЬСКУЮ ЯДЕРНУЮ КАТАСТРОФУ

Чернобыльская катастрофа стала серьезным испытанием не только для Советского Союза, вступившего на путь реформ, инициированных Михаилом Горбачевым, но и для стран, подписавших Варшавский Договор, среди которых в то время была Венгерская Народная Республика. Содержание вопросов, на которые политические деятели и специалисты самых разных сфер деятельности должны были найти конкретные и немедленные ответы, направленные на то, как можно поступить в кризисной ситуации, последствия и масштабы которой можно только представить, так как до тех пор не было прецедента. В этих условиях, распространение информации в западные страны осуществлялось, в соответствии с тоталитарной практикой того времени, через пропагандистские рычаги режимов государств-сателлитов Москвы с учетом интересов Кремля. Из изученных архивных материалов следует, что у ВНР были подходы, характерные для переходной диктатуры.

Ключевые слова: облучение, Чернобыльская катастрофа, антикризисное управление, Венгерская социалистическая рабочая партия, Николае Чаушеску, тоталитарные государства, интересы Кремля.

Introducere

În prezentul studiu, am folosit în primul rând documente de arhivă istorice și politice pentru a prezenta reacțiile statului maghiar privitor la accidentul centralei nucleare de la Cernobîl. Am cercetat calitatea și rapiditatea răspunsului pe trei niveluri (politic, administrativ și de securitate) date de organele de partid și de stat pe baza documentelor (devenite între timp surse de arhivă) ce au fost emise de organele oficiale maghiare la momentul accidentului. Documentele structurilor de partid și ale administrației publice din anii 1980 sunt în custodia Arhivelor Naționale Maghiare, în timp ce documentele fostelor servicii secrete pot fi studiate în Arhivele Istorice ale Serviciilor Securității Statului. Am folosit materialul acestor două arhive și pentru prezentarea tangențială a răspunsului regimului Ceaușescu privitor la catastrofa de la Cernobîl.

În noaptea de 26 aprilie 1986, la o centrală nucleară de la Cernobîl, necunoscută până atunci din Uniunea Sovietică a avut loc un accident fatal. Acest dezastru a reprezentat o provocare majoră nu numai pentru Uniunea Sovietică, aflată într-un proces de tranziție, ci și pentru statele membre ale Tratatului de la Varșovia, inclusiv pentru Republica Populară Ungară. Se pune întrebarea în ce fel a încercat elita politică maghiară, ministerele și autoritățile sectoriale competente să facă față acestei amenințări necunoscute până atunci, astfel încât țara să nu fie zdruncinată serios nici din punct de vedere social, nici economic. Autoritățile au fost nevoite, mai întâi, să facă față unei lipse serioase de informare, apoi să prelucrez datele obținute prin canale diplomatice și de informații și, prin intermediul sistemului de apărare (Protecția Civilă Națională), să pună în aplicare

măsurile pentru a proteja populația de radiații și pentru a evita un eventual colaps al comerțului exterior. De asemenea, pentru a realiza laolaltă toate aceste deziderate cu ajutorul presei, care a funcționat în funcție de practica zilnică a regimului comunist, și pentru a comunica datele țărilor occidentale în conformitate cu obligațiile Tratatului de la Varșovia și fără a aduce vreun prejudiciu intereselor sovietice.

În legătură cu tertipurile diplomatice pe marginea acestui dezastru, sursele arhivistice arată în mod clar modul în care statele socialiste-sateți s-au folosit de chestiunea Cernobîlului în funcție de propriile interese politice. Fără a încălca poziția oficială sovietică, Ungaria, încercând să-și păstreze piața a furnizat informații statelor occidentale cu privire la amploarea radiațiilor, iar Ceaușescu a lansat un atac ofensiv împotriva Moscovei, cu scopul de a apăra interesele sale de a urma o linie politică separată.

Tema și alegerea titlului

Statele socialiste au gestionat dezastrul nuclear de la Cernobîl, din noaptea de 26 aprilie 1986 în conformitate cu regulile de informare ale statelor membre ale Tratatului de la Varșovia. În practică, informațiile furnizate la acea vreme erau mai degrabă dezinformări, deoarece nu urmăreau protejarea populației sau a cetățenilor, ci menținerea intereselor presupuse sau reale ale etosului taberei socialiste. *Deturnarea* din titlu sugerează, de asemenea, ideea că, spre deosebire de acțiunea radiațiilor nucleare, statele socialiste și-au structurat informațiile de presă mai mult în funcție de interesele lor politice și comerciale.

Istoria receptării politice și sociale a dezastrului de la Cernobîl din 1986 în Ungaria, și impactul economic, de mediu, demografic și de sănătate publică al acestuia, precum și stabilirea concluziilor legate de **această tematică** [1] au rămas viu disputate până în prezent în științele sociale și naturale din Ungaria. Norul radioactiv, creat de explozie s-a răspândit, datorită mișcării și vitezei naturale a maselor de aer,

mai întâi în nordul și apoi în statele din centrul și vestul Europei. În acest interval, norul radioactiv a atins Ungaria, în partea de nord a țării în seara zilei de 29 aprilie și s-a răspândit în întreaga țară [2] în ziua următoare.

Documentele provenite de la comitetele de partid, organele de specialitate, ministere și de la serviciul de interne/serviciul secret oferă o imagine de ansamblu asupra naturii, eficacității și rapidității măsurilor luate de conducerea politică de atunci. Acestea oferă o imagine a măsurii în care conducerea politică și autoritățile au fost la curent cu situația dată și a felului cum au luat decizii oportune și adecvate pentru a proteja interesele cetățenilor și ale statului maghiar.

Informarea conducerii politice, nivelul ei de documentare

Primele informații oficiale au fost date de László Kapolyi, ministru al industriei și comunicate viceprim-ministrului József Marjai, la trei zile după explozie, în data de 29 aprilie. Raportul s-a axat în principal pe evaluarea daunelor economice posibile, cauzate de un accident nuclear. Cel dintâi semn direct că ar putea exista probleme grave la Cernobîl a fost solicitarea Uniunii Sovietice de reducere cu 200 MW a livrării obișnuite de electricitate de 1 850 MW, deși autoritățile sovietice nu au dat nicio explicație la momentul respectiv, susținând doar că s-a produs o defecțiune tehnică la centrala nucleară de la Cernobîl. Ministrul industriei a subliniat că tipul de reactor utilizat la centrala amintită este un reactor militar, în timp ce în centrala de la Paks se instalase un model energetic de tip VVER.

Referindu-se la radiațiile de fond din Ungaria, ministrul industriei a subliniat că Institutul Central de Cercetări Fizice (KFKI), care măsoară radiațiile de fond, a treia zi de la eveniment nu a detectat radiații și va urma să publice o evaluare parțială a rezultatelor. Cu toate acestea, potrivit unor surse de știri occidentale (neidentificate), nivelul de radiații de fond în

acele zile a fost de șase ori mai mare (600%) decât nivelul de referință. Ministrul se grăbește să adauge în raportul său că această valoare reprezintă o abatere extrem de mică de la nivelul admisibil, astfel încât impactul acestei creșteri asupra sănătății este puțin probabil [3].

Scrisoarea redactată cu multă atenție și chibzuință oferă varii posibilități de a desluși mai multe straturi ale intențiilor politice. După primele informații asupra situației, conducerea politică era extrem de preocupată de siguranța operațională a centralei de la Pakș, care era o centrală nucleară de tip sovietic, iar orice accident ar fi avut consecințe grave asupra sistemului politic existent.

În conformitate cu regulile fizicii, radiațiile s-au răspândit sub forma de nori în toată Europa și nu puteau să nu ajungă în Ungaria, însă în declarația ministerială se spune că experții maghiari nu au detectat nicio urmă de acest gen, la trei zile după incident. Bineînțeles, știrile despre radiația de fond nu a putut fi complet interzise, în principal, din cauza informațiilor provenite din statele occidentale, astfel încât valoarea de radioactivitate, de șase ori mai mare decât valoarea de bază a fost clasificată ca nefiind dăunătoare pentru sănătate.

Atitudinea oficialităților și măsurile lor

Raportul generalului-maior Mihály Berki, comandantul Statului Major Național al Protecției Civile (CNPC) trimis ministrului Apărării, Ferenc Karpáti, la 30 aprilie, la orele 22.00, include și date tehnice despre reactorul afectat al centralei nucleare de la Cernobîl și se conturează o dată mai precisă a probabilității producerii avariei(!). Acesta oferă mult mai multe informații despre nivelul de radiații, precizând în mod concert că în Finlanda, în data de 26 aprilie au fost măsurate niveluri ridicate de radiații de fond, și că în estul Poloniei au fost distribuite tablete de iod copiilor și femeilor însărcinate ca măsură de protecție.

Raportorul afirmă că măsurătorile efectuate în Ungaria arată că radiațiile radioactive sunt de 10-20 de ori mai mari decât valorile normale. Bineînțeles și în acest document se precizează că nivelurile de radiații sunt sub nivelul de acțiune, și ele se află sub nivelurile măsurate în urma exploziilor nucleare chinezești din anii 1960. Din proprie inițiativă, Apărarea Civilă a convocat un Comitet la 29 aprilie pentru a investiga situația. În privința informațiilor Comitetul orbecăia prin întuneric, deoarece partea sovietică (sub autoritatea generalului de armată Gribov) nu a furnizat nicio informație. Au existat măsuri preliminare în cazul unor niveluri ridicate posibile de radiații: măsurătorile permanente la nivel național, evaluarea permanentă a datelor, introducerea serviciului de gardă consolidat în cadrul Apărării civile, punerea în stare de disponibilitate a membrilor Comitetului Guvernamental și ai Consiliului Tehnic, producerea a 1 000 000 de tablete de iod, și începând cu 4 mai măsurarea nivelului de radiații în produsele alimentare provenite din Uniunea Sovietică [4].

Sedințele și deciziile Biroului Politic

Conducerea politică și-a dat seama de pericolele contaminării radioactive. Conform reuniunii Comitetului Politic al Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar (Magyar Szocialista Munkáspárt – MSZMP) din 6 mai 1986, autoritățile sovietice au fost informate despre accident la 28 aprilie (informații oficiale sovietice), iar cele occidentale (suedeze, finlandeze) și poloneze la 26 aprilie au transmis informații neoficiale. Norul radioactiv a trecut în cursul traiectoriei sale prin orașele Salgótarján, Budapesta, Balaton, Szombathely și apoi s-a îndreptat spre Austria. Pe baza datelor măsurate la 2 mai, nivelurile valorilor radioactive ale aerului au fost de câteva ori mai mari decât cele normale, iar nivelurile apelor de suprafață s-au dublat (200%). La 3 mai, nivelurile de contaminare ale laptelui crud au ajuns la 1200 bq/l (nivelul maxim permis 100 bq/l), în unele locuri, iar

autoritățile au interzis pășunatul. La 3 mai, contaminarea legumelor a ajuns la 5000 bq/kg (nivelul de acțiune 10 000 bq/kg). Consecințele economice ale accidentului nuclear de la Cernobîl au cuprins Europa întreagă, deoarece țările occidentale au impus restricții asupra produselor provenite din țările sovietice și din blocul socialist. Italia, de exemplu, va interzice intrarea pe teritoriul său a produselor maghiare începând cu 5 mai. Austria, RFG și Suedia au impus, de asemenea, restricții asupra mărfurilor maghiare.

Autoritățile maghiare au ordonat monitorizarea nivelului de radiații al produselor și au comunicat aceste valori țărilor occidentale menționate mai sus și statelor socialiste, cu excepția Uniunii Sovietice. Biroul Politic al MSZMP a aprobat această măsură și chiar interzicerea pășunatului și a amestecului de lapte. Laptele cu niveluri de contaminare mai ridicate de 1000 Bq/l a fost amestecat cu lapte din alte părți ale țării cu niveluri de contaminare mai scăzute, rezultând un lapte amestecat.

Comentariul președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Ungare, György Lázár a fost tipic pentru atitudinea conducerii politice din acea vreme. „... există, de asemenea, un contact zilnic pe linie de politică externă cu țările în care (...) avem un interes deosebit să nu ne impună restricții, iar dacă acestea sunt impuse, ele să fie ridicate. ”De asemenea, BP a luat măsuri ferme în ceea ce privește presa și mijloacele de informare în masă, „cu scopul de a reuni informațiile publice într-un singur loc”. Ca o asigurare sau, mai degrabă, ca un exemplu de urmat, la reuniunea BP, menționată mai sus, s-a subliniat că în Finlanda (ca și în alte țări occidentale) nu dezideratele sau organele de propagandă, ci organismul guvernamental desemnat în acest scop să fie factorul care decide ce poate fi publicat sau nu în presă.

Deci trebuia să fie ordine! În acest spirit s-a decis, de asemenea, că vor scoate un articol din săptămâna-

lul *Világgazdaság*, în care, printre altele, se întreba câte centrale nucleare similare cu Cernobîl există în Uniunea Sovietică printre cele care prezintă un risc grav. Potrivit lui György Lázár, astfel de întrebări nu au nimic de-a face cu ei, cu ziariștii (așa cum nu au nimic de-a face cu Ungaria).

Lázár a explicat că televiziunea, radioul și presa puteau relata doar informațiile venite de la sovietici, și era interzisă publicarea unor știri după surse occidentale. Pe baza informațiilor furnizate de ambasadorul sovietic la reuniunea BP din 6 mai Mátyás Szűrös președinte al comisiei de afaceri externe, a subliniat că partea sovietică a recunoscut întârzierea în furnizarea de informații, susținând că ei înșiși nu erau la curent cu situația respectivă și că modalitățile lor de informare erau de tip vechi și foarte anacronice[5]. Aceste expresii poate era referire la stilul politic al lui Gorbaciov de deschidere și libertate de exprimare, Glasnost, anunțat la cel de-al XXVII-lea Congres al partidului din februarie 1986.

Situația a fost rezumată și în Consiliul de Miniștri, celălalt centru de putere al conducerii politice. În cadrul unei reuniuni a Consiliului de Miniștri din 8 mai, viceprim-ministrul József Marjai a prezentat un raport privind consecințele accidentului de la Cernobîl în Ungaria și măsurile luate pentru înlăturarea acestora. Viceprim-ministrul a raportat vești bune, deoarece nivelurile de radiații de fond au continuat să scadă zi de zi, dar a subliniat că, dacă nu vor exista radiații în continuare, se va menține de scădere. Apele subterane erau lipsite de radiații, iar râurile și lacurile erau doar ușor contaminate. Conducerea partidului a pus accentul pe fluxurile de export și de import, astfel încât laptele de consum a fost considerat consumabil. Principala măsură de protecție în acest caz a fost interzicerea pășunatului. Utilizarea comprimatelor de iod a jucat un rol important în controlul public, iar în acest caz producția a patru milioane și jumătate de comprimate a fost demarată prin ordinul Consiliului de Miniștri.

Cât de restricțiile privind circulația mărfurilor, guvernul maghiar a reușit să răspundă eficient la măsurile luate de țările occidentale. Uniunea Sovietică a fost supusă unor restricții totale, iar Italia, Norvegia și Danemarca au menținut măsuri restrictive privind furnizarea de produse alimentare de către statele socialiste. Conducerea politică maghiară se pregătea pentru menținerea pe termen lung, din partea statelor occidentale, a restricțiilor de calitate asupra exporturilor de produse alimentare maghiare. Livrările de energie electrică din Uniunea Sovietică au fost cu doar 1,5-2% sub așteptări. Ungaria a oferit Uniunii Sovietice contoare, aparate de măsură pe care sovieticii le-au acceptat. Faptele relatate corect din presă au fost de mare ajutor pentru guvern.

Informațiile sosite pe linia Ministerului de Externe

La 29 aprilie 1986, consulul general la Kiev, István Monori, a raportat succint, într-o telegramă criptică, că o unitate a centralei nucleare de la Pripeati, la 100 km de Kiev, a explodat la 26 aprilie. Autoritățile au clasificat zona pe o rază de 1 km de la explozie ca fiind în pericol de moarte și pe o rază de 15 km, ca fiind periculoasă [6]. La 3 mai, reprezentanții statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, și cei ai următoarelor state: Cuba, Mongolia, RPDC, Vietnam, Laos și Cambodgia au fost convocați la Ministerul de Externe sovietic de la Moscova, inclusiv Sándor Rajnai, care reprezenta Ungaria în Uniunea Sovietică. Momentul nu a fost o coincidență, deoarece multe dintre statele membre ale Tratatului de la Varșovia își manifestaseră deja interesul pentru acest eveniment și, în principal, din cauza propagandei rău intenționate din partea Occidentului, care încerca să “umfle” problema Cernobilului. În cadrul ședinței de informare, ministrul adjunct de externe, V.P. Longinov, a prezentat un raport foarte concis asupra situației privind explozia reactorului de la Cernobil, numărul de morți și răniți, faptul că vânturile au pur-

tat contaminarea mai întâi spre Polonia, că echipa sovietică de experți s-a deplasat în Polonia, la cererea acesteia, apoi la cererea României au venit în România în data de 4 mai, totodată experții români s-au deplasat în Uniunea Sovietică pentru consultări.

Potrivit unei echipe de cercetători din Polonia, nivelul radiațiilor s-a normalizat, iar direcția vântului s-a schimbat, transportând particulele radioactive din atmosferă spre sud-sud-vest, în România, dar valorile de la Berehove, Ujgorod și Chișinău [7], la 3 mai, erau doar de zece ori mai mari decât nivelul normal, dar acest lucru nu reprezenta o amenințare—a declarat tovarășul Sedukov, președinte al Comitetului pentru Hidrometeorologie și Controlul Mediului din URSS [8].

De asemenea, au fost colectate informații pe linia serviciilor interne, de către comandamentele Direcției de informații III/I și Direcției contrainformații III/II, care au pregătit rapoarte zilnice privind dezastrul de la Cernobil prin intermediul canalelor proprii. Au fost întocmite mai multe rapoarte de informare operațională zilnică (NOIJ), inclusiv cu privire la studenții bursieri care studiază la Kiev, la condițiile din Kiev, la informarea inadecvată a populației locale și la reticenta studenților care au studiat la Kiev și s-au întors acasă, și cu privire la dorința acestora de a nu pleca înapoi la Kiev [9]. Studenții care s-au întors acasă au fost supuși unui examen medical și s-a constatat că au fost expuși la radiații semnificative [10].

Pe linia afacerilor externe, telegramele criptice de la Kiev erau zilnice cu informații despre nivelul radiațiilor, starea de spirit a populației și lucrările la reactorul de la Cernobil. Deși a reprezentat Ungaria la Moscova sub culorile Ministerului Afacerilor Externe, Sándor Rajnai era de fapt unul dintre șefii serviciilor secrete maghiare și o eminentă cenușie în misiunile sale externe. Un raport confidențial trimis de la Moscova lui Mátyás Szűrös, la 2 iunie 1986 conținea critici serioase la adresa serviciilor secrete

sovietice [11], formulate de medici și funcționari de partid, adăugând că în Uniunea Sovietică nu se trecuse încă de la critica cuvintelor la critica faptelor. Conflictele din cadrul conducerii partidului ar putea fi una dintre cauzele acestei dezordini și, potrivit informațiilor culese de la funcționari de partid, Gorbaciov fie nu a găsit încă, fie nu a reușit să aducă în conducere oamenii potriviți în care să aibă încredere deplină.

Serviciul de externe maghiar își formase strategie de politică externă și de comerț exterior, informându-se sistematic asupra pozițiilor statelor occidentale cât și ale celor din lagărul socialist. Dispunând de informații precise despre Uniunea Sovietică și statele membre ale Comunității Economice Europene, și despre România, conducerea ungară a fost informată prin intermediul canalului de externe că directorul Ministerului român al Afacerilor Externe pentru țările din Europa Occidentală la 19 mai a cerut, ambasadorului Olandei, reprezentând țara care deținea președinția Pieței Comune, să se deplaseze în România pentru a prelua, pentru prima oară, date oficiale despre poziția radiațiilor pe teritoriul întreg al României. În mod surprinzător, directorul român al Ministerului Afacerilor Externe nu a cerut suspendarea restricțiilor de intrare instituite de piața comună. Partea română nu a cerut ridicarea restricțiilor nici până atunci.

Pe baza altor informații obținute pe linia Ministerului Externe al Ungariei s-a constatat, de asemenea, că autoritățile române au furnizat informații incomplete publicului din țară, ceea ce a creat o mare incertitudine și percepția că situația din România este similară cu cea din Polonia. Acesta a fost motivul pentru care mai multe țări occidentale au trimis experți la fața locului pentru a verifica situația cu propriile mijloace. În plus, s-a remarcat, de asemenea, că propaganda *neagră/ascunsă* a exploatat accidentul de la Cernobîl pentru a consolida sentimentul antisovietic [12].

Observații asupra măsurilor luate de România

Generarea stării de spirit antisovietice a venit din partea liderului suprem al partidului, Nicolae Ceaușescu, care și-a expus el însuși, public, opinia despre vecinul de la Răsărit, după cum relatează într-un raport concis Tibor Hódicska, funcționar [de la Ambasada din București]: “În ultimele zile ale lunii mai, s-a desfășurat la București cel de-al III-lea Congresul al muncitorilor din diferite domenii ale agriculturii, (...) Deschiderea și momentul decisiv a fost amplul discurs al lui Nicolae Ceaușescu. Secretarul general al PCR a făcut o recapitulare a obiectivelor de creștere, formulate în diverse forumuri, astfel că discursul nu a conținut elemente noi. La capitolul politică externă, un singur punct a atras atenția diplomaților de la București. Ceaușescu a vorbit despre Cernobîl pe un ton antisovietic: “... vrem ca țărani români să-și poată cultiva grădinile, să-și crească animalele... să-și mănânce fără teamă fructele, legumele, laptele, carnea”. De unsprezece ori a menționat cuvintele independență și suveranitate.” [13].

După revenirea la normal a nivelului de radiații, și în paralel, activitatea desfășurată de diplomația maghiară, în principal față de statele membre ale CEE, a însemnat eliminarea și rezolvarea efectelor dezastrului de la Cernobîl în Ungaria. Diferitele organisme guvernamentale au pregătit cu regularitate analize de evaluare și le-au analizat în cadrul unor reuniuni pentru a trage concluzii și învățăminte și pentru a stabili observațiile care li se recomandă.

La jumătatea lunii mai, conducerea afacerilor externe, care adoptase o poziție fermă, a emis o instrucțiune scrisă către ambasadori cu privire la modul de contracarare a măsurilor de restricționare a importurilor impuse de țările occidentale în Ungaria în urma accidentului de la Cernobîl, care a avut un impact considerabil asupra comerțului exterior maghiar și, în consecință, asupra solvabilității țării și

în final, la modalitățile de reechilibrare a situației. Instrucțiunea cerea o serie de acțiuni activ-ofensive coordonate cu reprezentanții altor instituții maghiare pentru a prezenta situația radiațiilor din Ungaria într-un mod credibil.

Ambasadorilor li s-a cerut să consulte de urgență Ministerul Sănătății, înalții funcționari ai organelor legislative, directorii organizațiilor internaționale relevante din țările gazdă (FAO, OECD, Organizația Mondială a Turismului), marile ziare, reviste, redacții de radio și televiziune și să le informeze cu privire la nivelurile de radiații radioactive și de contaminare din Ungaria. Pe baza datelor autorizate de la ministerele și institutele guvernamentale, aceștia trebuiau să formuleze o poziție conform căreia nivelurile de radiații din Ungaria, din cauza incidentului de la centrala nucleară de la Cernobîl, și ele nu sunt dăunătoare pentru sănătatea umană [14].

În mod firesc, comunitatea științifică maghiară a luat și ea măsuri, astfel că directorul Institutului de Cercetări Nucleare al Academiei de Științe din Ungaria a adresat o scrisoare autorităților germane și austriece, confirmând cu date oficiale de măsurare a radioactivității că în Ungaria sunt semnalate niveluri normale de radiații [15].

Reuniunea experților Agenției Internaționale pentru Energie Atomică, cu privire la impactul incidentului de la Cernobîl, desfășurată la Viena în perioada 21 iulie - 15 august 1986, a fost considerată în general un succes, iar vicepreședintele elvețian al reuniunii, Rudolph Rometsch, care a reprezentat opiniile participanților, a subliniat că atât cantitatea cât și calitatea informațiilor furnizate de experții sovietici au depășit așteptările și a subliniat sinceritatea experților sovietici. Partea sovietică a fost, de asemenea, mulțumită de reuniune, deoarece a reușit să depășească planurile politice occidentale de a pune accidentul de la Cernobîl pe seama insuficienței tehnologiei sovietice. Delegația ungară a remarcat că Uniunea Sovietică nu a fost forțată să adopte o poziție defensivă; dimpo-

trivă, întreaga reuniune a demonstrat dorința Uniunii Sovietice de a coopera la nivel internațional și, mai precis, de a spori siguranța nucleară și de a demonstra necesitatea energiei nucleare [16].

Până la începutul lunii iunie, conducerea politică, ministerele și autoritățile relevante, precum și Comandamentul Național de Protecție Civilă vorbiseră și informaseră deja despre o revenire la viața de zi cu zi normală, pe baza datelor privind radiațiile. La 2 iunie 1986, șeful Comandamentului Național de Protecție Civilă, principalul organism operațional național responsabil cu protecția, a emis o declarație către mass-media și organele de propagandă prin care informa presa și mass-media și, prin intermediul acestora, populația Ungariei, că radioactivitatea aerului a revenit în intervalul de valori care pot fi măsurate în condiții naturale, că apa și produsele agricole pot fi consumate liber și fără restricții și, în sfârșit, comandantul CNPC, Mihály Berki, în declarația sa, a indicat că stațiile de măsurare au revenit la practicile din perioada anterioară accidentului [17].

Rapoartele către Comitetul politic arată că, în unele privințe, nivelurile de radiații erau apropiate de nivelurile anterioare accidentului, apa potabilă din apele de suprafață era bună pentru consum fără restricții, iar toate produsele alimentare comercializate erau sub control constant și bune pentru consum fără restricții [18]. Comitetele directoare ale ministerelor de specialitate au continuat să efectueze controale naționale în conformitate cu capacitățile de măsurare. Nivelurile de contaminare au fost reduse la niveluri acceptabile, motiv pentru care restricțiile privind pășunatul au fost ridicate, iar populația a fost informată că produsele lactate pot fi consumate în siguranță. Comitetul a recomandat îmbunătățirea echipamentelor și sistemelor de măsurare [19].

Concluzii

Dezastrul de la Cernobîl a fost o serioasă provocare, nu numai pentru Uniunea Sovietică dar și Re-

publica Populăra Ungară. Problemele ivite ca urmare a catastrofei de la Cernobîl la care conducătorii politici și specialiștii din cele mai diferite domenii de activitate au fost nevoiți să găsească răspunsuri concrete și imediate, iar documentele arhivistice ne arată maniera în care au tratat situația de criză ale cărei efecte și proporții nu puteau fi decât imaginate, neexistând un precedent. În aceste condiții, diseminarea informațiilor către țările occidentale s-a făcut, în conformitate cu practica totalitaristă a vremii, prin aparatele de propagandă ale regimurilor din statele-satelit ale Moscovei, ținând cont de interesele Kremlinului. Din studiul materialelor arhivistice reiese că RPU a avut, abordări caracteristice unei dictaturi în tranziție.

Consecințele dezastrului de la Cernobîl asupra Ungariei păreau a fi desființate în a doua jumătate a anului 1986, dar efectele pe termen lung ale dezastrului de la Cernobîl în Ungaria nu vor fi analizate până la mijlocul anilor 1990.

Una dintre primele decizii ale noului guvern József Antal a fost decizia guvernului din 9 iulie 1990 de a acorda ajutor pentru desființarea consecințelor accidentului de la Cernobîl. În practică, guvernul maghiar a alocat 3 milioane de forinți din fondul de ajutor al Ministerului Afacerilor Externe către Consiliul de Miniștri al Republicii Socialiste Sovietice Ucrainene, a solicitat altor ministere să ofere asistență materială și tehnică din propriile resurse, în măsura posibilităților, și a cerut organizațiilor sociale maghiare și publicului să facă donații pentru a ajuta populația afectată [20].

Referințe bibliografice

1. ASZÓDI, A. (2006): *Csernobil 20 éve*, (Cernobîl – 20 de ani), în *Fizikai Szemle* 4., pp. 114–118 <http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz0604/FizSzem-200604.pdf> (data descărcării : 15 octombrie 2022.), ASZÓDI, A. (2016): *Csernobil 30 – a baleset okai és következmén-*

yei. (Cernobîl 30 - cauzele și consecințele accidentului.) <https://aszodiattila.blog.hu/2016/04/26/csernobil> 201 (accesat: 16 octombrie 2022.), CSEH, G. B., HAÁSZ, R., KATONA, K., RING, O., TÓTH, E. (2018): „*Ez a sugárzás nem ismer határokat*” *Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről*. Budapest. (“Această radiație nu cunoaște granițe” Documente privind consecințele dezastrului de la Cernobîl în Ungaria. Budapest) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára & Kronosz Kiadó. (2010);

2. https://www.irs.fr/FR/popup/Pages/tchernobyl_video_nuage.aspx (accesat: 16 octombrie 2022.),

3. Arhivele Naționale din Ungaria în continuare (MNL OL) MNL OL XIX-A-2.af-Ma-00147-VII-sz/1986/IpM M-2523, *Prima informare a lui Kapolyi László, ministru al industriei despre accidentul de la centrala nucleară de la Cernobîl, adresată către József Marjai, viceprim-ministru*. (29 aprilie 1986.).

4. MNL OL Arhivele Naționale din Ungaria OL(AN)-XIX-B-1-ai-1-a-579/1986 / *Raportul lui Mihály Berki, general-maior, comandantul Statului Major al Protecției Civile transmis ministrului apărării, Ferenc Kárpáti, privind accidentul de la centrala nucleară*.

5. MNL OL-M-KS-288 f.5. cs-968-1986, *Informații cu privire la cele 10 puncte discutate în cadrul tematicii Diverse la ședința Comitetului politic din 6 mai 1986*.

6. MNL OL XIX-J1-j-1986-U.S.-145-532-002679/1986. O telegramă criptică din partea consulului general la Kiev, István Monori, cu privire la măsurile sovietice de evacuare a populației.

7. Despre impactul accidentului nuclear de la Cernobîl asupra Republicii Moldova a publicat o analiză sumară XENOFONTOV, Ion (2011): *Societatea postcernobîl* în *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademios”* Nr. 1(20) / 2011. pp.70-76. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Societatea%20Postcernobil.pdf

8. MNL OL XIX-J-1-j-1986-SZU- 145-532-002679/2/1986. *Telegramă criptică privind informațiile oficiale sovietice referitoare la accidentul nuclear de la Cernobîl*, 4 mai 1986.

9. Arhiva istorică a fostelor servicii secrete din Ungaria în continuare ÁBTL 2.7.1. III/IV-85/14/05. 06. 1986. . *Részletek a III/II csoportfőnökség által készített 85. számú Napi Operatív Információs Jelentésből*. Extrase din Ra-

portul zilnic de informare operativă nr. 85 întocmit de către Direcția III/II.

10. ÁBTL 2.7.1. III/III-75/3/05.05.1986. *Részletek a III/III csoportfőnökség által készített 75. számú Napi Operatív Információs Jelentésből*. Extrase din Raportul zilnic de informare operativă nr. 75, elaborat de către Direcția III/III.

11. MNL OL-XIX-j-1-J-1986- U.S. (Uniunea Sovietică) -145/532-0002679/9-1986.

12. MNL OL XIX-A-2-af-00147-Vá-România-szn/1986 (ME 05819/1986) *Telegramă criptică privind răspunsul guvernului român la accidentul de la Cernobîl*.

13. MNL OL-XIX-A-2-af-00147-V-România-szn/1986 (ME. 06332/1986) *Telegramă criptică despre discursul antisovietic al lui Ceaușescu*.

14. MNL OL-XIX-J-1-j-1986-Piața Comună-VI-51-002845/4. *Instrucțiunile Ministerului Afacerilor Externe către ambasadori*.

15. MNL OL- XIX_A-2-af-00147-I-Ma-4-689-1/1986 *Scrisoare din partea directorului Institutului de Cercetări Nucleare al Academiei de Științe din Ungaria cu privire*

la compararea nivelurilor de radiații din Germania, Austria și Ungaria.

16. MNL OL-XIX-J-1-j-1986-ONU-V/73/003850/1/1986. Telegramă criptică de la Ambasada de la Viena cu privire la reuniunea experților IAEA (1 septembrie 1986).

17. MNL XIX-A-2-af-00147-VI-sz/1986 (Raportul CNPC din 02.06. 1986.) *Comunicat al Comandantului Național de Protecție Civilă către mass-media și serviciile de propagandă*.

18. MNL OL M-KS 288.f. p 11. u.p. 4436. p. 119. *Raport al Departamentului administrativ al CC al MSZMP (Partidul Muncitoresc Socialist Maghiar) către Comitetul politic privind evoluția situației radiațiilor*.

19. MNL OL-XIX-A-2-af-00147-II-Note szn.-1986. *Notă despre ședința Comitetului Director al Ministerului Agriculturii și Alimentației (14 mai 1986)*.

20. MNL OL-J-1-j-SZU-1990-145-53-002959 *Rezoluția Guvernului Ungariei privind contribuția Ungariei la decontaminarea consecințelor accidentului de la Cernobîl*.

ABORDARE ISTORICO-POLITOLOGICĂ A FENOMENULUI DEPORTARILOR ÎN GULAG A CETĂȚENILOR RSSM ÎN PERIOADA 1940-1941 ȘI 1944

Maria ZINOVII

Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: mariagoguzinovii@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5296-7446>

Perioada anilor 1940 și 1950 a secolului al XX-lea este o etapă extrem de dură în cadrul istoriei noastre, există încă foarte multe fapte necunoscute a vieții din GULAG și în special ceea ce ține de munca celor deportați. În prezentul studiu vom aborda unele aspecte ale muncii pe care o făceau forțat conaționalii noștri în Siberia și condițiile extrem de grele în care condamnații trebuiau să muncească pentru a contribui la dezvoltarea agriculturii și industriei URSS. Scopul studiului constă în cercetarea condițiilor de muncă, a normelor și remunerării celor deportați în primul val de deportări din 12 și 13 iunie 1941, la munci forțate în Siberia și Kazahstan de către regimul sovietic stalinist în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Cuvinte-cheie: GULAG, Siberia, deportări, stalinism, basarabeni.

HISTORICAL-POLITICAL APPROACH TO THE PHENOMENON OF DEPORTATIONS TO THE GULAG OF RSSM CITIZENS IN THE PERIOD 1940-1941 AND 1944

The period of the 1940s and 1950s of the twentieth century is an extremely difficult stage in our history, but it is worth noting that there are still many unknown facts about life in the GULAG and especially the work of the deportees. In this study we will show some aspects of the forced labor of our compatriots in Siberia and the extremely difficult conditions in which the convicts had to work in order to contribute to the development of agriculture and industry in the USSR. The purpose of this study is to research the working conditions, norms and remuneration of those deported in the first wave of deportations from June 12 to 13, 1941, to forced labor in Siberia and Kazakhstan by the Stalinist Soviet regime during the Second World War.

Keywords: GULAG, Siberia, deportations, Stalinist regime, Bessarabia.

APPROCHE HISTORIQUE ET POLITIQUE DU PHÉNOMÈNE DES DÉPORTATIONS AU GOULAG DES CITOYENS DE LA RSSM EN 1940-1941 ET 1944

La période des années 1940 et 1950 du XXe siècle est une étape extrêmement dure de notre histoire, il y a encore beaucoup de faits inconnus de la vie au GOULAG et surtout ce qui se rapporte au travail des déportés. Dans cette étude, nous montrerons certains aspects du travail que nos compatriotes effectuaient de force en Sibérie et les conditions extrêmement difficiles dans lesquelles les condamnés devaient travailler pour contribuer au développement de l'agriculture et de l'industrie de l'URSS. Le but de cette étude est de rechercher les conditions de travail, les normes et la rémunération des personnes déportées lors de la première vague de déportations du 12 au 13 juin 1941, aux travaux forcés en Sibérie et au Kazakhstan par le régime stalinien soviétique pendant la Seconde Guerre mondiale.

Mots-clés: GOULAG, Sibérie, déportations, stalinisme, bessarabiens.

ИСТОРИЧЕСКИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕПОРТАЦИИ ЖИТЕЛЕЙ МССР В ГУЛАГ В ПЕРИОД 1940-1941 гг. и 1944 г.

Период 1940-х и 1950-х годов 20 века – крайне суровый этап в нашей истории, до сих пор остается много неизвестных фактов жизни в ГУЛАГе, в частности, о работе депортированных. История лагерей до сих пор остается крайне малоизученной. Малоисследованными являются и трагические судьбы депортированных в Сибирь бессарабцев, их упорная борьба за выживание в абсолютно других условиях: суровый климат, отсутствие профессионального опыта, крайне скудное продовольственное снабжение заключенных, приводившие к недоеданию и болезням. Целью данного исследования является изучение условий труда, норм и оплаты труда депортированных во время первой волны депортации с 12 по 13 июня 1941 г. на принудительные работы в Сибирь и Казахстан, осуществленные сталинским советским режимом в годы Второй Мировой Войны.

Ключевые слова: ГУЛАГ, Сибирь, депортации, сталинизм, бессарабцы.

Introducere

GULAG-ul în general înseamnă rețeaua de lagăre și colonii de muncă forțată care au existat în URSS. Paul Barton spunea despre lagăre că acestea găzduiau o fracțiune atât de importantă a populației țării încât prin simpla lor întindere constituiau mai mult un stat în stat decât un sector al sistemului penitenciar. Interviuurile cu persoanele care au fost supuse represiunilor staliniste demonstrează că orientarea economică în cadrul Gulagului, era foarte variată începând cu industria piscicolă, tăierea pădurilor și terminând cu industria chimică și extragerea minerelelor.

Autori, cum ar fi S. Afteniuc, M. Sîtnic, A. Lazarev, tributari regimului, prin lucrările lor au influențat opinia mai multor generații de locuitori ai spațiului basarabean într-un spirit mai degrabă antinațional. Consecințele acestei abordări sunt resimțite și astăzi. Sursele istoriografice apărute după perioada sovietică, chiar dacă nu redau multe detalii ale subiectului muncii în Gulag, scot la lumină unele amănunte ale vieții din lagărele sovietice, selectate din povestirile multor victime ale deportărilor.

Мărturii ale anilor de răstřiște

Cercetările deportărilor au luat avânt la începutul anilor 1990 când au fost publicate amintiri ale victimelor represiunilor în publicații periodice „Li-

teratura și arta” [5; 6, p. 7], „Viața satului” [15], „Moldova socialistă” [7]. Memorialistica se regăsește și în publicațiile ulterioare la subiectul dat: Ion Șișcanu - „Drama deportărilor (date statistice)” [8], Veaceslav Stăvilă - „Căci ne-au mânat mereu de-acasă” [14].

O contribuție esențială la examinarea deportărilor din RSS Moldovenească în GULAG a adus-o academicianul Valeriu Pasat. În 1994, acad. V. Pasat a publicat în limba rusă, la Moscova, un volum de documente intitulat „Pagini dificile ale istoriei Moldovei. Anii 1940-1950”. Culegerea de documente beneficiază de un amplu studiu introductiv în care autorul explică condițiile deportărilor, referindu-se și la muncă în GULAG. Astfel, V. Pasat remarcă: „Situția deportaților în locurile noi de trai a fost deosebit de grea. Condițiile de trai inumane, foametea, munca fizică grea, bolile ce au dus la moartea a mii de oameni” [9, p. 27].

După mai bine de treizeci de ani de la destrămarea Uniunii Sovietice, prea puțini cercetători au fost interesați totuși de subiectul muncii celor deportați. Oricum, au semnificație aparte unele ale muncii, prestate forțat de către cei deportați pe șantierele GULAG-ului.

Munca la tăiatul pădurilor. Una din principalele activități ale celor deportați din RSSM a fost legată de tăierea pădurilor și de prelucrarea lemnului la

fabricile de cherestea. URSS dispunea de cele mai mari rezerve forestiere de pe glob datorită pădurii întinse, care începe din regiunea Breansk și se termină în Vladivostok, cu numeroși arbori de conifere de zeci de metri, care erau și sunt până în prezent extrem de importanți nu doar pentru industria Rusiei, ci și pentru industria mondială [13, p. 75].

În cadrul GULAG-ului la exploatarea lemnului erau respectate cu strictețe operațiile tehnice. După ce era tăiat, lemnul era transmis în mare parte pe apă la fabricile de cherestea, „plutăritul, începând de la patinoar, nu mai putea fi încredințat deținuților, fiindcă apărea o problemă, cine să-l păzească și să-i escorteze de-a lungul râului. Din această cauză, la patinoar, lemnul era preluat de la delegatul lagărului, care era unul pentru toate brigăzile, de recepționarul centrului de dirijare a plutăritului, acest centru fiind alcătuit din muncitori civili. Delegatul lagărului făcea șmecherii cât încăpea ca să poată hrăni brigăzile tăietorilor de pădure, de asemenea și recepționarul centrului închidea ochii. Și iată de ce: fiindcă muncitorii civili ai centrului de dirijare trebuiau și ei să fie hrăniți, fiindcă la fel ca și munca și normele deținuților și ale angajaților civili erau supradimensionate. Tot acest lemn fictiv era înregistrat în borderourile centrului ca și lemn plutit” [13]. După câte observăm, chiar dacă puterea sovietică insufla oamenilor frică și teroare, totdeauna se făcea un șir întreg de speculații, fiindcă fiecare dorea să poată să supraviețuiască. „Una dintre ierni a fost foarte aspră, băieții abia izbuteau să facă planul în proporție de 60%, dar primeau ca pentru 125% și pe seama porțiilor suplimentare, au reușit să supraviețuiască iarna, însă lucrările nu s-au oprit nici măcar pentru o zi” [10, p. 110]. Numai că transportul arborilor care erau „tăiați” doar pe hârtie, întârzia foarte mult și la urechile șefului de colonie, au început să ajungă semnale de alarmă. În martie, a fost trimisă o comisie, care era alcătuită din șefi de echipă, și au observat lipsa a opt mii de metri cubi de lemn, iar

mai-marele coloniei i-a adus șefului la semnat, ca să fie expediată mai departe la direcție, o adresă, care trebuia să fie fundamentată tehnic foarte amănunțit, în care se explica faptul că din cauza tăierilor masive din iernile trecute, opt mii de metri cubi de arbori nu au putut să fie expediați pe un drum special cu săniile, iar transportarea prin pădurea plină cu mlaștini nu era posibilă” [10]. După transportarea pe apă, lemnul ajungea la o bază, mai bine zis un punct de colectare. La punctul de colectare, unde era adunat tot lemnul trimis cu plutele de la toate sectoarele de tăiere din taiga, era amplasată așa numita „bursă”, care era un depozit de tranzit, unde toți buștenii sunt trași din apă la mal. Această muncă le revine tot deținuților. La depozit, nu numai că era luat în primire lemnul în unități volumetrice, ci și trebuiau să înregistreze toți buștenii, nu contează că sunt reali ori fictivi, după diametru și după lungime”. Ultima etapă în cadrul acestui proces o constituie fabrica, „unde toți buștenii sunt transformați cel mai frecvent în cherestea. Aici, muncitorii sunt tot deținuți. Lucrătorii din brigăzile de lucru se hrăneau, exclusiv pe seama volumului de lemn rotund prelucrat și buștenii raportați, chiar dacă fals. Toate acestea se făceau pentru a spori remunerarea. Ultima etapa urmează în aval, în cadrul depozitului de produse finite, unde, în corespundere cu normele vremii, impuse de statul sovietic, trebuia să ajungă 65% din lemnul rotund care a fost preluat de fabrica de cherestea” [10, p. 116].

Nemulțumirea față de regim era foarte mare, dar toți se temeau, erau nemulțumiți, înjurau regimul, lucrau numai ca să nu moară de foame. Unii brigadieri erau mai omenoși. Scriau procente mai mari numai ca să primească oamenii pâine mai multă și câte o strachină de supă în plus. Alții însă erau răi și dușmănoși. Un om, care trebuia să îndeplinească norma de trei cubi de crengi pe zi ca să le dea foc, n-o putea îndeplini niciodată, însă brigadierii mai buni la suflă le scriau și peste normă, oricum acest lucru nu aveau cum să-l verifice nimeni, deoarece cren-

gile erau arse. Au existat și șefi mai puțin tirani în rețelele de lagăre, datorită lor au rămas în viață mulți basarabeni deportați. Unul din aceștia este și Ilie Crivoveaz, care datorită unui brigadier omenos a rămas în viață. A încercat să fugă de la locul de muncă, dar brigadierul nu a anunțat organele competente despre acest fapt și datorită lui, Ilie Crivoveaz nu a ajuns în închisoare. Cazul respectiv a fost relatat de feciorul acestuia, Vladimir Crivoveaz, descendent dintr-o familie de evrei deportați din orașul Bălți în anul 1941, care ne-a expus istoria familiei sale, istorie ce vine să conchidă încă o dată ideea că din Basarabia nu au fost deportați doar români basarabeni, dar și alte etnii, ruși, bulgari, găgăuzi, evrei etc. Interviuul cu această familie vine să completeze studiile de istorie orală, și anume istoria evreilor, care au fost supuși și ei represieiunilor comuniste, alături de alte etnii. Tatăl acestuia, Crivoveaz Ilia Petrovici, și-a schimbat mai târziu prenumele, pentru a-și proteja familia, numele dat la naștere de părinți era Elea, născută în anul 1929 în orașul Bălți, și a locuit acolo până în anul 1941, pe str. Unirii. În Siberia au fost deportați în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941. Ajungând acolo imediat au fost puși să lucreze la tăiatul pădurilor. „Despre greutățile care le-au avut atunci când au fost aduși în Siberia, tata ne-a povestit mult mai târziu, acum câțiva ani în urmă. Au fost aduși în niște locuri sălbatice iar localnicii îi priveau ca dușmani ai poporului, mergeau la lucru în păduri, au fost nevoiți să lucreze și cu ziua numai să poată să câștige ceva de mâncare. În timp de doi ani bunica și cu un frate de-al tatei au decedat, când i-am întrebat cum i-au înmormântat, tata mi-a zis că i-au înmormântat ca pe niște câini”, relatează Vladimir Crivoveaz [13]. În scurt timp le-a murit toată familia, în viață a rămas doar Crivoveaz Ilia și sora lui. Muncile la care erau puși erau prea grele, „tata lucra în pădure cu caii, trebuia să care lemn, el singur îl încărca, el trebuia singur să-l descarce, era foarte greu, și se alimentau prost, și din această cauză ceilalți membri ai familiei

nu au rezistat. La Bălți, copiii mergeau la școală, tata a făcut chiar și școala muzicală, noi am găsit foarte târziu prin lucrurile tatei, o vioară, cel mai probabil el a adus-o cu el din Basarabia, când a fost deportat și a păstrat-o.” [14]. Mai târziu a lucrat și la fabrica de cherestea unde își făcea munca corect și onest. Peste ani de zile, datorită faptului că a fost conștiincios, a lucrat bine, Ilia Crivoveaz a ajuns să fie și conducătorul unei întreprinderi mari din Tomsk, care se ocupa cu industria lemnului. „Tata a reușit muncind foarte mult și pentru aceasta a fost apreciat, chiar premiat cu diplome de nenumărate ori”, - mărturisea nora acestuia [4].

Mulți deținuți politici basarabeni au lucrat în industria lemnului în perioada exilului. Printre ei îl putem menționa și pe Vadim Pirogan. Avea doar 17 ani când a fost arestat, urcat în vagoane și după mai bine de o lună de mers cu trenul, dus la pușcăria „Centrala Alexandrovsk”. După jumătate de an mai apoi a fost purtat prin mai multe lagăre din Siberia. Autorul oferă informații inedite despre GULAG. În lagărele cu regim sever, condamnații lucrau la tăiatul pădurilor, iarna pe geruri de până la minus 40 grade, iar vara îi chinuia „moșcaraua” – niște roiuri de gâze mici, a căror înțepătură era destul de dureroasă. Atât condamnații cât și oamenii liberi purtau vara, pe cap niște plase speciale acoperindu-le și fața, făcute din ață sau din păr de cal. Prin plasă gâzele pătrundeau mai greu, în schimb căldura și lipsa de aer deveneau insuportabile. Plasele din păr de cal aveau efect, dar nu erau chiar atât de ușor de găsit. Fără acele plase era imposibil să lucrezi, cum menționează autorul „țânțarii și musculițele te mâncau de viu” [10, p. 116]. Deținuții erau numărați dimineața când se duceau la muncă și seara când se întorceau înapoi. La poartă li se făceau și percheziții. După ce luau masa se puteau odihni, dar la ora 22 erau obligați să intre în barăci, dacă erau văzuți afară după ora 22 erau pedepsiți chiar și cu carcera. În carceră nu puteau nici să se așeze măcar, trebuiau mereu să stea

în picioare rezemați de pereții de beton, iar rația alimentară le era redusă la 300 grame de pâine pe zi, fiindu-le exclusă mâncarea caldă.

La tăiatul copacilor, norma pe zi era de 9,5 cubi. Copacii care aveau vreo 15 metri trebuiau dați jos, curățați de crengi și tăiați butuci. Toate crengile și rămășițele trebuiau arse și să fie lăsată pădurea curată [10, p. 154].

În primele zile de muncă nu făceau norma, brigadierii strigau la ei. Zăpada era multă, picioarele li se scufundau în ea și le era foarte greu să se miște. Vara era greu de lucrat din cauza mlaștinilor. Foarte greu reușea cineva să facă norma, dar o făceau, pentru ca să primească zilnic cele 600 grame de pâine și "balandă" (un fel de supă). Din cauza alimentației proaste în cel mult de o lună de zile de lagăr, deținuții deveneau foarte slabi, forțe de lucru, practice, nu mai aveau.

În coloniile din regiunile nordice scopul principal era exploatarea resurselor oferite de pădure, adică a lemnului. Lemnul era prelucrat ca mai apoi să fie exportat pentru a obține resurse pentru dezvoltarea industriei. O condiție obligatorie în zonele unde se defrișau păduri era situarea coloniilor specializate în defrișare în apropierea râurilor, pentru ca lemnul să poată fi transportat mai ușor. Lemnul era tăiat tot anul, dar iarna se făceau cele mai mari stocuri, când alte munci erau mai greu de practicat. De regulă fiecare al doilea basarabean, care a fost deportat și a avut posibilitatea de a scrie memorii, sau de a acorda interviuri istoricilor a menționat faptul că a muncit în industria lemnului „plăteau la început ca la ceilalți, dar la noi munca era mai grea, era un regim de exploatare drastic”. După un timp moldovenii s-au dumerit și au cerut remunerare mai mare. „Tata munccea mult, era și priceput la lucru. Ce condiții de lucru avea tata? la început lucra la tăiat pădure. Făcea câte două-trei norme, adică șase cuburi de lemn. Eu cui spun și care se pricepe, toți zic că e imposibil. Se întâmpla uneori că două-trei luni nu vedea salariul,

iar tata îi încuraja pe toți, îi liniștea pe moldovenii. Li se dădea numai câte 200 de grame de pâine pe zi de om, trebuia să îndeplinești norma, și doar atunci primeai pâinea” [2, p. 55].

Din mărturiile altor persoane care au fost deportate, putem observa că în cadrul Gulagului, vârsta sau genul nu prezenta nici o piedică în practicarea muncilor de tot felul. „După ce au construit barăci, copiii și cei vârstnici rămăneau acasă, restul mergeau la tăiat păduri. Cât am fost acolo (Tiumeni) părinții, fratele meu de 14 ani și sora de 12 ani au muncit numai la tăiat pădure” [11, p. 127]. „Chiar dacă majoritatea moldovenilor, care au fost deportați aveau mai mulți copii, chiar și au fost numeroase cazuri când au născut în exil, toți practic erau obligați să muncească pentru a supraviețui. Pe jos se duceau și pe jos veneau de la lucru, se duceau dimineața și veneau noaptea. Lucrau în rând și femeia și bărbatul, tot atât cât căra un bărbat căra și o femeie. Chiar dacă nășteau femeile, la fel erau impuse să lucreze”.

Unul din copiii, care au fost deportați în anul 1941, este și Eugen Năstase, care în noaptea de 13 iunie 1941 împreună cu părinții și surorile au fost luați din casă și duși, la fel ca multe victime a regimului, în întinsurile îndepărtate ale Siberiei. Era o familie din localitatea Cornești, județul Bălți. Povestea tragică a acestei familii am aflat-o de la nepoții lui Eugen, Inessa și Igor Nastas, ei cunosc istoria familiei din mărturisirile bunicii, dar și din cercetările făcute în arhivele din Tomsk. La gara din Ungheni, pe Vasile Nastas, capul familiei l-au separat de familie, cum s-a practicat în acest val de deportări și l-au dus în regiunea Sverdlovsk, orașul Kozelșceac, Ivdelag. Până la urmă a fost judecat conform art. 58-13, Cod Penal al Federației Ruse, și i s-a dat o pedeapsă de 5 ani de muncă în Ivdelag, fiind învinuit că a fost membru al Partidului Liberal, că folosea munca țăranilor din localitate și că este element periculos al societății [1]. Vasile lucra în Ivdelag, la tăiatul pădurilor. Din documentele de arhivă, ne mărturisește

strănepoata acestuia, se vede clar că Vasile Nastase era sănătos, dar peste 10 luni el era deja bolnav. Pentru o zi de muncă el primea 300 grame de pâine, dacă reușea să facă norma impusă de două ori mai mult, atunci el primea 600 grame. Din cauza că era bolnav, i s-au pregătit actele și a fost trimis în regiunea Novosibirsk, în satul Asina, unde trebuia să lucreze în colhoz. Acolo a început o nouă etapă a vieții lui. A lucrat ca fierar în colhozul „Красный деревец”. Condițiile climaterice erau nefaste, mai ales pentru cei care au fost aduși din țări cu temperaturi mai blânde. Foarte multă lume îngheța pur și simplu pe drum, „existau echipe speciale, care îi strângeau pe cei înghețați, îi aruncau într-o groapă goală de siloz, și primăvara când se încălzea îi înmormântau”.

Tăierea pădurii era una din cele mai dificile munci pe care trebuiau să o îndeplinească deținuții, nu conta în ce domeniu se specializa colonia la tăiat pădure se lucra peste tot, fiindcă toți aveau nevoie de lemn, iar lemn era din belșug. „Este dificil să lucrezi la extragerea cărbunelui, construcția drumurilor sau a căii ferate, sau la extragerea petrolului, însă să tai pădurea pe un frig de - 40 de grade este extrem de dificil. Munca începea de dimineața devreme era încă întuneric și se lucra cu lanternele. De obicei la tăierea pădurii se lucra în perechi, cel care doboară copacii și ajutorul lui, fiecare avea sarcini stricte. Cel mai greu era pentru începători, nu știau cum trebuie să lucreze cu fierăstrăul, densitatea arborilor este foarte mare și ei nu cad la pământ și multe alte probleme” [12, p. 268]. În afară de tăierea propriu-zisă a imenșilor arbori din taiga, basarabenii au mai lucrat și la prelucrarea primară a lemnului, după cum am menționat anterior Vadim Pirogan a îndeplinit în Gulag tot felul de munci, a lucrat și la fabrica de cherestea, trebuiau să ducă trunchiurile de copaci în fabrică pentru a le transforma în cherestea. Fabrica nu era altceva decât un șopron, acoperit cu ardezic și avea câteva ferestruie. „Lucrul nostru consta în rostogolirea și plasarea trunchiului pe un cărucior cu

roți de fier, și de a-l împinge spre fierăstraie. Aici fierăstraiele perpendicular tăiau copacul în lungime, făcând din el scânduri” [10, p. 167]. Era destul de greu pentru deținuți să facă această muncă, trunchiurile erau mari, groase și trebuiau rostogolite, era nevoie de forță fizică, dar cu 550 de grame de pâine pe zi, muncitorii erau istoviți și era destul de greu de a face norma, plus că ferestraiele lucrau foarte repede și trebuia și din partea lucrătorilor rapiditate, pentru toți era o muncă extrem de grea, pentru că arborii din taiga nu erau doar foarte înalți ci și foarte groși și practic toată munca se făcea manual, dar era necesar pentru că altfel nu obțineau rația alimentară.

Deși în cadrul sistemului de GULAG au fost defrișate mii de hectare de păduri, munca aceasta nu era nici pe departe eficientă, doar erau exploatați oamenii în zadar și se irosea hrana, tot obținută prin munca deținuților care se făcea deja în coloniile specializate în creșterea animalelor și cultivarea terenului. La pădure lucrul era dificil pentru bărbați, extrem de dificil pentru femei, însă și copiii erau puși la lucru. „Au studiat situația și m-au pus să adun conuri de pin, că nu puteam face față în brigada de căi ferate. Norma era de 64 de kilograme de conuri pe zi. Trebuia să le adun într-o cutie în care se primeau pachetele, să le pun într-un punct de lângă calea ferată, de unde la sfârșitul lunii le încărcau în vagoane și le duceau pentru însămânțarea terenurilor rămase libere după tăierea pădurilor. Lemnul cel mai căutat era pinul și mesteacănul, singurul lemn de esență tare din taiga. În prima zi de dimineața, am reușit să adun vreo trei lădițe de câte 8 kg de conuri. A venit la mine Volodea Kelbert și m-a chemat să ne încălzim puțin la rug (focul care era făcut din crengile adunate după curățitul copacilor). Nu era îngăduit nici cetățenilor liberi să folosească aceste crengi, fiind obligați să cumpere lemne de foc. Tăietorii pădurii ardeau mii de vagoane de crengi, dar nu-i lăsau pe oameni să le adune [13, p. 77]. Despre acest fapt menționează și Nicolae Caragheorghe, deportat im-

preună cu părinții din localitatea Dolinscoe, județul Ismail, că atunci când părinții își construiau casă în localitatea Pobeda, regiunea Tomsk, nu puteau face rost de lemn pentru construcții chiar dacă de jur împrejur localitatea este înconjurată de pădure. Și chiar dacă au cumpărat lemn, li se dădea din cel de o calitate mai joasă.

Pescuitul, muncă practică de basarabeni în GULAG. O altă muncă destul de grea și periculoasă pe care au făcut-o cei deportați a fost pescuitul și prelucrarea peștelui. Despre această muncă deloc ușoară a relatat Augustina Crețu și Teodor Moraru, copiii unor familii de deportați din ținutul Herța: „Locul unde au fost duși a fost unul de groază, după 80 de ani de la tragicul eveniment, acolo este imposibil de ajuns, se poate merge doar cu elicopterul, ori iarna când pământul îngheață, vă imaginați cum au putut să se descurce sărmanii atunci, când habar nu aveau ce-i așteaptă în aceste locuri, noi ne-am născut aici, ne-am obișnuit și nu ne pare chiar atât de greu, dar pentru ei a fost și psihologic greu și din punct de vedere al locurilor sălbatice și a temperaturii diferite de cea din zona de unde au fost luați, și pentru faptul că nu aveau haine, produse, o locuință”. O parte din cei care au fost duși în această localitate au decedat la scurt timp din cauza frigului și subnutriției. Iar la muncă au fost puși chiar și copii. Aceștia au trebuit să descarce sarea de pe vapoare, iar maturii trebuiau să prindă pește pentru front. Cei trei copii ai familiei Crețu, Mihail, Maria de 18 ani și Ecaterina de 16 au lucrat la prins pește, dar deoarece nu aveau experiența necesară, fetelor le era foarte greu să lucreze împreună cu bărbații, iarna trebuiau să spargă gheața, care era destul de groasă de la jumătate de metru ajungând și la un metru și mai mult. Aveau o normă pe care trebuiau s-o facă zilnic, iar dacă nu reușeau să prindă și să aducă cantitatea de pește care li se cerea, nu li se dădea porția de mâncare, care nu era altceva decât doar 300 grame de pâine. „Atunci bunica strângea oase de pește, le măcina și le făcea

turte și mâncau acele turte, care le-a fost salvarea de la foame. Era o muncă grea, mereu umblau uzi pe un ger de -40°, -50 °, se îmbolnăveau foarte des. Fratele mamei, Mihail Crețu a decedat din această cauză. Primii doi ani de muncă nici măcar nu le-au fost socotiți nicăieri, nu au fost înscrși în carticica de muncă”, relatează Teodor Moraru. Ulterior au fost lăudați pentru hărnicia lor, li s-au dat și diplome, au fost decorați pentru că lucrau sârguincios și bine.

Tot despre munca la prins pește mai scrie și bucovineanca deportată, Anița Cudla-Nandriș în lucrarea ei, unde menționează că a lucrat și a trăit în bordeie cu basarabeni. În primavara anului 1943 nu a rămas decât poate mai puțin din a treia parte din toți cei deportați în viață. Toți au murit de foame și de frig. Iar în primăvară, șefii au selectat tineri și băieți și fete pe care să-i trimită la pescuit în Șuga. Printre lucrători a fost numit și băiatul cel mare al ei, Mitruță. Ea cu ceilalți doi copii trebuia să rămână în Nadîm. După mai multe încercări de a vorbi cu șefii ca să-i permită și Aniței Cudla-Nandriș să meargă cu feciorul cel mare și care nu au avut nici un rezultat, în ziua când a venit vaporul după el, ea și-a luat lucrurile și copiii lângă ea și a urcat împreună cu fiul cel mare. La Șuga i-au dat jos pe malul râului. Locuință nu aveau, pe cei tineri i-au trimis pe mare să prindă pește. A. Cudla-Nandriș împreună cu cei mici au fost duși în niște bordeie cu familii de basarabeni, dar după ceva timp petrecut în bordei copiii au început a-i zice mamei despre faptul că ceva umblă pe corpul lor și îi mănâncă foarte tare, nu puteau nici să doarmă de la aceasta, ca să observe Anița atunci când le-a dezbrăcat cămășile că ei erau plini de păduchi. „A doua zi a venit brigadierul și ne-a trimis la „labaz” așa-i zicea acolo unde se prelucra peștele după descărcarea din „râbnițe”. „Râbnițele” erau niște bărci mari, în care încăpeau câte zece tone și mai mult de pește. Cu ele aduceau de pe mare peștele, pescarii. Acolo, activitățile erau diverse: unii descărcau, alții îl sărau și îl puneau în niște ceaune mari ca niște po-

loboace așezate în pământ și în care te coborai cu scara. Peștele era depozitat acolo cam zece zile, pe urmă îl scoteau de acolo și îl puneau în poloboace mai mici de câte 200 kilograme, de 100 de kilograme și îl pregăteau pentru transport. Venea vaporul îl încărcau și îl duceau undeva, unde, nimeni nu știa [3]. Nu era o muncă ușoară nici aici, dar nu era nici ca la tăiat pădure. Puteau să mai mănânce câte o bucată de pește Dacă puteau, mai furau câte unul și îl ducea la copii, deși era strict. Dacă îi prindea că luau un pește îi băga la închisoare de la trei ani în sus. Autoarea povestește că pe o fată au prins-o că a luat un pește, căci o avea pe mama sa bătrână și bolnavă acasă, au pus-o la închisoare pe șapte ani.

Copiii au fost cei care au suferit, probabil, cel mai mult, viața și munca de acolo i-a marcat poate mai mult decât i-a marcat războiul. Mereu flămânzi, nemaiavând posibilitatea de a merge la școală, necunoscând limba vorbită în exil, nevoiți să-și urmeze părinții. A trebuit mereu să caute posibilitatea de a obține o bucată de pâine, uneori chiar fiind nevoiți să cerșească.

Se mergea și iarna pe mare, dar mai puțin. Erau scoși la lucru și iarna la diferite lucrări.. „Băieții vara mergeau la pescuit, iarna lucrau lemnari, construiau bărci, chiar și „râbnițe” de cele mari cu care umblau pe apă. Au devenit văzuți cu timpul, căci aveau nevoie de așa lucrători” În 1948 l-au trimis pe băiatul cel mare la Tobolsk să învețe a lucra pe „kater”. Iar primăvara, când s-a întors, era mai ușor că avea deja „kater cu motor”. Cel mic vroia și el să muncească și s-a angajat să lucreze cu un cal să ducă șeful. „De mai multe ori mai nu și-a pierdut viața din cauza sloiurilor de gheață pentru că nu avea experiența necesară, mai ales când mergea pe râurile înghețate” [3, pp. 159-161].

Pescuitul a fost o muncă grea și periculoasă pentru bărbați, dar mai ales pentru femei, care trebuiau să lucreze și vară și iarnă de rând cu toți. Nu se ținea cont că sunt fete tinere, că erau fără haine și mereu

umblau ude și înghețate, erau tratate doar ca niște brațe de muncă ieftine. Le-au fost încălcate absolut toate drepturile celor deportați. Copiilor le-a fost încălcat dreptul de a învăța, fiindcă majoritatea copiilor transnistreni și basarabeni deportați n-au mai frecventat școala, fiind nevoiți să lucreze pentru a primi și ei rația alimentară. Și faptul că nu cunoșteau limba rusă le minimaliza și mai mult posibilitățile de a se descurca.

Încheiere

Studiul nostru arată că persoanele deportate pe motiv că erau înstărite („chiaburii”) au demonstrat că au fost buni gospodari și în locurile de detenție, având cele mai frumoase locuințe pe care și le-au construit acolo, cu cele mai îngrijite grădini de zarzavaturi, cu cele mai performante unelte de muncă. Aceste lucruri sunt relatate chiar de localnicii din Siberia, care au cunoscut familii de deportați din RSSM.

În concluzie, putem afirma că RSSM a pierdut, în timpul deportărilor de populație, oameni inteligenți, cu studii superioare, cu verticalitate și conștiință națională.

Bibliografie

1. Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională (ANA, DGAN), F. 3401, inv. 2, d. 3110.
2. BANAGA, Eugen. *Visul nostru este Unirea* (studiu de caz de Ludmila D. Cojocaru și Virgiliu Bărlădeanu). În: Ludmila D. Cojocaru (Ed.). *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească* Vol. I, tom I. Chișinău: Balacron, 2016.
3. CUDLA-NANDRIȘ, Anița. *20 ani în Siberia*. București: Editura Humanitas, 2016.
4. GOGU-ZINOVII, Maria. *Ne-au povestit calvarul. Mărturii despre trista istorie, trăită de basarabeni deportați în Siberia*. Ploiești: Karta-Graphic, 2019.

5. Literatura și arta, 1989, 30 noiembrie.
6. Literatura și arta, 1990, 15 martie.
7. Moldova socialistă, 1989, 14 octombrie.
8. Moldova suverană, 1992, 21 iulie.
9. ПАСАТ, Валерий И. *Трудные страницы истории Молдовы, 1940-1950-е гг.* Москва: Terra, 1994.
10. PIROGAN, Vadim. *Cu gândul la tine, Basarabia mea.* Chișinău, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1995.
11. PASAT, Nadejda; NICULA, Dumitru; GROZEA, Vasilina. *În familia noastră necazurile au fost prea multe și prea grele* (studiu de caz de Liudmila Chiciuc). În: Elena Postică (Ed.). *Arhivele Memoriei. Recuperarea și*

valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, 2016, Vol. II, tom I. Chișinău: 2016.

12. RADU, Nina. *Ne-au dus, ne-au deportat și ce folos?* (studiu de caz de Radu Dan). În: Elena Postică (Ed.). *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*, vol. II, tom I. Chișinău: Balacron, 2016.

13. ȚEPORDEI, Vasile. *Amintiri din GULAG.* București: Abeona, 1992, p. 75.

14. Țara, 1995, 9 iunie.

15. Viața satului, 1989, 17 august.

COMPARTIMENTUL

SOCIOLOGIE

CZU 37.091

DOI [https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1\(98\).09](https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1(98).09)

TEHNOLOGII EDUCATIONALE DE DEZVOLTARE ȘI EFICIENTIZARE A GÂNDIRII ȘTIINȚIFICE LA PEDAGOGI

Sergiu SANDULEAC

Doctor, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”,
Chișinău, Republica Moldova

e-mail: sanduleac.sergiu@upsc.md

<https://orcid.org/0000-0003-2040-4670>

În prezentul articol sunt prezentate tehnologiile educaționale de dezvoltare și eficientizare a gândirii științifice la pedagogi. Gândirea științifică este abilitatea de a formula și testa ipoteze, analiza datele obiective și trage concluzii bazate pe evidențe solide. Aceasta implică aplicarea riguroasă a metodelor științifice, cum ar fi observația, experimentul și analiza datelor, pentru a obține cunoștințe obiective și verificabile. Gândirea științifică poate fi considerată o componentă a gândirii profesionale a cadrelor didactice și necesită abordări creative în activitatea și cunoașterea lor. Pentru a dezvolta gândirea științifică la pedagogi, este necesară crearea unui mediu stimulativ, promovarea gândirii critice, integrarea activităților practice, dezvoltarea abilităților de rezolvare a problemelor, colaborarea, comunicarea și evaluarea formativă. Tehnologiile educaționale, cum ar fi studiul de caz, colaborarea și dezbateră, experimentarea și cercetarea, utilizarea tehnologiei digitale pot fi aplicate pentru a dezvolta gândirea științifică la pedagogi dar și la elevi. Implementarea acestor condiții psihopedagogice favorizează dezvoltarea gândirii științifice, promovând abilități critice și fundamentale pentru înțelegerea lumii înconjurătoare.

Cuvinte-cheie: *gândire, gândire științifică, cadre didactice, eficientizare, dezvoltare, tehnologii educaționale.*

EDUCATIONAL TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF THE EFFICIENCY OF SCIENTIFIC THINKING OF TEACHERS

In this article, educational technologies for the development and enhancement of scientific thinking in educators are presented. Scientific thinking is the ability to formulate and test hypotheses, analyze objective data, and draw conclusions based on solid evidence. This involves the rigorous application of scientific methods, such as observation, experimentation, and data analysis, to obtain objective and verifiable knowledge. Scientific thinking can be considered a component of teachers' professional thinking and requires creative approaches in their activities and knowledge. To develop scientific thinking in educators, it is necessary to create a stimulating environment, promote critical thinking, integrate practical activities, develop problem-solving skills, encourage collaboration and communication, and provide formative assessment. Educational technologies such as case studies, collaboration and debate, experimentation and research, and the use of digital technology can be used to develop scientific thinking in both educators and students. Implementing these

psychopedagogical conditions promotes the development of scientific thinking, fostering critical and fundamental skills for understanding the surrounding world.

Keywords: *thinking, scientific thinking, teachers, efficiency, development, educational technologies.*

TECHNOLOGIES ÉDUCATIVES POUR LE DÉVELOPPEMENT ET L'EFFICACITÉ DE LA PENSÉE SCIENTIFIQUE DES ENSEIGNANTS

Cet article présente les technologies éducatives visant à développer et améliorer la pensée scientifique chez les enseignants. La pensée scientifique est la capacité de formuler et de tester des hypothèses, d'analyser des données objectives et de tirer des conclusions basées sur des preuves solides. Cela implique l'application rigoureuse de méthodes scientifiques telles que l'observation, l'expérimentation et l'analyse des données pour obtenir des connaissances objectives et vérifiables. La pensée scientifique peut être considérée comme une composante de la pensée professionnelle des enseignants et nécessite des approches créatives dans leur activité et leur connaissance. Pour développer la pensée scientifique chez les enseignants, il est nécessaire de créer un environnement stimulant, de promouvoir la pensée critique, d'intégrer des activités pratiques, de développer des compétences en résolution de problèmes, de favoriser la collaboration et la communication, et d'évaluer de manière formative. Les technologies éducatives telles que l'étude de cas, la collaboration et le débat, l'expérimentation et la recherche, et l'utilisation de la technologie numérique peuvent être utilisées pour développer la pensée scientifique chez les enseignants ainsi que chez les élèves. La mise en œuvre de ces conditions psychopédagogiques favorise le développement de la pensée scientifique, en favorisant des compétences critiques et fondamentales pour la compréhension du monde qui nous entoure.

Mots-clés: *pensée, pensée scientifique, enseignants, efficacité, développement, technologies éducatives.*

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ И ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАУЧНОГО МЫШЛЕНИЯ ПЕДАГОГОВ

В данной статье представлены образовательные технологии развития и усовершенствования научного мышления у педагогов. Научное мышление — это способность формулировать и проверять гипотезы, анализировать объективные данные и делать выводы на основе надежных доказательств. Это требует строгого применения научных методов, таких как наблюдение, эксперимент и анализ данных для получения объективных и проверяемых знаний. Научное мышление можно считать составной частью профессионального мышления педагогов и требует креативного подхода к их деятельности и знаниям. Для развития научного мышления у педагогов необходимо создать стимулирующую среду, поощрять критическое мышление, интегрировать практические занятия, развивать навыки решения проблем, содействовать сотрудничеству и коммуникации и предоставлять нормативную оценку. Образовательные технологии, такие как изучение случаев, сотрудничество и дебаты, эксперименты и исследования, использование цифровых технологий могут быть применены для развития научного мышления как у педагогов, так и у учащихся. Внедрение этих психопедagogических условий способствует развитию научного мышления, способствуя развитию критических и фундаментальных навыков для понимания окружающего мира.

Ключевые слова: *мышление, научное мышление, преподаватели, эффективность, развитие, образовательные технологии.*

Introducere

Pornind de la concepția esenței gândirii științifice, vom expune în continuare câteva definiții cu privire la gândirea științifică.

Gândirea științifică se referă la abilitatea de a formula și de a testa ipoteze, de a analiza datele obiective și de a trage concluzii bazate pe evidențe solide [10].

Gândirea științifică implică aplicarea riguroasă

a metodelor științifice, cum ar fi observația, experimentul, măsurătorile și analiza datelor, pentru a obține cunoștințe obiective și verificabile [12].

Expunerea conținutului de bază

Gândirea științifică mafestată la cadrele didactice, poate fi considerată și în calitate de componentă a gândirii profesionale a cadrelor didactice în domeniul lor de specializare. Autorii, С.И. Гильманшина și Д.В. Вилькеев susțin că gândirea profesorului poate fi caracterizată în funcție de îndeplinirea anumitor funcții, care pot contura un stil științifico-pedagogic în analiză și gândire, sau pot implica o gândire intuitiv-practică. Această alegere depinde de obiectivele stabilite de către cadru didactic. În același timp, se afirmă că oricare dintre aceste funcții este imposibilă fără o abordare creativă a cadrelor didactice în ceea ce privește obiectul lor de activitate și cunoaștere [17].

Plecând de la baza teoretică cu privire la faptul că *factorul intelectual implicat în dezvoltarea gândirii științifice* se referă la mai multe aspecte esențiale, printre care se numără:

- *Cunoștințe științifice profunde:* Este necesară o bază solidă de cunoștințe în domeniul științelor pentru a putea dezvolta gândirea științifică. Aceasta înseamnă înțelegerea principiilor, conceptelor și teoriilor fundamentale din diverse domenii științifice.

- *Alfabetizare științifică:* Este important să se dezvolte capacitatea de a citi, de a interpreta și de a evalua informațiile științifice. Alfabetizarea științifică implică înțelegerea metodelor și procedurilor folosite în cercetare, analiza critică a rezultatelor și evaluarea surselor de informații.

- *Abordarea științifică a problemelor:* Gândirea științifică implică capacitatea de a aborda problemele într-un mod sistematic și logic, folosind metode și proceduri specifice științelor. Aceasta include

formularea întrebărilor de cercetare, planificarea și desfășurarea experimentelor sau studiilor, colectarea și analiza datelor în mod riguros.

- *Vocabular științific:* Pentru a comunica și a înțelege limbajul științific, este necesară familiarizarea și aplicarea unui vocabular specific. Acest lucru facilitează exprimarea corectă și precisă a ideilor și conceptelor științifice.

- *Persistența în rezolvarea problemelor:* Dezvoltarea gândirii științifice implică perseverența în fața provocărilor și dificultăților întâlnite în procesul de rezolvare a unei probleme. Este important să se dezvolte răbdarea și dorința de a explora mai în profunzime și de a găsi soluții viabile.

- *Stabilirea de conexiuni cauzale:* Gândirea științifică presupune capacitatea de a identifica și de a stabili relații de cauzalitate între fenomene. Aceasta implică observarea atentă, colectarea și analiza datelor pentru a descoperi și a explica legăturile dintre diferitele aspecte ale unei probleme.

- *Înțelegere, explicație și credințe despre natura cunoașterii:* Gândirea științifică necesită o înțelegere profundă a procesului de cunoaștere științifică și a naturii științei în general. Aceasta include conștientizarea caracteristicilor specifice ale științei, cum ar fi testarea ipotezelor, revizuirea teoriilor pe baza datelor și recunoașterea faptului că cunoașterea științifică este într-o continuă evoluție [5, 6].

Prin dezvoltarea acestor factori intelectuali, se facilitează creșterea capacității de a gândi în mod critic, analitic și științific, oferind astfel o bază solidă pentru abordarea riguroasă a problemelor și pentru înțelegerea lumii înconjurătoare. În această privință venim cu un set de cerințe practice și specifice în dezvoltarea gândirii științifice. Aceste cerințe trebuie să fie integrate în mod continuu în procesul de învățare și educație, pentru a promova dezvoltarea acestei abilități:

- *Crearea unui mediu stimulativ*: Este necesar să se creeze un mediu de învățare care să ofere oportunități de explorare, experimentare și cercetare. Acest mediu ar trebui să fie caracterizat de provocări intelectuale, resurse adecvate și accesibile, și o cultură a întrebărilor și investigațiilor.

- *Promovarea gândirii critice*: Este important să se dezvolte abilitățile de gândire critică prin punerea în discuție a ideilor, argumentelor și evidențelor. Elevii trebuie încurajați să analizeze și să evalueze informațiile, să identifice presupuneri și să pună întrebări pertinente.

- *Integrarea activităților practice*: Activitățile practice, cum ar fi experimentele și proiectele, ar trebui să fie integrate în procesul instructiv-educativ pentru a permite elevilor să-și aplice cunoștințele și să înțeleagă modul în care acestea se traduc în practică.

- *Dezvoltarea abilităților de rezolvare a problemelor*: Elevii ar trebui să fie expuși la situații-problemă complexe și să fie încurajați să găsească soluții într-un mod științific. Aceasta implică identificarea și formularea corectă a problemei, colectarea și analiza de date, și formularea de concluzii bazate pe evidențe.

- *Colaborarea și comunicarea*: Elevii ar trebui încurajați să colaboreze și să comunice cu colegii și profesorii pentru a împărtăși idei, a dezbate și a dezvolta înțelegerea comună. Aceasta promovează gândirea critică și ajută la dezvoltarea abilităților de argumentare și de lucru în echipă.

- *Evaluarea formativă*: Evaluarea ar trebui să se concentreze pe procesul de gândire și pe modul în care elevii își dezvoltă abilitățile științifice. Aceasta poate include feedback specific și orientat către dezvoltarea competențelor, precum și evaluare colegială și autoevaluare.

Prin implementarea acestor condiții psihopedagogice concrete, se creează un cadru favorabil pen-

tru dezvoltarea gândirii științifice la elevi, contribuind astfel la formarea unor abilități critice și fundamentale pentru înțelegerea lumii înconjurătoare.

Asigurarea acestor condiții impune rigori și standarde stricte față de pedagogi. Tehnologiile educaționale de dezvoltare a gândirii științifice la pedagogi reprezintă instrumente și abordări utilizate în procesul de formare a competențelor de gândire științifică la profesorii și pedagogii care lucrează în domeniul educației. Aceste tehnologii au ca scop principal să dezvolte abilitățile de observare, analiză critică, rezolvare de probleme și gândire logică la pedagogi, astfel încât aceștia să poată aplica aceste competențe în activitățile lor de predare și în interacțiunea cu elevii [15].

Unele dintre tehnologiile educaționale de dezvoltare a gândirii științifice la pedagogi includ:

1. *Studiul de caz*: Pedagogii sunt expuși la diverse situații sau probleme educaționale complexe și sunt încurajați să analizeze, să identifice soluții și să ia decizii într-un mod științific. Acest proces îi ajută să-și dezvolte abilitățile de gândire critică și analitică [15].

2. *Colaborarea și dezbateră*: Pedagogii sunt implicați în activități de grup sau de echipă, unde trebuie să-și exprime ideile, să dezbată diverse perspective și să ajungă la concluzii bazate pe argumente și evidențe științifice. Acest tip de tehnologie promovează gândirea critică și abilitățile de comunicare și argumentare [8].

3. *Experimentarea și cercetarea*: Pedagogii sunt încurajați să efectueze experimente sau să desfășoare proiecte de cercetare în domeniul educației. Această experiență directă le permite să aplice metode științifice în explorarea și înțelegerea fenomenelor educaționale, dezvoltându-și astfel gândirea critică și capacitatea de a aborda probleme complexe [1].

4. *Utilizarea tehnologiei digitale*: Pedagogii

pot utiliza diverse instrumente și platforme digitale pentru a explora și a analiza date, pentru a colabora cu alți profesioniști din domeniul educației și pentru a accesa resurse educaționale. Această utilizare a tehnologiei digitale facilitează dezvoltarea competențelor de gândire critică, analitică și de rezolvare de probleme [7].

Prin utilizarea acestor tehnologii educaționale, pedagogii au oportunitatea de a-și dezvolta gândirea științifică și de a deveni modele și ghizi pentru elevi în învățarea și dezvoltarea abilităților de gândire critică și științifică.

Plecând de la aspectele epistemologice elucidate anterior L. Cuznețov și alții propun un ansamblu de condiții psihopedagogice concrete de dezvoltare a gândirii științifice, care necesită valorificare permanentă în procesul instructiv-educativ din perspectiva tehnologiilor educaționale:

Prima condiție pentru dezvoltarea gândirii științifice implică atât gândirea divergentă (explorarea diferitelor soluții posibile, diversificarea procedurilor și analiza datelor), cât și gândirea convergentă (sintetizarea, integrarea și categorisirea informațiilor). Strategiile pentru dezvoltarea gândirii divergente includ derivarea și descrierea calităților, studiul relațiilor cauză-efect și gândirea laterală [3].

A doua condiție se referă la dezvoltarea gândirii dialogate/verbale prin intermediul conversațiilor socratice, utilizarea comparațiilor și identificarea asemănărilor și diferențelor [14].

A treia condiție este axată pe dezvoltarea gândirii evaluative, care implică utilizarea analogiilor, argumentațiilor și gândirii metaforice, precum și utilizarea secvențierii și temporalității în dezvoltarea gândirii dinamice [11].

A patra condiție importantă este dezvoltarea gândirii euristice, care se concentrează pe verificarea ipotezelor și găsirea soluțiilor optime în rezolvarea problemelor [9].

A cincea condiție se referă la dezvoltarea gândirii productive prin stabilirea relațiilor și interconexiunilor între elemente și structuri diferite, contribuind astfel la dezvoltarea creativității și obținerea unui produs final concret [14].

A șasea condiție vizează stimularea gândirii intuitive, care se bazează pe înțelegerea profundă, găsirea soluțiilor optime și iluminarea bruscă a unei probleme. Aceasta este rezultatul unei pregătiri cognitive solide, activizării mecanismelor de prelucrare a informațiilor și a experienței bogate [11].

A șaptea condiție se concentrează o pregătire cognitivă solidă, activizarea mecanismelor de prelucrare a informațiilor și capacitatea de a formula întrebări și a medita asupra lor [9].

Cea de-a opta condiție psihopedagogică în viziunea autorului este cea mai semnificativă, deoarece se concentrează asupra dezvoltării gândirii critice, care reprezintă o formă superioară de cogniție. Gândirea critică este un obiectiv esențial și o componentă fundamentală a gândirii științifice și a procesului educațional în general. Prin urmare, este necesar să se valorifice în mod sistematic în cadrul activităților instructiv-educative [15, p. 119-121].

În această perspectivă, este relevant să subliniem că tehnologia dezvoltării gândirii științifice la pedagogi este strâns legată de cele opt tipuri de inteligență descrise și fundamentate de H. Gardner în Teoria inteligențelor multiple (inteligența spațială, logico-matematică, interpersonală, intrapersonală, verbal-lingvistică, kinestezică, muzicală, naturalistă). Aceste tipuri de inteligență necesită, la rândul lor, dezvoltare și consolidare în procesul de învățare. În contextul informațiilor prezentate și având în vedere studiul aprofundat al abordărilor teoretice actuale, este important să subliniem că gândirea științifică trebuie să includă obligatoriu și componenta gândirii cotidiene. Aceasta implică dezvoltarea capacității de a înțelege și aborda în

mod clar gândurile despre propria persoană, despre ceilalți și despre sine în comparație cu ceilalți. De asemenea, este relevant modul în care gândim despre trecut, viitor și despre acțiunile individului din prezent, inclusiv alegerile comportamentale și strategiile existențiale [2].

În continuare, vom propune un posibil traseu în ceea ce privește utilizarea tehnologiei pentru dezvoltarea gândirii științifice la pedagogi. Este important să menționăm că nu ne propunem să aducem o abordare pedagogică complet nouă și originală, tehnologia a fost testată și experimentată cu succes în procesul de formare continuă a unui grup de pedagogi.

Tehnologia educațională pe care o propunem poate fi folosită atât de adulți, cât și de elevi. Diferența constă în faptul că adulții își planifică și desfășoară activitățile de dezvoltare a gândirii științifice independent, în timp ce elevii urmează programul școlar și conținuturile curriculare specifice nivelului lor de învățământ (primar, gimnazial sau liceal). În ceea ce privește învățământul universitar, situația poate fi diferită, în sensul că studenții urmează un program obligatoriu, dar au posibilitatea să studieze și independent. Indiferent de context, metodologia și tehnologia procesului de învățare rămân aspecte extrem de importante.

Așadar, tehnologia educațională de dezvoltare a gândirii științifice la pedagogi presupune următoarele aspecte:

- Este important să se stabilească un scop clar, un principiu directiv și strategii acționale pentru a orienta procesul.
- Experiența subiectului are un rol fundamental în orice formă de învățare și dezvoltare, iar aceasta

trebuie valorificată.

- Învățarea și cercetarea au fundament neurofiziologic, ceea ce ne indică importanța respectării particularităților de vârstă și personalitate ale individului.

- Procesul de învățare și dezvoltare a gândirii științifice devine mai eficient atunci când sunt implicate acțiuni de cercetare, metacunoaștere, elaborare și verificare a ipotezelor prin implementare etc.

- Sarcinile de învățare și dezvoltare trebuie să fie gradual complexificate pentru a stimula progresul și înțelegerea profundă a subiectului.

- Crearea unui climat moral și psihologic pozitiv este esențială pentru a facilita procesul de învățare și dezvoltare.

- Monitorizarea din partea mentorului, inclusiv auto-monitorizarea și stimularea creativității individuale (atât la adulți, cât și la copii), sunt aspecte importante pentru a asigura progresul și succesul în învățare și dezvoltare [15, p 123].

Binevenite sunt reperele preluate din concepția bazată pe *Modelul procesului metacognitiv* elaborat de cercetătoarea B. Noel care conține componentele: *Situație prezentată subiectului*; activități cognitive; *produs mental*, la care se ajunge prin trei etape definite de autoare ca: *priza de conștiință/explicare*; *judecata metacognitivă și decizia metacognitivă*. Acest model a fost dezvoltat și completat cu componentele: abordare, analiză și aplicare *critică* ca element esențial al gândirii științifice și *abordare reflexivă* [15, 9].

Așadar, schema modelului conceptual al dezvoltării și eficientizării gândirii științifice la cadrele didactice a fost configurată astfel (Figura 1.)

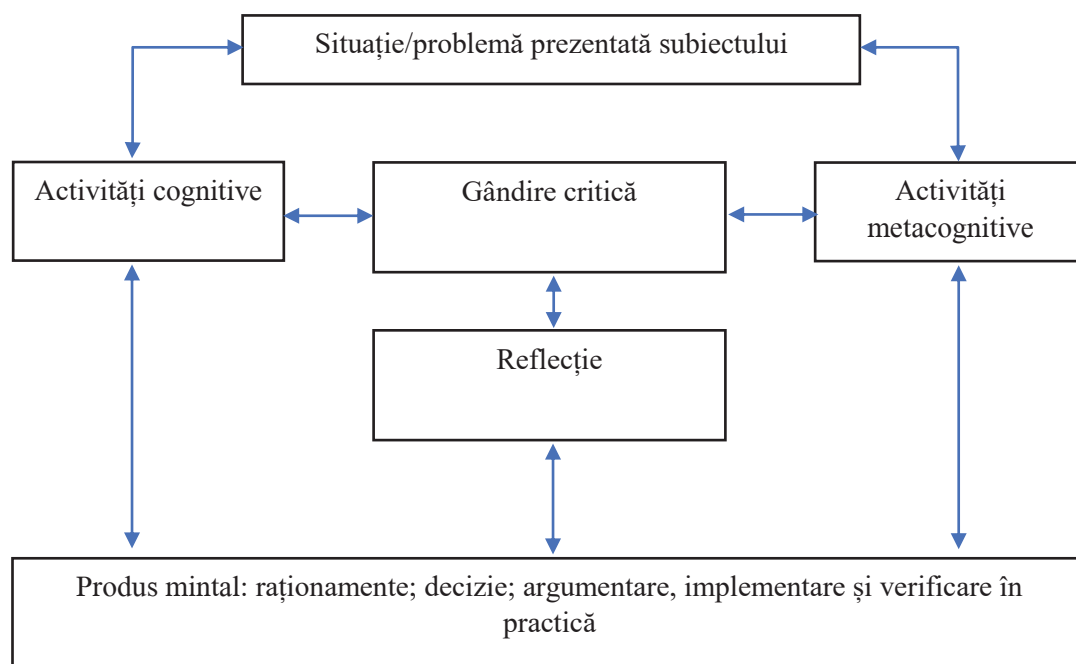

Figura 1. Modelul conceptual al dezvoltării și eficientizării gândirii științifice la cadrele didactice

Sursa datelor: [15, p. 125].

Modelul prezentat include două componente esențiale ale gândirii științifice: gândirea critică și reflecția. Gândirea critică este recunoscută de cercetători precum R. Paul, L. Elder, J.E. Dowd, M.F. Shaughnessy, etc. ca fiind un element indispensabil în gândirea științifică. Reflecția, pe de altă parte, ghidând acțiunile subiectului, implică analize, comparații, sinteze, interpretări, pronosticuri și contribuie la optimizarea produsului mental. În cazul cadrelor didactice, acest produs mental poate fi un proiect de lecție, o strategie sau o tehnologie didactică, sau poate fi folosit pentru soluționarea problemelor și dilemelor educaționale [4, 16, 13].

Concluzii

Reieșind din tehnologia educațională conturată propunem ansamblul de strategii, care valorificate consecvent și conștient vor contribui la eficientizarea dezvoltării gândirii științifice la pedagogi (formare inițială și continuă).

1. Strategia centrării pe armonizarea celor patru nivele ale sistemului cognitiv: cunoștințe, procesarea cunoștințelor, algoritmic reprezentarea și implementarea. Aceasta implică recunoașterea obiectivă a potențialului cognitiv și optimizarea tuturor componentelor menționate.

2. Strategia centrării pe lectura critică și reflecție.

Aceasta implică a fi la curent cu noutățile științifice și metodice, folosirea surselor credibile, analizarea și evaluarea critică a informației și aplicarea în practica educațională.

3. Strategia dezvoltării capacităților gândirii critice, care include observarea și analizarea problemelor, elaborarea și evaluarea inducțiilor și deducțiilor, rezolvarea problemelor, elaborarea și verificarea ipotezelor, argumentarea deciziilor și acțiunilor.

4. Strategia axată pe autoperfecționare și autoeficiență, care implică o activitate constantă de cizelare a gândirii, corelarea gândirii profesionale cu cea științifică și dezvoltarea calităților personale și profesionale.

Este important să subliniem că pedagogul nu trebuie doar să aibă o cunoaștere perfectă a disciplinei pe care o predă, ci să posede și elemente ale gândirii laterale, intuitive, filosofice, epistemologice, și altele. În acest sens, strategia de autoperfecționare și autoeficiență îndrumă pedagogul să se angajeze într-o activitate continuă de dezvoltare a gândirii sale, să coreleze gândirea profesională cu cea științifică, să caute și să valorifice oportunitățile de îmbunătățire a calităților personale și profesionale.

Referințe bibliografice

1. AJAYI, V. *Scientific Literacy*. Benue State University, Makurdi. 2018. In: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.13345.92009> (accesat 25.09.2020)
2. BONCU, Ș., HOLMAN, A. *Cum gândim în viața de zi cu zi*. Iași: Polirom, 2019, 500 p. ISBN 978-973-46-7794-8
3. DE BONO, Edward. *Gândirea laterală*. București: Curtea Veche Publishing, 2018. ISBN 978-606-44-0166-3.
4. DOWD, JE, THOMPSON, RJ JR, SCHIFF, LA, REYNOLDS, JA. *Understanding the Complex Relationship between Critical Thinking and Science Reasoning among Undergraduate Thesis Writers*. CBE Life Sci Educ. 2018 Spring;17(1):ar4. doi: 10.1187/cbe.17-03-0052. PMID: 29326103; PMCID: PMC6007780.
5. ANDERMAN, E. M., SINATRA, G. M., GRAY, D. L. L. *The Challenges of Teaching and Learning about Science in the 21st Century: Exploring the Abilities and Constraints of Adolescent Learners*. [Online] Available: https://sites.nationalacademies.org/cs/groups/dbassesite/documents/webpage/dbasse_072608.pdf [2018-04-28]
6. FAYE, J. *The nature of scientific thinking*. Palgrave Macmillan, London, 2014. 333 p. DOI 10.1057/9781137389831
7. GOROBET, E., RAILEANU, O. *Repere teoretico-aplicative ale procesului educațional în mediul online*. Ghid metodologic. Chișinău: Pulsul Pieței. 2021. 116 p. ISBN 978-9975-3097-8-3
8. GREMALSCHI, A. *Formarea competențelor-cheie în învățământul general: Provocări și constrângeri*. Studiu de politici educaționale. Inst. de Politici Publice. Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. «Lexon-Prim»). 108 p. ISBN 978-9975-9609-8-4 In: <https://www.soros.md/files/publications/documents/Studiu%20Formarea%20Competențelor-Cheie.pdf> (accesat 29.08.2021)
9. JOIȚA, E. *Educația cognitivă. Fundamente. Metodologie*. Iași: Polirom. 2002. 248 p. ISBN 973-681-100-X
10. KUHN, D. *What is scientific thinking and how does it develop?* In: U. Goswami (Ed.). *Blackwell handbook of childhood cognitive development*. Oxford: Blackwell Publishing. 2002. pp. 371–393 <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470996652.ch17/summary>. (accesat 01.02.2017)
11. MICLEA, M. *Psihologie cognitivă. Modele teoretico-experimentale*. Iași: Polirom, 1999. 344 p. ISBN 973-683-248-1
12. National Research Council. 2012. *A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts, and Core Ideas*. Washington, DC: The National Academies Press. 400 p. ISBN 978-0-309-21445-2 <https://doi.org/10.17226/13165>.
13. PAUL, R., ELDER, L. *A miniature guide for students and faculty to Scientific Thinking*. Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking, 2003. 48 p.
14. SANDULEAC, S. *Formarea gândirii științifice la studenții din învățământul universitar*. Red. șt. Racu Jana.

(Monografie). Chişinău. Ed. Garomont Studio. 2017. 231 p. ISBN: 978-9975-136-61-7

15. SANDULEAC, S., CUZNEȚOV, L. *Dezvoltarea gândirii științifice la cadrele didactice: fundamente teoretice și aplicative*. Ghid metodologic. Chişinău: Pulsul Pieței. 2021. 151 p. ISBN 978-9975-3000-9-4

16. SHAUGHNESSY, Michael & VARELA, Manuel & LIU, Zhiming. (2017). *Critical Thinking in Science: What Are the Basics?* In: World Journal of Educational

Research. 4. 585. 10.22158/wjer.v4n4p585. https://www.researchgate.net/publication/321537481_Critical_Thinking_in_Science_What_Are_the_Basics

17. ГИЛЬМАШИНА, С. И., ВИЛЬКЕЕВ, Д. В. *Профессиональное мышление учителя: научно-педагогический аспект*. В: Психологическая наука и образование. 2004. Том 9. № 2. с. 67–75. ISSN 1814-2052 / 2311-7273 (online) In: https://psyjournals.ru/files/1157/psyedu_2004_n2_Gilmanshina.pdf

EVALUAREA DEZVOLTĂRII PROFESIONALE A CADRELOR DIDACTICE CA PROCES IMPORTANT AL MANAGEMENTULUI EDUCAȚIONAL

Tatiana GRIBINCEA

Doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere", Chișinău, Republica Moldova

e-mail: tgribincea04@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0460-3146>

Victoria TROFIMOV

Doctor, profesor universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene "Constantin Stere", Chișinău, Republica Moldova

e-mail: vtrofim@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-6360-511X>

Lumea modernă este în continuă schimbare. Domeniul educației nu face o excepție. El se confruntă cu multiple provocări și trebuie să facă față cerințelor contemporane. Una din aceste cerințe este calitatea actului de predare, care depinde în foarte mare măsură de calitatea personalului antrenat în domeniu. În prezentul articol analizăm procesul de evaluare a dezvoltării profesionale a resurselor umane din învățământ ca element important al managementului educațional. Evaluarea este analizată din punct de vedere al rolului său motivant pentru perfecționarea profesională continuă și posibilitatea de a contribui la creșterea performanței sistemului educațional în ansamblu. Aceasta deoarece reforma învățământului în Republica Moldova are ca scop asigurarea unei instruiți de calitate, care, la rândul său, depinde de un așa factor important cum este calitatea evaluării resursei umane implicate.

Cuvinte-cheie: management, sistem educațional, resursei umane antrenate profesională, cadre didactice, evaluare, managementul calității, motivație.

EVALUATION OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS AS AN IMPORTANT PROCESS OF EDUCATIONAL MANAGEMENT

The modern world is constantly changing. The field of education is no exception. It faces multiple challenges and has to meet contemporary requirements. One of these requirements is the quality of the teaching act, which depends to a large extent on the quality of the staff trained in this field. In this article we analyze the process of evaluating the professional development of human resources in education as an important element of educational management. The evaluation is analyzed in terms of its motivating role for continuous professional development and the possibility to contribute to increasing the performance of the education system as a whole. This is because the reform of education in the Republic of Moldova has the purpose to provide high quality education, which in turn depends on an important role of the quality of the evaluation of the human resource involved.

Keywords: management, educational system, professional development, teachers, evaluation, quality management, motivation.

ÉVALUATION DU DÉVELOPPEMENT PROFESSIONNEL DES ENSEIGNANTS EN TANT QUE PROCESSUS IMPORTANT DE GESTION DE L'ÉDUCATION

Le monde moderne est en constante évolution. Le domaine de l'éducation ne fait pas exception. Il fait face à de multiples défis et doit faire face aux exigences contemporaines. L'une de ces exigences est la qualité de l'acte d'enseignement, qui dépend en grande partie de la qualité du personnel formé sur le terrain. Dans cet article, nous analysons le processus d'évaluation du développement professionnel des ressources humaines dans l'éducation en tant qu'élément important de la gestion de l'éducation. L'évaluation est analysée en fonction de son rôle motivant pour le développement professionnel continu et de la possibilité de contribuer à l'augmentation de la performance du système éducatif dans son ensemble. En effet, la réforme de l'éducation en République de Moldova vise à garantir une éducation de qualité, qui à son tour dépend d'un facteur aussi important que la qualité de l'évaluation du personnel impliqué.

Mots-clés: gestion, système éducatif, développement professionnel, enseignants, évaluation, gestion de la qualité, motivation.

ОЦЕНКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ КАК ВАЖНЫЙ ПРОЦЕСС МЕНЕДЖМЕНТА ОБРАЗОВАНИЯ

Современный мир постоянно меняется. Сфера образования не исключение. Она сталкивается с многочисленными проблемами и должна справляться с современными требованиями. Одним из таких требований является качество преподавательского процесса, который в значительной степени зависит от качества подготовленного на местах персонала. В данной статье мы анализируем процесс оценки профессионального развития человеческих ресурсов в сфере образования как важный элемент управления образованием. Оценка анализируется с точки зрения ее мотивирующей роли для непрерывного профессионального развития и возможности способствовать повышению эффективности образовательной системы в целом. Это связано с тем, что реформа системы образования в Республике Молдова направлена на обеспечение качественного образования, которое, в свою очередь, зависит от такого важного фактора, как качество оценки задействованного персонала.

Ключевые слова: менеджмент, система образования, повышение квалификации, педагогический коллектив, оценка, менеджмент качества, мотивация.

Introducere

Într-o lume contemporană în perpetuă schimbare domeniul educațional trece și el prin evoluții și metamorfoze, confruntându-se cu multiple provocări. Pentru sistemul educațional din Republica Moldova unele provocări sunt extrem de complexe și cu multiple consecințe nefaste. Careva din ele se manifestă la nivel de economie în ansamblu, cum ar fi emigrarea de proporții, depopularea țării, îmbătrânirea populației. Altele se referă nemijlocit la domeniul educației - coruptibilitatea sistemului, calitatea personalului antrenat în procesul educațional, calitatea actului educațional ș.a. Tendințele generale

nu le prea putem controla. Pe când cele care țin de calitatea sistemului educativ pot fi îmbunătățite prin creșterea calității și performanței managementului educațional.

Componenta de evaluare reprezintă un element important al managementului, inclusiv a managementului din domeniul educațional. Însăși procesul de evaluare în domeniul învățământului este unul complex, de comparare a rezultatelor activităților educative cu obiectivele planificate, cu resursele utilizate, cu rezultatele obținute anterior. Astfel, în funcție de scop, se conturează și problematica evaluării cadrului didactic, precum și tipul evaluării - formativă și normativă. *Evaluarea formativă pre-*

zintă interes pentru progresul obținut de profesor și permite acestuia să conștientizeze provocările cu care se confruntă, eforturile depuse, progresul înregistrat pe parcurs și realizările obținute. *Evaluarea normativă* are rol de selecție și promovare și permite atestarea unor competențe, atribuirea unor diplome/certificate și, drept consecință, influențează nivelul salarial [8].

Evaluarea în domeniul educației, în general și a învățământului, în special, deși este un proces deja istoric, rămâne, totodată, de o notorietate foarte actuală și de mare importanță, deoarece în urma lui se iau decizii cu privire la cariera profesională a personalului evaluat. Evaluarea este una din activitățile de bază ale managementului resurselor umane. Aceasta permite determinarea gradului în care angajații îndeplinesc eficient sarcinile și responsabilitățile care le-au fost delegate. Prin evaluare se stabilește în ce măsură activitatea și rezultatele cadrelor didactice corespund cu așteptările conducerii instituției. Dar, de asemenea, în ce măsură și în ce volum este indicată o perfecționare a abilităților, deseori realizată prin procesul de formare suplimentară, pe parcursul dezvoltării carierei profesionale. Pentru a afla care sunt nevoile de formare adițională și dezvoltare personală și profesională a resurselor umane din sfera educației, e necesară planificarea, programarea și desfășurarea unei evaluări, care tot mai mult îmbracă forma de procedură periodică.

În contextul enunțat, *scopul cercetării* noastre a constat în determinarea percepțiilor cadrelor didactice cu privire la procesul de evaluare și impactul acestuia asupra activității cadrelor didactice.

Metodologia de cercetare s-a axat pe utilizarea procedeelor tradiționale de cercetare, cum ar fi studiul bibliografic, analiza și sinteza, analiza comparată, inducția și deducția, studiul empiric ș.a. Baza conceptuală a cercetării este reprezentată de ideile, conceptele și principiile managementului general și managementului educațional, reprezentate inclusiv în

lucrările autorilor C. Abrudan, A. Bîrcă, M. Constantinescu, C. Cucuș, C. Petrovici, F. Voiculescu ș.a.

În cadrul cercetării au fost utilizate și unele informații, obținute prin studiul empiric, prin sondaj privind percepția procesului de evaluare de către cadrele didactice și cadrele manageriale din sistemul de învățământul universitar.

Idei principale ale cercetării

În învățământul din Republica Moldova, aflat într-o perpetuă schimbare, datorată măsurilor de reformare a sistemului educațional, a schimbărilor sociale, politice, culturale și a progresului științific și tehnologic, evaluarea constituie o componentă de bază a politicilor educaționale, devenind un proces continuu și de durată, efectele căruia nu sunt evidente imediat.

Există mai multe opinii privind esența procesului evaluativ. De exemplu, unii autori văd în *evaluare* „un proces complex de comparare a rezultatelor instructiv-educative cu obiectivele planificate (evaluarea calității), cu resursele utilizate (evaluarea eficienței) sau cu rezultatele anterioare (evaluarea progresului)” [2, p. 48].

O altă definiție menționează că prin evaluare „se delimitează, se obțin și se furnizează informații utile, permițând luarea unor decizii ulterioare [6].”

Practica demonstrează că unele cadre didactice obțin rezultate mai bune decât altele în aceleași condiții, ceea ce ne face să optăm pentru o evaluare continuă a cadrelor didactice, cu scopul ameliorării și optimizării activității lor. În funcție de scop, se conturează și *obiectivul evaluării* cadrelor didactice, care poate fi extins (*activitatea generală a profesorului*) sau mai restrâns (*o anumită latură a activității lui*).

Pregătirea profesională a profesorului are un caracter bine definit sistemic și este organizată pe baza unor planuri și programe de învățământ logic structurate. Sistemul de pregătire a cadrelor didactice din țara noastră este determinat de obiectivele care

stau în fața instruirii, de nevoile creșterii permanente a culturii și nivelului de educație a populației în ansamblu.

Un sistem de învățământ doar atunci se poate acomoda la cerințele dezvoltării societății, la exigențele formării unei personalități multilaterale, când personalul său didactic este pregătit pentru aceasta și capabil să participe la activitatea de perfecționare și autoperfecționare continuă.

Privită din acest punct de vedere, perfecționarea continuă a profesorilor – de la toate nivelele educaționale - reprezintă o cerință esențială a educației moderne. Dacă o asemenea cerință este valabilă pentru orice sector de activitate, pentru învățământ ea devine o necesitate vitală, o condiție a existenței și progresului sistemului dat, dar și a societății în ansamblu. Susținem aceasta, împărtășind ideea că *”Fără o bună educație, o țară nu are viitor!”* [11] Iar perfecționarea personalului didactic, alături de activitatea de formare, inclusiv formare continuă, determină calitatea procesului educațional și calitatea produsului educațional. Adică, la vârsta de maturitate, vom avea oameni mai educați și mai instruiți. Tocmai de aceea, suntem de acord că *”întregul sistem de perfecționare a pregătirii profesionale a personalului didactic are ca scop însușirea temeinică a disciplinei de specialitate și a metodicii predării acesteia, a ideologiei și politicii statului, a realizărilor noi în domeniul specialității și pedagogiei, a metodelor de muncă cu preșcolarii, elevii și studenții”* [5, p. 23].

Sunt opinii că sistemele de pregătire profesională a cadrelor didactice au două caracteristici esențiale. *”Pe de o parte, cu cât viitorii profesori înaintează pe scara cunoștințelor de care au nevoie și pe care trebuie să le dobândească, cu atât formarea lor psihologică și pedagogică devine mai superficială. Și, pe de altă parte, se realizează adaptarea și îmbinarea sistemelor de pregătire generală, de pregătire tehnică și practică ...”* [5, p. 24].

În procesul de gestiune a resurselor umane din educație, trebuie definite clar standardele de competență profesională, prezentate în fișa postului, care e bine să fie privită ca un punct de reper pentru stabilirea obiectivelor activității managerilor educaționali și a cadrelor didactice.

Logica elaborării standardelor profesionale este determinată de *scopul principal* – formarea profilului de competență a cadrului didactic în conformitate cu necesitățile practicii educaționale contemporane.

Având în vedere că managementul educațional constituie știința și arta de a pregăti resurse umane performante și de a forma personalități, potrivit unor finalități acceptate de individ și societate, acesta cuprinde și un ansamblu de atribuții și funcții ale conducerii (generale și specifice), care asigură realizarea obiectivelor sistemului educațional [7, p. 409] – Figura 1.

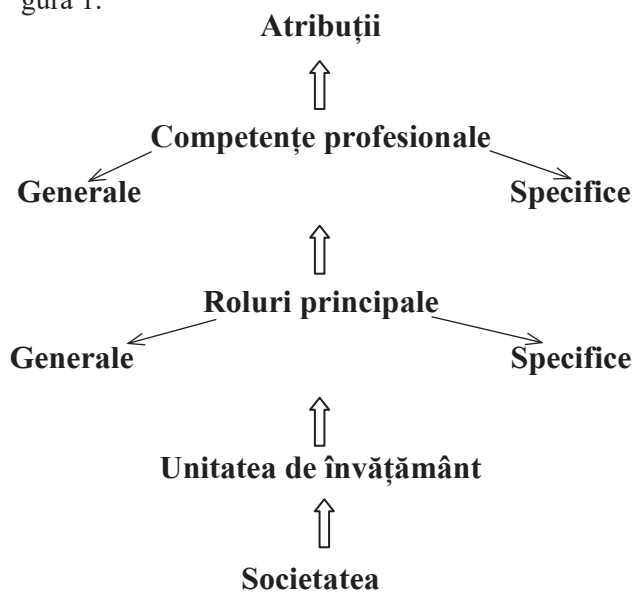

Figura 1. Formarea profilului de competență a cadrului didactic

Sursa: adaptat în baza sursei bibliografice [7]

Conform celor relatate, **dezvoltarea profesională** este un proces complex de formare, care presupune fie dobândirea de noi cunoștințe și abilități în calificarea pe care o persoană o posedă deja, fie o policalificare sau recalificare. Ea mai este denumită și **formare profesională continuă sau permanentă**.

Conform Codului Educației al Republicii Moldova, adoptat în 2014 și cu modificările ulterioare [3], prin **formare profesională continuă** se înțelege orice proces de instruire, în cadrul căruia un salariat, având deja o calificare ori o profesie, își completează competențele profesionale prin aprofundarea cunoștințelor în domeniul specialității de bază sau prin deprinderea unor noi metode sau procedee aplicate în cadrul specialității respective.

În realitate, acesta este un proces de învățare pe tot parcursul vieții, care include activitățile de învățare, realizate de o persoană pe parcursul vieții active, în scopul formării sau dezvoltării competențelor din perspectivă personală, civică, socială și profesională.

Mai mult decât atât. După cum stipulează art. 133 din Codul menționat, în Republica Moldova, dezvoltarea profesională a personalului din sistemul educațional **este obligatorie** pe parcursul întregii activități profesionale.

De asemenea, Codul Educației menționează că formarea profesională continuă se realizează în instituții de învățământ superior sau în alte instituții specializate, conform unor programe acreditate. Sunt descrise și formele, pe care le poate îmbrăca formarea profesională continuă, cum ar fi [3, p. 78]:

a) stagii de formare profesională în instituții de învățământ și cercetare sau organizații acreditate din țară și de peste hotare;

b) participare, ca parteneri, la proiecte educaționale și/sau de cercetare naționale și internaționale;

c) participare cu comunicări și/sau lucrări la conferințe, seminare, simpozioane, expoziții internaționale.

Cursurile propriu-zise de formare continuă pot fi organizate în regim cu frecvență la zi, cu frecvență redusă sau chiar la distanță, prin utilizarea mijloacelor moderne de comunicare.

Astfel, din cele relatate în Codul Educației, reiese că formarea continuă se realizează în baza programelor speciale, elaborate și propuse de instituțiile cu activitate din domeniu, unde se utilizează diverse metode, inclusiv și tot mai mult interactive, cum ar fi instruire asistată de calculator, formare la distanță, conferințe, mese rotunde și altele.

De regulă, periodicitatea formării continue a angajaților este determinată de organizația care oferă locul de muncă, dar nu mai rar decât o dată la cinci ani. Totuși, sunt domenii care solicită expres perfecționare obligatorie, atestată la evaluările periodice. Acesta este și cazul sferei învățământului universitar, unde angajările titulare se fac exclusiv prin concurs, susținerea căruia presupune în mod indispensabil îndeplinirea anumitor criterii, inclusiv certificarea trainingurilor de formare continuă pe parcursul ultimilor cinci ani.

Astfel, împărtășim opinia că formarea profesională continuă se referă la *competența „specialistului”*, încadrată într-un fond de cultură generală, mobilizată și sprijinită de o temeinică pregătire psihologică, pedagogică și metodică, deopotrivă teoretică și practică [4, p. 28]. Modelul formării profesorului modern ar putea fi sintetizat într-o schemă de tipul celei prezentate în Figura 2.

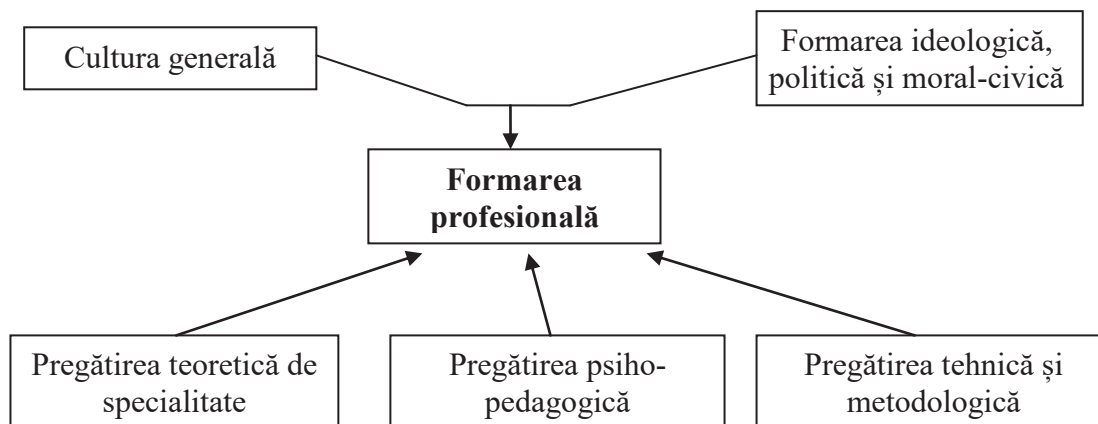

Figura 2. Modelul formării profesionale a profesorului

Sursa: adaptat în baza sursei bibliografice [5].

Formarea continuă se face prin diverse metode:

- *Calificare* – dobândirea unui ansamblu de competențe profesionale care permit persoanei interesate să desfășoare activități specifice unei ocupații sau profesii;
- *Specializare* – obținerea de cunoștințe și deprinderi într-o arie restrânsă din sfera de cuprindere a unei ocupații;
- *Perfecționare* – dezvoltarea competențelor profesionale în cadrul aceleași calificări,
- *Recalificare* – obținerea de competențe necesare unei noi ocupații sau profesii, definită de cea dobândită anterior.

Prin urmare, **sistemul de formare profesională continuă** reprezintă totalitatea organizațiilor, instituțiilor a căror activitate este orientată spre formare profesională pe parcursul întregii cariere, adică continuu și permanent. Pentru a realiza obiectivele formării continue, subiecții sistemului conlucrează între ei, în limitele competențelor fiecăruia și exercită anumite funcții ce țin de instruirea permanentă.

Dar eficiența, rezultativitatea, implicabilitatea practică a procesului de formare profesională – inițială și continuă – poate fi evidențiată și apreciată doar printr-o procedură corectă și obiectivă de evaluare, ca parte integrantă a managementului educațional.

În prezenta cercetare, ne-am propus să evidențiem impactul procesului de evaluare asupra personalului antrenat în învățământ și am formulat ipoteza că există diferențe de percepție între cadrele didactice privind procesul de evaluare externă a activității lor și cu privire la procesul de evaluare internă. Eșantionul de cercetare a constatat din 42 de cadre didactice și 9 cadre manageriale din domeniul educației universitare. Respondenții au fost repartizați în 4 grupe conform vechimii în muncă în funcția ocupată: 0-4 ani, 5-10 ani, 10- 20 ani, peste 20 de ani. Pentru testarea ipotezei înaintate au fost elaborate și repartizate chestionare. În urma analizei acestora, au fost obținute un șir de rezultate interesante, pe care le prezentăm în continuare.

Astfel, primul aspect investigat a fost să identificăm **De ce calități trebuie să dispună un cadru didactic performant**. Pentru a răspunde la această

întrebare, subiecților li s-a propus să numească acele caracteristici, care, în opinia lor, definesc un cadru didactic exemplar (Figura 3).

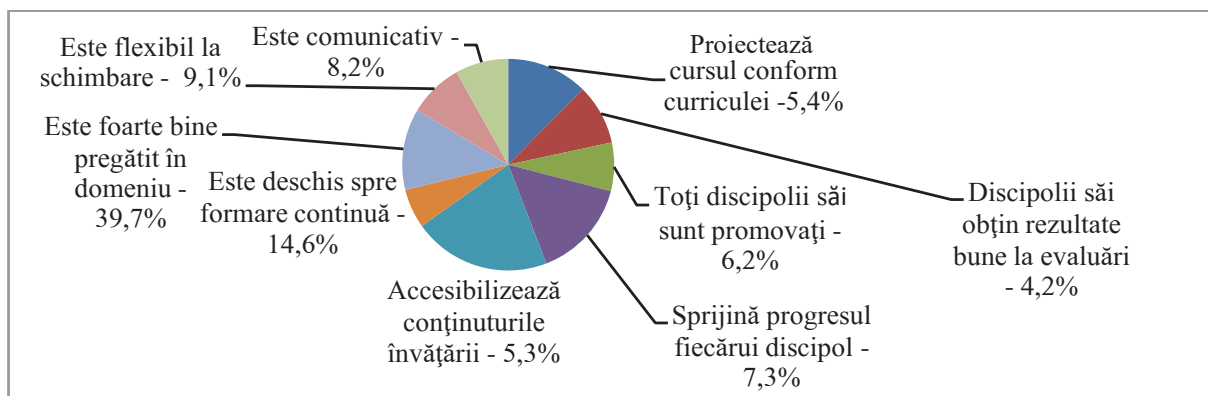

Figura 3. Calitățile unui cadru didactic performant

Sursa: datele cercetărilor promovate.

Datele Figurii 3 arată că ponderile aprecierilor oferite de respondenți au fost următoarele: doi dintre cinci subiecți consideră că principalul atribut al unui profesor modern trebuie să fie o foarte bună pregătire în domeniu. Circa 5 procente susțin că un cadru didactic performant accesibilizează conținuturile învățării, iar alte 5 procente sunt de părere că un bun profesor își proiectează cursul la nivel adecvat. Câteva aprecieri se referă la relația profesor-audient, astfel că 7,3% consideră că sprijinul progresului fiecărui discipol este foarte impor-

tant, 4,2% cred că discipolii săi trebuie să obțină rezultate bune la evaluări, iar toți discipolii să fie promovați (6,2%). Alte caracteristici sunt că profesorul trebuie să fie comunicativ (8,2%), să fie adaptabil la schimbare (9,1%) și dornic de perfecționare/formare continuă (14,6%).

Un alt aspect cercetat (vezi Fig. 4) a fost calitatea condițiilor de muncă a cadrelor didactice, reflectată prin răspunsurile la întrebarea: **De ce depinde buna desfășurare a activității profesorului?**

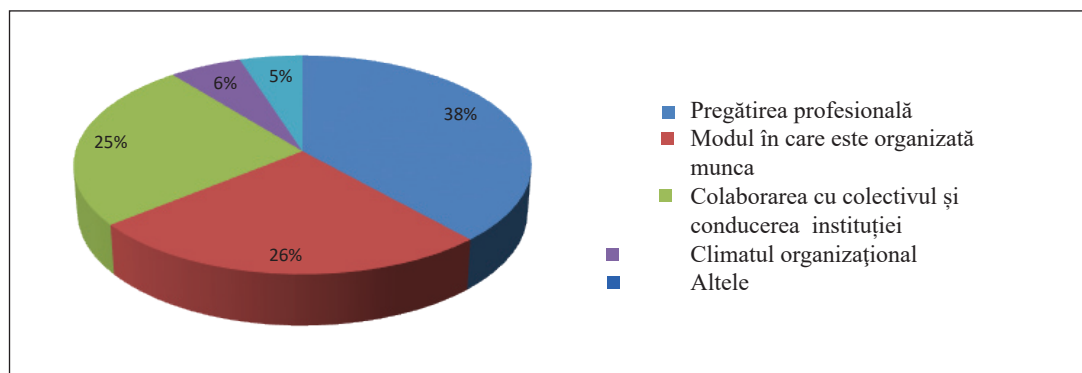

Figura 4. Determinanții activității cadrului didactic

Sursa: datele cercetărilor promovate.

Astfel, persoanele intervievate au opinat că cel mai important criteriu pentru buna desfășurare a activității îl reprezintă pregătirea profesională 38% (Figura 4). Circa 26% dintre subiecți sunt de părere că eficiența activității este determinată de modul în care este organizată munca, iar fiecare al treilea consideră că eficiența activității este strâns legată de starea psihologică în colectiv.

A fost analizată și deschiderea cadrelor didactice pentru formare continuă, reflectată prin răspunsurile la întrebarea: ***Ce sunteți dispuși să faceți pentru a vă dezvolta pe plan profesional?***

La această întrebare, majoritatea dintre cei chestionați au optat pozitiv pentru formare profesională continuă, deopotrivă personalul didactic și cel de conducere. Din sondaj a reieșit, că majoritatea dintre respondenți sunt dispuși să investească timp pentru a se autoperfecționa (71,6%), vor să participe la diverse cursuri de formare (66,2%), acceptă să se adapteze schimbărilor (71,6%). Totodată, doar 16% dintre intervievați sunt gata pentru schimbarea locului de muncă pentru a se adapta la schimbarea condițiilor de activitate, iar fiecare al doilea preferă să se adapteze schimbărilor prin

adaptarea competențelor profesionale, și nu prin schimbarea locului de muncă. Totuși, fiecare al treilea este indecis referitor la un nou loc de muncă și nu exclude o astfel de decizie privind cariera profesională.

Ne-am propus să evidențiem și un aspect mai sensibil, legat de personalitatea evaluatorului, care, în procesul evaluării, ocupă un loc central, deoarece calitatea datelor și a informațiilor obținute pot fi influențate de el. Faptul că un evaluator este de aceeași vârstă cu cel evaluat, sau că este mult mai tânăr / sau mult mai în vârstă, că este bărbat sau femeie, că are sau nu anumite calități de personalitate și profesionale similare, etc., toate acestea sunt considerate că pot reprezenta surse ale denaturării procesului și rezultatelor de evaluare. La subiectul ***Cine trebuie să fie responsabil de evaluarea performanțelor profesionale?***, răspunsurile cadrelor didactice cuprinse în studiul nostru au variat în funcție de vechimea în muncă.

Astfel, persoanelor cu o vechime de 0-4 ani în post le este indiferent cine face evaluarea (conducerea, organele superioare, colegii sau discipolii). Cei cu vechime de 5-10 ani și 10-20 de ani preferă

evaluarea realizată de către conducerea instituției, astfel ei simțindu-se mai în siguranță, deoarece deja cunosc cerințele interne și, activând împreună cu evaluatorii, consideră că evaluarea poate fi mai obiectivă. Cele menționate își găsesc confirmarea și în literatura de specialitate, potrivit căreia calitatea evaluării crește pe măsură ce evaluatorul are un contact mai bun cu persoana evaluată și cu munca acesteia [9]. Anume din atare considerent, circa 92-95% din evaluările performanței realizate în cadrul diferitor organizații sunt efectuate de către șefii sau conducătorii direcți. Răspunsurile cadrelor didactice cu o vechime în muncă ce depășește 20 de ani au fost similare cu cele ale tinerilor. Dar, în cazul lor, considerăm că sunt și alte motive ale unei oarecare "indiferențe" față de personalitatea evaluatorilor - experiența mare, vechimea în postul de muncă ocupat, cunoștințele, siguranța angajării. De asemenea, ei consideră că cea mai adecvată apreciere a performanțelor unui cadru didactic o pot oferi anume discipolii săi.

Totodată, menționăm că tradițional evaluarea reprezintă o procedură destul de stresantă, fiind percepută ca un control ce poate avea inclusiv consecințe nefaste pentru cel evaluat. Considerăm că această percepție începe să se schimbe, procesul de evaluare devenind tot mai explicit și mai transparent, iar procedura, deși periodică și inevitabilă, tot mai clară și sistematizată. Aceasta se referă deopotrivă la evaluarea internă, cât și la cea externă. În viziunea noastră, avem de a face cu o tendință pozitivă, deoarece doar astfel evaluarea poate depăși elementul său stresant și deveni un element motivant pentru perfecționare continuă a personalului din sistemul educațional.

Concluzii

În încheiere, generalizăm opinia că sistemul de învățământ este un organism complex, cu specificul său concret și cu tendințele lui de dezvoltare.

Evaluarea reprezintă un element indispensabil al managementului, inclusiv a celui educațional. Este foarte important ca acest proces să fie perceput de către cadrele din învățământ drept unul natural și logic, iar însăși procesul să fie obiectiv și echidistant. Considerăm că acesta trebuie să reprezinte unul din obiectivele reformei educaționale din țara noastră, doar astfel fiind posibil ca evaluarea să contribuie la dezvoltarea personalului din sfera educației și să reprezinte un element motivant pentru perfecționare continuă și creștere permanentă a performanței domeniului educațional, spre binele comun al societății în ansamblu.

Bibliografie

1. ABRUDAN, C. *Psihopedagogie pentru formarea profesorilor*. București: Editura Universitatea din Oradea. 2003. 278 p. ISBN 978-973-759-284-2
2. BÎRCĂ, A. *Managementul resurselor umane*. Chișinău: Editura ASEM. 2005. 522 p. ISBN 9975-75-295-0
3. *Codul Educației al Republicii Moldova*, aprobat prin Legea nr. 152 din 17.07.2014
4. CONSTANTINESCU, M. *Competență socială și competență profesională*. București: Editura Economică, 2004. 352 p. ISBN 973-709-053-5.
5. CUCOȘ, C. *Pedagogie*. București: Editura Polirom. 2002. 464 p. ISBN 973-681-063-1
6. GLICA, L. *Standarde profesionale pentru profesia didactică*. București: Editura didactică și pedagogică. 2002. 75 p. ISBN: 973-98-401-6-7
7. JINGA, I. *Structuri, strategii și performanțe în învățământ*. București: Editura All, 2001. 480 p. ISBN 954-8329-35-2
8. LISIEVICI, P. *Calitatea învățământului. Cadru conceptual, proiectare și evaluare*. București: Editura didactică și pedagogică, 1997. 159 p. ISBN 9733054992
9. PETROVICI, C. *Principii și criterii de evaluare a performanțelor profesorilor debutanți*. Iași: Editura PIM. 2006. 204 p. ISBN 9975-9885-4-6
10. RAILEAN, E., TROFIMOV, V., and AKTAS, D. *Learning Resource Management from Investigating*

Intrinsic Motivation in Various Learning Environments.
/ In: Proceedings of the 14th International Conference
on Management Science and Engineering Management.
Vol. 2: Advances in Intelligent Systems and Computing.
Editor: Jiuping Xu. - Chisinau, Republic of Moldova,
July 31 – August 1, 2020. – Indexed in: ISI Proceedings,
EI-Compendex, DBLP, SCOPUS, Google Scholar and
Springerlink. – Edited by Springer. - P. 131-142. - ISBN
978-3-030-49888-7; ISBN 978-3-030-49889-4 (eBook). -
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-49889-4>

11. SANDU, M. *Fără o bună educație o țară nu
are viitor.* Discurs în fața absolvenților de la Harvard
University, 25 mai 2022. - [https://capitala.md/maia-san-
du-discurs-ovationat-de-absolventii-de-la-harvard-fara-
o-buna-educatie-o-tara-nu-are-viitor-iar-realizarile-edu-
cationale-trebuie-castigate-nu-cumparate-altfel-predam-
coruptia-i/](https://capitala.md/maia-sandu-discurs-ovationat-de-absolventii-de-la-harvard-fara-o-buna-educatie-o-tara-nu-are-viitor-iar-realizarile-educationale-trebuie-castigate-nu-cumparate-altfel-predam-coruptia-i/)

12. VOICULESCU, F. *Analiza resurse-nevoi și ma-
nagementul strategic în învățământ.* București: ARAMIS,
2004. 414 p. ISBN 973-679-039-8

STUDIU PRIVIND COMUNICAREA MANAGERIALĂ BAZATĂ PE NEVOILE DE FORMARE ALE ELEVILOR

Teodor BIVOL

Doctorand, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”,

Chişinău, Republica Moldova

e-mail: bivol.teodor52@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-1632-7410>

În vederea promovării unei noi viziuni privind managementul cunoştinţelor şi al managementului centrat pe capitalul uman, pe competenţe de comunicare, în organizaţiile şcolare accentul trebuie pus şi pe nevoile de formare ale elevului, ce tinde să devină un partener real în procesul de învăţare. În conceperea educaţiei şi din perspectiva democratică, axată pe elev, apar concepte noi precum învăţarea prin descoperire, inteligenţa emoţională, dezvoltare de competenţe, didactica axată pe competenţe, performanţa şcolară, standarde educaţionale, care aduc o nouă conotaţie procesului didactic şi de management. Schimbarea în educaţie constituie „o inovaţie care este o îmbunătăţire măsurabilă, deliberată şi puţin susceptibilă de a se produce frecvent”. Într-o şcoală orientată spre succes, managerul şcolar trebuie să aibă la baza strategiei bazată pe comunicarea managerială în primul rând nevoile elevilor. În prezentul studiu, autorul a identificat nevoile de formare spre succes ale unui grup de elevi dintr-o organizaţie şcolară din Iaşi.

Cuvinte-cheie: *comunicare managerială, nevoi de formare, organizaţie şcolară, schimbare, competenţe.*

STUDY ON MANAGERIAL COMMUNICATION BASED ON STUDENTS' LEARNING NEEDS

In order to promote a new vision of knowledge management and management centred on human capital, on communication skills, in school organisations the focus should also be on the training needs of the learner, who tends to become a real partner in the learning process. New concepts such as discovery learning, emotional intelligence, competence development, competence-based teaching, school performance and educational standards are emerging in the conception of education and from a democratic, learner-centred perspective, bringing a new connotation to the teaching and management process. Change in education is “an innovation that is a measurable, deliberate and infrequent improvement”. In a success-oriented school, the school manager must have the needs of the pupils at the core of the strategy based on managerial communication. In this study, the author identified the success training needs of a group of students in a school organisation in Iasi.

Keywords: *managerial communication, training needs, school organization, change, competences*

ÉTUDE SUR LA COMMUNICATION MANAGÉRIALE BASÉE SUR LES BESOINS DE FORMATION DES ÉLÈVES

Afin de promouvoir une nouvelle vision de la gestion des connaissances et de la gestion centrée sur le capital humain, sur les compétences en communication, dans les organisations scolaires, l'accent doit également être mis sur les

besoins de formation de l'élève, qui tend à devenir un véritable partenaire du processus d'apprentissage. Dans la conception de l'éducation et du point de vue démocratique, centrée sur l'élève, de nouveaux concepts apparaissent tels que l'apprentissage par la découverte, l'intelligence émotionnelle, le développement des compétences, la didactique axée sur les compétences, les performances scolaires, les normes éducatives, qui apportent une nouvelle connotation au processus d'enseignement et de gestion. Le changement dans l'éducation constitue "une innovation qui est une amélioration mesurable et délibérée et peu susceptible de se produire fréquemment". Dans une école orientée vers la réussite, le directeur de l'école doit se baser sur la stratégie basée sur la communication managériale principalement les besoins des élèves. Dans cette étude, l'auteur a identifié les besoins de formation pour la réussite d'un groupe d'élèves d'une organisation scolaire à Iasi.

Mots-clés: communication managériale, besoins de formation, organisation scolaire, changement, compétences.

ИССЛЕДОВАНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ, ОСНОВАННЫХ НА ПОТРЕБНОСТЯХ УЧАЩИХСЯ В ОБУЧЕНИИ

Для продвижения нового видения управления знаниями и управления, ориентированного на человеческий капитал, на коммуникативные навыки, в школьных организациях акцент должен быть сделан на потребностях в обучении учащегося, который стремится стать реальным партнером в процессе обучения. В концепции образования и с демократической точки зрения, ориентированной на учащегося, появляются новые концепции, такие как обучение через открытия, эмоциональный интеллект, развитие навыков, дидактика, ориентированная на навыки, успеваемость в школе, образовательные стандарты, которые придают дидактике новый оттенок. и процесс управления. Изменение в образовании представляет собой «инновацию, то есть измеримое, преднамеренное улучшение, которое вряд ли будет происходить часто». В школе, ориентированной на успех, руководитель школы должен учитывать потребности учащихся в качестве основы стратегии, основанной на управленческом общении. В настоящем исследовании автор определил потребности в обучении для достижения успеха группы учащихся из школьной организации в Яссах.

Ключевые слова: управленческая коммуникация, потребности в обучении, школьная организация, изменения, навыки.

Introducere

În societatea cunoașterii se dezvoltă o serie de schimbări de paradigmă în mediul educațional. O astfel de schimbare o reprezintă apariția conceptului de „competențe”, cu multiple forme și anume: generale sau specifice, profesionale sau transversale, de bază sau cheie etc. Pentru toți actorii educaționali devine din ce în ce mai important cunoașterea sistemului de educație bazat pe competențe, ce încearcă de câțiva ani să își pună amprenta în primul rând pe rezultatele învățării.

Școlile sunt organizații în care procesul de comunicare este esențial și se manifestă sub diverse forme. Comportamentul unui profesor de a observa, promova și participa la comunicare înseamnă că el trebuie să

devină un comunicator profesionist, nu numai pentru a stăpâni tehnicile de transmitere a informațiilor, ci mai important, pentru a stăpâni aplicarea metodelor de comunicare. Schimbarea conceptului comunicativ susținut de școală ridică brusc problema unor eforturi mai mari de educare a competenței comunicative atât a profesorilor, cât și a elevilor, și în același timp pentru îmbunătățirea competenței comunicative generale în cadrul organizației școlare. Comunicarea are semnificații de valoare umană și socială, motiv pentru care educația pentru comunicare este un scop în sine, scopul principal al educației. Partenerii comunicării intra-organizaționale sunt: echipa didactică, echipa de conducere și studenții. În această parte a comunicării, trebuie recunoscute o serie de

disfuncționalități care afectează negativ activitățile generale ale școlii.

Comunicarea managerială bazată pe nevoile de formare ale elevilor joacă un rol crucial în asigurarea unei educații eficiente și a dezvoltării acestora. Enumerăm câteva aspecte cheie ale comunicării manageriale în contextul nevoilor de formare ale elevilor:

Identificarea nevoilor de formare: Comunicarea managerială începe cu o înțelegere clară a nevoilor de formare ale elevilor. Managerii educaționali trebuie să interacționeze cu profesorii, consilierii școlari și alți profesioniști implicați în educație pentru a identifica nevoile de formare ale elevilor în ceea ce privește abilitățile academice, sociale, emoționale și profesionale.

Comunicarea obiectivelor de formare: Managerii educaționali trebuie să comunice în mod clar și explicit obiectivele de formare ale elevilor către toate părțile implicate, inclusiv profesori, elevi și părinți. Aceasta asigură că toată lumea este aliniată și înțelege ce se urmărește în procesul

Furnizarea de feedback constructiv: Comunicarea managerială implică furnizarea de feedback constructiv elevilor în legătură cu progresele lor și zonele în care mai au de lucrat. Feedbackul ar trebui să fie clar, specific și orientat spre îmbunătățirea performanței și a dezvoltării elevilor. Prin intermediul acestui feedback, managerii pot ghida elevii în direcția corectă și pot susține procesul de formare.

Crearea unui mediu de comunicare deschis și inclusiv: Managerii educaționali trebuie să creeze un mediu de comunicare deschis și inclusiv, în care elevii se simt în siguranță să își exprime nevoile, gândurile și preocupările. Comunicarea trebuie să fie bidirecțională, unde elevii sunt încurajați să participe activ, să pună întrebări și să ofere feedback. Astfel, se creează un spațiu propice pentru dezvoltarea elevilor.

Utilizarea tehnologiei și a mediilor digitale: Comunicarea managerială poate beneficia de utili-

zarea tehnologiei și a mediilor digitale în educație. Managerii pot folosi platforme și instrumente digitale pentru a comunica cu elevii, pentru a oferi resurse de învățare și pentru a promova colaborarea și interacțiunea între elevi. Acest lucru poate spori implicarea și motivația elevilor în procesul de învățare.

Colaborarea cu profesorii și părinții: Comunicarea managerială eficientă implică colaborarea strânsă cu profesorii și părinții pentru a sprijini nevoile de formare ale elevilor. Managerii trebuie să faciliteze schimbul de informații și idei cu profesorii și părinții, să ofere sprijin și resurse suplimentare și să dezvolte strategii comune pentru a susține dezvoltarea elevilor.

Comunicarea managerială bazată pe nevoile de formare ale elevilor este esențială pentru a asigura o educație de calitate și pentru a sprijini dezvoltarea lor pe termen lung. Prin intermediul unei comunicări eficiente, managerii pot crea un mediu favorabil în care elevii să-și atingă potențialul maxim și să devină adulți bine pregătiți și echilibrați.

Materiale și metode

Succesul unei organizații școlare depinde de o serie de factori legați de circumstanțele specifice ale elevilor, personalului didactic, curriculumului și școlii ca organizație și sistemul național de învățământ. Într-o cultură organizațională puternică, valorile și premisele împărtășite de toți membrii organizației promovează o bună comunicare. Astfel, diferitele subsisteme ale unei organizații pot învăța unele de la altele și își pot coordona munca eficient [4, 8]. Unii autori consideră că o școală bună este cea care: **adaugă valoare** (elevii știu, pot, vor mai mult decât știau, putea, vroiau la începutul ciclului sau programului educațional, prin raportare la obiectivele și standardele curriculare și **crează valoare** (elevii sunt mai buni din punct de vedere uman, mai integrați social și profesional pentru că

știu/pot/vor și altceva decât este cuprins în programe sau planuri de învățământ).

În organizația școlară este foarte importantă schimbarea. Aceasta vine de la manager, iar astfel el trebuie să dețină abilități de comunicare pentru a arăta angajaților efectele benefice ale acceptării schimbării. Pentru școli, managerii trebuie să aibă *abilitățile de comunicare*, astfel încât profesorii și administratorii să poată înțelege și transforma viziunea în realitate. Un manager nu este altceva decât o persoană care unește oamenii pentru a realiza viziunea organizației. Puterea de convingere prin comunicare este una dintre cele mai importante funcții ale unui manager de școală și mai mult decât atât. Managerii influențează și îi convinge pe subordonați să atingă obiectivele organizaționale.

Managerii școlilor care doresc ca organizațiile lor să aibă succes trebuie să învețe să se adapteze la schimbare. Schimbările în organizarea școlii pot fi văzute ca o evoluție dinamică care pune accent pe învățarea și adaptarea continuă. Provocarea pentru școli este să adopte strategii care să asigure stabilitatea internă. În educație apar provocări, concentrându-se pe strategiile de schimbare atunci când învățarea este cea mai importantă resursă. Școala funcționează ca o organizație de învățare care este din ce în ce mai complexă pentru a îmbunătăți con-

tinuu performanța și a dezvolta capacitatea de a gestiona schimbarea într-un mediu instabil

Alegerea metodei științifice de cercetare a depins, în acest caz, de natura fenomenelor sociale studiate. Din acest punct de vedere, am ales ca metodologie de cercetare studiul de caz.

Rezultate și discuții

Anchetă sociologică, realizată s-a bazat pe instrumentarea chestionarelor de sondaje de opinie, pe care le-am administrat prin intermediul unei cercetări de teren. Cercetarea cantitativă, reprezintă o cercetare de profunzime, care a presupus chestionarea unui număr de 195 elevi. Cercetarea științifică cantitativă, a avut ca scop evaluarea nevoilor de formare ale elevilor.

Din analiza statistică a datelor rezultate în urma aplicării primului chestionar rezultă următoarele aspecte:

La întrebarea Q1 *Principalele trăsături pe care trebuie să le aibă cadrul didactic*, în opinia elevilor sunt următoarele:

Deschis la schimbare 27,2%, Pasionat de activitatea pe care o desfășoară 0,6%, **Bun comunicator 36,4 %**, Bun specialist 15,8.

La întrebarea Q2 *cu privire la necesitatea existenței unei relații de comunicare eficientă între profesor și elev*, 95,3% au răspuns afirmativ, iar 4,7 negativ – fig. 1.

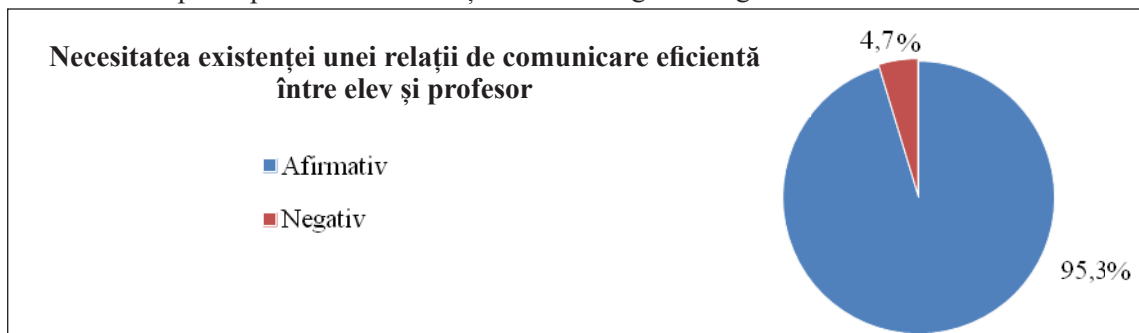

Figura 1. Necesitatea unei relații de comunicare eficientă între elev și profesor

Sursa datelor: Ancheta sociologică realizată.

O relație de comunicare eficientă este necesară pentru a facilita înțelegerea, construirea relațiilor, rezolvarea problemelor, creșterea eficienței, îmbunătățirea mediului de lucru și dezvoltarea personală și profesională. Este esențial să acordăm atenție și să investim în abilitățile de comunicare pentru a obține rezultate pozitive și a dezvolta relații solide în diverse contexte de viață. Principalele motive care au condus la această structură a răspunsurilor a fost:

Comunicare profesor elev mai bună: Facilitatea schimbului de idei – 22,2%, Motivarea pozitivă a elevilor – 15,1%. Analizând punctajele obținute la întrebarea Q3 pe o scală de la 1 la 5, s-a obținut o medie de 4,5% ceea ce confirmă necesitatea existenței unei comunicări eficiente între profesor și elev. Principalele motive care au determinat obținerea punctajului mediu ridicat au fost:

✓ Pentru ca activitățile din cadrul orelor teoretice și practice să fie mai dinamice și interactive 25%

✓ Pentru acumularea de informații într-un timp scurt 21,6%

✓ Pentru un climat mai bun în sălile de curs și în sălile de practică 18,5%

✓ Pentru ca fiecare elev să se simtă valorizat 18,4%

Factorii care pot favoriza o comunicare eficientă atât între profesor și elev, conform întrebării Q4, sunt: Respect reciproc – 27,9% Interes și curiozitate intelectuală – 24,3% Climat socio adecvat activității – 14,4% Profesorul să dea dovadă de corectitudine în tot ceea ce face – 14,5% Relație profesională bună – 15,8, Altele – 3,10% (fig. 2).

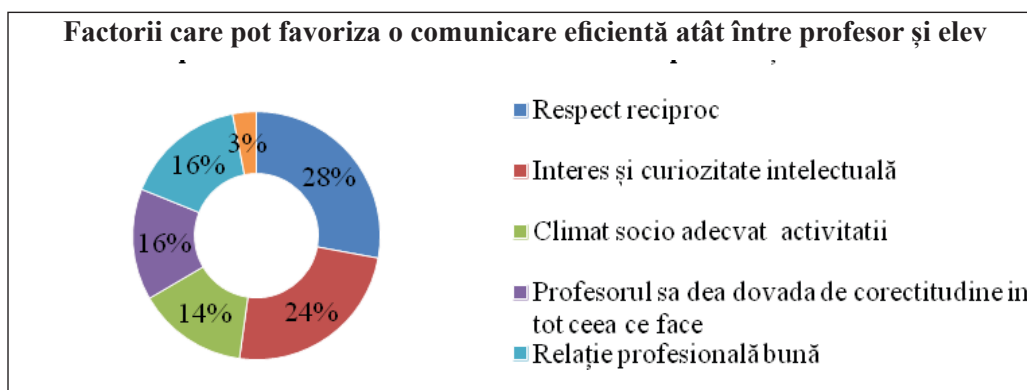

Figura 2. Factori care pot favoriza o comunicare eficientă între profesor și elev

Sursa datelor: Ancheta sociologică realizată.

La întrebarea Q5 *Metodele pe care trebuie să le utilizeze profesorii, astfel încât să determine participarea elevilor la ore*, sunt numite: Dezbatările –

28,8%, Lucrul pe echipe – 27,2%, Metodele active – 25,4%, Work shopuri – 18,6% (fig. 3).

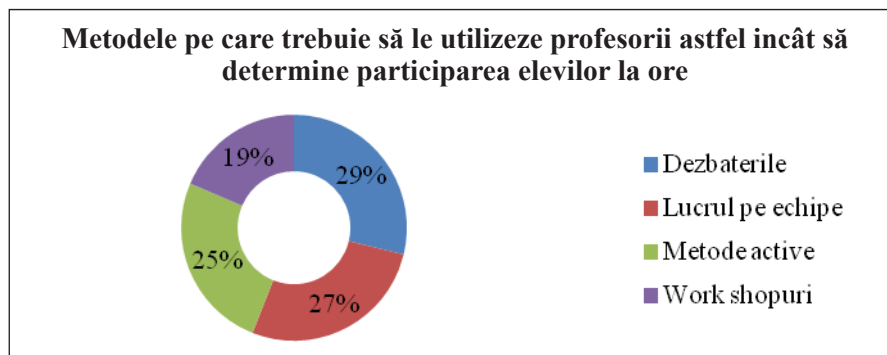

Figura 3. Metode utilizate de profesori pentru bună participare a elevilor la ore

Sursa datelor: Ancheta sociologică realizată.

Comunicarea eficientă facilitează construirea și menținerea relațiilor interpersonale sănătoase și productive. Prin comunicare, oamenii pot conecta, își pot exprima emoțiile și gândurile și pot dezvolta încredere reciprocă și respect. Prin transmiterea clară a instrucțiunilor, obiectivelor și așteptărilor, oamenii pot înțelege mai bine sarcinile lor și pot colabora eficient pentru atingerea rezultatelor dorite.

La întrebarea Q6 **Conținutul unei discipline de studiu pentru a fi accesibil trebuie să aibă următoarele proprietăți:** Caracter aplicativ – 46,2%, Sintetizat și sistematizat – 36,4%, În funcție de necesitățile elevilor – 17,4% (fig. 4).

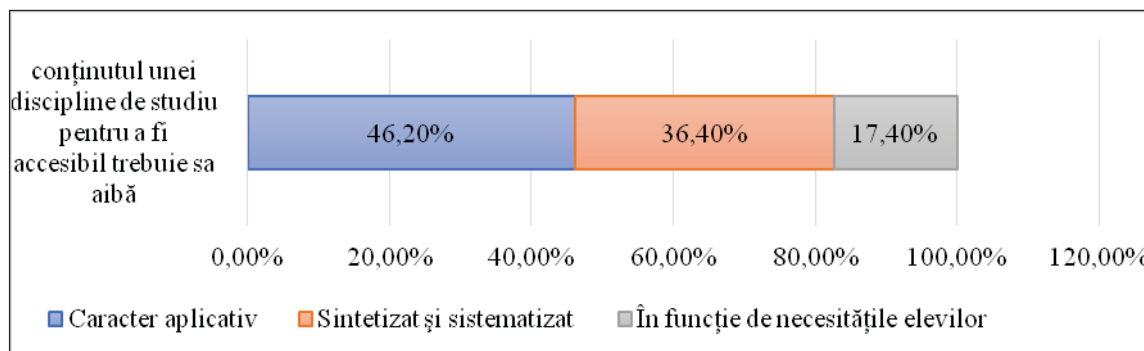

Figura 4. Accesibilitatea elevilor la conținutul unei discipline

Sursa datelor: Ancheta sociologică realizată.

La întrebarea Q7 cadrul didactic să fie un lider comunicator sau un manager didactic, 80,4 % au

fost de acord cu calificativul de lider comunicator și 19,6% – manager didactic (fig. 5).

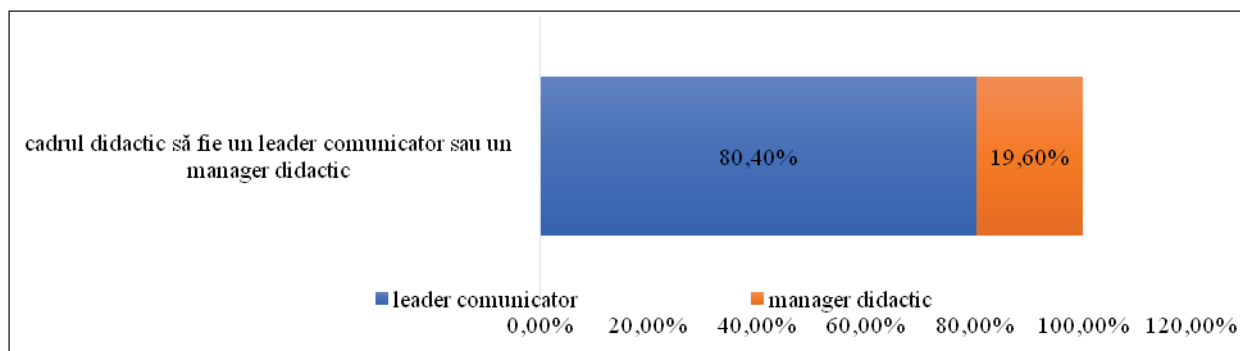

Figura 5. Lider comunicator sau manager didactic

Sursa datelor: Ancheta sociologică realizată.

Atât liderul comunicator, cât și managerul didactic au un rol important în contextul educației, dar abordează aspecte diferite ale procesului educațional.

Liderul comunicator se concentrează pe dezvoltarea și implementarea unei viziuni și strategii educaționale. Comunică eficient și inspiră oamenii să-și urmeze obiectivele. Încurajează comunicarea deschisă și bidirecțională în întreaga organizație sau instituție educațională. Promovează o cultură a învățării, colaborării și inovației. Ghidează și motivează echipa educatoare, profesorii și personalul educațional pentru a atinge rezultate de succes. Se implică în relațiile cu părinții, comunitatea și alte părți interesate pentru a crea parteneriate și a susține dezvoltarea educațională.

Managerul didactic se concentrează pe gestionarea și coordonarea activităților didactice și administrative ale unei instituții educaționale. Planifică și organizează programele de învățare, curriculum-ul și resursele necesare pentru procesul educațional. Supervizează și sprijină profesorii în îndeplinirea obiectivelor de învățare și dezvoltare a elevilor. Monitorizează performanța academică și comportamentală a elevilor și implementează strategii de intervenție, dacă este necesar. Gestionează resursele umane, financiare și materiale ale instituției educaționale. Colaborează cu alte departamente sau

instituții educaționale pentru a asigura o educație coerentă și de calitate.

Ambele roluri sunt importante și complementare în asigurarea unei educații de calitate. Un lider comunicator eficient poate inspira și motiva echipa educațională, elevii și părinții, creând un climat favorabil pentru învățare și dezvoltare. Pe de altă parte, un manager didactic eficient poate asigura implementarea corespunzătoare a programelor educaționale, gestionarea resurselor și monitorizarea progresului elevilor. În multe cazuri, liderul comunicator și managerul didactic pot fi aceeași persoană sau pot exista colaborări și interacțiuni strânse între aceste roluri. Esențial este ca acești profesioniști să lucreze împreună pentru a asigura un mediu educațional în care elevii să se dezvolte într-un mod armonios și să atingă potențialul lor maxim. Pentru cel de al doilea chestionar, ierarhizarea componentelor unui item este media aritmetică. Primul loc este ocupat de componenta căreia îi corespunde o medie aritmetică maximă, valorile se încadrează într-un interval de la 1 la 7, unde 1 reprezintă niciodată adevărat, iar 7 reprezintă întotdeauna adevărat.

La itemul 1 – Comunicarea didactică, s-a obținut un punctaj mediu de 5,94.

Punctajele pe care elevii le-au acordat variantelor de răspuns la acest item au fost:

✓ Înțelegerea informațiilor transmise 6,17, Relație profesor-elev favorabilă 5,87, Organizare și prezentare accesibilă a conținutului informațional 5,76.

La itemul 2 – Relația profesor elev punctajul mediu a fost 5,77, iar pentru fiecare componentă s-au obținut următoarele punctaje:

✓ Ambii trebuie să depună efort pentru a realiza cu succes activitățile instructiv educative 6,18

✓ Profesorul înzestrează elevii cu o anumită responsabilitate pentru ca aceștia să se simtă importanți și valorizați 6,18

✓ Profesorul mobilizează elevul pentru a participa activ la propria formare, 5,03

✓ Profesorii să trateze elevii ca pe niște parteneri, persoane mature ca pe niște egali ai lor 5,71

Punctajul mediu obținut la **itemul 3 – curricula școlară** a fost 5,86, iar pentru fiecare componentă:

❖ Să cuprindă atât activități cu caracter teoretic dar mai ales activități cu un puternic caracter inovativ practic aplicativ 6,28

❖ Să fie organizată în așa fel încât să permită elevilor să fie creativi, originali 5,81

❖ Să fie centrată pe elev, răspunzând astfel necesităților de formare, de educație a acestora 5,78

❖ Să aibă un caracter interdisciplinar ajungându-se la o prezentare atractivă și interesantă a informațiilor 5,6

Itemul 4 – Metodele de învățare a obținut un punctaj mediu de 5,40 iar pentru fiecare componentă a acestuia:

- Să asigure o participare activă a elevilor 6,4

- Să aibă obiectiv stimularea originalității și creativității elevilor 5, 2

- Metode ca studiu de caz, studiu individual să-l ajute pe profesor să trezească curiozitatea și interesul elevilor antrenându-i în toate activitățile 5,30

La itemul 5 – Evaluare, punctajul mediu a fost de 5,62. Componentele acestui item au primit următoarele punctaje:

- Profesorul să stabilească de la început criteriile de evaluare pe care să le respecte 6,28;

- Profesorul să fie obiectiv 5,61;

- Profesorul trebuie să măsoare informațiile elevilor cât și modul de prelucrare a acestora 5,33;

- Profesorul ar trebui să inventeze instrumente educative ce aduc un plus de obiectivitate 5,28.

- Clasamentul pe itemi după punctajele componentelor a fost următorul (fig. 6):

1. Comunicarea didactică 5,94;

2. Curriculum 5,86;

3. Relația profesor elev 5,77;

4. Metode de învățare 5,70;

5. Evaluarea 5,62.

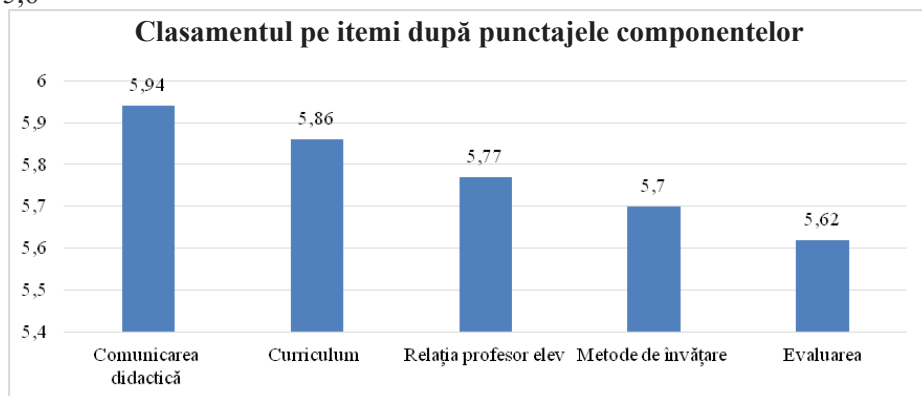

Figura 6. Clasamentul itemilor după punctajele componentelor

Sursa datelor: Ancheta sociologică realizată.

Concluzii

După efectuarea acestor studii de caz consider că accentul trebuie pus pe comunicarea didactică în instituția școlară, fapt demonstrat și de alegerea elevilor (conform clasamentului pe itemi). În cadrul comunicării didactice trebuie reconfigurate următoarele elemente:

- Toate informațiile transmise de către profesor, elevului trebuie înțelese în totalitate și organizate și prezentate într-un mod accesibil;

- Relația dintre profesor și elev trebuie să fie una favorabilă.

În urma experimentului putem concluziona faptul că elevii:

- își doresc un cadru didactic având atributul de lider comunicator;

- comunicarea între cei doi actori profesor și elev să fie eficientă, având două importante atribute - respect reciproc, interes și curiozitate intelectuală și ambii trebuie să depună efort pentru a realiza cu succes activitățile instructiv educative;

- în cadrul comunicării didactice, pun accent pe înțelegerea informațiilor transmise;

- doresc ca profesorul să-i înzestreze cu o anumită responsabilitate pentru ca aceștia să se simtă importanți și valorizați;

- curricula școlară să cuprindă atât activități cu caracter teoretic dar mai ales activități cu un puternic caracter inovativ practic aplicativ

Bibliografie

1. ANGHELACHE, V. *Managementul schimbării educaționale: principii, politici, strategii*. Iași: Institutul European, 2012. 282 p. ISBN 978-973-611-828-9

2. ARION H., CORCHEȘ H., KUDOR D., GHIURUȚAN M., CĂSTOCEA E., HALASZI M. *Managerul în instituțiile de învățământ preuniversitar*. București: Ed. ART, 2008. 431 p. ISBN 978-973-124-353-5

3. BARBU, D. *Climatul educațional și managementul*

școlii. Editura Didactică și Pedagogică București, 2009, 200p, ISBN 978 973 30 2458 3

4. BIVOL, T. *Comunicarea managerială și semnificațiile acesteia în conducerea școlii*. În *STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE*, 2019, nr.9(129), Seria Științe ale educației ISSN 1857-2103, pp.100-105

5. BIVOL, T. *Rolul managerului de școală în organizarea unei comunicări eficiente*. În *Simpozion Științific Internațional. "STARATEGII PENTRU EDUCAȚIE"* – Ediția a II-a din 13 mai 2018. Iași: Editura PIM, pp. 73-77. ISBN 978-606-576-725-6

6. BIVOL, T. *Communication management in school education*. În: *Conferința Internațională Mediating Globalization. Identity in Dialogue*, pp. 366 -371, ISBN 978-606-93692-8-9, 2018

7. BIVOL, T. *Paradigm of efficient management communication in school*. În: *Conferința Internațională „Communication, context, interdisciplinarity” Arhipelag XXI Press*, pag 244 -249, ISBN: 978-606-8624-00-6, 2018
Edited by: The Alpha Institute for Multicultural Studies

8. BIVOL, T. *The impact of communication theories on the development of the school institution*. În: *Perspectivile dezvoltării durabile a spațiului rural în contextul noilor provocări economice*. Vol.50, 14 septembrie 2018, Chișinău, Republica Moldova, Universitatea Agrară de Stat din Moldova, p. 440-444. ISBN 978-9975-64-299-6.

9. BOLBOCEANU, A. *Psihologia comunicării*. Editura Univers Pedagogic, Chișinău, 2007, 136 p, ISBN 978-9975-48-048-2

10. BOUGNOUX, D. *Introducere în științele comunicării*. Editura Polirom, 2000, 160 p. ISBN 973 -683-582-0

11. CHIȘ, V. *Pedagogie contemporană. Pedagogia competențelor*. Editura Casa cărții de Știință, Cluj-Napoca 2005, ISBN 973-686-695-5

12. CIOBANU, O. *Comunicare didactică*. Editura ASE, București, 2003, 132 p, ISBN 973594300X.

13. IOSIFESCU, Ș. *Calitatea educației: concept, principii, metodologii*. București: Educația 2000+, 2008. 152 p. ISBN 978-973-1715-01-8,

14. PÂSLARU, VL. *Societatea cunoștințelor - o provocare a conceptului educațional modern //* Didactica Pro, 2008, nr. 1(47), p. 4-7. ISSN 1810-6455.

15. PERRENOUD, P. *Construire des competences des écoles*. Paris: ESF editeur, 2008. ISSN 1705-0065

16. REY, Bernard, DEFRANCE, Anne et all. *Competențele în școală: formare și evaluare*. București: Aramis Print, 2012. 207 p. ISBN 978-973-679-932-7.

17. ROȘCA, M. G. *Managementul schimbării în organizația școlară*. Bacău: Ed. Rovimed Publishers, 2015, 162 p, ISBN 978-606-583-579-5

18. VLADU, M. *Inovația – ingredientul succesului managerilor educaționali*. În: Simpozionul Național KREATIKON creativitate – formare – performanță ediția a VII-a, Iași, 2010, p.258-263.

19. VLADU, M. *Managementul proceselor inovative în școli*. În: International Conference EDU-WORLD 2008 „Education Facing Contemporary World Issues”, Pitești, 2008, p.145-147

20. VOICULESCU, F. *Analiza resurse-nevoi și managementul strategic în învățământ*. București: ARAMIS, 2004. 414 p. ISBN 973-679-039-8

21. ZAHARIA, D., GHERGHE, M. A. *Manualul directorului de școală*, Pitești: Ed. Aralela 45, 2015. 205 p. ISBN 978-973-47-2198-6.

NEVOIA DE DEZVOLTARE PERSONALĂ A MANAGERULUI ORGANIZAȚIEI ȘCOLARE ÎN CONTEXTUL SCHIMBĂRII

Tatiana GRIBINCEA

Doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: tgribincea04@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0460-3146>

Florentina CIULEI

Doctorand, Universitatea ”Valahia” din Târgoviște, Romania

ciuleiflorentina81@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3278-0462>

Datorită faptului că trăim într-o societate bazată pe cunoaștere rapidă și complexă, care se schimbă în mod constant, considerăm că un aspect specific al calității organizației școlare este dat de nevoia de dezvoltare personală a managerilor în contextul schimbării. Astfel că, pentru a răspunde noilor provocări din jurul nostru, este necesar ca educația să fie mereu în pas cu evoluția și schimbările care apar. Pentru ca acest lucru să se realizeze, managerii trebuie să încerce să se dezvolte personal, să construiască organizații de succes, să le facă mai adaptabile și să consolideze mecanisme prin care să crească performanța acestora. Schimbarea, evoluția și dezvoltarea personală sunt elemente esențiale, dorite de manageri și care îi fac să găsească căi creative de a face un pas înainte. Obiectivul acestui articol a vizat evidențierea nevoii de dezvoltare personală a managerului în contextul schimbării din organizația școlară, apelând la metode precum, recenzia literaturii și documentarea.

Cuvinte-cheie: manager școlar, dezvoltarea personală, leadership, schimbarea în educație, management educațional.

THE NEED FOR PERSONAL DEVELOPMENT OF THE MANAGER OF THE SCHOOL ORGANIZATION IN THE CONTEXT OF CHANGE

Due to the fact that we live in a society based on fast and complex knowledge, which is constantly changing, we consider that a specific aspect of the quality of the school organization is given by the need for personal development of managers in the context of change. So, in order to respond to the new challenges around us, it is necessary for education to always be in step with the evolution and changes that occur. For this to happen, managers must try to develop themselves, build successful organizations, make them more adaptable and strengthen mechanisms to increase their performance. Change, evolution and personal development are essential elements that managers want and that make them find creative ways to move forward. The objective of this article was to highlight the need for personal development of the manager in the context of change in the school organization, using methods such as literature review and documentation.

Keywords: school manager, personal development, leadership, change in education, educational management.

LE BESOIN DE DÉVELOPPEMENT PERSONNEL DU GESTIONNAIRE DE L'ORGANISATION SCOLAIRE DANS LE CONTEXTE DE CHANGEMENT

Du fait que nous vivons dans une société de la connaissance rapide et complexe en constante évolution, nous pensons qu'un aspect spécifique de la qualité de l'organisation scolaire est donné par le besoin de développement personnel des managers dans un contexte de changement. Ainsi, pour répondre aux nouveaux défis qui nous entourent, il est nécessaire que l'éducation soit toujours en phase avec l'évolution et les changements qui se produisent. Pour y parvenir, les gestionnaires doivent essayer de se développer personnellement, de bâtir des organisations performantes, de les rendre plus adaptables et de renforcer les mécanismes permettant d'augmenter leur performance. Le changement, l'évolution et le développement personnel sont des éléments essentiels, souhaités par les managers et qui leur font trouver des moyens créatifs de faire un pas en avant. L'objectif de cet article était de mettre en évidence le besoin de développement personnel du manager dans le contexte du changement de l'organisation scolaire, en recourant à des méthodes telles que la revue de littérature et la documentation.

Mots-clés: directeur d'école, développement personnel, leadership, changement dans l'éducation, gestion de l'éducation.

НЕОБХОДИМОСТЬ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ РУКОВОДИТЕЛЯ ШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕМЕН

В связи с тем, что мы живем в обществе, основанном на быстрых и сложных знаниях, которые постоянно меняются, мы считаем, что специфический аспект качества школьной организации обусловлен необходимостью личностного развития менеджеров в условиях происходящих перемен. Таким образом, чтобы реагировать на новые вызовы вокруг нас, необходимо, чтобы образование всегда шло в ногу с эволюцией и изменениями. Для того, чтобы это произошло, менеджеры должны стремиться к саморазвитию, строить успешные организации, делать их более адаптируемыми и укреплять механизмы повышения их эффективности. Изменения, эволюция и личное развитие являются важными элементами, которых хотят менеджеры и которые заставляют их находить творческие пути для продвижения вперед. Цель данной статьи заключается в том, чтобы подчеркнуть необходимость личного развития менеджера в контексте изменений в школьной организации, используя такие методы, как обзор литературы и документирование.

Ключевые слова: школьный менеджер, личностное развитие, лидерство, изменения в образовании, образовательный менеджмент.

Introducere

Societatea în care trăim este reprezentată de o cunoaștere rapidă și complexă, care se schimbă în mod constant. Astfel că, datorită acestor elemente caracteristice societății actuale, este necesar ca educația să fie mereu în pas cu evoluția și schimbările care apar, tocmai pentru a face față noilor provocări din jurul nostru [1]. De asemenea, în contextul unei economii globalizate este nevoie de o forță de muncă educată pentru menținerea și creșterea competitivității.

Pe de altă parte, societatea actuală impune organizațiilor educaționale să pregătească oameni care să fie capabili să lucreze într-un mediu supus unor schimbări rapide și constante [2]. Astfel, leadershipul educațional implică din ce în ce mai mult forța schimbării la scară largă, chiar și la nivel global, la nivel cultural, tehnologic, economic și politic. Această problemă îndelungată a instituționalizării trebuie înțeleasă ca o problemă complexă a durabilității [3, pp. 693-700]. În plus, Nelson Mandela a spus că "Educația este cea mai puternică armă pe care o poți folosi pentru a schim-

ba lumea” un instrument fundamental pentru realizarea unui viitor [4].

Pentru ca toate acestea să se realizeze în mediul educațional, mai exact, pentru ca organizația școlară să se poată adapta la schimbările societății, managerul educațional deține cheia succesului. În concluzie, societatea și lumea în care trăim se schimbă cu o viteză amețitoare, iar în prezent managerii au un rol important, iar ei trebuie să se dezvolte personal continuu, deoarece lor le revine misiunea de a avea o viziune de viitor și să inițieze acțiuni prin care comunitățile și organizațiile noastre să învețe mai repede decât se schimbă lumea.

Schimbarea în cadrul organizațiilor școlare

Inițiativele de schimbare nu sunt încununate totdeauna cu succes pentru că personalul cu funcție de conducere tinde să se grăbească în luarea deciziilor. Procesul schimbărilor în organizațiile școlare nu este o sarcină facilă. Schimbarea a fost întotdeauna o parte integrantă a ciclului de viață a unei organizații, în mod conștient sau inconștient, un individ, un grup sau o organizație suferă schimbări. Pentru multe dintre organizații obiectivul principal este acela de a schimba modul în care au loc afacerile [5]. Schimbarea se află în centrul procesului de conducere. Managerii, în calitate de agenți ai schimbării, sunt acele persoane ale căror acte au impact direct sau indirect asupra oamenilor pe care îi conduc.

În ceea ce privește managementul schimbării, acesta poate fi definit ca fiind „procesul de reînnoire continuă a direcției, structurii și capacităților unei organizații pentru a răspunde nevoilor mereu în schimbare ale clienților externi și interni” [6, pp. 111-118.]. Schimbarea nu depinde de dimensiune și de vârstă, dar apare cu totul în toate întreprinderile. Lumea se schimbă foarte repede, astfel încât organizațiile trebuie să se schimbe, mai exact, să se adapteze rapid la cerințele societății actuale pentru a putea să se dezvolte și să supraviețuiască [7].

Problematica schimbării – în educație – a fost adesea cercetată din multiple puncte de vedere: fie din perspectivă organizațională sau individuală, fie prin prisma mecanismelor psihosociale de rezistență la stimulii de modificare a stării de fapt, fie din perspectiva factorilor de generare sau a consecințelor presupuse. Complexitatea proceselor de schimbare presupune în mod evident și o diversitate de forme de manifestare.

Schimbările din sistemul educațional au forme proprii de manifestare care le individualizează față de celelalte domenii. Schimbările din sistemul educațional se clasifică astfel:

- *schimbările materiale* – cele care completează și modernizează baza materială, echipamentele și materialele didactice;

- *schimbările „de concepție”* – se referă la elemente ce țin de principii, metodologii didactice, strategii;

- *schimbările în relațiile interpersonale* – în rolurile și relațiile reciproce ale actorilor din educație, fundamentele teoretice (filozofice) ale educației (pe ce bază educăm?);

- *obiectivele educației* (cu ce scop educăm?) (atingerea „competențelor-cheie”, cu tot ceea ce implică acest proces);

- *conținutul educației* (prin recursul la ce anume educăm?) („kitul educațional de bază” sau „lădița cu instrumente”);

- *practicile educaționale* – cum anume educăm?;

- *monitorizarea și evaluarea calității* (cât de bine facem ceea ce facem?) – stabilirea de standarde înalte și de indicatori;

- *rolul și calitatea resursei umane* din educație (cine educă și cum?);

- *mecanismele de formulare* participativă de politici (cum planificăm și cum decidem?).

O altă clasificare frecvent menționată a tipurilor de schimbare în educație este derivată, nu din anali-

za conținuturilor, ci a mecanismelor de inițiere și a direcției de implementare. Astfel, acestea pot fi de jos în sus (*bottom-up*) sau de sus în jos (*top-down*). Schimbarea reprezintă un proces care include o succesiune de etape cu caracter general valabil: acțiunea unor forțe interne și externe care cer o schimbare la nivelul organizației școlare.

În contextul dezvoltării dinamice a societății, fiecare organizație școlară parcurge, sub presiunea factorilor interni și externi, diverse schimbări în toate domeniile și cu intensități diferite. Aceste schimbări reprezintă o condiție esențială pentru calitate [8]:

- racordarea școlii la realitate;
- adaptarea învățării în context;
- asigurarea unei educații de calitate.

Leadership educațional în contextul schimbării

Într-o societate stabilă, predictibilă, repetitivă, specifică ultimului secol, managerul era cel care a comandat și a controlat activitatea unei organizații. Dar în societatea contemporană, dominată de imprevizibilul “secol de viteză”, de emergența tehnologică, în care autoritatea este adesea provocată, unde oamenii își cunosc drepturile și sunt mai bine educați, specialiștii în domeniu consideră că soluția viabilă pentru creșterea calității managementului este leadershipul [9, pp. 49-54.].

Conceptul de *leadership* a început să fie promovat în ultimele decenii în multe domenii. Astfel că, în prezent, există o preocupare crescândă în literatura de specialitate pentru dezvoltarea și implementarea conceptului de *leadership în sistemul educațional*. Leadershipul la nivelul organizației școlare poate fi înțeles ca fiind un proces de influență bazat pe valori și convingeri clare care conduc către o “viziune” pentru școală. Viziunea este alcătuită din manageri care încearcă să oblige angajații și părțile interesate să creeze un viitor mai bun pentru școală, elevi și părțile interesate [10]. De asemenea, este important să implicăm directorii, adică managerii organizațiilor

școlare, în definirea și susținerea precum și implementarea eficientă a viziunii și a misiunii școlii deoarece ele influențează îmbunătățirea managementului școlar [11].

În acest context, pentru a gestiona noile provocări induse de schimbările de paradigme educaționale, managerii organizațiilor școlare trebuie:

- să identifice nevoile din domeniul schimbării;
- să gestioneze corect modificările care se impun;
- să inițieze procese de schimbare care asigure școlii calitate, performanță și prestigiu;
- să-și focalizeze pe propria dezvoltare personală, creând oportunități resurselor umane din organizația pe care o conduce.

Dezvoltarea personală a managerului educațional

Dezvoltarea personală acoperă activități care îmbunătățesc conștientizarea și identitatea, dezvoltă talentul și potențialul, construiesc capitalul uman și facilitează capacitatea de angajare, sporesc calitatea vieții și contribuie la realizarea viselor și aspirațiilor. Aceasta reprezintă un proces ce are loc pe tot parcursul vieții. De asemenea, putem spune că este o modalitate prin care oamenii își pot evalua abilitățile și calitățile, iau în considerare obiectivele pe care le au în viață și își stabilească noi obiective pentru a-și realiza și maximiza potențialul.

Dezvoltarea personală este o componentă a dezvoltării leadershipului, deoarece se referă la o îmbunătățire continuă a managerului. Dezvoltarea sinelui este foarte importantă pentru orice persoană și mai ales pentru un manager care trebuie să fie urmat de alții. De calitățile managerului depinde, în cea mai mare parte, eficiența organizației. Managerul trebuie să conducă manifestând înțelegere și considerație pentru profesori, școală, elevi și părinți:

- stabilește scopuri, ia decizii și propune planuri de remediere;

- implică toate resursele necesare pentru un viitor mai bun al școlii;
- identifică modalități de creștere a motivației personalului;
- stinge conflicte și găsește soluții pentru problemele școlii;
- este sprijin și călăuză pentru oamenii școlii, personal, elevi, părinți.

Succesul sau insuccesul unui program de dezvoltare personală depinde, într-o măsură apreciabilă, de forța bazei de cercetare desfășurată în vederea acțiunii de schimbare. Cercetarea, desfășurată pentru inițierea unei schimbări, este un proces bazat pe culegerea sistematică de date privind o organizație și este axat pe rezolvarea problemelor ridicate de schimbarea organizațională (Figura 1.).

Acest proces se derulează în cadrul organizației în trei etape:

- culegerea informațiilor cu privire la problemele, preocupările și schimbările necesare;

- eșalonarea informațiilor culese din punctul de vedere al importanței și difuzarea acestora persoanelor vizate de procesul inițiat pentru schimbare;
- pregătirea și realizarea unor acțiuni specifice destinate rezolvării problemelor identificate.

Eficiența acestui program de dezvoltare personală constă în fundamentarea schimbării pe un diagnostic corect privind situația existentă în organizație și în antrenarea tuturor resurselor umane la procesul de schimbare. Această participare poate da un impuls major schimbării, cel puțin din două considerații:

- în primul rând, pentru faptul că personalul angajat participă la o schimbare pe care o acceptă tot mai mult, deoarece aceștia au participat la elaborare, argumentare și operaționalizare;
- în al doilea rând, odată ce managerii au stabilit nevoia unei schimbări și au adus-o în amănunt la cunoștința personalului, necesitatea schimbării nu poate fi ignorată.

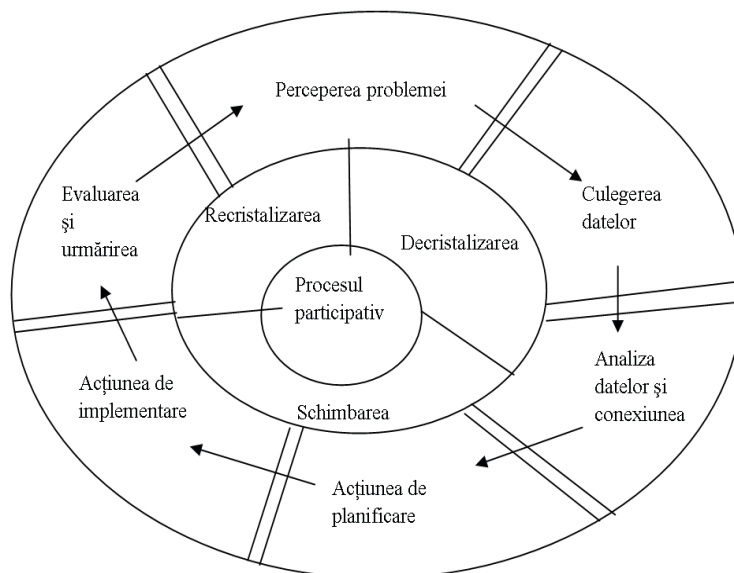

Figura 1. Procesul dezvoltării personale în contextul schimbării organizaționale

Sursa datelor: [12, p. 449].

Dezvoltarea personală, ca abordare globală a schimbărilor în cadrul unei organizații, se deosebește de alte metode de schimbare, în special prin următoarele elemente:

⇒ vizează crearea unei schimbări autodirijate la care participă, chiar se consacră, cei interesați. Problemele ce trebuie rezolvate în cadrul unei asemenea schimbări sunt acelea care îi identifică pe membrii organizației direct vizați;

⇒ este o tentativă de schimbare a întregului sistem, o dezvoltare durabilă, care face ca organizația să fie mai eficientă. Se pleacă de la premisa că organizația trebuie abordată în totalitatea ei, nu este posibilă schimbarea unei părți fără a schimba ansamblul;

⇒ acordă, de regulă, aceeași importanță rezolvării imediate a problemelor, dar și evoluției pe termen lung a organizației. Cu alte cuvinte, trebuie pregătit personalul pentru a rezolva atât problemele curente cât și problemele viitoare;

⇒ pune, în mai mare măsură decât alte metode, accentul pe un proces colectiv de colectare, a date-

lor, de diagnosticare și de acțiune în vederea rezolvării problemelor;

⇒ merge adesea până la implementarea unor noi structuri organizatorice, amenajări originale și relații care renunță la folosirea modelelor birocratice tradiționale.

Stilul liderului de a conduce este hotărâtor pentru bunul mers al unității conduse. Cel care conduce trebuie să aibă abilitatea de a inspira încredere, suport moral și material oamenilor care au nevoie de acesta în vederea realizării scopurilor majore ale unității în care își desfășoară activitatea [13].

Stilul de conducere depinde de competențele personal, dar și emoționale care definesc profilul fiecărui manager și poate avea un impact profund asupra climatului și culturii organizaționale. Realizând un studiu de analiză asupra 3000 de manageri de nivel mediu, Daniel Goleman a descoperit șase tipuri de leadership (Tabelul 1), concluzionând în studiul său că nu există o singură modalitate de a conduce, la fel cum nici în lumea aceasta nu există doi oameni exact la fel [14, pp. 21-28].

Tabel 1. Viziunea lui D. Goleman privitor la stilurile de leadership

	Autoritar	Vizionar	Afliativ	Democratic	Împăciutor	Antrenor
Modul de operare al managerului	Solicită respectarea imediată	Mobilizează oamenii spre o viziune	Creează și construiește armonie	Realizarea consensului prin participare	Stabilește standarde înalte pentru performanță	Dezvoltă oameni pentru viitor
Reprezentarea stilului printr-o frază	“Fă ce-ți spun”	“Vino cu mine”	„Oamenii vin mai întâi”	“Tu ce crezi?”	“Faceți cum fac acum”	“Încearcă asta”
Bazându-se pe competențele inteligenței emoționale	Conduce pentru a realiza, inițiativă, auto-control	Încredere în sine, empatie, schimbare	Empatia, construirea relațiilor, comunicare	Colaborare. Team leadership, comunicare	Conștiinciozitate, unitate de a realiza, inițiativă	Dezvoltarea altora, empatie, conștiința de sine

Când stilul funcționează cel mai bine	Într-o criză, norocul începe o schimbare, sau cu angajați cu probleme	Când schimbările necesită o viziune nouă sau când este necesară o direcție clară	Pentru a vinde ca fisuri într-o echipă sau pentru a motiva oamenii în situații de stres	Pentru a construi consens, sau pentru a obține contribuția unor angajați valoroși	Pentru a obține rezultate rapide de la o echipă extrem de motivată și competentă	Pentru a ajuta un angajat să îmbunătățească performanța sau să-și dezvolte punctele forte pe termen lung
Impactul global asupra climatului și culturii organizaționale	Negativ	Cel mai puternic pozitiv	Pozitiv	Pozitiv	Negativ	Pozitiv

Sursa datelor: [15, pp. 78-90].

Managerul are nevoie întotdeauna de învățare continuă, de formare neîntreruptă, așa cum spune și următorul citat „*Arta de a conduce se învață zilnic, nu într-o singură zi!*” [16, p. 18].

Pe lângă aceste deziderate, un manager mai are nevoie și de susținerea unui mentor de la care să preia și să adapteze experiențe decizionale, în cadrul organizației pe care o conduce. Pentru ca managerul să se dezvolte personal, dar și profesional, este necesar să aibă perseverență, să fie determinat, cooperant și să aibă o strategie de a-și construi, în timp, o personalitate de conducător.

Managerul educațional scoate la lumină calități pe care ceilalți (elevi, colegi) nu le cunosc:

- le arată că sunt capabili să realizeze scopul;
- le arată drumul fără a-l face în locul lor;
- știe să discearnă momentele în care trebuie să se arate tolerant și permisiv, sau, dimpotrivă, să intervină cu autoritate atunci când percepe o amenințare de dezordine ce trebuie înlăturată numaidecât;
- alternează ascultarea, toleranța și autoritatea fără compromis;
- conjugă participarea, consensul și deciziile autoritare asupra problemelor importante.

O caracteristică definitorie a managerului

educațional, necesară pentru a conduce, o constituie empatia, dezvoltarea unei bune comunicări cu ceilalți, puterea de a influența. Acesta trebuie să fie înțelegător cu cei din jurul său, să asculte întotdeauna ce au ceilalți de spus, să încurajeze libera exprimare, să recunoască anumite performanțe și să le stimuleze, să ofere răspunsurile la timp, să pună întrebări atunci când este cazul și să fie mereu echidistant. Echilibrul în activitatea de management este garanția succesului. Managerul are atât dreptul, puterea, autoritatea, cât și abilitatea de a impune și de a influența. Capacitatea sa de a influența este determinată de trăsături precum inteligența, temperamentul, caracterul și cunoștințele managerului. Un manager este persoana centrală, cea mai influentă, adaptabilă, realistă, care își asumă riscuri, are o gândire logică și clară, fiind capabil să îi motiveze pe cei lângă care lucrează [17].

Concluzii

Leadershipul educațional eficient implică, în primul rând, abilitatea managerului de a transmite echipei, entuziasmul, viziunea și intențiile sale și în al doilea rând, o bună comunicare și relaționare a acestuia cu membrii organizației.

Managerul modern nu este un manager autoritar, care se bazează pe puterea și autoritatea de care dispune, ci este un manager care respectă oamenii, care îi încurajează, îi ajută să se dezvolte și să progreseze. Managerul educațional este persoana cea mai influentă dintr-un colectiv, este "polul" în jurul căruia gravitează întreaga colectivitate. El este cel care reușește să însușească și celorlalți entuziasmul de a munci pentru a obține cele mai bune rezultate, de a face lucrurile bine, dând dovadă de principii morale solide și comportament etic pe măsură. Managerii veritabili sunt cei care înțeleg ce înseamnă munca din greu, sacrificiul pentru îndeplinirea unui obiectiv, integritatea și dedicarea totală, dar și nevoia de dezvoltare personală continuă tocmai pentru a se adapta la cerințele societății actuale, care se află într-o continuă schimbare.

În încheiere, exprimăm opinia că se impune o schimbare de mentalitate și e nevoie de manageri veritabili, manageri angajați față de școală, față de organizația școlară. Cunoașterea și reprezentarea unui profil deziderabil al managerului educațional devine un imperativ în școala de astăzi. Organizațiile școlare trebuie să-i perceapă ca manageri ai propriei activități, manageri ai procesului de dezvoltare personală și organizațională, fără axe pe o ierarhie de poziții.

În lumea contemporană, un manager școlar este văzut ca un vizionar care creează schimbare și încearcă să se dezvolte personal pentru a ajuta organizația și oamenii săi să meargă împreună în această călătorie de schimbare. Astfel că, orice manager al organizației școlare, interesat de schimbare și dezvoltare personală, poate să capete calitățile veritabile ale unui manager.

Referințe bibliografice

1. HARGREAVES, A. *Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity*. New York: Teachers College Press, 2003.

2. BUSH, T. *Leadership și management educațional. Teorii și practici actuale*. (L. R. Prodan, Trans.) București: Polirom, 2015.

3. HARGREAVES, A., FINK D. *Sustaining Leadership*. Phi Delta Kappan, vol. 84, 9, 2003.

4. STĂICULESCU, C. *Școala și comunitatea locală – Parteneriat pentru educație*. București, Editura ASE, 2012.

5. TYSEN, A., WALD, A. *Enabling organizational change – leadership, commitment to change and the mediating role of change readiness*. Journal of Business Economics, 2013.

6. MORAN, J. W., BRIGHTMAN, B. K. *Leading organizational change*. Career Development International, 6 (2), 2001.

7. ALVESSON, M., SVENINGSSON, S. *Changing organizational culture. Culture change*. Work in progress, Routledge, London, New York, 2008.

8. IOSIFESCU, Ș., RĂDULESCU, E., ANDREI, A.; Ed: DVORSSKI, M., PĂCURARI, O., FLORESCU, E., *Management educațional BUCUREȘTI 2000+*, 2005.

9. RAICU, G., & RAICU, J. B. *Managerul școlar și provocările descentralizării*. În: *Educational Management*, 2017.

10. BUSH, T., & GLOVER, D. *School leadership: Concepts and evidence*. Oxford United Kingdom: National College for School Leadership, 2003.

11. DÔȘ, Î., & SAVAȘ, A. C. *Elementary School Administrators and Their Roles in the Context of Effective Schools*, 2015.

12. SCHERMERHORN, J. A. *Management*. Eighth Edition. J. Wiley, New York, 2005.

13. LE SAGET, M. *Managerul intuitiv. O nouă forță*. Editura Economică, București, 1999.

14. PETER, R. W. *Leadership: Creating Maintenance Leaders, Not Just Maintenance Managers*. Reliable Maintenance Planning, Estimating, and Scheduling, Elsevier, 2015.

15. GOLEMAN D. *Leadership that gets Results*. Harvard Business Review, 2000.

16. MAXWELL, J. C. *Totul despre manageri, atitudine, echipă, relații*. Editura Amaltea, București, 2005.

17. GOLEMAN, D. *Inteligența emoțională*. Editura Curtea Veche, București, 2008.

PROFILUL LUCRĂTOAREI MODERNE DE LA DISTANȚĂ. PROBLEME ALE ORGANIZĂRII MUNCII ȘI A MANAGEMENTULUI TIMPULUI

Natalia CUTANINA

Doctorandă, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: nkutanina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6396-5625>

Prezentul studiu examinează caracteristicile inerente a unei femei-freelancer modern, care lucrează de la distanță și, de asemenea, descrie dificultățile cu care se confruntă femeile-freelanceri astăzi, inclusiv problemele de gestionare a timpului. Articolul examinează schimbările, care au avut loc în domeniul relațiilor de muncă a femeilor ce lucrează de la distanță după pandemia de COVID-19. Autorul analizează datele obținute în cadrul unui sondaj sociologic, realizat în 2023, în format online, folosind platforma Google Forms, în rândul femeilor din mai multe țări ale lumii. Analiza include aspecte precum atitudinea față de munca la distanță, statutul de lucru al respondentelor existența și numărul de copii, originea computerului folosit pentru muncă și alte momente cheie, legate de organizarea spațiului de lucru, precum și dificultățile cu care se confruntă participantele la cercetare atunci când lucrează de la distanță.

Cuvinte-cheie: muncă la distanță, freelance, freelancer, femeie-freelancer, pandemie COVID-19, mamă care lucrează, managementul timpului.

PROFILE OF A MODERN FEMALE REMOTE WORKER. ORGANIZATION OF THE WORKFLOW AND TIME MANAGEMENT ISSUES

This study examines the characteristics inherent in a modern freelancer working remotely, and also describes the difficulties that freelancers face today, including time management problems. The article examines the changes that have taken place in the workplace with women working remotely after the COVID-19 pandemic. The author analyzes the data obtained during a sociological survey conducted in 2023 remotely (online) using the Google Forms platform among women from around the world. The analysis includes aspects such as attitudes towards remote work, the work status of the participants, the presence and number of children, the origin of the computer used for work, and other key moments related to the organization of the workspace as well as the difficulties that research participants face when working remotely.

Keywords: remote work, freelancing, freelancer, female freelancer, COVID-19 pandemic, working mother, time management.

PROFIL DE LA TRAVAILLEUSE À DISTANCE MODERNE. PROBLÈMES D'ORGANISATION DU TRAVAIL ET DE GESTION DU TEMPS

Cette étude examine les caractéristiques inhérentes à une femme-pigiste moderne qui travaille à distance et décrit également les difficultés rencontrées par les femmes-pigistes aujourd'hui, y compris les problèmes de gestion du temps. L'article examine les changements survenus dans le domaine des Relations de travail des femmes travaillant à distance

après la pandémie de COVID-19. L'auteur analyse les données obtenues dans le cadre d'une enquête sociologique, menée en 2023, en format en ligne, à l'aide de la plateforme Google Forms, auprès de femmes de plusieurs pays du monde. L'analyse inclut des questions telles que l'attitude à l'égard du travail à distance, le statut de travail des répondant·e·s, existence et nombre d'enfants, l'origine de l'ordinateur utilisé pour le travail et d'autres moments clés, liés à l'organisation de l'espace de travail, ainsi que les difficultés auxquelles les participants à la recherche sont confrontés lorsqu'ils travaillent à distance.

Mots-clés: travail à distance, freelance, femme-freelance, pandémie COVID-19, mère qui travaille, gestion du temps.

ПРОФИЛЬ СОВРЕМЕННОЙ УДАЛЕННОЙ РАБОТНИЦЫ. ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА И ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТА

Данное исследование рассматривает характерные черты, присущие современной женщине-фрилансеру, работающей удаленно, а также описывает сложности, с которыми сталкиваются женщины-фрилансеры на сегодняшний день, в том числе проблемы тайм-менеджмента. В статье изучаются изменения, которые произошли в рабочей сфере с удаленно работающими женщинами после пандемии COVID-19. Автор анализирует данные, полученные в ходе социологического опроса, проведенного в 2023 году удаленно (в онлайн-формате) с помощью платформы Google Forms среди женщин разных стран мира. Анализ включают такие аспекты, как отношение к удаленной работе, рабочий статус участниц, наличие и количество детей, происхождение используемого для работы компьютера и другие ключевые проблемы, связанные с организацией рабочего пространства, с которыми участницы исследования сталкиваются при удаленной работе.

Ключевые слова: удаленная работа, фриланс, фрилансер, женщина-фрилансер, пандемия COVID-19, работающая мать, тайм-менеджмент.

Introduction

In the post-pandemic economy, the role of remote work cannot be overstated. Scientific research within the framework of this topic shows the diversity and even inconsistency of the results and conclusions. At the same time, the changes taking place in the economy in recent years have a massive impact on working women and working mothers. This study aims to analyze the portrait of a modern female freelancer and the attitude of modern women towards remote work, as well as growth points that can be worked on in the future in order to improve the psycho-emotional state of female freelancers and remote workers in order to increase productivity when working remotely.

Research Methodology

The methodology of this study includes a sociological survey and the method of information analy-

sis. The sociological survey was conducted online through the Google Forms platform in January-February 2023. The online survey format was chosen due to the geographic distribution of survey participants. The participants in the sociological study were sent a link, following which they got to a page in Google Forms with a survey. All responses from the form were automatically saved to a table (Google Sheets), which made it possible to avoid errors that could be made when manually entering research results into a table for subsequent analysis. Initially, two forms were created - for English-speaking and Russian-speaking participants. The responses in two languages were combined into a single table before data analysis.

Characteristics of the statistical sample

The statistical sample of this study includes freelancers and remote workers living in different coun-

tries of the world, men and women aged 18 to 45 years with a predominance of women in the sample (78.3%). The study is based on this sample due to the fact that in the logic of the modern economy, it is often more difficult for women to maintain a balance between work, family, personal life and household chores, and when working remotely, the boundaries between these areas of life can be erased even more. The study involved English-speaking and Russian-speaking respondents from the USA, Georgia, the Netherlands, Moldova, Ukraine, Turkey, Kazakhstan, Russia, Thailand, Belarus, Germany, Argentina, Serbia, Japan, Portugal and other countries.

The main provisions of the study

Who are these people - modern freelancers, and what is their place in the rapidly changing post-pandemic economy? When people are talking about modern freelancers, they usually mean a person who works for himself, usually, in a remote format. In the IT field, it often happens that freelancers also work for the company as remote workers, in addition to working for themselves and building their own customer base, so they have to create and maintain clear boundaries between their working time and time for rest and family.

The opportunities offered by remote work and freelancing allow women to be more autonomous. In order to master many of the professions in the field of IT, it is not even necessary to get a higher education. In this regard, a study conducted in Pakistan in 2022 [1] is interesting, which raises the topic of women's vulnerability in the context of finding and retaining a stable job. This is especially pronounced in developing countries with much more developed "informal" economies.

The topic of work-life balance has been sounding more and more often lately. And if, when working in the office, in many cases, the physical absence of an employee in the office helps to comply with it, then

when working from home, it is not uncommon for remote workers and freelancers to have difficulties connected to separating these areas. Various factors can influence the work-life balance of remote workers and freelancers.

Working life seeps into personal life, and if one doesn't set boundaries properly to control the workload, such situations can lead to decreased productivity at work, decreased motivation, burnout and other mental problems.

To a particular extent, this balance can be difficult for women to maintain, and not only in the field of IT and freelancing. A study conducted by scientists in the wake of the COVID-19 pandemic in the UK in 2021 [2] showed that women in general reported higher levels of psychological stress than men during the pandemic and lockdowns. In addition, working mothers were much more likely than fathers to bear the main responsibility for child care and home schooling, which significantly affected the self-perception and emotional background of the respondents. According to the above-mentioned study, during the pandemic, working women did much more housework, more childcare, and more home schooling than men. The proportion of women doing housework and child care has increased significantly since the outbreak of the pandemic. There's another study conducted at the University of Pennsylvania in the USA in 2023 [3], which showed that the pandemic had a significant negative impact on the work-life balance of women. Researchers talk about the importance of additional support measures for working mothers, such as the availability of various options for child care and opportunities to have a more flexible work schedule.

Next, let's take a closer look at the portrait of a modern freelance woman in a post-pandemic economy, based on the data obtained during the study. 96 women from different countries of the world took part in this sociological study.

Almost half of the sample were women aged 30-35 years (48.9%), 24.5% were women aged 24-29 years, 18.1% were women aged 36-40 years, 4.3%

each were women aged 40-45 years and 18-23 years (see Figure 1).

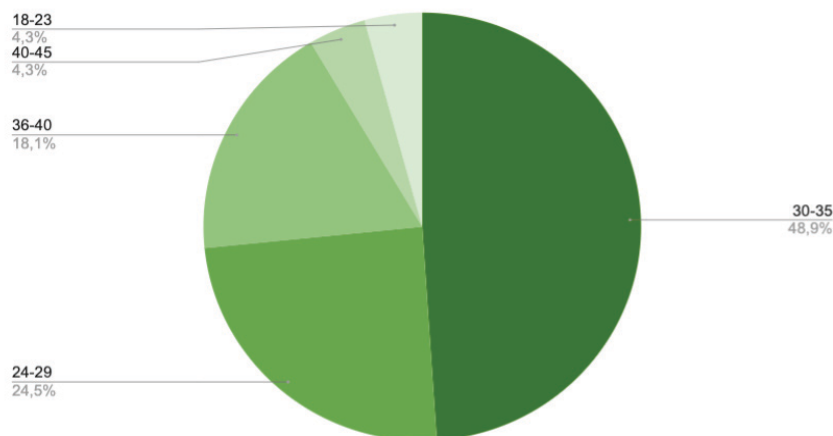

Figure 1. Age of respondents

Source: by author.

The majority of respondents have no children (57.4%), mothers of one child made up 23.4% of the

sample, and mothers of two children made up 19.1% of the sample (see Figure 2).

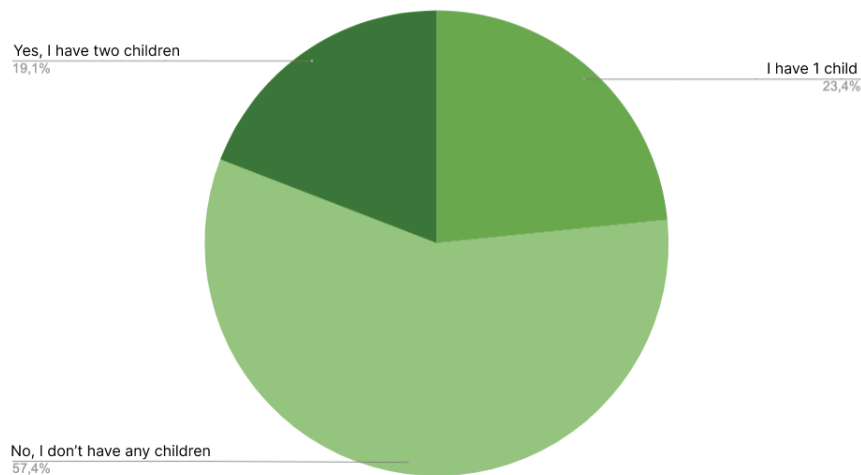

Figure 2. The presence and number of children among the respondents

Source: by author.

30.9% of the survey participants at the time of the study lived in a city with a population of up to 1 million inhabitants, 29.8% - in a city with a population of more than 5 million inhabitants, 28.7% - in a city with a population of 1-5 million inhabitants, 4.3% - in small settlements of up to 5,000 people, which allows us to say that that the majority of mo-

dern freelancers live in million-plus cities of different sizes.

At the same time, 6.4% of respondents consider themselves to be so-called digital nomads - digital nomads - these are people who work remotely and at the same time travel, do not live permanently in one place (see Figure 3).

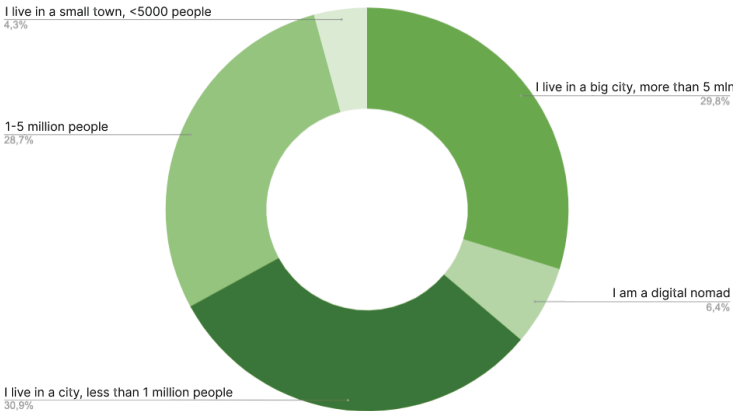

Figure 3. Places of residence of survey participants

Source: by author.

Almost half of the respondents (48.9%) consider themselves to be freelancers, 31.9% at the time of the study work remotely for one company, 12.8% combine remote work in the company and freelance

(also work for themselves), 6.4% at the time of the study did not work, but worked remotely for a year before the study (see Figure 4).

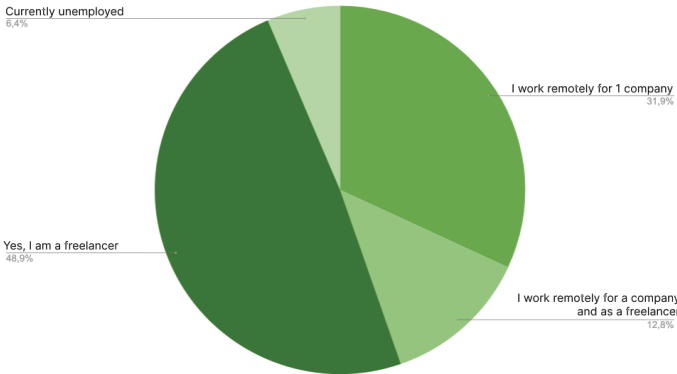

Figure 4. Place of work of the respondents

Source: by author.

The vast majority of women surveyed (90.5%) have at least one higher education. Among them, 74.5% of respondents have one higher education,

13.8% have two higher education, and 2.1% of women surveyed have three higher education (see Figure 5).

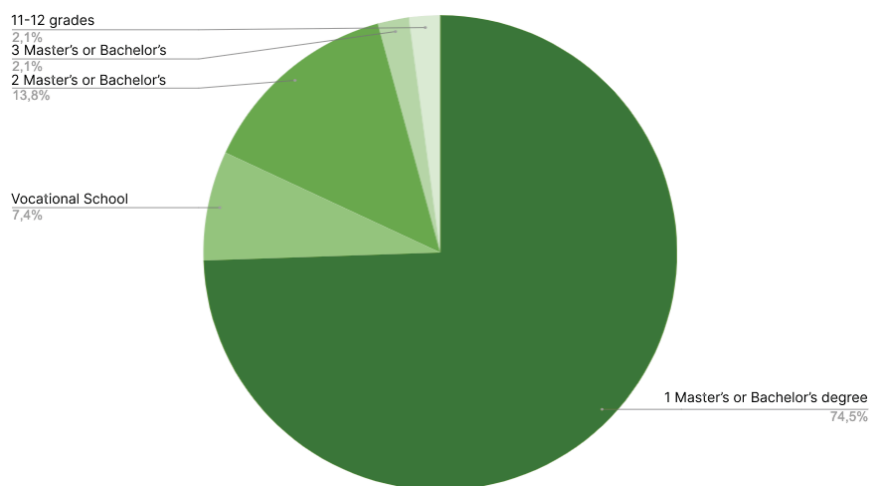

Figure 5. The level of education of the respondents

Source: by author.

In addition, it is important to note that among the study participants, almost half (48.9%) are self-taught, and about a third (35.1%) work directly in their specialty, the rest of the survey participants mostly work in related fields, or not directly in their specialty, one way or another use the skills acquired during getting their degree in their today's work.

If we analyze the responses of respondents who

have children, we will see that the picture does not fundamentally change. Here, in the same way, half of the respondents (52.4%) are self-taught and a little more than a third (40.5%) work directly in their specialty. 7.4% answer that they work partly in their specialty and use in today's work the knowledge and skills acquired during their basic education (see Figure 6).

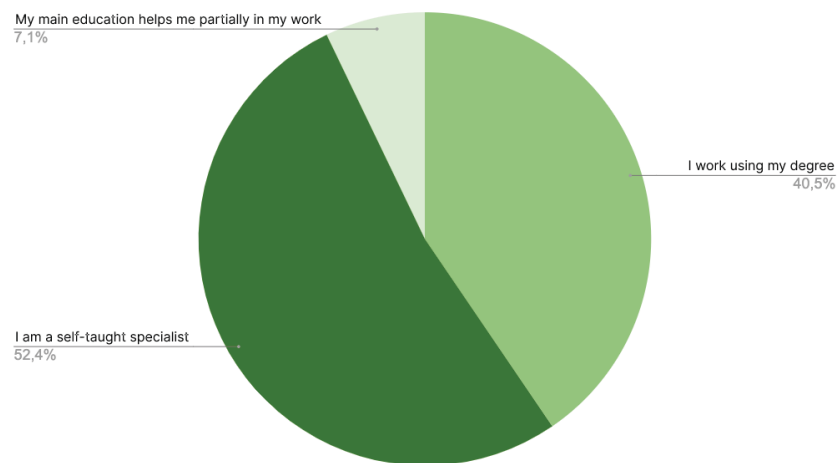

Figure 6. Distribution of workers according to their basic education and self-taught workers

Source: by author.

The female freelancers interviewed have different levels of experience in their profession. Most experience (10-15 years) have 16% of respondents, 1-2 years and 3-4 years of experience have 13.8% of respondents, respectively. It can also be noted

here that, in total, about a quarter of the survey participants (27.6%) have less than 3 years of experience, as well as about a quarter of the respondents (27.7%) have more than 9 years of experience (see Figure 7).

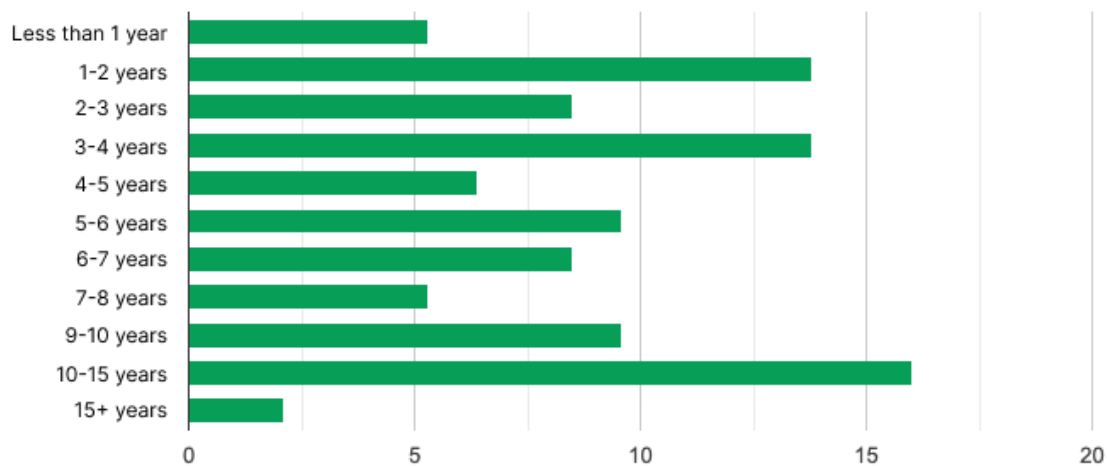

Figure 7. Work experience of respondents

Source: by author.

Let's look at how the participants of the survey characterized the productivity of their work depending on the place of work.

The vast majority of respondents (64.9%) work from home and claim that working from home does not interfere with their productivity. Every fifth participant (19.1%) works from home, and feels that she could be more productive. At the same time, as such, there is no gap in the responses of mothers and

women who do not have children. Among mothers working from home, 61.9% are satisfied with their productivity, among working women who do not have children, this number is 66.7%.

4 out of 5 respondents (81.9%) use their own computer or laptop for work, 18.1% of respondents answer that their computer or laptop is provided by the company or client on which they work (see Figure 8).

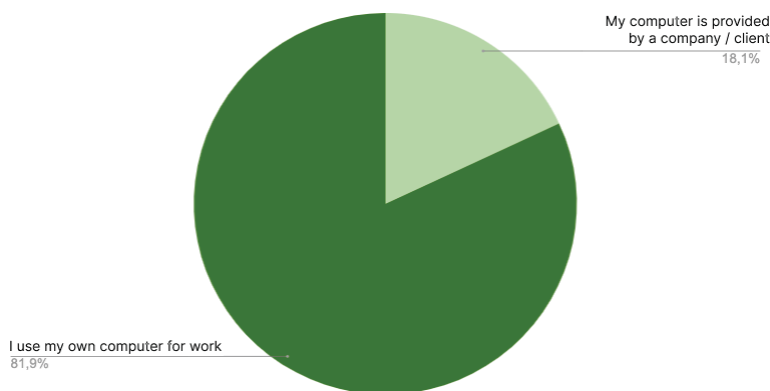

Figure 8. The origin of the computer that the respondents use for work

Source: by author.

Almost half of the respondents did not work remotely before the pandemic (47.9%). Thus, we can say that the COVID-19 pandemic significantly affected

the change of occupation in half of the respondents (see Figure 9).

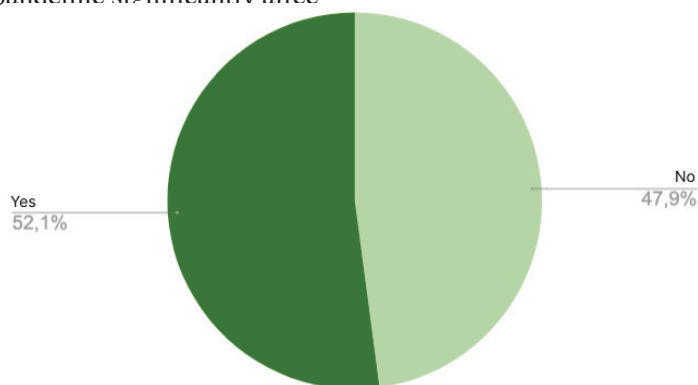

Figure 9. Remote work experience prior to the COVID-19 pandemic

Source: by author.

2023, nr. 1 (98)

More than a third of the women surveyed (35.1%) claim that their attitude to work has not changed after the COVID-19 pandemic and that they work in the same place as before the pandemic. 18.1% of respondents prefer a hybrid work schedule. 16% have

completely changed their field of activity, 16% after the pandemic prefer to work only in a remote format. 5.3% of women have started their own business.

Analyzing the data of Figure 10 also leads to interesting conclusions.

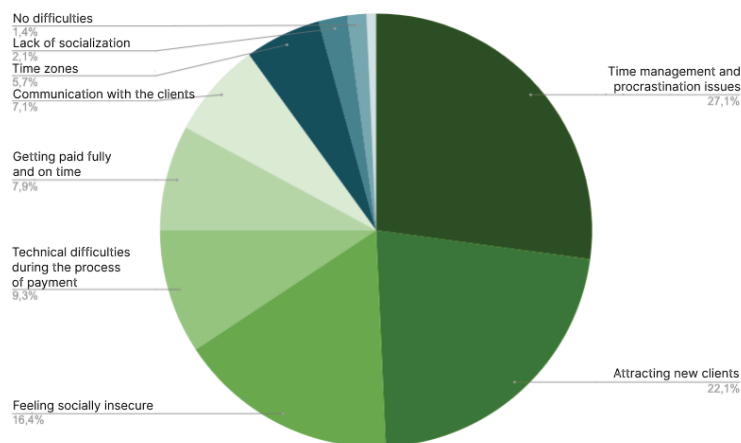

Figure 10. Difficulties experienced by female freelancers at work

Source: by author.

Thus, more than a quarter of the surveyed freelancers (27.1%) noted difficulties with self-organization and procrastination, in second place in the list of difficulties faced by female freelancers, finding new clients - 22.1% of respondents face this difficulty. 16.4% of respondents feel social insecurity, and a total of 17.2% of survey participants experience various kinds of difficulties with receiving payment (9.3% of survey participants experience technical difficulties with payment, and 7.9% of respondents experience difficulties with receiving payment on time). 7.1% of respondents noted that they experience difficulties when communicating with customers. Only 1.4% of the women surveyed do not feel difficulties in their freelance work.

Conclusions

From the presented data, according to the results of the study, the following conclusions can be drawn:

1. The main core of the sample consisted of women aged 25-40 years, residents of million-plus cities in different countries, with at least one higher education.

2. Every second participant of the study is “self-taught”, that means that they do not have a specialized education in the profession in which they currently work. Among working mothers, the distribution remains the same.

3. Every second participant in the study has no children. Every second participant has one or two children.

4. Among freelance mothers, the presence of one and two children living directly with the survey participants was distributed approximately equally.

5. Every second participant of the study did not work remotely before the COVID-19 pandemic.

6. Every fourth participant of the survey is just starting her career in the field in which she works and has less than 3 years of experience in this field.

7. Every fourth participant in the survey has more than 9 years of experience in the field in which she works.

8. The subjective perception of their own productivity when working remotely from home among the participants of the study does not differ much depending on the presence or absence of children.

9. According to our study, 2 out of 3 respondents claim that various kinds of changes have taken place in their working life after the pandemic. Every 6th woman claims that after the pandemic she would like to work only remotely. Every 6th woman claims that during the pandemic she completely changed the area of business. Almost every 5th woman after the pandemic prefers a hybrid work schedule.

10. A third of the female respondents have not changed their workplace during the pandemic.

11. Every fourth female freelancer experiences difficulties with self-organization, every fifth - difficulties with finding new clients and projects to work on, every sixth is experiencing social insecurity.

Thus, the study showed that the subjective perception of one's own productivity and problems with productivity and time management when working remotely from home does not differ between mothers and women who do not have children, and exactly the same distribution of self-taught women does not differ in cases when we analyze the responses of mothers and women who do not have

children. It is also important to add that this topic is certainly of scientific interest and requires further study and in-depth analysis. In modern realities, where women and especially mothers have to combine full-time work, most of the household and child care responsibilities, the issues of "work-life balance", time management and productivity in remote work play a very important role.

References

1. SARFRAZ, Mudassira, KAMRAN, Muhammad, KHAN, Noor Ullah, KHALIQUE, Muhammad, ANDLIB, Zubaria. *Targeting Women's vulnerable employment through social protection: A quasi-experimental regression discontinuity design*. Heliyon, Volume 8, Issue 2, 2022, e08964, ISSN 2405-8440, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e08964>. Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844022002523> Last visit 19.06.2023
2. WARREN, T., LYONETTE, C., and the UK Women's Budget Group (2021). *Carrying the work burden of the Covid-19 pandemic: working class women in the UK. Final report*. Nottingham: Nottingham University Business School. Access mode: <https://www.nottingham.ac.uk/business/documents/research/carrying-the-work-burden-of-covid-19/final-report-working-class-women-and-covid.pdf> Last visit 19.06.2023
3. BROWN, Lily, GONALONS-PONS, Pilar, ROTHBARD, Nancy. *How Have Women in the Workforce Fared, Three Years into the Pandemic?* University of Pennsylvania's Wharton School, 2023. Access mode: <https://penntoday.upenn.edu/news/how-have-women-workforce-fared-three-years-pandemic> Last visit 30.06.2023
4. VAN EERDE, Wendelien. *Procrastination and Well-Being at Work*. Chapter 11. Editor(s): Fuschia M. Sirois, Timothy A. Pychyl, Procrastination, Health, and Well-Being, Academic Press, 2016, Pages 233-253, ISBN 9780128028629,
5. WANG, Haining, ZONG, Guangzhen. *Relationship between employees' perceived illegitimate tasks and their work procrastination behavior: Role of negati-*

ve emotions and paternalistic dimensions. Heliyon, Volume 9, Issue 4, 2023, e14984, ISSN 2405-8440

6. PAILLE, P., GRIMA, F., & BERNARDEAU, D. (2013). *When subordinates feel supported by managers: investigating the relationships between support, trust, commitment and outcomes*. In: International Review of

Administrative Sciences, 79(4), 681–700. <https://doi.org/10.1177/0020852313501248>

7. OUYANG, C., ZHU, Y., MA, Z., QLAN, X. *Why Employees Experience Burnout: An Explanation of Illegitimate Tasks*. Int. J. Environ. Res. Public Health, 2022, 19, 8923. <https://doi.org/10.3390/ijerph19158923>

COMPARTIMENTUL

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

CZU 32

DOI [https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1\(98\).14](https://doi.org/10.52388/1812-2566.2023.1(98).14)

PROBLEMATICA IMAGINII DE ȚARĂ ÎN ABORDARE POLITOLOGICĂ

Victor MORARU

Doctor habilitat în științe politice, profesor universitar,
membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei,

Chișinău, Republica Moldova

e-mail: vsm.academy2015@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0002-0322-6086>

Sergiu TEODOR

Doctorand, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Chișinău, Republica Moldova

e-mail: sergiu.teodor@army.md

<https://orcid.org/0009-0001-7192-007X>

Examinarea conceptului "image de țară", care a pătruns recent în sfera cercetărilor politologice, oferă posibilitate autorilor să constate importanța examinării modului de interpretare a acestui concept, să evidențieze importanța valorificării lui în condițiile unei societăți, în care imaginea țării poate și trebuie să obțină o dimensiune „social-rentabilă”, aducând un plus de valoare eforturilor de avansare a societății. Articolul este orientat spre elucidarea atribuției directe a problemei imaginii de țară la categoriile politologice esențiale ca stat, stat mic, interes național, reputația țării, securitate națională, opinie publică, societate informațională, comunicare internațională, relații internaționale, comunicare politică, comunicare guvernamentală ș. a. O atenție aparte este acordată elementelor de ordin politic ale acțiunii simbolice: construirea identității naționale, soft power, branding de țară. Exemplificarea parametrilor investigaționali ai imaginii de țară în sfera științei politice este efectuată în baza opiniilor cercetătorilor notorii, fapt care permite argumentarea multidimensionalității fenomenului în cauză și dezvăluie multitudinea abordărilor posibile, inclusiv din perspectiva politologică.

Cuvinte-cheie: *image de țară, brand de țară, interes național, stat mic, identitate de țară, branding național, soft power.*

THE PROBLEM OF COUNTRY IMAGE IN POLITICOLOGICAL APPROACH

Examination of the concept of "country image", which recently entered the field of political research, offers the authors the opportunity to find it important to examine how to interpret this concept, to highlight the importance of its capitalization in the conditions of a society, in which the image of the country can and must obtain a "social-profitable" dimension, adding value to the efforts of advancing of the society. The article is aimed at elucidating the direct attribution of the country image problem to the essential political categories as a state, small state, national interest, country reputa-

tion, national security, public opinion, information society, international communication, international relations, political communication, government communication, etc. A special attention is paid to the political elements of the symbolic action: building the national identity, soft power, country branding. The exemplification of the investigative parameters of the country image in the field of political science is carried out based on the opinions of the notorious researchers, which allows the argumentation of the multidimensionality of the phenomenon in question and reveals the multitude of possible approaches, including from a political perspective.

Keywords: country image, country brand, national interest, small state, country identity, national branding, soft power.

LE PROBLÈME DE L'IMAGE DU PAYS DANS L'APPROCHE POLITIQUE

L'examen du concept "d'image du pays", qui est récemment entré dans le champ de la recherche politique, offre aux auteurs l'occasion de noter l'importance d'examiner l'interprétation de ce concept, de mettre en évidence l'importance de sa capitalisation dans les conditions d'une société, dans laquelle l'image du pays peut et doit obtenir une dimension "socialement rentable", apportant une valeur ajoutée aux efforts de progrès de la société. L'article vise à élucider l'attribution directe du problème de l'image du pays aux catégories politiques essentielles telles que l'État, le petit État, l'intérêt national, la réputation du pays, la sécurité nationale, l'opinion publique, la Société de l'Information, la Communication Internationale, les Relations Internationales, la Communication Politique, communication gouvernementale et ainsi de suite. a. une attention particulière est accordée aux éléments politiques de l'action symbolique: construction de l'identité nationale, soft power, image de marque du pays. L'illustration des paramètres d'investigation de l'image du pays dans le domaine des sciences politiques est réalisée sur la base des opinions des chercheurs notoires, ce qui permet d'argumenter la multidimensionnalité du phénomène en question et révèle la multitude d'approches possibles, y compris du point de vue politique.

Mots-clés: image du pays, marque du pays, intérêt national, petit État, identité du pays, image de marque nationale, soft power.

ПРОБЛЕМА ИМИДЖА СТРАНЫ В ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Рассмотрение концепта «имиджа страны» - концепта, недавно вошедшего в сферу политических исследований, дает авторам возможность отметить важность рассмотрения способа интерпретации этого понятия, выделить важность его валоризации в условиях общества, в котором имидж страны может и должен приобретать «социально выгодное» измерение, принося дополнительную ценность усилиям по развитию общества. Статья направлена на выявление прямой принадлежности проблемы имиджа страны к сущностным политическим категориям, таким как государство, «малое государство», национальный интерес, репутация страны, национальная безопасность, общественное мнение, информационное общество, международное общение, международные отношения, политическая коммуникация, коммуникация правительственная и т.д. Особое внимание уделено политическим элементам символического действия: построению национальной идентичности, мягкой силе, брендингу страны. Анализ исследовательских параметров образа страны в сфере политической науки осуществляется на основе мнений известных исследователей, что позволяет аргументировать многоаспектность рассматриваемого феномена и выявляет множество возможных подходов, причем подходов с точки зрения политической науки представляется перспективным и вызывает размышления и выводы.

Ключевые слова: имидж страны, бренд страны, национальный интерес, «малое государство», идентичность страны, национальный брендинг, мягкая сила

Introducere

Experiența dezvoltării comunității internaționale demonstrează expres că existența unui stat în cadrul sistemului de relații internaționale este determinată de o serie întreagă de factori, respectiv, poate fi examinată din diverse perspective. Imaginea de țară, brandul unei țări se pretează foarte bine pentru a fi considerate prin prisma științei politice.

În primul rând, datorită circumstanței că activitatea de construcție a imaginii de țară, activitatea de branding de țară reprezintă o sarcină majoră, asigurată la nivel statal. Iar „realitatea statală constituie, din mai multe considerente, centrul problematicei politice a timpului nostru”, după cum indică politologii [1, p. 86]. Respectiv, edificarea imaginii de țară trebuie să fie o misiune *sine qua non* a oricărei guvernări. Și această edificare trebuie să fie efectuată în mod coerent și consecvent.

De notat, că reprezentarea despre o țară și despre locul ei în lume a fost dintotdeauna o resursă a țării respective, iar formarea unei imagini de țară pozitive constituie mereu / ar trebui să constituie o preocupare a clasei politice aflate la putere, fiind esențială în asigurarea ideologică a acțiunii politice, atât externe, cât și interne. Astfel, reprezentarea puterii în conștiința socială și-a adjudecat rolul tot mai important și tot mai pronunțat în jocul politic, în cadrul proceselor politice desfășurate, reflectând certe percepții ale actorilor politici și ale instituțiilor politice.

Imaginea țării, receptată în interiorul și în afara hotarelor statului, devine un element esențial de poziționare a țării, un instrument de asigurare a securității sale și un mecanism important de apărare și promovare a intereselor naționale [2, p. 206]. Cu cât mai bine o țară își asigură o poziționare favorabilă pe arena internațională, cu atât mai pozitivă este reputația și receptarea ei, și cu atât mai fortificată devine securitatea ei națională. Cu alte cuvîn-

te, imaginea țării reprezintă o valoare națională cu valențe internaționale, care se manifestă într-un timp și spațiu determinat. Ea reflectă tendințele proceselor politice, social-economice și de alt ordin care se produc în țară și, practic, stă la baza reputației pe care o obține statul în opinia publică națională și internațională.

Valențele conceptului imaginii de țară

Orice stat care se respectă, care pretinde să ocupe un rol semnificativ în comunitatea internațională, desfășoară o activitate susținută de promovare a propriei imagini în lume. Același obiectiv, de fapt, rămâne valabil și pentru țările mici, pentru a se impune pe arena internațională, cu atât mai mult că „o serie de „state mici” au reușit să întreprindă activități, legate de bunele practici internaționale și fortificarea imaginii favorabile, utilizate ca mijloc de a acumula influență internațională, îmbinând realismul cu idealismul prin *soft power*” [3, p. 159]. Pornind de la faptul că dinamica dezvoltării proceselor politice contemporane este determinată, într-o oarecare măsură, de așa-numitele „state mici” (în categoria cărora se include și Republica Moldova), potențialul politic al unor atare formațiuni statale obține în condițiile actuale o semnificație însemnată și nu poate fi subestimat.

În linii generale, experții împărtășesc părerea că prestația „statelor mici” poate fi dezvoltată în baza fortificării potențialului lor economic, grație implementării modelelor de conducere eficientă și pe contul eforturilor diplomatice. Doar în acest caz „statele mici” vor putea „să-și exercite propria pondere în mediul internațional... iar puterea blândă a unui stat mic va reuși să contribuie la extinderea virtuală a spațiului diplomatic, situația lor servind un indicator al progresului acelei societăți” [4, p. 381]. Dar toate aceste sarcini nu sunt realizabile atât de ușor, în cazul în care comunitatea internațională va interpreta critic sau sceptic eforturile unui astfel de „stat

mic”, evoluția căruia este marcată de prezența și presiunea unui conflict nesoluționat (dar și foarte dificil de soluționat), de persistența atâtor și atâtor restanțe. În condițiile date, o soluție întru depășirea situației poate să constituie atenția deosebită acordată elaborării și realizării strategiei de imagine a statului [5, p. 209]. Din punctul de vedere al experienței politice, stabilirea traiectoriei adecvate a acțiunilor actorilor politici și evaluarea cu periodicitate a acestora are o însemnătate indiscutabilă pentru verificarea și luarea oportună a deciziilor politice concrete.

Experții notează, pe bună dreptate: „Viața internațională este un spațiu de formare a atitudinilor, de cele mai multe ori, neomogene și contradictorii. Formarea atitudinii statelor față de celelalte state este dependentă de aceste reprezentări și imagini care se propagă prin contagiune, de la marile puteri spre puterile locale și zonale, însușindu-se și asimilându-se reprezentările și imaginile acceptate de alții. În acest context, imaginile despre națiune, care se formează la organizațiile suprastatale și la alte națiuni, în primul rând la națiunile puternice se constituie într-un portret-imagine al fiecărei națiuni. Ele influențează deciziile statelor puternice și organizațiilor internaționale, generând în același timp, relații de cooperare, conlucrare, competiție sau de excludere” [6, p. 6], iar „*national branding*”, în majoritatea cazurilor, se exprimă, astfel, ca instrument al geopoliticii globale, condensând, într-o variantă specifică și structurată, ideea cu privire la viitorul dezvoltării dezirabile a statului. În dependență de resursele financiare și umane de care dispune, ponderea acțiunilor de promovare poate să cuprindă un diapazon vast de manifestări. În aceste circumstanțe, statul va activa mecanismele de asigurare a imaginii de țară favorabile, adaptându-le la realitățile globale și ajustându-le la condițiile specifice ale propriei statalități.

Imaginea unui stat, difuzată în exteriorul său, influențează, după cum atestă experții [7, p. 46; 8],

percepția acestuia de comunitatea internațională și de cetățenii ei și, de aceea, eforturile depuse pentru crearea și menținerea brandului de țară favorabil merită tot sprijinul din partea factorilor de decizie. În această ordine de idei, Simon Anholt, în lucrarea sa, de-a dreptul antologică, „*Competitive identity: The new brand management for nations, cities, and regions*”, a ținut să sublinieze: „În această epocă a globalizării, fiecare guvern responsabil are datoria să întreprindă măsuri pentru gestionarea reputației națiunii proprii, deoarece singurul tip de guvern care își poate permite să ignore impactul reputației sale naționale este cel care nu are niciun interes acceadă în comunitatea globală și nicio dorință ca economia sa, cultura sau cetățenii săi să beneficieze de influențele și oportunitățile bogate pe care le oferă lumea” [9, p. 3].

Imaginea de țară, identitatea națională și acțiunea de branding

Se poate de constatat, astfel, că, pe măsură ce avansează cunoașterea politologică, se profilează noi abordări în cadrul cărora este analizat procesul de construire a imaginii de țară. Abordarea ce face referință la branding poate fi considerată una de perspectivă [10, p. 98], în care categoria brandului obține sensul de element social/cultural (și nu de produs / serviciu), iar imaginea de țară urmează să fie înțeleasă drept brand de țară. Respectiv, acesta poate fi interpretat ca un capital esențial, care, în opinia lui S. Anholt, apare în calitate de acțiune strategică, adică, viziune generalizată a vectorului de mișcare [11]. Experții atribuie brandului național proprietatea de a consolida populația, de a stimula sentimentul idealurilor și obiectivelor comune, de a ameliora opinia publică referitor la statutul țării și, în consecință, a impulsiona dezvoltarea țării.

În viziunea lui Simon Anholt, potențialul brandului național (brandului țării) rezidă în substanța identității pe care o degajă, și strategia puternică de

brand este esențială pentru a-i imprima calitatea de proces viabil, de a-i sprijini mișcarea înainte [12, p. 225]. Drept sursă a consistenței brandului servește ansamblul de idei, valori, însemne caracteristice ale culturii, reprezentări verbale și vizuale care, în totalitatea lor, stimulează în percepția audienței-țintă formarea anumitor asocieri cu țara respectivă.

Puterea brandului corelează, așadar, cu forța identității, un alt concept important în contextul imaginii de țară. Și efortul de consolidare a imaginii de țară este însoțit, indiscutabil, de consolidarea identității, care rezidă, așa cum a remarcat și Jennifer Aaker, în acel „set de asocieri care urmează a fi creat ori menținut” [13, p. 347]. Ca și orice concept valabil pentru științele sociale, identitatea nu se pretează unei interpretări univoce, fiind corelată, conform ideii lansate de Kenneth Boulding [14], atât la așteptările reale ale percepției despre sine, denumită „identitate” (reprezentare generată în cadrul formării percepției interne a imaginii de țară), cât și la un conglomerat de reprezentări vehiculate și generate în și pentru exteriorul țării, ambele manifestări – marcate de imperativul reliefării trăsăturilor de diferențiere a propriei identități în raport cu altele, evident, nu în scopul de a se contrapune, dar cu scopul, în primul rând, de a-și sublinia unicitatea, de a-și asigura șansa recunoașterii.

Conceptul identității de țară include, conform opiniilor prezente în literatura de specialitate, o serie de componente, ca: a) identitate națională, determinată de particularitățile amplasării geografice, modul de organizare a vieții politice și economice, specificul cultural și istoric, componența etnică și apartenența confesională, orizontul valorilor și credințelor; b) statutul formațiunii statale – poziția în mediul internațional, participarea în organizații internaționale, caracterul relațiilor interstatale, rolul pe care îl are pe arena internațională; c) imaginea în exterior, eficiența modalităților de promovare, mai ales, pe plan politic și mediatic, interpretările identității de țară, determi-

nate pentru moment de acțiunile guvernării etc. [15]. Sugestive sunt, în această ordine de idei, reflecțiile cunoscutului cercetător al câmpului problematic al imaginii țării, Keith Dinnie, expuse în paginile cărții sale „Nation Branding. Concepts, Issues, Practice”, ca să menționăm doar câteva dintre ele: „Identitatea de țară joacă un rol cheie în brandingul național. Conștientizarea și înțelegerea trăsăturilor de bază ale identității naționale este o condiție prealabilă pentru activitatea de consolidare a *branding*-ului național, deoarece esența oricărui brand național derivă nu numai din companiile și mărcile țării, ci și din cultura acestora în sensul cel mai larg - limbă, literatură, muzica, sportul, arhitectura și totul ce întruchiează sufletul unei națiuni. Acesta este unul dintre motivele pentru care *branding-ul* național este un angajament prea mare pentru a fi lăsat numai pe seama marketingului”; „Managementul brandului de țară ar trebui tratat ca o componentă a politicii naționale, niciodată ca o „campanie” separată de planificare, guvernare sau dezvoltare economică”, „O problemă de ordin critic a identității de țară este tensiunea, care este frecvent observabilă între diversitatea culturală și unitatea națională, dificultatea găsirii modului de reconciliere a identităților civice incluzive, pe de o parte, cu identitățile etnice exclusive, pe de altă parte” [16, pp. 23, 111-112, 114].

Cu toate dificultățile și ambiguitățile existente pentru moment în câmpul problematic al chestiunii identității naționale în Republica Moldova (în calitate de concept acceptat și considerat inerent în construcția imaginii de țară, identitatea națională / identitatea de țară – a nu se confunda cu identitatea etnică, în cazul de față, formarea consecventă în baza ei a imaginii de țară, trebuie să fie întemeiată pe efortul constant de corectare continuă și consolidare a identității (în înțelesul extins al cuvântului) țării. Fără îndoială, în contextul chestiunii examinate, problematica identității naționale / identității etnice ar prezenta un interes aparte, cu atât mai mult că în

viziunea unor cercetători „identitatea națională apare de o importanță mai mare pentru stat, chiar mai însemnată decât frontierele, constituția, armata și alte institute”, în același timp, problema raportului dintre cele două identități vizate rămâne neelucidată, interpretarea noțiunilor-cheie discutate (etnicitate, națiune, identitate) fiind cu precădere neunivocă și controversată [17, p. 50]. Cercetătorii încearcă să explice circumstanțele care, pe de o parte, nivelează identitatea etnică, iar, pe de altă parte, – o accentuează, contribuind la „o de-ontologizare a categoriilor „etnicitate” și „națiune”, și argumentează „utilizarea frecventă în calitate de sinonime a celor două tipuri de identități” prin faptul [provenienței etnice a identității naționale” [18, p. 122]. Practica edificării imaginii de țară, în special, în cazul unor state post-sovietice, a oferit posibilitate unor cercetători să evidențieze nu doar tensiunile inerente dintre *nation building* și *nation branding*, dar și să observe că brandingul național, în unele cazuri, poate constitui o versiune „mai subtilă” a naționalismului [19, p. 300].

Oricum, considerând procesul de edificare a țării și ajungând, într-un moment la conștientizarea actualității procesului de formare a imaginii de țară, „*from building to Branding the Nation* / de la construcție la *branding* de țară” [20, p. 80], *branding*-ul de țară, în viziunea mai multor cercetători, se constituie într-un fenomen „prin care guvernele se angajează în activități conștientizate ce vizează producerea unei certe imagini a statului” [21, p. 82].

Mecanismul de creare a imaginii se axează, astfel, pe „identificarea, dezvoltarea și comunicarea acelor părți ale identității care sunt favorabile unor grupuri țintă clare”, după cum consideră cercetătoarea norvegiană Magne Supphellen [22, p. 66]. Abordarea respectivă este acceptată și de alți experți în domeniu, care consideră că la baza brandului național trebuie să se afle o idee centrală, capabilă să producă diferențierea țării în raport cu altele [23, p.

150]. O astfel de idee, acceptată drept bază pentru forța unui brand, trebuie să integreze și să profileze caracteristicile țării într-un mod eficient și atractiv. În opinia lui W. Olins, o atare „mare idee” trebuie să se regăsească în următoarele exigențe: să opereze la nivelul afectiv și rațional, pentru a sensibiliza atât inima cât și rațiunea audienței; să fie marcată de relevanță suficientă pentru toate publicurile vizate; să dețină gradul necesar de diferențiere; să fie plauzibilă – exprimând într-un mod original esența brandului și accentuând viziunea promovată drept realistă și generatoare de încredere. Dacă ceva nu corespunde realității, iar pe această reprezentare se încearcă edificarea imaginii, eșecul este de neevitat, după cum a remarcat W. Olins [24, p. 110].

De aceea, pornind de la realități, demersul care va valoriza eforturile celor investiți cu misiunea de *imagemaking* al țării se va axa pe identificarea celor mai relevante trăsături ale identității, precedate de o documentare minuțioasă. Se pretează, în acest sens, următoarele acțiuni, realizate cu consecvență, în vederea transformării identității într-o realitate „palpabilă”: elaborarea unei „oferte” concretizate a identității; comunicarea și proiectarea identității într-o manieră adecvată; determinarea valorilor, caracteristicilor și atributelor care s-ar asocia cu brandul; definirea identității brandului. În fond, se consideră că potențialul imaginii de țară își are sursa în însăși esența identității de țară, care are la bază o sumă de idei, valori, însemne ale culturii și istoriei, reprezentări verbale și vizuale, capabile, în totalitatea lor să totalitate să stimuleze în percepția auditoriului țintă formarea unor anumite asocieri cu obiectul percepției. Cu alte cuvinte, identitatea de țară apare drept acel set de asocieri care trebuie creat ori menținut în conștiința socială / opinia publică a respectivului auditoriu țintă.

Astfel, în mod firesc, identitatea se dovedește a fi transformată în brand, acesta fiind văzut ca din ce în ce mai mult potrivit pentru a fi „canal dominant

al comunicării identității naționale” și, de fapt, drept „vector de mișcare a imaginii de țară” [25, p. 233]. Așadar, promovarea imaginii de țară se produce în mod evident și prin comunicarea identității de brand cu scopul de a transmite publicului-țintă întregul complex de informații și sentimente vizând imaginea de țară.

Sporirea rolului factorului informațional în viața societății determină necesitatea promovării intereselor țării în cadrul sferei informaționale. Este foarte pronunțată azi, în activitatea de politică externă a guvernelor, exploatarea potențialului mediei prin care se încearcă crearea sau consolidarea imaginii pozitive a țării, considerată nu mai puțin importantă decât creșterea economică sau afirmarea sub aspect nemijlocit politic. În condițiile societății informaționale, când schimbul de informație devine o resursă dintre cele mai importante de dezvoltare a societății, cadrul operațional al imaginii de țară, desfășurat sub semnul comunicării politice, obține caracteristica de primordialitate. Astfel, problematica cercetării influenței comunicaționale (acțiunii persuasive, propagandei etc.) se înscrie în albia acelorași cercetări de ordin prevalent politologic. Opiniile expuse în mediul academic converg, în linii mari, spre această înțelegere a *branding*-ului de țară: „În esență, *branding*-ul de țară este un act de comunicare politică și ar trebui examinat și definit folosind teoria comunicării politice ” [26, p. 137]. În acest context, în viziunea autorului citat, acțiunea de *branding* va reprezenta „încercarea unui guvern sau a filialelor sale nominalizate de a comunica în mod simplu și, normal, informația elementară cu privire la acea națiune publicului intern și internațional”. Se consideră că această comunicare „se bazează pe dogma ideologică predominantă a elitei națiunii și are sarcina de a consolida sau inculca naționalismul în rândul cetățenilor națiunii (a promova patriotismul – n.n.), atragerea de capital de peste mări și îmbunătățirea poziției strategice a guvernului” [27, p. 137]. S-ar

părea, aparent, că sarcina este simplă. În realitate lucrurile sunt mai complicate.

Procesul de constituire și de comunicare a imaginii de țară depinde de o multitudine de factori – succesele politicii externe a statului, aspectele particulare ale politicii interne, eficiența sectorului economic, starea de spirit a populației ș. a.

Securitatea națională, ca element structural al statalității, este circumscrisă și ea acum, mai mult decât mai înainte, parametrilor comunicării (guvernamentale și nu numai). În aceste circumstanțe noi, determinate de avansarea spațiului comunicațional global, tradiționala putere „dură”, având la bază principiul coerciției și orientată spre impunerea actorilor politici, cu care se află în interacțiune, să acționeze, până și împotriva propriei voințe, fiind amenințați (factorul militar, factorul economic) sau în bază de recompense, trebuie să fie suplimentată, așa cum a argumentat Joseph Nye, de puterea „blândă”, explicată, într-una din lucrările lui, ca abilitatea de a obține rezultate dorite „pentru că alte țări optează ca să o urmeze, admirându-i valorile, urmându-i exemplul, aspirând la nivelul său de prosperitate și deschidere... fără a fi forțați să se schimbe prin amenințare sau utilizare a armelor militare sau economice... Puterea soft se întemeiază pe capacitatea de a modela preferințele celorlalți... În politica internațională, *soft power* a unei țări se bazează în primul rând pe trei resurse: cultura ei, valorile sale politice și politicile sale externe, ... văzute ca legitime în ochii celorlalți” [28, p. 20].

Importanța conceptului de *soft power*, lansat de notoriul politolog J. Nye, concept instrumental, utilizat în discursul politic, rezidă în descoperirea posibilităților noi ale acțiunii comunicative și în conștientizarea faptului că succesul unei țări în mediul internațional depinde acum nu atât de aplicarea forței dure, recurgerea la constrângere și intervenție militară, cât de abilitatea de a îmbina „*hard power*” cu „*soft power*” transformând interacțiunea acestora

în „*smart power*”, putere deșteaptă, înțeleaptă, inteligentă.

Experții au atras atenția la faptul că, în accepția lui Joseph Nye, „politica externă este mereu în corelație cu interesele naționale ale statului” [29, p. 121]. În această ordine de idei, de observat înaintarea în prim-plan a unei alte categorii relevante a științei politice – interesul național. Pentru cercetătorii din Republica Moldova, pătași ai ideii că națiunea care nu este „pe deplin conștientă de interesele sale nu poate conta pe existență și dezvoltare durabilă”, esența interesului național este determinată de factorii care „asigură continuitatea și calitatea statului și a societății într-o ambianță concurențială națională și internațională” [30, p. 8].

Încheiere

Cele relatate mai sus, credem, demonstrează că problematica imaginii de țară, acțiunea de *branding*, marcate de semnul interdisciplinarității, se înscriu în mod firesc și în câmpul cercetărilor politologice. Abordarea din perspectiva științei politice a imaginii de țară și a *branding*-ului național este alcătuită din analize bazate pe relații internaționale, relații publice și comunicare internațională, unde conceptul de diplomatie publică este uneori folosit intersanjabil cu *branding*-ul național, după cum a menționat profesorul olandez Peter van Ham, care susține că brandingul național înlocuiește rapid diplomația tradițională și că politicienii contemporani se confruntă cu sarcina de a găsi „o nișă pentru statul lor”, să se angajeze în „marketing competitiv” [31, p. 6], să construiască această imagine în corespundere cu interesele naționale ale statului.

Consemnăm, așadar, atribuția directă a problemei imaginii de țară la categoriile politologice esențiale, ca stat, „stat mic”, interes național, reputația țării, securitate națională, opinia publică, societatea informațională, comunicare internațională, relații

internaționale, comunicare politică, comunicare guvernamentală ș. a.

Imaginea de țară este prezentă în contextul realităților politice și sub aspect practic: este amintită în programele unor partide politice: „Partidul European dorește ca Republica Moldova să-și recapete stima și prestigiul internațional și să obțină imaginea de țară europeană” [32], „Dezvoltarea relațiilor internaționale și promovarea imaginii Republicii Moldova în exterior” [33], „Disfuncționalitățile sistemului justiției afectează semnificativ și imaginea țării noastre pe plan extern” [34]. Imaginea de țară figurează în lista promisiunilor partinice electorale: „Vom crea o *image de tara* moderna si civilizata!” [35], și constituie un subiect de preocupare a primelor persoane în stat: „... să aveți grijă și de imaginea țării noastre, în care trăim cu toții” [36].

De observat, deci, multidimensionalitatea fenomenului examinat, multitudinea abordărilor posibile, dintre care abordarea din perspectiva politologică apare ca promițătoare și generatoare de multiple reflecții și constatări.

Bibliografie

1. FISICHELLA, Domenico. *Știința politică: probleme, concepte, teorii* / Traducere și postfață de Victor Moraru. – Iași: Polirom, 2007. 408 p. – ISBN 978-973-46-0107-3.
2. MORARU, Victor (coord.). *Societatea și comunicarea în tranziție*. Chișinău: IMM, 2008. – ISBN 978-9975-934-58-9.
3. THORHALLSSON, Baldur. *Small States in the UN Security Council: Means of Influence?* In: The Hague Journal of Diplomacy, 2012, N 7, pp. 135-160. – ISSN 1871-1901.
4. CHONG, Alan, MAASS, Matthias. *Introduction: the foreign policy power of small states*. In: Cambridge Review of International Affairs, 2010, Vol. 23, N 3, pp. 381-382. – ISSN 0955-7571.
5. ТЕОДОР, Серджиу. *Символические ресурсы малых государств: стратегия имиджа*. In: Știință,

Educație, Cultură / Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, Comrat, 4 februarie 2016. - Vol. 1. - Comrat: Universitatea de Stat din Comrat, 2016, pp. 209-213. - ISBN 978-9975-83-012-6.

6. ANDRIEȘ, Vasile. *Imaginea națiunilor*. In: Moldoscopia, 2002, partea XVIII, pp. 6-8. - ISSN 1812-2566.

7. LOPEZ, Carmen, BALABANIS, George. *The influence of a country's brands and industry on its image*. In: European Journal of Marketing, Vol. 55, N 1, pp. 27-62. - ISSN 0309-0566.

8. WHITE, Candace L. *Brands and national image: An exploration of inverse country-of-origin effect*. In: Place Branding and Public Diplomacy, 2012, Vol. 8, N 2, pp. 110-118. - ISSN 1751-8040.

9. ANHOLT, Simon. *Competitive identity: The new brand management for nations, cities, and regions*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2007. 134 p. - ISBN 978-0230-50-028-0.

10. ШТАНЬКО, Марина А. *Национальный бренд как основа государственного имиджа*. In: International Research Journal, 2015, N 7 (38), pp. 98-99. - ISSN 2303-9868.

11. АНХОЛТ, Саймон. *Создание бренда страны*. In: Бренд-менеджмент, 2007, N 1, pp. 57-64. - ISSN 2619-8902.

12. ANHOLT, Simon. *Nation brand as context and reputation*. In: Place Branding and Public Diplomacy (Macmillan Publishers), 2005, Vol. 1, N 3, pp. 224-228. - ISSN 1751-8040.

13. AAKER, Jennifer L. *Dimensions of brand personality*. In: Journal of Marketing Research (AMA, SUA), 1997, Vol. 34, N 3, pp. 347-357. - ISSN 0022-2437.

14. BOULDING, Kenneth. *The Image: Knowledge in Life and Society*. - Ann Arbor: University of Michigan Press, 1956. - 184 p. - ISBN 978-0472-060-47-4.

15. ТОРОПОВА, Екатерина А. *Место и роль национальной идентичности в имидже страны*. In: Mediascope, 2010, N 3. [Resursă electronică]: <http://www.mediascope.ru/en/593> (Accesat 22.02.2021).

16. DINNIE, Keith. *Nation Branding. Concepts, Issues, Practice*. 2nd edition. - London: Routledge, 2016. 275 p. - ISBN 9781138775831.

17. ПОЛОМОШНОВ, Андрей Ф., ПОЛОМОШНОВ, Лев А. *Национальная и этническая идентич-*

ность в полиэтническом обществе. In: KANT: Social science & Humanities, 2020, N 2 (4), pp. 49-56. - ISSN 2305-8757.

18. МЁДОВА, Юлия А. *О соотношении этнической и национальной идентичности*. In: Философия и общество, 2010, N 4, pp. 119-125. ISSN 1681-4339.

19. JORDAN, Paul. *Nation branding: a tool for nationalism?* In: Journal of Baltic Studies, 2014, Vol. 45, N 3, pp. 283-303. - ISSN 0162-9778.

20. BOLIN, Göran, Ståhlberg, Per. *Between Community and Commodity. Nationalism and Nation Branding*. In: Anna Roosvall, Inka Salovaara Moring (Eds.). *Communicating the Nation. National Topographies of Global Media Landscapes*. - Göteborg: Nordicom, 2010, pp. 79-101. - ISBN 978-91-89471-96-2. 256 p.

21. Ibidem.

22. ЂОРЂЕВИЋ, Bojan. *Corporate strategic branding: how country and corporate brands come together*. In: Ekonomski Anali / Economic Annals, 2008, Vol. 53, N 177, pp. 59-88. - ISSN 0013-3264.

23. OLINS, Wally. *Despre brand*. București: comunicare.ro, 2006. 230 p. - ISBN 978-9737-11-108-1.

24. ФЕДОТОВА, Лариса Н. *Факторы брендинга территории*. In: Вестник Российского университета дружбы народов. Серия Литературоведение, журналистика, 2014, N 2, pp. 104-115. - ISSN 2312-9247.

25. ANHOLT, Simon. *Nation as brand*. Editorial. In: Brand Management, 2002, Vol. 9, N 4-5, pp. 229-239. - ISSN 1350-231X.

26. ALEXANDER, Colin R. *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the „New” Europe* by Nadia Kaneva (ed.). Review. In: Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media, 2013, N 9, pp. 135-139. - ISSN 2943-7633.

27. Ibidem.

28. NYE, Joseph S. *The Information Revolution and Soft Power*. In: Current History, 2014, Vol. 113, N 759, pp. 19-22. - ISSN 001-3530.

29. RUSU, Rodica, JOSAN, Elena. *Promovarea resurselor soft power în relația dintre Statele Unite ale Americii și Republica Moldova*. In: Administrarea Publică, 2016, N 3, pp. 119-125. - ISSN 1813-8489.

30. JUC, Victor, DODU-SAVCA, Carolina. *L'interet national – facteur determinant des priorites strategiques de la Republique de Moldova*. In: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2014, N 2, pp. 7-26. – ISSN 1857-2294.

31. VAN HAM, Peter. *The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation*. In: Foreign Affairs, 2001, Vol. 80, N 5, pp. 2–6. – ISSN 0015-7120.

32. Programul Partidului European. Publicat: 2005 [resursă electronică]: <http://www.e-democracy.md/files/parties/pe-program-2005-ro.pdf> (Accesat 15.05.2023).

33. Programul Politic al Partidului Liberal-Democrat din Moldova. Publicat: 2018 [resursă electronică]:

<https://pldm.md/2018/03/11/programul-politic/> (Accesat 15.05.2023).

34. Programul Partidului Politic „Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei” [resursă electronică]: <https://pdc.md/ro/program> (Accesat 15.05.2023).

35. Mesajul electoral al Partidului Social-Democrat din Moldova. Publicat: 2005 [resursă electronică]: <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/psdm/message/> (Accesat 15.05.2023).

36. Alocuțiunea Domnului Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova, la Conferința Ligii Jurnaliștilor Profesioniști, Chișinău, 3 mai 2004. [resursă electronică]: <http://www.president.md/press.php?p=1&s=1768&lang=rom> (Accesat 15.05.2023).

VALENȚELE GEOPOLITICE ALE COMUNICĂRII MEDIATICE

Mihai LESCU

Doctor în științe politice, conferențiar universitar, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: mihai.lescu@usm.md
<https://orcid.org/0000-0001-9837-6687>

Articolul este consacrat analizei particularităților funcționării mijloacelor de comunicare în masă în contextul reflectării problematicei specifice vizând actualele relații internaționale. În fond, în centrul cercetării se află geopolitica în strânsa ei relație și interdependență de mass-media. Este urmărită istoria devenirii acestor relații, sunt discutate anumite probleme controversate, generate de afirmarea geopoliticii ca știință, pe de o parte, și a mass-mediei, pe de altă parte, fiind evidențiate punctele de tangență ale acestora dar și diferențele inerente. Se atrage atenție descifrării tendinței observate, manifestate de media, de a se erija în postura de actor politic în cadrul situațiilor ce caracterizează relațiile internaționale contemporane. Sunt semnalate și anumite forme noi de colaborare în domeniile vizate, aflate la confluență. Pentru aprofundarea interpretării paradigmei geoinformaționale, se recurge la elucidarea unor concepte esențiale, ca terorism, criză, conflict.

Cuvinte-cheie: informație, mass-media, geopolitică, spațiu global, paradigmă geoinformațională, criză, conflict.

GEOPOLITICAL VALUES OF THE MEDIATIC COMMUNICATION

The article is dedicated to the analysis of the particularities of the functioning of the mass media in the context of reflecting the specific issue regarding the current international relations. After all, at the center of research is geopolitics in its close relationship and media interdependence. The history of becoming these relationships is being pursued, certain controversial issues are being discussed, generated by the assertion of geopolitics as a science, on the one hand, and the media, on the other, highlighting their tangency points but also the inherent differences. Attention is drawn to deciphering the observed tendency, manifested by the media, to become a political actor in situations that characterize contemporary international relations. Certain new forms of collaboration in the targeted areas, which are confusing, are also reported. In order to deepen the interpretation of the geo-information paradigm, the elucidation of some essential concepts, such as terrorism, crisis, conflict, is used.

Keywords: information, media, geopolitics, global space, geo-informational paradigm, crisis, conflict.

VALENCES GÉOPOLITIQUES DE LA COMMUNICATION MÉDIATIQUE

L'article est consacré à l'analyse des particularités du fonctionnement des médias dans le cadre de la réflexion du problème spécifique concernant les relations internationales actuelles. Au cœur de la recherche se trouve la géopolitique dans sa relation étroite et son interdépendance avec les médias. L'histoire de ces relations est retracée, certaines questions controversées sont discutées, générées par l'affirmation de la géopolitique en tant que science, d'une part, et les médias, d'autre part, étant mis en évidence leurs points de tangence mais aussi leurs différences inhérentes. L'attention est attirée sur le décryptage de la tendance observée, manifestée par les médias, à agir en tant qu'acteur politique dans les situations qui caractérisent les relations internationales contemporaines. De nouvelles formes de collaboration sont

également signalées dans les zones ciblées, situées à la confluence. Afin d'approfondir l'interprétation du paradigme de la géoinformation, il est utilisé pour élucider certains concepts essentiels, tels que le terrorisme, les crises, les conflits.

Mots-clés: information, médias, géopolitique, espace global, paradigme de la géoinformation, crise, conflit.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ ВАЛЕНТНОСТЬ МЕДИАКОММУНИКАЦИЙ

Статья посвящена анализу особенностей функционирования средств массовой информации в контексте отражения конкретной проблемы современных международных отношений. В основном, в центре исследования находится геополитика в ее тесной взаимосвязи и взаимозависимости со средствами массовой информации. Прослеживается история развития этих отношений, обсуждаются отдельные спорные вопросы, порожденные утверждением геополитики как науки, с одной стороны, и средств массовой информации, с другой, при этом, очерчены их точки соприкосновения и присущие им различия. Обращается внимание на расшифровку наблюдаемой тенденции, проявляемой средствами массовой информации, занимать позицию политического актора в ситуациях, характеризующих современные международные отношения. Также указаны некоторые новые формы сотрудничества в целевых областях, которые находятся на стыке. С целью углубления трактовки геоинформационной парадигмы прибегают к выяснению некоторых сущностных понятий, таких как терроризм, кризис, конфликт.

Ключевые слова: информация, СМИ, геополитика, глобальное пространство, геоинформационная парадигма, кризис, конфликт.

Introducere

Majoritatea autorilor care au analizat comunicarea în societatea internațională converg în opinia că esența procesului de comunicare rezidă în deplasarea, transferul sau transmiterea informației de la un participant la altul. Specificul procesului dat constă în faptul că la diferite niveluri de comunicare apar/intervin noi actori în câmpul/spațiul informațional: de la indivizi, grupuri sociale și partide - la un tip aparte de actori în cazul comunicării regionale/internaționale: state, organizații regionale/transnaționale din varii domenii - de la cele comerciale până la cele de ordin politico-militar sau non-guvernamental [1, p. 75].

Dacă prin comunicarea mediatică este efectuat transferul informațional, prin intermediul căruia se transmit intenționat și direcționat mesaje cu un conținut ce se realizează într-un câmp sau „într-un spațiu de acțiune bine definit, într-o anumită perioadă de timp” [2, p. 131], apoi comunicarea internațională se realizează între opinia publică mondială și actorii de care depind marile evenimente, inclusiv cele ce țin de geopolitică și geostrategie. În acest context, co-

municarea internațională este axată pe atingerea unui obiectiv dual: înțelegerea și pacea internațională, pe de o parte, și competiția loială (confruntarea hibrid) a actorilor de pe arena mondială, pe de altă parte” [3, p. 99]. De remarcat, că opinia publică mondială, amplificată de comunicarea mediatică, se află mereu într-un proces de coagulare, devenind cu timpul o adevărată forță, de care vor trebui să țină cont cei care vor guverna lumea. O altă valență a conceptului de comunicare internațională se referă la comunicarea diplomatică, aceasta având loc între oficialitățile unor state diferite, caz în care foarte important este limbajul diplomatic și de protocol [4, p. 38].

Comunicarea mediatică și, în acest context, cea de masă, a însoțit permanent și a relatat pe larg și explicat evenimentele, uneori dramatice, geopolitice și geostrategice, în procesele în care a fost implicată de-a lungul anilor în circumstanțe ge ordin local, regional, dar și internațional/global. Lucrurile nici nu puteau să se întâmple altfel, deoarece la izvoarele apropierei dintre geopolitică și mass-media în cadrul reflectării problematicei internaționale, a dezvoltării

și elucidării fenomenelor geopolitice și geostrategice, s-a produs implicarea, alături de reprezentanții publicațiilor periodice ale timpului, a mai multor geopoliticieni de marcă, unii ca jurnaliști profesioniști, alții după vocație, fiind corespondenți, autori, redactori sau editori ai publicațiilor pe teme geopolitice: Friedrich Ratzel, Karl Haushofer sau Yves Lacoste (ultimul în anul 1976, a fondat în Franța revista „Herodot” unde, pentru prima dată în Europa postbelică, au început să fie publicate cu regularitate texte de factură geopolitică, redactorul-editor manifestând stoicism și poziție civică în ceea ce privește reabilitarea geopoliticii ca știință).

Mass-media în contextul geopoliticii

Chiar dacă comunicarea internațională se desfășoară simultan pe mai multe niveluri: interumană; de la stat/guvern la stat/guvern și de la stat/guvern către opinia publică a altei țări, cel de al treilea nivel al comunicării respective se realizează prin intermediul „mijloacelor tehnice de diseminare a informațiilor, de la cele devenite deja clasice, cum ar fi emisiunile de radio și televiziune până la cele mai moderne - Internetul [5, p. 11]. În același timp, prin asumarea misiunii de a anunța și relata „ceea ce s-a petrecut”, dar și „ceea ce se poate întâmpla” (F. Balle), ziarul a devenit „rugăciunea laică de dimineață a omului modern”, fiind interpretat de acum înainte ca un „început al erei informaticii” [6], care acum continuă, favorizată de comunicațiile prin satelit, cu tehnologiile ce asigură difuzarea și recepționarea informației cu viteza luminii, comprimând, dar, totodată extinzând la maximum spațiul difuzării. Actualmente, posturile radio și TV, chiar dacă sunt intitulate naționale sau regionale, datorită tehnologiilor comunicaționale performante, reușesc să disemineze informația în spații extrem de largi, departe de frontierele țării de origine. În acest context, comunicarea este influențată de cel puțin trei factori: interesul național; cultura jurnalistică statornicită în interio-

rul unei națiuni și politica editorială a principalilor vectori de transcendere a informațiilor [7]. Acești factori, conform opiniei specialiștilor, contribuie la formarea discursului mediatic național în fluxul global comunicațional, determinând solicitări statelor mari ale lumii să elaboreze programe strategice privind coordonarea procesului în cauză. Astfel, E. Goldman, fost consilier strategic al Departamentului de Stat al SUA, consideră că la baza comunicațiilor strategice se află gestionarea percepției, în care rolul cel mai important ar trebui să fie coordonarea fluxurilor de informații, a ideilor, a acțiunilor și a deciziilor, menite să permită percepția publicului țintă în conformitate cu obiectivele politicilor publice. Respectiv, comunicațiile devin strategice în condițiile când:

- mesajele cheie sunt adaptate pentru mai multe categorii de public-țintă diversificat (nu pentru un public nedeterminat sau, dimpotrivă, pentru o audiență îngustă);
- comunicarea se desfășoară continuu pe o durată lungă de timp (nu episodic sau doar la un moment dat);
- comunicarea este axată pe interesele și nevoile beneficiarilor de mesaje (mai puțin ale emițătorilor);
- mesajele cheie, deciziile și acțiunile sunt structurate și coordonate într-o singură cheie pentru atingerea obiectivelor strategice [8].

Creșterea rolului și sporirea cantității de informații necesare susținerii vieții societății umane și a procesului de dezvoltare și îmbunătățire a tehnologiei de acumulare și diseminare a informațiilor cu ajutorul comunicării mediatice a dus la redimensionarea geopolitică a spațiului informațional global. Raportarea la spațiul informațional global, din punct de vedere geopolitic, comportă înțelegerea acțiunii comunicaționale produse concomitent atât în spațiul autentic de informație creat de natură în sine, cât și în spațiul format ca o reflectare a naturii și a societății

în conștiința comunității umane. Informațiile sociale, asociate cu dezvoltarea și transformarea naturii și a societății în interesul umanității, constituie o resursă informațională semnificativă a omenirii. La procesul de formare și dezvoltare a spațiului geopolitic informațional global contribuie mai mulți factori. În numărul lor se înscriu:

a) *factorii economici*, care sunt legați de necesitatea dezvoltării economice și a schimbului de informații despre bunuri, servicii, piețe etc. Fără aceasta nu se poate dezvolta nicio economie națională fapt ce a determinat creșterea volumului de informație, dar și a vitezei de transmitere a ei;

b) *factorii politici*, care sunt condiționați de nevoia de interacțiune cu lumea înconjurătoare și cu alte țări, cât și de activitatea și dezvoltarea statului în cadrul sistemului existent al relațiilor internaționale, orientat spre principiul „echilibrului de putere”, și solicitând neîntârziat conducerii politice să evidențieze și să conștientizeze problemele ce țin de relațiile internaționale, situația social-politică din alte țări, modalitățile, formele și metodele de influențare a proceselor internaționale pentru a favoriza promovarea intereselor național-statale. Odată cu dezvoltarea sistemului de relații internaționale, serviciile diplomatice au contribuit din ce în ce mai activ la formarea spațiului geopolitic informațional global;

c) *factorii culturali*, care sunt legați de necesitatea dezvoltării societății prin schimbul și îmbogățirea reciprocă dintre diverse culturi. Dezvoltarea relațiilor interculturale și sporirea cantității de informație disponibile pentru un astfel de schimb au făcut necesară extinderea fluxurilor de informații și integrarea lor într-un singur spațiu geopolitic informațional global;

d) *factorii de natură științifică și tehnică*, care nu numai că au solicitat de urgență un larg schimb de informații privind cele mai recente realizări în domeniile nominalizate între diferite țări și popoare, ci și, pe măsură ce s-au dezvoltat, au oferit mij-

loacele necesare pentru extinderea posibilităților de transmitere a informațiilor cu privire la toate tipurile de cunoștințe; e) *factorii emoționali și psihologici*, care se află în însăși natura omului și îi stimulează curiozitatea [9, pp. 62-64]. În mod evident, acești factori sunt esențiali în crearea unei industrii atât de puternice, denumită uneori și „a patra putere”, care tinde spre dominarea minților umane - mass-media, inclusiv, în cadrul „paradigmei geoinformaționale” [10, p. 160].

Desigur, situațiile discutate nu se pretează nicidecum unei interpretări univoce. Comunicarea mediatică nu numai influențează spațiul geopolitic informațional global, dar, la rândul ei, este determinată de particularitățile și trăsăturile mediului internațional. „Se vorbește, adesea, de caracterul sistemic al mediului internațional, dar acesta există, în fapt, doar la modul ideal. În practica internațională statele nu se comportă ca elementele unui sistem legate între ele prin structuri și relații predeterminate” [11, pp. 77-78]. Aceasta are loc din motivul că „statele sau alt tip de actori au interese specifice, culturi politice diferite care în multe situații intră în contradicție cu normele etice, politice și juridice consacrate în dreptul internațional. Din această perspectivă, realiștii au dreptate când afirmă că principala caracteristică a politicii internaționale este anarhia” [12, pp. 163-164]. Este firesc ca astfel de supoziții să influențeze și procesul de comunicare mediatică, aflată în serviciul actorilor din câmpul/spațiul geopolitic regional/global. Prin urmare, am putea fi de acord cu părerile specialiștilor în privința tendinței spre caracterul selectiv al comunicării, al faptului că „un stat va comunica mai intens și mai eficient cu alți actori din regiuni geografice de interes pentru el, și mai slab sau deloc cu actori din alte regiuni” [13, p. 78].

Conform logicii relațiilor internaționale, regulile și normele devin obligatorii în măsura în care statele și guvernele se obligă să le respecte. În atare

împrejurări și comunicarea mediatică geopolitică în calitatea ei de comunicare ce se manifestă în mediul internațional, fiind determinată în mare parte de comportamentul actorilor clasici, state și organizațiile internaționale, are în centrul atenției un spectru larg de probleme majore, începând cu acțiunile ce vizează un vast perimetru - de la menținerea păcii pe Pământ și până la lupta de preîntâmpinare/conciliere între părțile beligerante, în cazul unor conflagrații și dezastre regionale sau internaționale. În interiorul acestui perimetru/mediu, fluctuant și în permanentă schimbare, coexistă și alte forme ale comunicării, în funcție de natura actorilor implicați în acest proces, cum ar fi: politică, economică/de afaceri, culturală, ecologică, sportivă, culturală/spirituală.

Transformările care au avut loc în mediul geopolitic sub impactul globalizării, modernizarea mijloacelor de comunicare sub aspect tehnologic au influențat și au produs schimbări de proporții și în sfera comunicării mediatice. Astfel, în societatea informațională, în care principalul capital reprezintă informația utilă din punct de vedere social, ia naștere un tip de spațiu informațional calitativ nou, determinat de globalizare [14]. În acest context, sarcina geopoliticii constă în a se asigura că statul se află în posesia celor mai valoroase elemente ale spațiului social de interes strategic și pe această cale să obțină acces nelimitat la cea mai importantă resursă a societății contemporane - informația.

Cronologic vorbind, după noi, în evoluția sa, geopolitica în ipostază de știință, dar și ca metodă aflată în serviciul mass-mediei de investigare și cercetare a domeniului geografico-politic regional și internațional, a cunoscut, cel puțin, trei perioade semnificative de re poziționare, care au adus cu sine schimbări substanțiale vizând strategiile și tacticile de abordare mediatică a problematicei geopolitice. Referitor la prima etapă, considerăm că a fost determinată de „atragerea” și „punerea”, prin concursul oamenilor de știință din domeniu, în serviciul ideo-

logiei fasciste, care, așa cum remarcă specialiștii, a însemnat catalizatorul începutului celui de al Doilea Război Mondial, făcându-i pe mulți să o califice drept, „știință burgheză, reacționară”, fapt ce a condus la compromiterea ei timp de câteva decenii în mai multe state din Europa, inclusiv URSS. Cea de-a doua perioadă a re poziționării, dar și a declinului continuu al geopoliticii a fost dictată de urmările conflagrației mondiale și de perioada „războiului rece” în contextul sistemului bipolar al lumii și a confruntării ideologice și geopolitice dintre țările „lagărului” socialist în frunte cu URSS, pe de o parte, și Statele Unite ale Americii, pe de altă parte. În acest segment de timp re poziționarea geopoliticii a avut un impact major asupra mass-mediei, schimbând politica lor editoria-lă, vectorul abordării și explicării de către presa scrisă, radio și televiziune a problematicei internaționale. La rândul său, și mass-media, prin reciprocitate, și-a lăsat amprente asupra geopoliticii, fiind antrenată, practic, plenar în confruntări ideologice, acreditând drept metode de luptă în atingerea obiectivelor geo-strategice scontate de către sistemele beligerante, propaganda politică, manipularea și dezinformarea opiniei publice. Aceste acțiuni au condus la încordarea relațiilor dintre cele două puteri nucleare ale lumii în anumite zone de interes militar și strategic pentru ele, determinând escaladarea goanei înarmărilor în lume. A treia perioadă de re poziționare a geopoliticii a început în anii ’90 ai secolului trecut, după colapsul URSS și destrămarea blocului militar al Tratatului de la Varșovia în care fusese înregistrate țările „lagărului” socialist. De aici înainte, prin instalarea unei Noi Ordini Mondiale, unipolare, impuse de Statele Unite, războiul și comunicarea trasează itinerarul spre războiul informațional, dând uitării teoriile și previziunile lui Samuel P. Huntington referitor la „ciocnirea civilizațiilor” [15] și ale lui Francis. Fukuyama, privind „sfârșitul istoriei” [16], idei, rezultate dintr-o analiză provocatoare și profetică, lansată de acești doi autori, asupra politicii

mondiale și societății informaționale și ale dezvoltării cunoștințelor după căderea comunismului, la fel cum nu a fost dată însemnătatea cuvenită și nu a fost căutat răspunsul cuprinzător la marea provocare a secolului XXI: cum să fie construită ordinea mondială într-o epocă în care abundă perspective istorice divergente, conflictele violente, extremismul ideologic, iar tehnologia cunoaște un avânt fără precedent, înaintată de autorul american Henry Kissinger [17], precum și afirmațiilor lui Zbigniew Brzezinski, care sublinia că „destrămarea și prăbușirea Uniunii Sovietice a fost ultima treaptă în ascensiunea rapidă a unei puteri din emisfera vestică - Statele Unite ale Americii - ca singura și, de fapt, de fapt unica putere cu adevărat globală” [18, p. 13].

Mai receptivă la cataclismele la care a fost supusă geopolitica s-a dovedit a fi mass-media. Acceptând aceste „jocuri pe scena lumii” [19], mass-media vine să convingă că nu este vorba doar de „o metaforă teatrală shakespeariană sau una poetică eminesciană, atunci când contemplăm zilnic la televizor imagini din teatre de război sau din săli de negocieri diplomatice”, și că ea este antrenată plenar în „lupta în războiul informațional” [20]. Contrar faptului că transformările mediului geopolitic internațional au deschis calea omenirii către alte valori: pace și apărarea drepturilor omului, mass-media tot mai frecvent acreditează în activitatea cotidiană noțiunea de „război”, apropiată geopoliticii, tot așa cum și specialiștii care investighează comunicarea mediatică adaugă la calificativul încetățenit *războiul informațional*, și alte tipuri de război *cibernet*, *psihologic*, *mediatic*, *economic*, *cosmic*, *cultural* și, *desigur*, *război hibrid*. Oarecum, este îndreptățită această atitudine a mass-mediei, dacă luăm în calcul că tot mai des jurnaliștii și instituțiile media sunt puse față în față cu războaiele reale: războiul de la Nistru, războiul din Georgia, războiul din Irak, războiul din Siria, și acum, războiul din Ucraina. Astfel, prin modul de abordare și tratare a războaielor, a actelor teroriste,

a conflictelor și crizelor, mass-media modifică reprezentarea conflictualității din arena globală a lumii, intrând în drepturile ei depline de actor al spațiului geopolitic contemporan.

Actualmente, mass-media tratează / interpretează problematica geopolitică, utilizând în mod activ concepte care provin din științele militare, cum sunt: *frontieră*, *zona-tampon*, *balanța forțelor*, *bloc continental*, *formațiune paramilitară*, *război informațional*, *război hibrid*, precum și categoriile filosofico-politologice *idee națională*, *civilizație*, *identitate națională*, însă principalul element în geopolitică rămâne a fi conceptul de *interes național*, la care se circumscriu toate celelalte interese, inclusiv cele politice, din care face parte și securitatea spațiului informațional [21]. Aceasta și din motivul că, spre exemplu, categoria geopolitică „extindere”, care ar însemna acapararea de noi teritorii sau crearea de sfere militare și politice de influență, poate fi materializată nu numai pe calea aplicării forței armate și pe cale economică, comercială, ideologică, dar tot mai des și pe cale informațională. Nu întâmplător, comunicarea mediatică a împrumutat de la știința geopolitică unele categorii speciale, din numărul lor făcând parte și „geostrategia”, care denotă întregul spectru al analizei geopolitice: raportul de forțe și semnificația statelor pe arena internațională, posibilitatea unei ofensive strategice, dar și capacitatea de apărare strategică, strâns legate de cele mai multe ori cu strategiile și tacticile de manipulare, dezinformare, propagandă mediatică etc.

Tradițional, actorii clasici ai scenei internaționale au dezvoltat de-a lungul timpului o comunicare/dialog, care, în mare parte, este de tipul „stimul-reacție”. Din această perspectivă comunicarea poate avea două forme: directă și indirectă. „Comunicarea directă se realizează prin formele instituționalizate ale statelor sau actorilor neclasici și acoperă toate domeniile de interes de la politic la economic, de la cultură la sport și artă”, în timp ce „comuni-

carea indirectă apare frecvent prin discursul politic al șefilor de stat și de guverne, ale diplomaților cu rang superior sau, mai nou, prin „produsele” PR, ce funcționează în cadrul acestor instituții cu atribuții în politică externă. Acest tip de comunicare apare frecvent și prin intermediul mass-mediei. De multe ori, în situații de criză sau de conflict, mijloacele de informare în masă sunt primele care informează opinia publică nu numai despre ceea ce se întâmplă, dar și despre „poziția” pe care diferiți actori o au față de evenimente” [22, p. 87].

Profeția, lansată cu ani în urmă de E. Morin, cum că „lumea a căzut în mâinile mass-mediei” a devenit azi un adevăr îngrijorător, firește, prin consecințe. Astfel, ca produs al mass-mediei, masa planetară la care face referință E. Morin, este o realitate evidentă; prin convergența piețelor și „eroziunea electronică” a planetei se produce instalarea unui totalitarism specific al mediei (Ignacio Ramonet l-a calificat drept „Tirania comunicării” [23]) care, „cu suportul tehnologiilor”, tot mai mult „colonizează sufletul uman” cu „mărfurile culturale pe care le afișează” [24, pp. 15-16]. Oricum, chiar dacă globalizarea mass-mediei conduce la ideea că lumea din mediul internațional global este la curent cu ce se întâmplă în acest mediu în timp real, politologii și specialiștii în comunicare atenționează că „predominanța mijloacelor de comunicare în masă și în special a televiziunii în societatea internațională contemporană nu înseamnă mai multă comunicare și mai ales mai multă informație”. Potrivit lui Giovanni Sartori, „O cunoaștere prin imagini nu e o cunoaștere în sensul cognitiv al cuvântului”, deoarece aceasta, în loc să răspândească cunoașterea, mai mult îi erodează premisele” Deși se spune că trăim într-un sat global „satul este global doar pe jumătate și deci nu e deloc global. Telecamera intră cu ușurință și în mod liber în țările libere; ea intră puțin și cu precauție în țările periculoase” (cu libertate moderată), „și nu intră defel în țările lipsite de libertate” [25, pp. 69-70].

La etapa actuală, reprezentările și percepțiile, pe care le are opinia publică despre evoluțiile geopolitice, aproape în totalitate sunt produse ale comunicării mediatice [26, p. 294]. Instituțiile media sunt angajate în producerea, reproducerea și distribuirea informației și a cunoașterii în sensul cel mai larg al seturilor de simboluri, care își găsesc reflectare în experiența vieții sociale [27, p. 51]. După scopurile și interesele pe care autorii le urmăresc în procesul de comunicare aceasta poate reprezenta aspecte diferite: propagandă, manipulare, dezinformare, înșelare etc. Sunt forme de comunicare care au coexistat cu alte tipuri de comunicare, mai ales pe timpul crizelor și conflictelor [28, p. 90]. Din aceste considerențe este foarte dificil astăzi pentru consumatorul de informație să distingă între relatarea *mediatică*, cea *politică* sau *militară* concretă. De altfel, specialiștii în materie demult acreditează părerea că, de fapt, criza nici nu există în lumea reală, ci numai în discurs. „Ea prinde viață numai după ce a fost descrisă în cuvinte. O anumită situație devine o situație de criză doar după ce a fost etichetată astfel, iar această etichetare este făcută de mass-media” [29, p. 21].

În secolul „comunicării planetare” [30, p. 10] se constată că se comunică mai puțin decât înainte, oamenii izolându-se din ce în ce mai mult. Un ziar din SUA, într-un articol, intitulat „Izolarea crește prin folosirea Internetului”, sublinia acest paradox.

O eroare gravă este și aceea că se pleacă de la ideea că toți consumatorii de hrană informațională înțeleg ceea ce li se oferă/transmite. Or, pe de o parte, imperativul vitezei circulației informațiilor face imposibilă funcționarea democratică a opiniei publice prin lichidarea judecății, în favoarea reflexului, iar pe de altă parte, oamenii, deși trăind în aceeași epocă, din punct de vedere intelectual nu sunt în mod necesar contemporani între ei, pentru a reacționa relativ unitar, astfel încât opinia publică se transformă într-un instrument în mâinile unor forțe de multe ori obscure. Dar ceea ce este mai grav este

încălcarea uneori a acțiunii profesionale prin trucaje de reportaje - de anchete prin care se scenarizează „o realitate” inexistentă - în scopul obținerii unui efect spectacular, un rafinament artistic care să compenseze lipsa de sinceritate. Anumite tele- revoluții/ conflicte armate interstatale sunt considerate excelente cazuri de școală de propagandă și au făcut obiectul a numeroase studii a unor centre de cercetare specializată în politici de dezinformare [31, p. 358].

Manifestându-se la momentul apariției ca știința „activității politice într-un spațiu natural” [32, p. 152], geopolitica, contrar faptului că a fost supusă revizuirii critice (de unde și conceptul de „geopolitică critică”, cu referire la geopolitica, având patru fațete interconectate: geopolitica populară, geopolitica formală, geopolitica structurală și geopolitica practică), a renăscut la începutul secolului XXI într-o știință analitică interdisciplinară.

Mai mult, ea este la îndemâna mass-mediei ca instrument esențial privind analiza, interpretarea și prognozarea dezvoltării/evoluției lumii. Pe această cale, geopolitica devine o parte integrantă a culturii generale pentru orice individ care aspiră să participe activ la viața social-politică a țării. De altfel, mass-media a fost cea care a înțeles înaintea politicianilor că fără reprezentările geopolitice despre lume nu pot fi apreciate/explicate fenomenele social-politice, economice, culturale în spații multidimensionale extinse. Dacă până la apariția spațiului mediatic în câmpul geopolitic rivalitățile geopolitice erau de forma A-B, apoi acum între A și B a apărut un actor AB/media, care influențează rezultatul disputelor [33, p. 93].

În opinia cercetătorilor ruși, „fundamentul metodologic al celei mai noi geopolitici este geofilosofia” [34] - filosofia spațiului Terrei, un spațiu multidimensional al naturii, al omului și al societății, dominat de evenimente. Acest lucru face posibilă disputa despre folosirea creativă sau distructivă a energiei umane, adică și a mass-mediei, ca vehicul al transformării geopolitice și a ordinii mondiale. Spațiul geografic

este finit, dar gândirea nelimitată a omului creează noi stări, viziuni și noi modalități de tratare a evenimentelor. Această ipoteză a fost formulată încă de grecii antici. Statul nu este geografie, ci o structură social-politică, bazată pe energia umană, unde se regăsesc elementele unei mari triade: natură/cosmos - polis - individ / sufletul omului.

Puterea de informare prin mijlocirea neinformării, subinformării și, chiar a dezinformării devine o putere exorbitantă de care profită nu numai politicienii, dar și jurnaliștii, care, se pare, acceptă ideea că cincizeci de persoane capabile să monteze relatarea despre o întâmplare, transmisă timp de cinci minute la televiziune, poate avea același efect politic ca acela ce l-ar produce 500.000 de manifestanți. Noam Chomsky se întreba chiar, ce tip de imagine a lumii creează acești intelectuali și pentru ce? [35]. Notoriul savant admite că se creează astfel o masă stupidă de indivizi care pot fi cu ușurință dirijați de oameni inteligenți. Fiindcă noua eră comunicațională consacră triumful informației instantanee prin radio și televiziune, astfel încât viața politică și acțiunile de anvergură par a fi puse în scenă într-un stat-spectacol [36, p. 372].

Schimbările care au loc în plan geopolitic sunt însoțite de crize și conflicte sociale, care de cele mai multe ori schimbă datele problemei și în privința comunicării internaționale/geopolitice. Principalele caracteristici ale unei crize internaționale recunoscute în mediul cercetătorilor strategiei și geopoliticii și care o diferențiază de starea de normalitate sunt: existența unor interacțiuni generatoare de conflict între părți; amenințarea valorilor fundamentale ale unui stat/organizație; probabilitatea ridicată de apariție a unor acțiuni militare ostile; gradul înalt de surpriză și incertitudine; existența unui timp foarte scurt la dispoziție pentru pregătire și/sau răspuns [37].

În afară de crize, pe plan global/regional/local se manifestă și conflictele. Într-o accepție comună, conflictul este o relație interactivă și antagonistă a unor

actori sociali - organizații și comunități. Conflictele pot fi: *politice*, care se referă la administrarea puterii, care atrage foarte multă lume; *militare*, care pot fi violente și sângeroase, ca o consecință a conflictelor politice; *etnice*, în care relația de identitate pe care o reclamă diferite grupuri și comunități culturale devine foarte tensionată, aducând în stare de alertă toată comunitatea, menținându-se pericolul de „război civil”; *religioase*, care sunt de lungă durată, asemănându-se de multe ori după tensiune cu conflictele etnice; *economice*, care se referă la competiția pentru resurse, deoarece omul este dependent de resurse, iar resursele sunt limitate.

Tocmai crizele și conflictele de proveniență social-politică prezintă interes sporit pentru presa scrisă și audiovizual, iar mai nou - și pentru internet, în contextul examinării problematicei geopolitice. Din numărul lor fac parte: *conflictele militare internaționale*, unde alături de state se reproduc/manifestă în calitate de actori și sursele mediatice, care iau în dezbatere problemele de interes major pentru public, vizând securitatea comunităților și a indivizilor; *mișcările de eliberare națională*, care sunt considerate legitime, având loc între armata unui stat, care ocupă teritoriile și administrează comunități ale altui stat sau părți ale altui stat; *revoluțiile anti și post comuniste*, care au loc între părți ale populației, comunități, grupuri sociale din interiorul unui sistem social, nemulțumite de modul și de ritmul de dezvoltare a societății. În calitate de subiecte pentru comunicarea mediatică apar și alte crize și conflicte, referitoare la loviturile de stat, crize ale politicii guvernamentale etc.

Una din problemele de bază asumată în ultimul timp de comunicarea mediatică este combaterea acțiunilor și activităților teroriste. Practica contemporană demonstrează că terorismul este un flagel care lovește oriunde, oricând și pe oricine, orice stat, oricât de puternic sau de slab ar fi. În același timp, din 11 septembrie 2001, când SUA au „descoperit”

terorismul internațional, „rolul mass-mediei în promovarea fricii a devenit mult mai pronunțat” [38, p. 372]. Efectele indezirabile ale acțiunii mediatice pot proveni, astfel, din abundență de informații sau, în egală măsură, din omiterea conștientă a informației [39, p. 138] vizând, în cazul nostru, fenomenul terorismului sau manifestații anti-teroriste, intens reflectate de toate instituțiile mediatice.

Acțiunile teroriste sunt cele mai vizibile pentru că ele solicită vizibilitate publică. Nimeni nu comite o acțiune teroristă în mod discret. Toate acțiunile teroriste sunt spectaculoase în sensul punerii în „spectacol”, regizate, bine gândite cu mult timp înainte. Sunt aduse într-o majoră vizibilitate publică de către sistemul de comunicare mediatică, iar teroriștii mizează pe acest lucru [40, p. 53]. Aici intervine un concept nou, acela de *ad-terorism*, care este reclama sau publicitatea terorismului, o formă de comunicare, făcută prin intermediul mass-mediei, de către teroriști, cu intenția de persuasiune și teroare.

În acest context, obține rezonanță problema dublei misiuni a jurnaliștilor: de a informa și de a menține o anumită conduită etică. În timp ce prima cerință este satisfăcută din plin prin „bombardamentul informațional”, a doua coordonată lasă de dorit. Astfel, comunicarea mediatică rămâne pentru teroriști una dintre armele cele mai de temut și, totodată, cele mai puternice de sensibilizare a guvernelor care nu împărtășesc conceptele lor. În acest caz este important ca publicul să poată filtra informațiile primite, să știe să distingă între ceea ce este adevărat, ceea ce este fabricat și ceea ce este distorsionat. Nu întâmplător, cercetătorii fenomenului mediatic contemporan vorbesc cu îngrijorare despre faptul că mass-media „neglijază tot mai persistent discernământul în formarea ofertei informaționale, evidențiază fenomenele nu în funcție de importanța lor reală pentru om, accentuează în mod vădit negativismul, reliefează teme pe care în mod artificial le califică drept stringente. În consecință, oferta in-

formațională creează un tablou distorsionat al realității, tot mai des face uz de potențialul manipulativ al informației și, la rândul său, se lasă influențată de respectivul potențial, „ascuns” în evenimentele pe care le reflectă” [41, p. 27].

Concluzii

Concluzionând, reiterăm faptul că în prezent comunicarea mediatică dispune de un vast teren de activitate și afirmare în noile condiții ale re poziționării geopoliticii, privind informarea și activitatea de explicare audienței a transformărilor ce au loc în mediul internațional, sugerându-le maselor pe această cale comentări ale pozițiilor și posibile modele de comportament. Devenind tot mai tehnologizată, mass-media face ca spațiul geopolitic regional și global să se comprime, propunând publicului informații operative despre cele mai relevante evenimente internaționale care pun în evidență caracterul tot mai mondializat al relațiilor sociale. În acest context numai o colaborare strategică și la mai multe niveluri dintre mass-media și geopolitică poate asigura informarea operativă și echidistantă a publicului interesat de procesele și fenomenele care au loc pe glob. Într-o societate informațională globalizată multe din problemele de ieri rămân în continuare actuale pentru mass-media: apărarea păcii, eradicarea sărăciei, protejarea mediului ambiant, reducerea spiritului militarist, asigurarea securității naționale și internaționale, apărarea drepturilor omului. Și în această activitate multidirecțională mass-media urmează să țină în calcul faptul că unipolaritatea tot mai mult în ultimul timp gravitează spre multipolaritate în lume, care, la rândul ei, va determina noi schimbări ale ecuației geopolitice, lăsându-și amprente și asupra comunicării mediatice și a mass-mediei ca una din componentele ei de bază.

Referințe bibliografice

1. HLIHOR, Constantin, CĂPĂȚÂNĂ, Ecaterina.

Comunicarea în conflictele și crizele internaționale. București: Editura Comunicare. ro, 2007. 284 p. ISBN 978-973-711-236-1.

2. BONDREA, Aurelian. *Sociologia opiniei publice și a mass media*. București: Editura Fundației „România de Măine”, 1997. 309 p. ISBN 973-582-024-2.

3. MARIN, Constantin. *Comunicarea internațională*. Chișinău: CEP USM, 2017. 369 pag. ISBN 978-9975-71-922-3.

4. RUS, Flaviu Călin, *Introducere în știința comunicării și a relațiilor publice*. Iași: Institutul European, 2002. 102 pag. ISBN 978-9736-11-218-8.

5. HAMELINK, Cees. *World Communications: Disempowerment and Self Empowerment*. London: Bloomsbury Academic, 1995. 168 p. ISBN 978-1856-493932.

6. BALLE, Francis. *Dictionnaire des médias*. Paris: Larousse, 1998, 320 p. ISBN 978-2037-203-27-2.

7. ARCHETTI, Cristina. *What Shapes the News? The Elite Press and the Framing of 9/11 in the US, France, Italy, and Pakistan: teză de doctorat*. Leeds: The University of Leeds Institute of Communications Studies (ICS), 2007, pp. 33-34.

8. GOLDMAN, Emily. *Strategic Communication: A Tool for Asymmetric Warfare*. In: [resursă electronică]: Small Wars Journal [site]. Publicat 6 octombrie 2007: <http://smallwarsjournal.com/blog/strategic-communication-a-tool-for-asymmetric-warfare> (Accesat 07.05.2021).

9. МИХАЙЛОВ, Вячеслав А. (коорд.). *Геополитика*. Москва: Изд-во РАГС при Президенте РФ, 2007. 367 p. ISBN 978-5-7729-0254-7.

10. LESCU, Mihai. *Mass-media și informația geopolitică*. In: Moldoscoپی, 2020, N 2, pp. 156-168. ISSN 1812-2566

11. HLIHOR, Constantin, CĂPĂȚÂNĂ, Ecaterina. Op. cit.

12. WALTZ, Kenneth N. *Omul, statul și războiul*. Iași: Institutul European, 2001. 295 p. ISBN: 973-6111-77-6.

13. HLIHOR, Constantin, CĂPĂȚÂNĂ, Ecaterina. Op. cit.

14. MORARU, Victor, LESCU, Mihai. *Impactul globalizării asupra activității mass-mediei*. In: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2016, N 2, pp. 161-168. - ISSN 1975-2294.

15. HUNTINGTON, Samuel P. *Ciocnirea civilizatiilor*

si refacerea ordinii mondiale. Chișinău: Litera, 2018. 672 pag. ISBN 978-6063-332-93-7.

16. FUKUYAMA, Francis. *Sfârșitul istoriei și ultimul om*. București: Paideia, 1997. 352 p. ISBN 973-9131-33-6.

17. KISSINGER, Henry. *Ordinea mondială*. București: Editura: RAO, 2021. 456 pag. ISBN 978-606-006-523-4.

18. BRZEZINSKI, Zbigniew. *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*. București: Univers enciclopedic, 2000. 247 pag. ISBN 973-9436-24-2.

19. MALIȚA, Mircea. *Jocuri pe scena lumii. Conflicte, negocieri, diplomație*. București: Editura: C.H.BECK, 2007. 362 p. ISBN: 978-973-115-053-6.

20. KENNETH, Payne T. *The Media as an Instrument of War*. In: Parameters. Journal of the US Army War College, 2005, Vol. 35, N 1, pp. 81-93. ISSN 0031-1723.

21. LESCU, Mihai. *The information security of the Republic of Moldova in the current geopolitical processes*. In: International Journal of Communication Research, 2022, Vol. 10, Issue 2, pp. 155-166. ISSN 2246-9265.

22. HLIHOR, Constantin, CĂPĂȚÂNĂ, Ecaterina. Op. cit.

23. RAMONET, Ignacio. *Tirania comunicării*. București: Editura Doina, 2002, 160 p. - ISBN 973-9193-40-4.

24. MORIN, Edgar. *L'esprit du temps. Essai sur la culture de masse*. Paris: Grasset, 1962, 280 pag. ISBN 978-2246-002-73-4.

25. SARTORI, Giovanni. *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*. București: Humanitas, 2006, 170 pag. ISBN: 973-50-0976-5.

26. *Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*. București: Editura Enciclopedică, 1996. 468 p. ISBN 973-9243-08-8.

27. McQUAIL, Dennis. *Comunicarea*. Iași: Institutul European, 1999, 272 p. ISBN 973-586-168-2.

28. HLIHOR, Constantin, CĂPĂȚÂNĂ, Ecaterina. Op. cit.

29. ȘTEFĂNESCU, Simona. *Media și conflictele*. București: Editura Tritonic, 2004, 232 p. ISBN 973-8497-90-6.

30. BEAUDICHON, Janine. *La communication, processus, formes et applications*. Paris: Armand Colin, 1999, 172 p. ISBN 2-200-25082-7.

31. PIGEAT, Henri, HUTEAU, Jean. *Déontologie des médias: institutions, pratiques et nouvelles approches dans le monde*. Paris: Economica/Editions UNESCO, 2000. 574 p. ISBN 92-3-203763-7.

32. KORINMAN, Michel. *Quand l'Allemagne pensait le monde*. Grandeur et décadence d'une géopolitique. Paris: Fayard, 1990, 414 p. ISBN 2-213-02469-3.

33. HLIHOR, Constantin, CĂPĂȚÂNĂ, Ecaterina. Op. cit.

34. ДЕРГАЧЕВ, Владимир А. *Цивилизационная геополитика* (Геофилософия). Киев: ВИРА-Р, 2004. 672 p. ISBN 966-7807-17-7.

35. CHOMSKY, Noam. *Intervenții*. București: Editura Vellant, 2008. 336 p. ISBN 978-9738-839-22-9.

36. MARTIN, Marc. *Médias et journalistes de la République*. Ed. Odile Jacob. Paris: Hachette, 1997. 494 p. ISBN 978-2738-172-82-2.

37. CIOLACU, Ion. *Cauzele crizelor și conflictelor internaționale*. In: Analele Universității Hyperion. Științe politice și sociologice. București: Editura Victor, 2012, pp. 161-171. ISSN 1844-4946.

38. ALTHEIDE, David L. *The mass media and terrorism*. In: Discourse and Communication, 2007, Vol. 1, Issue 3, pp. 287-308. ISSN 1750-4821.

39. MORARU, Victor. *Mass-media vs politica*. Chișinău: USM, 2001. 206 p. ISBN 9975-70-025-X.

40. MORARU, Victor (coord.). *Politica și comunicarea în tranziție*. Chișinău: IMM, 2006. 264 p. ISBN 978-9975-934-95-4.

41. MORARU, Victor (coord.). *Societatea și comunicarea în tranziție*. Chișinău: IMM, 2008. 392 p. ISBN 978-9975-934-58-9.

DEEPPFAKE - FABRICAREA REALITĂȚII CU AJUTORUL INTELIGENȚEI ARTIFICIALE

Laura TUGAREV

Doctor în științe ale comunicării, lector universitar, Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova,

e-mail: tugarevlaura@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1304-7209>

Dezvoltarea tehnologiilor informaționale au formatat parametrii realității. Pătrunse în diverse sfere ale activității umane, acestea schimbă modul de percepere, de interacțiune, de socializare dintre indivizi și grupurile sociale și chiar produc modificări în câmpul comportamental și cel acțional al omului. Prezentul articol reliefează valențele fenomenului deepfake, care a pătruns în spațiul informațional virtual și a câpătat extensiune în ultimii ani. Pe măsură ce tehnologia inteligenței artificiale este folosită în modificarea sau/și fabricarea realității, devine tot mai dificil de a identifica manipularea, dezinformarea în mediul online. În această ordine de idei, este imperios de a cerceta specificitatea acestui concept și totodată, de a cartografia un set de acțiuni care ar preveni și ar diminua acest fenomen.

Cuvinte-cheie: deepfake, new media, internet, inteligență artificială, conținut fals.

DEEPPFAKE - MANUFACTURING THE REALITY WITH THE AID OF THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The development of information technologies has formed the parameters of reality. Penetrated into various spheres of human activity, they change the way we perceive, interact, socialize between individuals and social groups and even produce changes in the behavioral and acting field of man. This article highlights the meanings of the deepfake phenomenon, which has penetrated the virtual information space and gained extension in recent years. As artificial intelligence technology is used in modifying and / or fabricating reality, it becomes increasingly difficult to identify manipulation, misinformation in the online environment. In this regard, it is imperative to investigate the specificity of this concept and at the same time to map a set of actions that would prevent and diminish this phenomenon.

Keywords: deepfake, new media, internet, artificial intelligence, false content.

DEEPPFAKE - FABRICATION DE LA RÉALITÉ AVEC L'INTELLIGENCE ARTIFICIELLE

Le développement des technologies de l'information a formaté les paramètres de la réalité. Pénétrés dans diverses sphères de l'activité humaine, ils modifient le mode de perception, d'interaction, de socialisation entre les individus et les groupes sociaux et produisent même des changements dans le champ comportemental et actionnel de l'homme. Cet article met en évidence les valences du phénomène deepfake, qui a pénétré l'espace virtuel de l'information et s'est étendu ces dernières années. Comme la technologie de l'intelligence artificielle est utilisée pour modifier ou / et fabriquer la réalité, il devient de plus en plus difficile d'identifier la manipulation, la désinformation dans l'environnement en ligne. Dans cette optique, il est impératif de rechercher la spécificité de ce concept et en même temps de cartographier un ensemble d'actions qui permettraient de prévenir et de diminuer ce phénomène.

Mots-clés: deepfake, nouveaux médias, internet, intelligence artificielle, faux contenu.

DEEPFAKE – СОЗДАНИЕ РЕАЛЬНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Развитие информационных технологий перестроило параметры реальности. Проникая в различные сферы человеческой деятельности, они меняют способ восприятия, взаимодействия, социализации между индивидами и социальными группами и даже производят изменения в поведенческом и деятельностном поле человека. В данной статье освещаются валентности явления дипфейк, вошедшего в виртуальное информационное пространство и получившего распространение в последние годы. Поскольку технология искусственного интеллекта используется для изменения и/или формирования реальности, становится все труднее выявлять манипуляции и дезинформацию в Интернете. В связи с этим, необходимо исследовать специфику данного понятия и одновременно наметить комплекс действий, которые предотвратили бы и уменьшили это явление.

Ключевые слова: дипфейк, новые медиа, Интернет, искусственный интеллект, фейковый контент.

Introducere

Dezvoltarea tehnologiilor informaționale au format parametrii realității. Pătrunse în diverse sfere ale activității umane, acestea schimbă modul de percepere, de interacțiune, de socializare dintre indivizi și grupurile sociale și chiar produc modificări în câmpul comportamental și cel de activitate al omului [1]. În prezent, progresul tehnologic este marcat de evoluția fără precedent a tot ceea ce înseamnă inteligența artificială (AI) - asistenți virtuali, programe de analiză a imaginilor, motoare de căutare, sisteme de recunoaștere vocală și facială. Inteligența artificială este considerată un element central al transformării digitale, astfel devenind o prioritate pentru societăți, sisteme, instituții.

Așadar, „inteligența artificială, ca urmare, creează noi posibilități pentru dezvoltarea umană. Deschide noi posibilități de dezvoltare, sporind eficiența activităților umane, inclusiv cea economică. ... concomitent cu impactul pozitiv, inteligența artificială produce și efecte considerabile negative. Astfel, atitudinea față de utilizarea inteligenței artificiale în diferite activități umane este duplicitară – este benefică utilizarea acesteia în scopuri umane, dar folosirea ei include și pericole pentru omenire” [2, p. 38]. Un așa „pericol” care a apărut în cadrul internațional mai întâi, este *deepfake*-ul – un produs sintetic, con-

ceput și realizat cu ajutorul sistemelor inteligente ce conține valențe de *deep learning* (învățare profundă) și conținut *fake* (fals). *Deepfake*-ul este o tehnologie bazată pe algoritmi IA, cu scopul de a modifica conținutul original, autentic, generând produse audio sau video asemănătoare, pe care individul le crede adevărate.

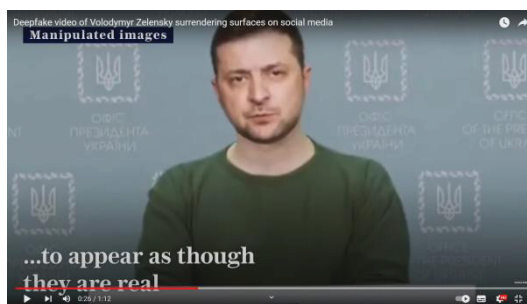
Context

„La nivel internațional, discuțiile despre *deepfake* au început din 2016, însă la sfârșitul anului 2017 acestea capătă amploare, după ce un utilizator cu *nickname*-ul *Deepfakes* a creat și a plasat în spațiul virtual video-uri în care fețele unor simpli utilizatori erau înlocuite cu cele ale unor actori celebri și/ sau ale unor actori transformați instant în colegii lor” [3].

Așadar, *deepfake*-ul este tehnologia folosită cu scopul de a produce sau de a modifica digital anumite informații: imagini, conținut audio sau video prin aplicarea algoritmilor IA, care au un înalt indicator de înșelăciune, dar sunt create în așa fel, încât acestea în percepția consumatorului sunt autentice și veritabile, „tehnologia are la bază un concept numit *Generative Adversarial Network* ce poate fi folosit pentru a reproduce imagini video și sunet superficial-autentice pentru ochiul uman” [4].

De obicei, *deepfake*-ul este folosit în sfera politică sau în cea a divertismentului. Politicienilor, actorilor, artiștilor etc., în timp real sau înregistrat, le pot fi modificate următoarele: discursul, mimica, limbajul non-verbal etc. „*Deepfake*-ul schimbă atributele (de exemplu: față, voce, tonul pielii, sexul, culorile, accesorii...) unei surse cu cele ale unei ținte” [5, pp. 1-17]. Așadar, mișcări artificiale ale corpului, modularea și vibrațiile vocii puțin schimbate, mișcarea nenaturală a ochilor sau nemișcarea (lipsa clipitului), expresii faciale nefirești, adăugarea unor elemente precum: păr, accesorii și altele, toate acestea conduc la existența unor premise în identificarea un *deepfake*.

Ținta *deepfake*-urilor au fost mai mulți liderii politici cum ar fi: Barack Obama, Donald Trump, Vladimir Putin, Angela Merkel, Vladimir Zelensky etc., dar și exponenți din lumea divertismentului: Tom Cruise, Will Smith etc.

Sursa: <https://www.youtube.com/watch?v=X17yrEV5sl4&t=10s>

Deepfake-ul este un produs al tehnologiilor, cu un impact major în modelarea și manevrarea unor curente ale opiniei publice. Cătălin Pătrașcu, expert în securitate cibernetică menționa despre *deepfake* că „e o alternativă complexă a *fake-news*-ului, o evoluție a *fake-news*-ului, un *next level*. E consecința tehnologiei” [6].

Evoluția tehnologiilor moderne și ale derivatelor sale au înlesnit apariția diverselor aplicații și instru-

mente care susțin indivizii în crearea rapidă a unui *deepfake*, cum ar fi de exemplu, aplicația *Zao* „care le permite utilizatorilor să-și adauge fețele la o listă de personaje de televiziune și filme pe care sistemul s-a antrenat. Un alt exemplu este platforma care permite utilizatorilor să își producă propriile video după principiile *deepfake*. Această companie își numește produsul tehnologie *deepfake* responsabilă, menționând că fiecare defect generat pe instrumentul lor are un filigran clar vizibil, care indică faptul că videoclipul este un *deepfake*” [7]. O altă aplicație *Deepfakes* este un software online care funcționează în cloud și creează videoclipuri *deepfake*.

FaceApp, *Faceswap*, *Face2Face*, *Facecrop* sau *Lyrebird* pot ajuta individul în intențiile sale de a schimba unele elemente dintr-o fotografie sau dintr-un produs video, cum ar fi: vârsta, culoarea tenului, culoarea sau lungimea părului, luminozitatea, saturația, mărimea ochilor, buzelor etc., totodată, aceste programele pentru Android sau IOS pun la dispoziție și diferite filtre care modifică varianta inițială a imaginii, nu vorbim neapărat despre un *deepfake*, ci despre posibilitățile virtuale care fac posibilă editarea, retușarea, trucarea sau fabricarea unor particularități, însușiri etc., care nu corespund cu realitatea.

Mediul online a devenit un „habitat” pentru *deepfake*-uri. Rețelele de socializare cum ar fi: Facebook, Twitter, Instagram, Tik Tok, Flickr, Snapchat or, platforme precum Youtube au devenit medii favorabile, garantând un circuit informațional sporit și tirajare online în timp real.

Generațiile emergente vor trebui să fie din ce în ce mai pregătite pentru detectarea *deepfake*-urilor, deoarece acestea sunt tot mai frecvente, procesul va fi unul similar cu cel al detectării știrilor false.

Sintetizând, putem enumera o serie de indicatori care reflectă transversal particularitățile unui *deepfake*:

a) este un conținut sintetic, creat în baza unor algoritmi ale inteligenței artificiale;

b) este un produs al tehnologiei, aflându-se la un nivel avansat față de *fake news*;

c) este o tehnică de sintetizare a imaginilor și sunetelor pentru a crea conținut care pare a fi adevărat, deși nu este;

d) este un instrument antrenat în procesul de dezinformare;

e) este mai greu de identificat în comparație cu știrile false, deoarece conținutul livrat este aproape identic cu cel real.

Pe 4 august 2021, în presa din Republica Moldova este publicat un material în exclusivitate, marca Jurnal TV, care urma să fie distribuit în spațiul informațional până la data alegerilor prezidențiale. În video Maia Sandu primește un plic de la Ilan Șor, protagonistă este creată cu ajutorul IA [8]. Pentru prima oară, o pleiadă de specialiști au menționat că este vorba despre un deepfake, iar alții au afirmat că este doar un conținut trucat, fals, care creează impresia unui material autentic.

Sursa: <https://www.youtube.com/watch?v=qzgLxAfPFTs>

În anul 2022, la începutul lunii octombrie, în mediul online apare o înregistrare a președintei Maia Sandu într-o pretinsă discuție cu prim-ministrul ucrainean, Denis Șmihal. Pe 3 octombrie 2022, Administrația Prezidențială dezmente autenticitatea declarațiilor atribuite Președintei Republicii Mol-

dova, iar în comunicatul de presă este menționat că „Înregistrarea video este o tentativă de implicare a Președintei Maia Sandu într-o manipulare de tip *deepfake*. Declarațiile prezentate în această falsificare nu corespund realității, fiind un trucaj prin montare de imagini și sunet” [9]. Așadar, *deepfake*-ul este un fenomen periculos, întrucât poate fi un instrument în strategiile de denigrarea și defaimare a imaginii unei persoane publice sau a unui stat. Cercetătorul Constantin Marin nota că „un clip deepfake poate avea un puternic impact vizual și emoțional, poate influența opinia publică și poate fi folosit pentru răzbunare sau defaimarea persoanelor publice” [10, p. 276].

Identificarea conținutului de *deepfake*, în fiecare zi devine tot mai greu de realizat, deoarece tehnologia progresează rapid, iar instituțiile abilitate nu reușesc să proiecteze metode, tehnici, programe, aplicații specifice. Pe de o parte, avem persoane afiliate, specializate pe această dimensiune, care creează deepfake-uri având un scop determinat, iar pe de altă parte, se reliefează încă o parte a tabloului, odată ce la îndemâna fiecărui individ se află diverse aplicații accesibile și gratuite, monitorizarea și detectarea devine practic imposibilă, iar fluxul generat zilnic în spațiul virtual devine incontrollabil.

Totuși, putem evidenția câteva direcții/acțiuni care ar spori gradul de combatere a conținutului *deepfake*:

1. Îmbunătățirea legislației pe plan internațional și implementarea unui cadru legal la nivel național care ar veni cu anumite sancțiuni în acest sens.

2. Dezvoltarea unor software-uri/aplicații care ar identifica *deepfake*-urile din spațiul informațional virtual.

3. Promovarea educației mediatice care ar contribui la dezvoltarea competențelor de analiză și interpretare critică a diferitor tipuri de produse informaționale.

În aceeași ordine de idei, este importantă și verificarea faptelor (*fact-checking*), „care constă în stabilirea autenticității unor informații prin confruntarea lor cu faptele, cu dovezile și cunoștințele disponibile” [11, p. 99]. La nivel internațional deja s-au coagulat eforturile în vederea creării unor site-uri care ar permite detectarea conținuturi generate de AI. Spre exemplu, site-ul *DetectFakes* – pune la dispoziția publicului mai multe a) aspecte conceptuale despre *deepfake*-uri și b) exemple care îl ajută pe consumatorul de informații să discearnă realul de fals. Un alt exemplu este *Digital Future Society* (program susținut de Ministerul Afacerilor Economice și Transformării Digitale al Guvernului Spaniei, în colaborare cu Mobile World Capital Barcelona) care a inițiat un proiect pilot, faza de execuție ianuarie 2022 - ianuarie 2023. *DFDLab* are ca scop prototiparea unor soluții bazate pe web care să sprijine utilizatorii în sesizarea și perceperea specificului, să aibă acces la o bază de date de *deepfake* și la două instrumente de verificare care au fost dezvoltate de Centrul pentru Cercetări și Tehnologie Hellas.

Concluzie

Epoca digitală încă impulsionează dezvoltarea tehnologiilor, individul se află într-o conexiune permanentă cu mediul online. Evoluția inteligenței artificiale va intensifica această legătură cu dispozitivele și mijloacele tehnice, iar computerul și internetul ar putea să devină surse primare din care oamenii se vor documenta, de aceea, este important ca „utilizarea noilor tehnologii să fie făcută cu atenție” [12, p. 199], ca instruirea pe filieră media și pe cea digitală să devină un imperativ, într-o epocă în care ne sunt difuzate pe lângă informații veridice, obiective și diverse pseudo-adevăruri.

Mulți experți în domeniul AI și securitate cibernetică susțin că *deepfake*-urile vor deveni mult mai

sofisticate proporțional cu dezvoltarea tehnologică în viitor. În acest sens, ar putea apărea amenințări mai grave pentru guverne și pentru opinia publică, deoarece acestea sunt capabile să creeze interferențe în competițiile electorale, tensiuni politice și activități criminale.

Referințe bibliografice

1. MORARU, Victor; PINTILII, Ionel. *Internetul, ca „motor al schimbărilor”, în vizorul cercetării științifice*. In: Akademos. Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2022, nr. 3(66), pp. 121-127.
2. CIOBANU, Cesclav, CAPSIZU, Valeriu. *Inteligența artificială – o nouă etapă în dezvoltare*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/37-47_3.pdf (vizitat 20.04.23)
3. TACU, Mariana. *Deepfake-ul vs inteligența artificială: ultima frontieră tehnologică în materie de știri false*. Disponibil: <https://old.mediacritica.md/ro/deepfake-ul-vs-inteligența-artificială-ultima-frontiera-tehnologică-materie-de-stiri-false/> (vizitat 20.04.23)
4. TRUȚĂ, Filip. *Ce e fenomenul deepfake și cum ar putea afecta România*. Disponibil: <https://romania.europalibera.org/a/ce-e-fenomenul-deepfake-si-cum-ar-putea-afecta-romania/30199564.html> (vizitat 24.04.23)
5. CAMPBELL Colin, PLANGGER, Kirk., SANDS, Sean., KIETZMANN, Jan. *Preparing for an Era of Deepfakes and AI-Generated Ads: A Framework for Understanding Responses to Manipulated Advertising*. In: Journal of Advertising, 2022, Vol. 51, Issue 1, pp. 22-38.
6. NAGY, Julia, PĂTRAȘCU, Cătălin. *Fenomenul „deepfake” – cutia tech a Pandorei a fost deschisă*. Disponibil: <https://mindcraftstories.ro/tehnologie/fenomenul-deepfake-cutia-tech-a-pandorei-a-fost-deschisă/> (vizitat 30.04.23)
7. *Ce este deepfake?* Disponibil: <https://mediacritica.md/podcast/ce-este-deepfake/> (vizitat 30.04.23)
8. Jurnal TV - *Imagini fake cu Maia Sandu și Ilan Șor*. Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=qzgLxAfPFTs> (vizitat 30.04.23)
9. Președinția dezmințe autenticitatea declarațiilor

atribuite șefei statului. Președinția Republicii Moldova [Site]. Publicat 3 octombrie 2022.. Disponibil: <https://presedinte.md/rom/presa/presedintia-dezminte-autenticitatea-declaratiilor-atribuite-sefei-statului> (vizitat 30.04.23)

10. MARIN, Constantin. *Mass-media în postcomu-*

nism. Cazul Republicii Moldova. Chișinău: CEP USM, 2021

11. CORAVU, Robert. *Evaluarea informațiilor din domeniul online*. București: Editura Universității din București, 2021.

12. MORARU, Victor (coord.). *Europenizarea: fațetele procesului*. Chișinău: IIESP, 2013.

INFLUENȚA ZIARULUI ȘCOLAR ASUPRA CONSUMULUI DE PRESĂ DE CĂTRE ELEVI. STUDIU DE CAZ: ISRAEL

Ilana DAHAN

Lecturer, Haifa University, Israel

Doctoral student, Moldova State University

e-mail: ilanadahani11@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3872-3111>

Ziarul școlar este o prezență obișnuită în instituțiile școlare din Israel, ca și în multe alte școli din lume de mai mulți ani. Acesta servește ca instrument de comunicare educațională care în ultimii ani a suferit mai multe schimbări, în principal, din cauza cenzurii, dificultăților de finanțare și pierderii de cititori în favoarea internetului și a rețelelor sociale. Ziarul școlar a trecut printr-un proces rapid de digitalizare după anul 2008. Articolul de mai jos dezvăluie modalitatea în care ziarul școlar influențează interesul față de presă, în general, al elevilor, prezentând și factorii care influențează acest interes și consum, cum ar fi vârsta și sexul, schimbările care se produc în societate, nivelul de libertate de exprimare și cenzură în țară, conținut și preferințele personale. Articolul se bazează pe un studiu de caz experimental care a avut loc într-o școală israeliană. la care au participat două grupuri de elevi: elevii pasionați de domeniul jurnalistic și care se implică în procesul de realizare a ziarului școlar (activi) și un eșantion de elevi care nu se implică în activități de realizare a ziarului școlar, dar care sunt cititori ai acestora. Scopul cercetării este de a examina efectele ziarului școlar asupra comportamentului elevilor.

Cuvinte-cheie: ziar școlar, studii de jurnalism, criză media, social media, efecte comportamentale, Israel, Moldova.

THE SCHOOL NEWSPAPER INFLUENCE ON THE CONSUMPTION OF MASS MEDIA BY SCHOOL STUDENTS. CASE STUDY: ISRAEL

The school newspaper is a common phenomenon in schools in Israel, as in many schools of the world for many years. The school newspaper (SN) serves as an educational communication tool that has undergone many changes over the years, mainly due to censorship, funding difficulties, and loss of readers in favor of the internet and social networks. With the crisis in the world of print journalism in 2008, the SN went through a rapid digitization process. The article sheds light on the consumption of the media and the press, and especially on the journalism studies and the SN impact on students while discussing the factors that influence this consumption, such as age and gender, freedom of expression and censorship, content, and personal preferences. The article is based on an experimental study case study that took place in an Israeli school. in which two groups of students participated, the students involved in the process of making SN- the active ones and a sample of school students who are not involved in the process, but are the SN readers. The purpose of this article is to examine the SN effects on the students, especially the behavioral effects concerning newspaper consumption.

Keywords: school newspaper, journalism studies, media crisis, social media, behavioral effects, students, Israel, Moldova.

L'INFLUENCE DU JOURNAL SCOLAIRE SUR LA CONSOMMATION DE PRESSE DES ÉLÈVES. ÉTUDE DE CAS: ISRAËL

Le journal de l'école est régulièrement présent dans les écoles israéliennes, comme dans de nombreuses autres écoles à travers le monde, depuis de nombreuses années. Il sert d'outil de communication pédagogique qui a subi ces dernières années plusieurs changements, principalement en raison de la censure, des difficultés de financement et de la perte de lecteurs au profit d'Internet et des réseaux sociaux. Le journal de l'école a connu un processus rapide de digitalisation après 2008. L'article ci-dessous révèle comment le journal de l'école influence l'intérêt des élèves pour la presse en général, en présentant également les facteurs qui influencent cet intérêt et cette consommation, tels que l'âge et le sexe, les changements survenus dans la société, le niveau de liberté d'expression et de censure dans le pays, le contenu et les préférences personnelles. L'article est basé sur une étude de cas expérimentale qui s'est déroulée dans une école israélienne, à laquelle ont participé deux groupes d'élèves: des élèves passionnés de journalisme et qui sont impliqués dans le processus de réalisation du journal de l'école (actifs) et un échantillon d'élèves qui ne s'impliquent pas dans les activités de réalisation du journal de l'école, mais qui en sont des lecteurs. Le but de la recherche est d'examiner les effets du journal scolaire sur le comportement des élèves.

Mots-clés: journal scolaire, études de journalisme, crise médiatique, médias sociaux, effets comportementaux, Israël, Moldova.

ВЛИЯНИЕ ШКОЛЬНОЙ ГАЗЕТЫ НА ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СТУДЕНТАМИ ПРЕССЫ. ПРИМЕР ИЗРАИЛЯ

Школьная газета уже много лет регулярно присутствует в израильских школах, как и во многих других школах мира. Она служит инструментом образовательной коммуникации, которая за последние годы претерпела несколько изменений, в основном из-за цензуры, трудностей с финансированием и потери читателей в Интернете и социальных сетях. Школьная газета прошла быстрый процесс оцифровки после 2008 года. В приведенной ниже статье показано, как школьная газета влияет на интерес учащихся к средствам массовой информации в целом, а также факторы, влияющие на этот интерес и потребление, такие как возраст и пол, изменения, происходящие в обществе, уровень свободы слова и цензуры в стране, содержание и личные предпочтения. Статья основана на экспериментальном примере из одной израильской школы. Цель исследования - изучить влияние школьной газеты на поведение учащихся.

Ключевые слова: школьная газета, журналистские исследования, медиакризис, социальные медиа, поведенческие эффекты, Израиль, Молдова.

Introduction

The phenomenon of school journalism is an old and common phenomenon in schools around the world and in Israel. The school newspaper (SN) is used as a communicative educational tool that should serve valuable social goals while aspiring to education for democracy through it. However, over the years he has experienced difficulties, mainly due to

censorship imposed on his content, financing difficulties, and the internet's battle for the hearts of the young consumer. At the beginning of its journey, the printed SN was produced within the school informally and from the end of the 1980th, it began to be integrated within the communication and journalism studies in a formal way. Starting in the middle of the first decade of the 21st century, with the crisis in the

print press, the SN began to face the intensification of the Internet and the rapid transition to digital journalism. As a result, there was a change in media education policy worldwide, which aimed at combining learning with technological emphasis. According to the research, many teenagers in these years started consuming digital media and neglecting traditional media.

The study dealt extensively with the influence of the media on the youth and attributed significant, often negative, effects to the mediums of television and the Internet. On the other hand, the press was often attributed to many positive effects. Today, in the third decade of the 21st century, the printed school newspaper has almost disappeared, and its place has been taken by the digital school newspaper, mainly informally as an institutional newspaper that reflects the school atmosphere and especially serves the institution's administration. In Israel, digital journalism is active in many schools, starting from elementary schools, through middle schools and high schools. In some schools, the newspaper is considered a product of communication and journalism classes, which usually is distributed as part of the communication and journalism studies or in the school's homepage or social network. Communication and journalism study programs have undergone many changes especially with the internet empowerment in the world as well as in Israel, with the emphasis today being on media literacy, communication, and society. As of 2014, extensive journalistic activity began in Moldova schools too, mainly emphasizing media literacy and digital journalism.

The issue of media and journalism consumption which is presented in this article was examined as part of an experimental case study conducted among two research groups consisting of high school students who are exposed to the school newspaper: the experimental group, consisted from communication students, and the control group, the students who only

read the SN. This article examines three main issues: the consumption of media and journalism by youth, the impact of media and journalism on teenagers, and the impact of media education and the school newspaper on media consumption, reading, and writing. In the following will be presented: the research findings, discussion, conclusions and recommendations. The purpose of this article is to present the importance of the teenagers' exposure to quality means of communication such as newspapers, and thereby, the exposure to the school newspaper, which contributes massively to the students.

The Consumption of Mass Media and Journalism by Youth

The changes that took place in the communications industry after the 2008 crisis, especially with the strengthening of the Internet [31] led to a change in the consumption habits of many, among them teenagers who started consuming the Internet and social networks and gradually abandoned the traditional media, books, and newspapers, and as a consequence there was a sharp decrease in reading and writing activities [5, p. 99]. In studies conducted after the press crisis, it was found that Israeli and American teenagers prefer consuming the Internet, social networks and watching television over reading books or newspapers, although it was documented a certain degree of consumption of these two last ones [22, pp. 167-168]

Also, according to a survey conducted in Israel in 2022 among 13–17-year-olds, the most popular medium is the social networks, although they are still consuming newspapers and magazines, but much less consumption extent. It was also found that the gender and age variables have influenced on the degree consumption: girls are exposed to newspapers and books more than boys and read more than them [13]. Also, in an Israeli study by Sharon (2004) [30], the reading habits of the youth in Israel were slightly

above the world average, with the boys reading less than the average, while the girls read more than boys. These activities degree regarding genders is still relevant for today according to several surveys and research [6, p.19].

The consumption of media was sometimes done through school lessons either in formal or informal classes such as journalism classes or school newspaper activities after class [10, pp.11-12]. According to the research, teenagers always tended to the more popular means of mass communication, from the moment they broke through, such as the cinema in the 1920, the television in the 1950 and the Internet and social media in the 21st century, over books and newspapers [5, p. 99], [23]. As for the contents of the school newspaper, in early an later research the interest degree the students show in them and the preferred contents for reading show that the subjects are from their world as puberty difficulties, authorities, school issues, love, place in the society and more, and they usually choose to consume the various contents according to the type of format and media in which they appear [24, p. 1], [20, p.509]. Thus, for example, the contents of entertainment and society are consumed by youth from popular mediums, television, and the Internet [25, p. 50], whereas the content of knowledge, learning, and current affairs, is mostly consumed from television, books, and newspapers [26, p. 516].

The mass media and journalism influence youth

The media and the press have a significant influence on young people. They can shape their views of the world, their political beliefs, and their values and influence their behavior. In general, research has tended to deal massively with popular media in which harmful effects were attributed to them [11, p. 177], [27, p. 286] and less concerned with the media effects with limited effects, such as books and newspapers. Since the crisis in the media in 2008 and the stren-

gthening of the Internet, the youth began to abandon the traditional media, and as a result, the research began to deal with the harmful effects of the Internet and especially social networks [5, p. 99], [12]) such as negative emotional consequences: depression, bully, and exposure to violent content. According to the early theories, as the uses and gratifications theory, and the functionalist theory, the youth are not always aware of the popular communication means effects, such as the Internet and television, whether positive or negative effects [38, p.605], [20, p. 509]. However, also in late research the less effective the means of communication, the more one can resist the influences. In this case, the media, as in the case of newspapers, books, or school press, serves functionally the young consumer who can decide whether to consume them or not. Also, McLuhan's classic theory "The medium is the message" [24, p. 1] is still relevant today, since the youth are influenced by the medium they are exposed to, and the fact that they are sometimes unaware of the harmful effects of the popular media, which explains the fact that the influence is so strong that they cannot resist it. As for the limited media, teenagers revealed that although they are not much exposed to them, it rather contributes to them cognitively in terms of an increase in writing and reading activities, exposure to higher quality content, news, and current affairs consumption [15, p. 405], High School journalism matters [16]), but the effects on civic activities involvement are mainly gained through social networks [13].

The Influences of the media and journalism studies, and the school newspaper (SN) on the media consumption, reading, and writing activities by the youth

Mass communication and media education have an impact on the socialization process of teenagers [1]. Since young consumers are exposed to a constant and massive flow of information consumed by

the media, sometimes in an uncontrolled, manipulative, and false way, they may be negatively affected. Considering this, many of schools in Israel, Moldova and around the world have begun to include media studies in their curriculum with the concept that these young consumers must be given tools to deal with the media such as developing critical thinking, analyzing media content, and evaluating their impact, performing control and reflection, consuming quality content, distinguishing between truth and fake news, especially after the 2008 media crisis and the empowerment of the internet [2, p. 119], [32], [37, p. 8], [17], [18]. According to the research, the school newspaper activities and the communication and journalism studies have many positive effects on students such as: developing critical thinking skills, understanding the importance of freedom of expression, involvement in the community, and understanding current affairs [16]), [15, p. 405], [9, pp. 201-208]). The phenomenon of school journalism has a long and winding history in the education system. With the global crisis of 2008 in the press, the printed school press has also underwent a significant digitization process that accompanies it to nowadays in the education system with the sympathetic support of the school principals and the supervision of the media [4], [5, p. 99], [7], [33]. The study attributes the school newspaper's positive effects such as developing writing skills, sharing opinions, civic, political, and social awareness, and even acquiring a profession for the future [37, p. 8]. Journalism students consume a higher degree of additional communication means, primarily the Internet and social networks like other teenagers, but also, they consume more newspapers and current information. According to a IJC's study conducted in Moldova the students who participated in a media literacy program tended to be more critical consumers of the media and more involved in civic life [17]. Despite the clear advantages of media studies and journalistic activity at school,

many policymakers at the education system all over the world included the Israeli media and communication supervision has changed the media curricula since the rise of the Internet, and the place of the SN, as well as journalism studies, has changed and diminished [33]. The global educational trend concerning media and journalism studies, included in Israel and Moldova, focuses on digital media literacy, and places less emphasis on teaching journalism and producing the school newspaper. Today, most newspapers are produced digitally for all age groups in school [34], [35].

The Research Method

This study was done in Israel and was conducted in a six-year high school, where the school newspaper (SN) is tested as a case study. The research is empirical-quantitative, correlative, and inductive, examining the phenomenon of the SN and media studies' effects on media consumption. **The sample:** in the study took part 230 students from the 7th - 12th grade from the Ort Kramim Karmiel school, Israel, whose SN serves as a case study. About one-third of the students are part of the communication studies and are active in the SN (the experimental group -writers), and about two-thirds are not communication students and are not active in the SN (the control group - the SN readers). Gender: in the writers group: 21.1% boys and 78.9% girls. Age: The largest number of journalism students is between 16-18 years old (63.7%) and the minority is between 12-15 years old (36.2%). The readers: A representative sample of 25 students from each grade was randomly selected. 53.2% of the students are boys and 46.8% are girls. **The Tools:** (a) media consumption; (b) attitudes towards social and political issues; (c) attitudes towards the SN on questions such as freedom of expression, content, relevance, importance, involvement of educational staff, and format. Attitudes towards the school press were measured using

two digital questionnaires sent by corporate email, one to each research group, with the experimental group receiving several questions in addition to those received by the control group. The questions were formulated as multiple-choice questions according to several methods. **The research procedure:** towards the end of 2017, between May-June, the questionnaires were sent to the research students via the corporate email in the Google FORMS application. The research data was collected directly from the Google FORMS application and transferred to typing and coding. The students were told that the research purpose is to find out the effects of the SN, the degree to which it fulfills their needs, and its relevance to them. The students were asked to fill out the questionnaires during class, to avoid different influences from parents and friends on the answers. The students were guaranteed anonymity and confidentiality. **The research Findings.** In the research are 5 hypotheses, the first three regard the influences, and the 2 last ones regard the functions that the SN

fulfills and the status and relevance of it. The Hypothesis relevant to our article is especially the variables regarding the media, mass communication, and SN consumption.

The consumption of the school newspaper. According to the hypothesis, there is a significant difference in the degree to which the SN influences media consumption, according to each of the 2 study groups: the writers will be more influenced than readers are by the SN, due to their massive exposure degree to SN and will consume media differently from the readers do. The social-behavioral impact of exposure to SN is expressed on several levels: SN reading habits, consumption of additional media means increased reading and writing activity.

The school newspaper reading degree and frequency. A significant difference was found in SN reading habits, according to both study groups. The writers report a higher degree of reading SN and more frequently than readers. 68.7% of the writers read SN, compared with 47.11% of the readers (*Figure 1*).

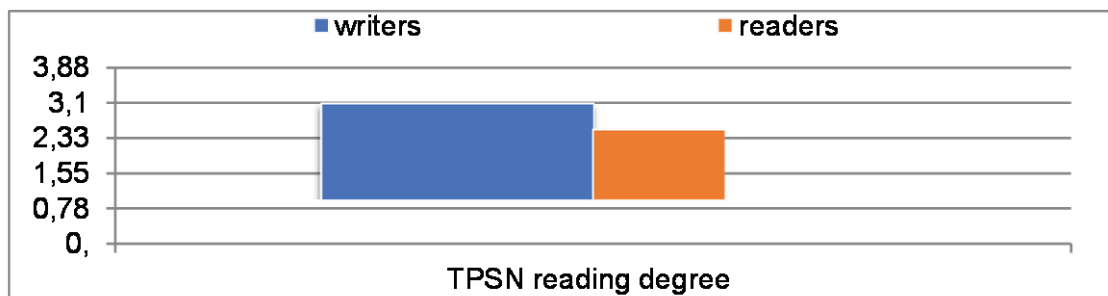

Fig. 1. SN reading degree according to the study groups

Source: by author.

More Reading Habits of the school newspaper. A significant difference was found in other reading habits of SN, according to both study groups. 46.5% of the writers prefer to read SN, when they are alone, compared with only 15.2% of the readers. Most

of the study students do not prefer to read the SN at school, do not read SN with their family or friends, do not talk with their friends about SN, and most of the writers read the SN after it is distributed in class, compared to the readers.

News consumption degree from various media means after exposure to school newspaper. A significant difference was found in the additional media consumption following exposure to SN, according to both study groups: the writers reported that their news consumption degree from the various media means is higher, compared to the readers.

The Newspapers reading and writing degree after exposure to school newspaper. A difference showed between the variances of both study groups regarding the reading and writing activities following the exposure to SN. The writers reported a higher degree of reading and writing activities following their exposure to SN than readers (*Figure 2*).

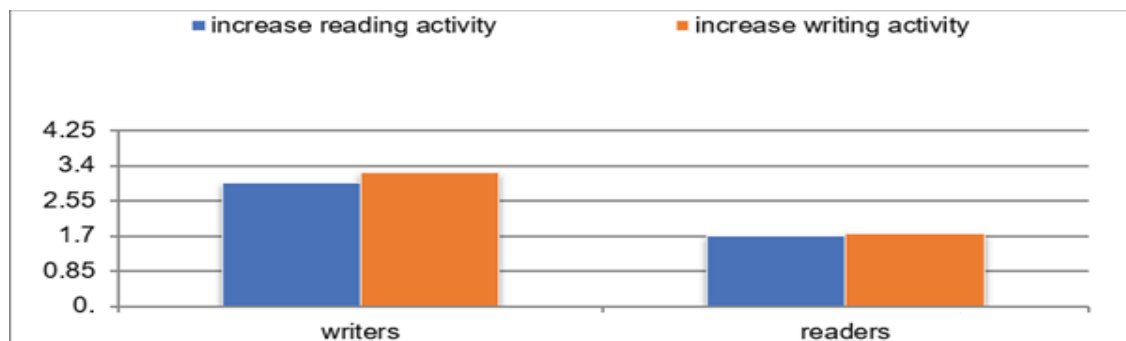

Fig. 2. Increased reading and writing activities after exposure to SN

Source: by author.

The school newspaper contents consumption.

The interest degree in the preferred contents of the SN was tested according to both research groups. The writers are more interested in SN content than readers are. Also, a difference was found between writers and readers concerning the preferred content types. The writers preferred content of humor and amusement, entertainment, “the wandering camera” (photos from school of students and teachers), investigative and society articles, astrology, fashion, and beauty, whereas the readers preferred content of entertainment, world news, science and technology, interviews, sports, fashion, beauty, and care. The favored common contents of both research groups are entertainment, fashion, and beauty. However, two types of content that are not common to these groups are sports, economics, science and technology contents.

Discussion

The degree to which the SN (school newspaper) is read, its reading habits, and its effects on the consumption of media, news, and content, as well as on reading and writing activities, were examined in the study. The findings revealed that most of them correspond to the findings of the studies and theories concerning these issues. One of the data refers to the relatively low percentage of SN consumption and its reading, mainly by the readers, compared to the writers. Reinforcement of the low level in which the readers consume the SN, and the relatively low level of performing reading and writing activities, compared to the writers, can be found in studies, in which concern is expressed about this phenomenon. In studies conducted mainly after the crisis in the print press of 2008, it was found that Israeli and

American teenagers prefer to consume the Internet and social networks over reading books [6, p. 19], [23], [13]. However, newspapers and magazines are still consumed by youth, but much less than other media, with 33%. We also found in our research that the SN contributes to an increase in reading and writing activities, exposure to higher-quality content, and news consumption, especially among writers. These findings that strengthen this phenomenon can be found in Israeli and American studies from a decade ago according to which significant exposure to the press, for example, has a positive effect on an increase in reading and writing activities, the development of verbal skills, and political attitudes [9, pp. 201-208], [15, p. 405], [16]. According to our research findings, journalism students consume a significant level of additional media and consume more news information through the SN, compared to the readers. Since the study did not deal much with the effect of exposure to the SN on the consumption of other means of communication, we can only assume that it is logical that journalism and communication students would be more interested in these fields from the start. The findings of our study correspond with some study findings conducted in this field before, mainly in relation to the preferences of the readers. In general, teenagers often preferred popular mass communication means, such as cinema [8, pp. 34]), and later since the media crisis of 2008 and the empowerment of the internet and social networks, rather than the press and books [13].

According to the uses and gratifications theory and the functionalist theory, the youth are not always aware of the negative effects of the popular media, such as the Internet and television. However, the less influential the media is, the more the consumer can resist them. In this case, the media, as in the case of newspapers and books, they functionally serve the young consumer which can decide whether to con-

sume them or not [20, p. 509]. McLuhan's classic theory "the medium is the message" [24, p. 1] is also relevant to the school newspaper, since according to the findings of our study, the students are affected by the very exposure to the kind of the SN format, as some of them expressed interest in digital production (mainly the readers) and some of them in the printed format (mainly the writers), which illustrates the hybrid process in which the print press is, that led to a combined format production to this day [5, p. 99], [9, pp. 201-208]. According to this theory, the youth choose their content many times according to the type of format. Thus, for example, the contents of entertainment, society, and identification are mostly consumed by the youth from popular mediums, especially from the television and the Internet [9, pp. 207]) whereas the contents of knowledge, learning, and current affairs are mostly consumed by the television, books, and newspapers [26, p. 516], [10, pp.10-11]. These findings strengthen our research findings, as the writers prefer to consume the knowledge and learning content from the school newspaper, in contrary to the readers.

Another interesting finding that emerged from our research is that no significant difference was found regarding the type of main content preferred by the research students, who preferred "less quality and light" content first, entertainment and humor content, and only then the "higher quality and important" content - social and current affairs content. Moreover, the need for entertainment is one of the important needs that the school newspaper fulfills among people of this age. In addition, the findings of our study are supported by the findings of early studies, according to which teenagers were always attracted to the content close to everyday life and especially issues related to adolescence such as sexuality, love, society, parents and studies, both as writers and as readers [28, p. 321] and according to later studies [29, p. 513], [6, pp.35-36].

Conclusions

1. As the youth consume mainly the new media that has negative influence and consume much less the traditional media as books and newspapers that has positive influence, the focus must be on the return to the positive mediums. This effort must be done by the research and the education policymakers, especially the media and journalism supervision, for example including new journalism curriculum.

2. The study results relating the school newspaper consumption show a significant difference between the two study groups, the writers, and the readers, in favor of the writers, in positive terms relating to the degree of school newspaper reading, consumption of other media, higher degree of writing and reading, and the main consumption contents. As the writers significantly are more exposed to the school newspaper, they are more influenced by it. To gain the same influences upon the readers, the exposure should be extended.

3. Since the variables, age, and gender, are relevant in terms of exposure degree to the school paper and its impact, we should concern these variables to optimize the school paper effects according to each study group and raise the school newspaper exposure to boys adequately.

4. The school newspaper has the same effect in a few important components on all students, indicating that these variables should continue to optimize the school paper effects.

Recommendations

Following on from the research findings, several general recommendations are made for increasing the consumption of the school newspaper and thereby increasing the extent of its reading and writing activities, consumption of quality content and exposure to means of communication that led to a contribution to the youth and are not harmful to them like the newspaper and the book:

1. Continue research in the field of school press consumption and journalism studies and provide specific practical recommendations to the education providers.

2. Using the TEACEN model to produce a school newspaper as a theoretical and practical model.

3. Addressing all the elements of influence that increase the consumption of the school newspaper, such as freedom of expression and administrative support.

4. Exposing students to quality media, dealing with interesting and useful content for their age that could contribute positively to their personal development.

5. Using periodically controlling surveys and questionnaires among the school's readers, especially students and less the management.

6. Elimination of those practices that harm producing the school newspapers, such as censorship and intrusive involvement.

Bibliography

1. ADONI, Ch. *The function of mass media in the socialization process of adolescent youth*. Jerusalem: The Hebrew University, 1976. 231 p.

2. ALVARDO, M. *Media Education for the 21st Century*. In: Lavender, T., Tufte, B., Lemish, D. (Eds.). *Global trends in Media Education Policies and Practices*. Cresskill. N.J.: Hampton Press, 2003. ISBN 978-1572734913

3. BLEEKER, E. *The American Floral Endowment*. Available: https://endowment.org/wp-content/uploads/2014/01/2003_2004_annual_report.pdf [Accessed on 30.06.2004].

4. BOBKOWSKI, P. *High School publications have an online media part*. Available: <https://jimromenesko.com/>. [Accessed on 10.10.2012].

5. BUCHNIK, D., DESHEN, M. *The Effect of an Internet Environment on the Moral Judgment of Adolescents*. Available on: <https://www-jstor-org.ezproxy.haifa.ac.il/stable/pdf/24523996.pdf> [Accessed on 07.10.2017].

6. COHEN, A., ROMI, S., et al. *Leisure among teenagers in Israel. Informal education, school climate, violence, dropping out and mental well-being. Research report.* Available on: https://education.biu.ac.il/sites/education/files/shared/u53/dvkh_svy_pny_9-10-15.pdf [Accessed on 12.11.2019].
7. CAREY, J. M., HICKS, N. *The future of news, the future of journalism.* In: Overholser G., Hall Jamieson K. (Eds.), *Institutions of American Democracy: The Press.* New York: Oxford University Press, 2005. 446 p.
8. CASPI, D. *Mass media.* Tel-Aviv: The Open University, 1995. 222 p. ISBN: 9650601341
9. DAHAN, I. *The printed school newspaper development and its impact on the studies.* In: Economia inovativă și dezvoltarea economică durabilă: analiza problemelor și perspectivelor. The VII-th International Scientific and Practical Conference. Tehnologii de Informații Innovative. Chișinău: SLAVON UNIVERSITY, 2017, pp. 201-208. ISBN 978-9975-117-40-18.
10. DROR, Y. *The history contribution of the youth informal education in Israel regarding the field policy in Israel and in the world: an informal model based on historical research, inclusive and flexible in application.* Available on: <http://bookreader.nli.org.il/NliBookViewer/> [Accessed on 13.03.2017].
11. GERBNER, G., GROSS, L. et al. *The Demonstration of Power: Violence Profile No. 10.* In: *Journal of Communication*, Vol. 29, no. 3, 1979. eISSN 1460-2466. DOI: <https://academic.oup.com/joc/article-abstract/29/3/177/4371808>
12. GIDLUND, K., SUNDBERG, L. *Unveiling 100 years of digitalization as a scholarly object.* In: *First Monday*, Volume 27, Number 1-8, 2022. DOI: <https://doi.org/10.5210/fm.v27i8.12319>
13. CHATAN, G. *The social networks lead in popularity, and the news sites and the content- in the level of reliability.* Available on: <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001424302> [Accessed on 14.09.2022].
14. *Social determinants of health and well-being among young people. Health behavior in Social-aged children (HBSC) study: international report from 2009/2010 survey.* Available on: <https://www.who.int/europe> [Accessed on 21.07.2023].
15. HENDLER, D. *The effects of mass communication and teaching upon adolescents' attitudes.* Available on: <https://orot.ac.il/sites/default/files/tallelei-orot/12-21.pdf> [Accessed on 22.07.2023].
16. *High School journalism matters: NAA Foundation research study shows a positive link between high school journalism and academic achievement.* Available on: https://www.sc.edu/study/colleges_schools/cic/journalism_and_mass_communications/scholastic_organizations/scspa/pdfs/journalism-matters.pdf [Accessed on 22.07.2023].
17. *IJC - The Independent Journalism Center is the first non-governmental media organization in the Republic of Moldova.* Available on: <https://cji.md/en/> [Accessed 16.06.2023].
18. *Studiul național de audiență TV, radio, presă scrisă. Republica Moldova.* Available on: http://www.ijc.md/index.php?option=com_content&task=view&id=323&Itemid=117 [Accessed on 22.05.2023].
19. KATZ, E., LAZARSELD, P. F., ROPER, E. *Personal influence: The part played by people in the flow of mass communications.* New York: Routledge, 1955. 434 p. ISBN 9781315126234. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315126234>
20. KATZ, E., BLUMER, J. G., GUREVITCH, M. *Uses and gratification.* Available on: <https://www.jstor.org/stable/2747854> [Accessed on 22.05.2023].
21. KATZ, E. HAS, H., GUREVITCH, M. *20 Years of Television in Israel: Are There Long-run Effects on Values, Social Connectedness, and Cultural Practices?* In: *Journal of Communication*, 1997, Vol. 47(2), pp. 3-20. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1997.tb02703.x>
22. KATZ E. *The end of television? It's Impact on the World (So far).* In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 625, Issue 1, 2009, pp. 167-174. ISBN-13: 978-1412978514, ISBN-10: 1412978513. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716209337796>
23. LENHART, A., MADDEN, M. *Teen content and consumers: More than half of online teens have created content for the internet and most teen downloaders think that getting free music files is easy to do.* Available on: https://www.cbsnews.com/htdocs/pdf/PIP_Teens_Content_Creation.pdf [Accessed on: 01.01.2005].

24. MCLUHAN, M. *Understanding Media; The Extensions of Man*. Available on: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> [Accessed on: 24.06.2017].
25. OLSON, L. D. *Effect of news writing instruction in English composition classes*. In: *Eric-Journalism Educator*, 1992. Vol. 47(2), pp. 50-56. DOI: <https://doi.org/10.1177/107769589204700207>
26. PAIK, H., COMSTOCK, G. A. *The effects of television violence on antisocial behavior: A meta-analysis*. In: *Sage Journals - Communication Research*, 1994, Vol. 21, Issue 4, pp. 516-546. DOI: <https://doi.org/10.1177/009365094021004004>
27. POSTMAN, N. *The Disappearance of Childhood*. In: *Childhood Education*. 1985, Vol. 61, No. 4, pp. 286-293. eISSN 2162-0725. DOI: <https://doi.org/10.1080/00094056.1985.10520201>
28. ROSENSTEIN, M. CHEN, A., PERSBURBERG, K. *To examine a butterfly in its flight: Developing individual leadership through group work*. In: *Leadership and leadership development: In Fact*. Tel Aviv: Israel Ministry of Defense Press, 1999, pp. 321-336. [in Hebrew].
29. SHAPIRA R., HERZOG H. *Secret: Memoirs as a mirror of age and period*. In: *Megamot*, Vol. 28(4), 1984, 513 p. [in Hebrew].
30. SHARON A. *Youth attitudes toward books and computers: Coexistence or revolution?* Tel Aviv: Tel Aviv University, 2004. 235 p. [in Hebrew].
31. SHECHTER, A. *Despite the eulogies, the Press will be a significant part of our lives in the future*. Available on: <https://www.themarker.com/markerweek/2012-10-26/ty-article/0000017f-df0b-df9c-a17f-ff1bf0400000> [Accessed on 18.07.2023].
32. SILVERSTONE, R. *Why study the Media?* London: Sage Publications Ltd, 2006. 250 p. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446219461>
33. *The Media Studies' New Curriculum, 2018*. Available on: <https://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/communication/high-school/comFile/comNews.pdf> [Accessed on: 01.08.2018] [in Hebrew].
34. *The Technological Mass Communication Curriculum - TMC, 2015- 2016*. Available on: <https://meyda.education.gov.il/files/madaTech/tikshoret/DigitalJournalismPub.pdf> [Accessed on 22.07.2023] [in Hebrew].
35. *The Theoretical Journalism New Curriculum, 2017*. Available on: <https://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/communication/high-school/comFile/comCulture.pdf> [Accessed on 22.07.2023].
36. TOKER, N. *The TGI Survey: Most newspapers decrease – Ha'Aretz and The Marker increase their readership*. Available on: <https://www.themarker.com/advertising/2016-01-27/ty-article/0000017f-dee8-d3a5-af7f-fee63fc00000> [Accessed on 27.01.2016] [in Hebrew].
37. WOLF, Y., MELAMED, O. *Literature review of mass communication teaching*. Jerusalem: Henrietta Szold Institution, 2008. 84 p.
38. WRIGHT, C. *Functional Analysis and Mass Communication*. In: *Public Opinion. Quarterly*, 1960. Vol. 24, pp. 605–621.

COMPARTIMENTUL

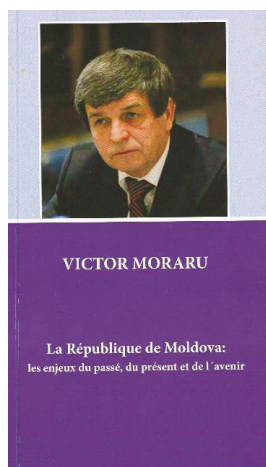
RECENZII

A MEDITA DESPRE REALITĂȚILE REPUBLICII MOLDOVA DIN PERSPECTIVA VIITORULUI

Elena PRUS

Profesor universitar, doctor habilitat, Vice-rector, Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova
e-mail: elena_prus_ro@yahoo.fr
<https://orcid.org/0000-0001-9419-5459>

Recenzie la monografia

Victor MORARU.

La République de Moldova: les enjeux du passé, du présent et de l'avenir. –
Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
2022. – Ediția a doua, revăz, și adăug. - 200 p.
– ISBN 978-9975-4203-9-6.

Studiul imagologic *Republica Moldova: provocările trecutului, prezentului și viitorului* (Chișinău: 2022, 200 p.) realizat de **Victor Moraru**, profesor universitar, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, oferă pentru reflecție un câmp conceptual destul de vast, cuprinzând eseuri cu privire la dimensiunile geopolitice, istorice, societale și mediatice ale Republicii Moldova (domenii în care autorul este expert), dintr-o

perspectivă temporală evolutivă asupra unei țări situate la granița Europei de Est, venind din spațiul ex-sovietic. Titlul pare să fie în armonie cu ideea lui Ernest Renan privind construcția națiunii alcătuite dintr-un trecut comun și un proiect comun de viitor. Mai multe subiecte ale cărții au fost furnizate de întrunirile anuale ale colocviului internațional cu genericul *Penser l'Europe*, vizând noua construcție europeană, desfășurate la București, sub președinția

regretatului Eugen Simion, ex-președinte al Academiei Române.

Faptul că Republica Moldova este mai puțin cunoscută în străinătate l-a determinat pe autor să publice volumul în limba franceză, configurând astfel un mod specific de a prezenta lumii o panoramă multiaspectuală a țării sale. Autorul pornește de la observația: „cazul Moldovei este unic pentru simplul motiv că această provincie nu a avut șansa existenței semnificative ca entitate politică independentă” (p. 86). Făcând parte din România istorică, acest spațiu, marcat de poziția sa geografică la confluența marilor imperii, a fost adesea o victimă a acestor circumstanțe. Timp îndelungat, Republica Moldova a fost granița care desparte lumea liberă de cea totalitară.

Asa cum europeanul francez Paul Valéry a mizat în perioada interbelică pe „o certă putere de transformare” („Lettre sur la société de transformation”), la fel, speranța schimbărilor a modificat cursul Republicii Moldova, devenind un tranșant vector de mișcare.

Volumul se deschide cu referința la o idee programatică (am zice, în stilul discursului lui „Martin Luther King Jr.: „Am un vis”, reluat recent și de președintele ucrainean Volodimir Zelensky): „La început a fost aspirația. O aspirație mai degraba vagă și generală pentru occidentalizare”, care s-a dezvoltat într-un argument al incipitului: „Fiind stimulată de schimbările fundamentale care au avut loc în societate spre sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90, această aspirație a condus la descoperirea faptului că principiile democratice și apărarea drepturilor omului, reprezentând valori inerente societății occidentale, pot constitui, de asemenea, repere sigure pentru țările din Europa de Est (p. 7) Această deschidere către Occident a fost considerată ca „o metamorfoză relevantă” și chiar ca un panaceu. Transformările au vizat diferite sectoare și au comportat introducerea diverselor inovații, precum cultura politică, politica multipartidistă, reorientarea mentalităților etc.

Prin demersul său, Victor Moraru identifică modalitățile de optimizare a politicii de integrare europeană (cum ar fi colaborarea și integrarea în NATO, care ar contribui la securitatea și stabilitatea regiunii), precum și multiplele obstacole care apar pe această cale, precum ineficacitatea guvernelor care s-au succedat la putere, o anumită duplicitate în politica Republicii Moldova, confruntarea dintre „vechi și nou” (*homo sovieticus* versus *homo europeus*), factorul rus, așa-zisa chestiune transnistreană, lipsa tradiției de statalitate etc. Făcând trimitere la analize ale conceptului de națiune bazat pe unitatea geografică, teritorială, administrativă, financiară, juridică, lingvistică și spirituală, autorul constată, la fel ca și majoritatea istoricilor și politologilor versați, că Republica Moldova „nu întrunește toate caracteristicile acesteia” (cf. **Angela Demian. *La nation impossible? Construction nationale en République de Moldova, et au-delà. Paris: L'Harmattan, 2006***). Între conceptele de identitate-rezistență și identitate-proiect, așa cum le interpretează Yves Tardif, construcția identitară se situează la confluența conștiinței de sine (*idem*) și a recunoașterii celui alt (*ipse*), a continuității și rupturii. Tensiunea dialectică dintre cele două tendințe (tradiționalistă și europeană, defensivă și cosmopolită), oscilațiile între etapele de izolare și de integrare sunt o trăsătură specifică țărilor situate la frontieră.

Noii factori ai realității naționale „tind să-și redefinească prioritățile, să-și reafirme vocația europeană”, ceea ce face posibilă constatarea că „Republica Moldova rămâne ferm angajată pe calea democratizării și a reformei societății” (p. 70). Astfel, realizarea acestor sarcini a necesitat elaborarea unei strategii bine definite și a unui program complex și ambițios ce implică diverse transformări politice, economice și sociale aferente procesului de integrare europeană, precum și căutarea propriului drum de dezvoltare.

Circumstanțele dificile ale opțiunii europene presupun procesul de înlocuire a vechilor valori cu valorile inerente societății contemporane. Sistemul de valori europene (libertate, egalitate, fraternitate, democrație, legalitate, drepturile omului etc.), care asigură stabilitatea regimurilor democratice, a devenit un reper și un model existențial pentru societatea moldovenească în care acesta trebuie să persiste, potrivit observației judicioase a autorului, inoculat prin consolidarea conștiinței europene deschise *praxisului* valorilor. Plecând de la aceste valori constitutive ale spiritului european, autorul subliniază că identitatea europeană reiese din trei principii comune: creștinismul, umanismul și legea, chiar dacă e vorba de două Europe, cu istorii proprii și experiențe diferite. Pentru a accede la proiectul european, este foarte important „să exploatezi moștenirea istoriei comune, să identifice repere europene sigure, să obții o convergență dezirabilă, axată pe valori confirmate” (p. 102).

La etapa actuală, vectorul european, cu valorile, idealurile și orizonturile sale este decisiv pentru țară, concluzia autorului fiind că „vocația europeană a Moldovei este perenă și constantă” (p. 81). Integrarea a devenit, conform autorului, sloganul zilei. Aceste provocări au făcut ca Moldova să renunțe la vechea expectativă și să devină acum o țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană cu un angajament ferm față de ireversibilitatea cursului european al țării.

Europenitatea este vizată și într-un alt compartiment, autorul considerând-o ca paradigmă și experiență culturală a libertății de gândire și de exprimare. Articolele referitoare la evoluțiile din domeniul media sunt deosebit de interesante prin corelarea acestora cu domeniul politic, „tocmai o politizare din ce în ce mai mare a conținutului mass-mediei și amplificarea proporțiilor fluxurilor de comunicare politică, chiar și a numărului de actori implicați” (p. 120). Prin asumarea rolului de

a funcționa ca agenți ai schimbării, mass-media au reflectat confruntarea dură a diferitelor poziții, interpretările controversate privind principalele aspecte legate de orizonturile politice ale țării. Victor Moraru are o poziție critică, vorbind despre anumite vulnerabilități ale jurnalismului moldovenesc, precum servilismul în raport cu elitele politice, spectacularizarea și personalizarea politicii, simplismul și schematizarea în oglindirea realității, reducerea conceptuală a mesajelor, în loc să fie dezvăluită esența fenomenelor, proprii societății actuale. Astfel, fenomenul de *hiper*-personalizare a politicianului apare stimulat de mass-media, reducând toată complexitatea vieții politice la figurile politicienilor. Autorul notează că această *hiper*-prezență a „noilor Olimpici” și „canonizarea” acestora, provenind din activitatea presei „a devenit copleșitoare” în Moldova după 1989 și constituie trăsături care caracterizează procesul politic și mediatic din ultimii ani (pp. 148-149). Prin comparație, îl vom cita pe jurnalistul britanic Bernard Ingham care susține că guvernul și mass-media occidentale trăiesc într-o stare permanentă și naturală de tensiune și chiar de canibalism. Suntem din ce în ce mai conștienți de importanța rolului personalității în politică, în virtutea faptului că liderii politici devin simboluri ale competenței/incompetenței, ale binelui/răului, ale promisiunii viitorului/întoarcerii în trecut etc., contribuind astfel la valorizarea sensului spectacolului politic într-o lume politică obscură (cf. Corina Barbaros. Comunicarea politică. Construirea spectacolului politic, a opiniei publice și a agendei publice. Iași: Adenium, 2014).

Optând pentru „informare operațională, relevantă și variată” (p. 129), reflecțiile autorului se referă, de asemenea, la calitatea evaluării, la comentarea și la interpretarea faptelor, evenimentelor și atitudinilor. Constatările mai vizează faptul că în prezent mass-media nu se mai limitează la difuzarea mesajului, ci, dimpotrivă, centrul de greutate

se deplasează spre creație, construcția realității și „spre promovarea insistență a unei viziuni specifice a acestei realități” (p. 132). Dezvoltând analizele relevante ale cercetătorilor străini, Victor Moraru prezintă o listă de subiecte mediatice autohtone, punând accent pe aspecte și personalități de interes pentru tehnologiile manipulative, precum persuasiunea și propaganda, simbolizarea și mitizarea, virtualizarea personajelor și evenimentelor estompând prezentarea explicită și clară. Urmând principiile logicii media, autorul reușește să elucideze, într-un mod destul de argumentat, fenomenul „îngemănării politicii și mediei” și al „mediatizării politicii ca mod de existență” (pp. 138-139).

Plecând de la o monitorizare a presei moldovenești realizată de autor, acesta va observa că istoria a devenit „o componentă primordială a politicii”. În baza referințelor la opinia lui Nicolae Iorga privind necesitatea istoriei pentru societate, ale politologului italian Gaetano Mosca vizând învățămintele istoriei și în spiritul interpretării istoriei totale de istoricul francez Fernand Braudel, care cuprinde istoria evenimentelor și cea a vieții cotidiene, Victor Moraru evidențiază „vocația firească a mass-mediei „de a construi și interpreta istoria imediată și, de asemenea, istoria vremurilor trecute”. Explozia problematicei istorice, însoțită de interpretarea unor teme considerate anterior tabu și configurarea istoriei reale dintr-o nouă perspectivă se află pe prima pagină a presei naționale, care-și asumă misiunea de educație istorică. Argumentul decisiv pentru îmblânzirea istoriei este opinia că, dacă „predarea istoriei a avut ca obiectiv, în trecut, formarea și consolidarea sentimentului de identitate națională în rândul cetățenilor < ... > în prezent, trebuie mai cu seamă să vorbim, poate, despre identitatea europeană și cetățenia europeană” (p. 185).

Un articol din carte este consacrat problemei migrației, subiect emblematic pentru Moldova, campioană europeană la acest capitol, prezentat

prin prisma reflectării acesteia în mass-media. Victor Moraru care a coordonat proiecte în domeniul migrației și coordonează colecția de mai multe volume „Migrația: probleme și oportunități”, lansată în anul 2010, a formulat, în mod echilibrat, titlul articolului, punând accentul nu doar pe aspectul problematic, dar și pe cel constructiv, considerând că chestiunea migrației „trebuie explicată, reglementată și optimizată” (p. 139) printr-un instrument de mediere socială și de integrare. Prezentând o serie de factori care influențează și caracterizează starea actuală a acestei noi Odisee a cetățenilor Republicii Moldova, autorul argumentează ideea unei mai bune utilizări a mass-mediei în difuzarea subiectului în presa din țările occidentale. Pornind de la gândul că „migrația este aproape întotdeauna o dramă (familială, economică, socială, politică), este necesar să conceptualizăm soluții pertinente pentru a atenua, sau optimiza acest proces, pentru a spori oportunitățile”. Este necesar, insistă autorul, să fie redusă exploatarea clișeelelor și stereotipurilor învechite (imigranți ilegali comportament infracțional etc.) în favoarea principiilor conviețuirii și integrării necesare (dată fiind nevoia de muncitori străini), acceptării alterității, a viabilității dialogului, a comunicării interculturale. Un rol aparte îi este rezervat presei occidentale, studiile efectuate remarcând că „aceasta din urma se ocupă doar într-un mod limitat de problemele migranților, aproape niciodată de cultura lor, de contextul lor de viață sau de aspirațiile lor”. De aici o concluzie pe potriva importanței subiectului: „Cuvântul de ordine care ar trebui să însoțească „istoriile migranților” este în primul rând „demnitate umană”, indiferent de circumstanțele în care acestea au loc” (p. 166).

Autorul consideră că printre factorii care i-ar putea ajuta pe migranți să-și creeze o nouă existență într-un nou context se numără și profesarea religiei care „poate deveni o cheie a dinamicii și strategiilor

de integrare a migranților” (p. 171), luată în considerare de cetățenii moldoveni. Îndeplinind funcția socială, bisericile își adjucează rolul de „punte între diferite culturi”. Activitățile edificatoare a zeci de parohii ortodoxe din Italia păstrează continuitatea tradițiilor și obiceiurilor, precum și a limbii române în comunitatea cetățenilor Republicii Moldova.

Astfel, volumul lui Victor Moraru reușește să propună răspunsuri model la incertitudini și necesități. Abordarea autorului are gust de viitor, generat de forța schimbărilor profunde de valori în societatea moldovenească, oferind o imagine a unui plai ca teritoriu purtător de sens și de aspirații democratice.

MOLDOSCOPIE

Publicație periodică științifico-practică

Tipul B

Anul 27 (2023), nr. 1 (98)

Bun de tipar 28.08.2023. Formatul 60x80 $\frac{1}{12}$.
Coli de tipar 20,0. Coli editoriale 16,6.
Tirajul 200 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009

